

REVUIJA INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

C. Lied - Wortspiel.

Erzähler nicht genannt.

100. Góra Kíflina mojá!
ná ma trísti počuwál;
da kój sə prídə nůtu dnó,
ná ma trísti anu dnó. *)

21 ■ 2015 ■ 2

D. Pater noster.

Erzähler: Kirchendiener (múnih) aus S. Giorgio.

101. Uóha náš, v ý ste tu nóebœ pá tana zəmjè; svéte bódi
wáše jíme, prídí nán wáša krajúska, bódi zdílana wáša wolontát
títe nan dólu nášə gréhə, táko mi upúšhamo naše dólga; bránitə
nàs húdaga nu krívaga. Jitáko to bódi.

100. Mein Berg Kila! Er hat dreißig Ausruhestellen; und wenn
man kommt (gelangt) bis auf den Boden (Fuß des Berges), er hat
ein [=Boden] und dreißig. *)

101. Vater unser, Ihr seid im Himmel und auf der Erde; he
sei Euer Name, komme uns Euer Königreich, werde gethan E
Wille ebenso im Himmel wie auf der Erde. Gebet uns jeden
unser Brod; lasset uns ab unsere Sünden, so (wie) wir erlassen un
Schulden; schützet uns vor dein Bösen und Ungerechten. Also s

*) Das Wortspiel beruht darauf, daß im Resianischen ebenso der «Grun
ab «eins» ganz gleich, und zwar dnó, heißen. In meinem
Сборникъ, III., СПб. 1876, pg. 311) habe
Sinn nicht verstanden

Jezikoslovni zapiski 21 • 2015 • 2

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor	Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Mateja Jemec Tomazin, Karmen Kenda-Jež, Valerij M. Mokijenko, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele
Urednik	Peter Weiss
Tehnična urednica	Alenka Jelovšek
Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino	Donald Reindl, DEKS, d. o. o.
Naslov uredništva	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 160 Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si http://ojs.zrc-sazu.si/jz http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html
Izdal zanj	Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Marko Snoj
Založila zanj	Založba ZRC Oto Luthar
Prelom	Peter Weiss, Simon Atelšek
Oblikovanje	Evita Lukež
Tisk	Collegium Graphicum, d. o. o.
Naklada	250 izvodov
Letna naročnina	10 €
Letna naročnina za študente	8 €
Cena posamezne številke	7 €
Cena dvojne številke	12 €
Naročila sprejema	Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija
Telefon	01 4706 464 zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Revija izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

C. Lied-Wortspiel.

Erzähler nicht genannt.

Jan Baudouin de Courtenay, *Materialien zur slavischen Dialektologie und Ethnographie I.: resianische Texte* (1895)

100. Góra Kířlina mojá!
ná ma trísti počuwál;
da kój sə prídə nůtu dnó,
ná ma trísti anu dnó. *)

21 ■ 2015 ■ 2

D. Pater noster.

Erzähler: Kirchendiener (múnih) aus S. Giorgio.

101. Ůóha náš, v ý ste tu nčebč pá tana zəmjà; svéte bódi
wáše jíme, pridi nán wáša krajúska, bódi zdílana wáša wolontát
táko tu nčebč pá tana zəmjà. Dájte nán wsákidin náš krùh; pús-
tite nan dólu nášə gréhə, táko mi upúšhamo naše dólga; bránita
nâs húdaga nu krívaga. Jitáko to bódi.

100. Mein Berg Kila! Er hat dreißig Ausruhestellen; und wenn
man kommt (gelangt) bis auf den Boden (Fuß des Berges), er hat
ein [= Boden] und dreißig. *)

101. Vater unser, Ihr seid im Himmel und auf der Erde; hei-
sei Euer Name, komme uns Euer Königreich, werde gethan E
Wille ebenso im Himmel wie auf der Erde. Gebet uns jeden
unser Brod; lasset uns ab unsere Sünden, so (wie) wir erlassen un
Schulden; schützet uns vor dein Bösen und Ungerechten. Also s

ZALOŽBA
Z R C

*) Das Wortspiel beruht darauf, daß im Resianischen ebenso der «Grund» auch «eins» ganz gleich, und zwar dnó, heißen. In meinem A...
Сборникъ, III., Слб. 1876, pg. 311) habe
... Sinn nicht verstanden

KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- 7 Vladimir Antonovič Dybo**
Акцентная система прото-кельтского языка на фоне акцентных систем других северо-западных индоевропейских праязыков (северо-западная группа индоевропейских языков с точки зрения акцентологии)
- 21 Frederik Kortlandt**
The development of vowel length in Slavic
- 31 Matej Šekli**
Pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini
- 45 Nataša Logar – Damjan Popič**
Vejica: rezultati anketne raziskave med dijaki in študenti
- 61 Dubravka Celinšek**
Pomen, pojavljanje, prevzemanje in prevajanje besede *management* v slovenščini
- 85 Előd Dudás**
Morfološko prilagajanje madžarskih izposojenk prekmurskega knjižnega jezika in njihove besedotvorne značilnosti
- 99 Helena Grochola-Szczepanek**
Język potomków polskich osadników z Derenku na Węgrzech
- 113 Joža Horvat**
Pogled u suvremenu antroponimiju Svetoga Đurđa: osobna imena
- 135 Radmila V. Žugić**
Semantička analiza pridevskih deminutiva u prizrensko-timočkim govorima srpskoga jezika
- 149 Draga Bojović**
Tumačenja i perspektive semantizacije frazeoloških jedinica u dijalekatskom rječniku (sa posebnim osvrtom na saznanja u rusistici)
- 159 Irina Makarova Tominec**
Ruščina in slovenščina: jezikovna odstopanja v ruščini pod vplivom slovenščine kot jezika okolja

191 Marija Perić – Anita Pavić Pintarić

Das Modell zur Bestimmung von Phrasemen der Bewertungskategorie
Affekt

OCENE IN POROČILA

211 Tjaša Jakop

Osma mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi

RAZPRAVE IN ČLANKI

Владимир Антонович Дыбо

АКЦЕНТНАЯ СИСТЕМА ПРОТО-КЕЛЬТСКОГО ЯЗЫКА НА ФОНЕ АКЦЕНТНЫХ СИСТЕМ ДРУГИХ СЕВЕРО- ЗАПАДНЫХ ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ПРАЯЗЫКОВ (северо-западная группа индоевропейских языков с точки зрения акцентологии)

COBISS: 1.01

Naglasni sistem prakeltščine na podlagi naglasnih sistemov drugih severozahodnih indoevropskih prajezikov (severozahodna skupina indoevropskih jezikov z vidika akcentologije)

Delo nadaljuje serijo avtorjevih objav, posvečenih rekonstrukciji naglasa v severozahodnih indoevropskih prajezikih: baltoslovanščini, pragermanščini, keltoitalščini. V delu je predstavljena rekonstrukcija refleksov indoevropskega paradigmatičnega naglasa v prakeltščini: podana je rekonstrukcija dveh naglasnih paradigem izglagolskih imen s priponami *-tu-*, *-to-*, *-no-* v keltoitalščini in dveh naglasnih paradigem glagolov s koreni, ki se končujejo na nešumnike, v prakeltščini: baritonirane (9 glagolov) in oksitonirane (18 glagolov). Navajajo se dokazi splošnoindoevropske narave metatonije »recesivni akut > dominantni cirkumfleks«, ki je bil prej ugotovljen za baltoslovanščino.

Ključne besede: naglasna rekonstrukcija, naglasna paradigma, paradigmatični naglas, indoevropsčina, prakeltščina

The Proto-Celtic accentual system viewed against the accentual systems of other northwestern Indo-European protolanguages (the northwestern group of Indo-European languages from the viewpoint of accentology)

This article continues a series of publications by the author dedicated to accentual reconstruction in the northwestern Indo-European protolanguages: Balto-Slavic, Proto-Germanic, and Italo-Celtic. The article discusses the reconstruction of reflexes of the Indo-European paradigmatic accent in Proto-Celtic: it presents the reconstruction of two accentual paradigms of deverbal nouns with the suffixes *-tu-*, *-to-*, *-no-* in Italo-Celtic and two accentual paradigms of verbs with roots ending in non-obstruents in Proto-Celtic: barytonized (nine verbs) and oxytonized (18 verbs). Evidence is presented for the general Indo-European character of the metatony "recessive acute > dominant circumflex" established earlier for Balto-Slavic.

Keywords: accentual reconstruction, accentual paradigm, paradigmatic accent, Indo-European, Proto-Celtic

- 1 В связи¹ с установлением рефлексов двух акцентных парадигм германских глаголов с корнями на нешумные (см. Дыбо 2015а) мы возвращаемся к реконструированному мной в 1961 году двум кельто-италийским акцентным

1 Доклад был представлен на Третьей славистической конференции, в рамках которой в Любляне с 16 по 18 октября 2014 г. прошел X Международный семинар по балто-славянской акцентологии (IWoBA X), организованный Отделом славистики Философского факультета Люблянского университета (10. mednarodna konferenca o baltoslovanskem naglasoslovju / 10th International Workshop on Balto-Slavic Accentology).

парадигмам отглагольных имен с основами на *-tu-* и *-to-* (в латинском они выступают в качестве супинов и причастий), а также подобных отглагольных имён с суффиксом *-no-*. Ввиду некоторого улучшения состояния дел в кельтской этимологии и определённого завершения реконструкции балто-славянской акцентной системы мы представим здесь наши сближения этих форм в несколько обновлённом виде:

-tu-основы

А. Подвижно-окситонированная а.п.

1. лат. *rūtum* (< и.-е. **rūtu-*)
2. лат. *lūtum* (< и.-е. **lūtu-*)
3. лат. *fūtū-* (< и.-е. **bhūtū-* в *fūturus*)
4. лат. *cītum* (< и.-е. **kītū-*)
5. ирл. *gūth* (< и.-е. **ǵhūtū-*)
6. ирл. *brūth* (< и.-е. **bhrūtū-*)
7. ирл. *bīth* (< и.-е. **ǵhūtū-*)

Б. Баритонированная а.п.

1. лат. *sūtum* (< и.-е. **sūtū-*)
2. лат. *spūtum* (< и.-е. **spūtū-*)
3. лат. *trūtum* (< и.-е. **trūtū-*)
4. лат. *strātum* (< и.-е. **stītū-*)
5. лат. *nātū-* (< и.-е. **ǵhūtū-* в *nātūra*)
6. ирл. *bīth* (< и.-е. **bhītū-* в *fo-bīth*)
7. ирл. *bráth* (< и.-е. **bhītū-*)

-to-основы

А. Подвижно-окситонированная а.п.

1. лат. *rūtus* (< и.-е. **rūtō-*)
2. лат. *lūtus* (< и.-е. **lūtō-*)
3. лат. *fūtō-* (< и.-е. **bhūtō-* в *fūtāre*)
4. лат. *cītus* (< и.-е. **kītō-*)
5. лат. *pūtus* (< и.-е. **pūtō-*)
6. лат. **gnōto-* (< и.-е. **ǵnōtō-*)
7. лат. *pūtō-* (< и.-е. **pūtō-* в *pūtāre*)
8. лат. *in-clūtus* (< и.-е. **klūtō-*)
9. лат. *de-frūtum* (< и.-е. **bhrūtō-*)
10. ирл. *both* (< и.-е. **bhūtō-* в *ro-both*)
11. ирл. *cloth* п. 'Ruhm' (< и.-е. **klūtōm*)
12. валл. *brwd* 'heiß' (< и.-е. **bhrūtō-*)
13. брет. *skant* 'Schuppen' (< и.-е. *(s)*kūtō-*)
14. кельт. **balto-* (< и.-е. **ǵūtō-*)
15. кельт. **tantā-* (< и.-е. **tūtā-*)

Б. Баритонированная а.п.

1. лат. *sūtus* (< и.-е. **sūtō-*)
2. лат. *spūtus* (< и.-е. **spūtō-*)
3. лат. *pūtō-* (< и.-е. **pūtō-* в *pūtēre*)
4. лат. *rūtō-* (< и.-е. **rūtō-* в *rūta*)
5. лат. *trūtus* (< и.-е. **trūtō-*)
6. лат. *grātus* (< и.-е. **ǵūtō-*)
7. лат. *strātus* (< и.-е. **stītō-*)
8. др.-лат. *stlātus* (< и.-е. **stītō-*)
9. лат. *nātus* (< и.-е. **ǵūtō-*)
10. ирл. *bīth* (< и.-е. **bhītō-* в *ro-bīth*)
11. валл. *prid* (< и.-е. **krūtō-*)
12. кельт. **mlāto-* 'flour' (< и.-е. **mūtō-*)
13. ирл. *gnáth* (< и.-е. **ǵūtō-*)
14. кельт. **gnīto-* (< и.-е. **gnētō-*)

-no-основы

А. Подвижно-окситонированная а.п.

1. кельт. **darno-* 'pieve, part' (< и.-е. **dŕnō-*)
2. кельт. **starno-* 'pavement' (< и.-е. **stŕnō-*)
3. кельт. **barno-* 'Richter' (< и.-е. **bhŕnō-*)
4. кельт. **drūna-* 'fest' (< и.-е. **drū-nō-*)
5. кельт. **lono-* 'баран (холощёный)' (< и.-е. **lūnō-*)

Б. Баритонированная а.п.

1. кельт. **flāno-* 'full' (< и.-е. **pŕŕno-*)
2. кельт. **grāno-* 'grain' (< и.-е. **ǵŕno-*)
3. лат. *lāna* 'Wolle' (< **vlānā-* < и.-е. **ulnā-*)
4. кельт. **mūno-* 'urine' (< и.-е. **mūno-*)
5. валл. *blin* 'müde' (< и.-е. **blīno-*)

2 Ср. греч. *κίνῳμαι* 'двигаюсь, трогаюсь, отправляюсь'.

3 Ср. греч. *κίνῳμαι* 'двигаюсь, трогаюсь, отправляюсь'.

4 Ср. др.-инд. *ṛitáh* 'очищенный'.

5 Лат. *nōta* f. 'знак, отметка', *nōtāre* 'обозначать, отмечать', *cognitus* 'известный, знакомый', *agnitus* 'признанный' предполагают др.-лат. **gnōtus* 'известный'; ср. др.-инд. *jñātáh*, греч. *γνωτός* 'известный'.

После того, как Фредерик Кортландт познакомил англоязычного читателя с выводами и материалом моей работы «Сокращение долгот в кельто-италийских языках и его значение для для балто-славянской и индоевропейской акцентологии» (Дыбо 1961) в статье «More Evidence for Italo-Celtic» (Kortlandt 1981), изложенные в моей работе данные по сокращению индоевропейских долгот в германских языках в предударном положении перед сонорными были приняты, по-видимому, без возражений, в кельтологии же предложенные материалы и их объяснение вызвали определённую дискуссию, приведшую к ряду результатов фактографического и теоретического характера. С фактографической стороны значительно увеличилось количество материала, требующего и получающего объяснение в рамках предложенной теории.

Исследователи разделились на не принимающих предложенное мной правило и принимающих это правило (по-видимому, в основном, как спорадическое сокращение в предударном положении). Но в ходе дискуссии материал увеличивается. Не принимающие правило собирают материал, фактически подтверждающий парадигматический выбор. Так, 30 примеров, приводимых Isaac'ом, по его мнению, отрицающие правило сокращения, достаточно точно соответствуют «второму правилу» (так назвал его В. М. Иллич-Свитыч в статье «О втором правиле Дыбо»). Отбросив мои (и Педерсена!) рефлексы сокращенных $*\bar{r}$ -, $*\bar{l}$ - > *-ar-*, *-al-*, исследователи заменили их на *-rā-*, *-lā-*. В этой группе наблюдается ряд интересных примеров. Из них наиболее интересны:

1. кельт. **gnāto* (< **gna-tō* < **gnō-tō* < **gnō-tō* < **g̃neh₃-tō*) 'знаток'; др.-лат. **gnōtus* 'известный' (< **gnō-tō*): лат. *nōta* f. 'знак, отметка', *nōtare* 'обозначать, отмечать', *cognitus* 'известный, знакомый', *agnitus* 'признанный' предполагают др.-лат. **gnōtus* 'известный'; ср. др.-инд. *jñātāh*, греч. *γνωτός* 'известный' ~ др.-инд. *jānāti*, *jānīte* 'kennt, weiß, versteht', *jijñāsate* 'verlangt kennenzulernen, wünscht zu erfahren'. || Irslinger 2002: Дыбо 1961: 13; WH II, 177–178; Pok. 376–378; LIV₂ 168–170; Isaac 28;

2. кельт. **mrāto*- (н. о) 'deceit' (< **mrā-tō* < **mr̃ā-tō* < **mr̃eh₂-tō* или < **mr̃ā-tō* < **mr̃-tō* < **mr̃h₂-tō*) ~ др.-ирл. *marnaid* 'betrügt', 'обманывает'; др.-инд. *mṛnāti*¹ 'zermalmť', 'дробит, крошит'; *mṛnāti*² 'raubt, packť' || Irslinger 2002: 271; Isaac 28 (< **mrh₂-tō*); Matasović 279–280; Mayrhofer II, 672–673, 673; Frisk II, 177–178; Skok II, 472; Pok. 735–736; LIV₂ 440;

3. кельт. **frāto*- м., н. 'grace, virtue, good fortune' (< **fr̃ā-tō* < **pr̃ā-tō* < **pr̃-tō* или < **pr̃ō-tō* < **pr̃eh₃-tō*) или кельт. **rato*- н. 'grace, virtue, good fortune' – Verbalnomen zu *ernaid* 'gewährt; verleiht', 'предоставляет; даёт займы, напрокат; награждает' || Irslinger 2002: 272; Matasović 140, 122; Pok. 816 f.; LIV₂ 427;

4. кельт. **strāto*- 'valley', 'долина' (**strō-tō* < **strō-tō* < **str̃eh₃-tō*): др.-ирл. *srath* m. 'Gras, Rasen, Tal, Grund', 'дно долины'; валл. *ystrad* 'valley'; прагерм. **strōđū-* < **strōbū-* (др.-англ. *strōd* n. 'bewachsenes Sumpfland',

н.-англ. *strood*; др.-в.-нем. *struot* ‘болото, болотистое место; кустарник’, ср.-в.-нем. *struot, strût* stf. ‘Sumpf; Gewoge, Flut; Gebüsch, Buschwald, Dickicht’ (< **strōþū-*); греч. *στροφός* ‘ausgebreitet’ part. praet.pass. от греч. *στροφῶμι* ‘breite aus, streue’ || Irslinger 2002: 275; Isaac 28: (< **strh₃-tō-*); WH II, 590–591; Holthausen AEEW 327; Lexer 215a; LIV₂ 599–600;

5. кельт. **frāsnā* ‘part’, ‘часть, доля’ (< **frq-snā-* < **fr₂-snā-* < **p₁-snā-*) –√*perh₃-* ‘bear, provide’ || Matasović 138–139 (< **prh₃-snéh₂-* ‘gift, share’); Pok. 817; LIV₂ 474–475;

6. кельт. **fōtlo-* ‘drink, act of drinking’: др.-ирл. *ól, óol* n. –(√*peh₃(i)-* ‘trinken’) (**pōtlo-* < **pōtlō-* < **peh₃-tlō-* >> **potlo-*). || Matasović 137–138; LIV₂ 462; Pok. 839–840.

Все три суффикса, представленные в данных производных (субстантивирующий *-tō-*,⁶ *-snā-*, *-tlō-*) – доминантные, все корни рецессивны или могут быть таковыми: 1. корень √*gneh₃-* ‘erkennen’ – обычно доминантный, но встречается и рецессивное употребление (что по принимаемой мною тонологической интерпретации свидетельствует о нисходящем тоне); 2. корень √*perh₃-* ‘verschaffen’ (в двух основах) – рецессивный; 3. √*sterh₃-* ‘hinbreiten, ausbreiten’ – рецессивный и доминантный (т.е. тоже с нисходящим тоном); 4. √*peh₃(i)-* ‘trinken’ – рецессивный; 5. для установления акцентуационной валентности корня √*merh₂-* ‘gewaltsam packen, zerdrücken’ нет материала. В основах с акутированными рецессивными корнями при доминантных суффиксах в балто-славянском происходила метатония (корни становились доминантными, а «рецессивный» акут заменялся «доминантным» циркумфлексом). Ударение при этом ставилось на вторично доминантном корневом слоге. До метатонии ударение, конечно, при рецессивном корне стояло на доминантном суффиксе. Но вся проблема в том, когда произошла эта метатония. В ведийском в словах с рецессивными корнями и с доминантным суффиксом *-tlo-* ударение стоит на корне. Это значит, что метатония в индоевропейском произошла раньше, чем из него выделился индоиранский. Следовательно, в кельтском ударение в этих основах могло стоять на суффиксе лишь в том случае, если он выделился из индоевропейского значительно раньше индоиранского, да и, по-видимому, раньше всей греко-арийской группы. Нисходящий тон перешёл в низкий перед высоким слогом, вероятно, ещё раньше. Так как тоновый характер доминантного суффикса (высокий) должен отличаться от суффикса, получившего свою доминантность из-за стяжения с ним доминантных окончаний, (восходящий), то позиции двух типов рефлексов рецессивных долгих слоговых плавных и носовых (*-ar-*, *-al-*, *-an-*,

6 Суффикс отглагольных прилагательных *-to-* рецессивный и подвижность их акцентной парадигмы и, соответственно, окситонеза в греко-арийском, кельто-италийском (?) и германском (?) возникла из-за доминантных окончаний.

-am- и -rǎ-, -lǎ-, -nǎ-, -mǎ-) будут разными и мы можем обойтись без предположения о метатонии в соответствующем слоге. Имеется, однако, один момент, делающий предположение о метатонии весьма заманчивым: это поствокалический рефлекс слоговых сонантов и носовых в ударном слоге и предвокалический в предударном (см. ниже). Если мы примем, что метатония в подобных основах уже произошла, то можно думать, что резко восходящий акцент на метатонизированном корневом слоге вызвал метатезу сочетаний -ar-, -an- > -rǎ-, -nǎ- и сокращение -ō- > -ǒ-.

Таким образом предложенную Р. Матасовичем рефлексацию *rǎ-, *lǎ-, *nǎ-, *mǎ- долгих слоговых плавных и носовых в пракельтском в предударной позиции следует, по-видимому, считать не сокращением первичных рефлексов **доминантных** долгих плавных и носовых (*rā-, *lā-, *nā-, *mā-), а метатезой первичных рефлексов **рецессивных** долгих плавных и носовых (*ar-, *al-, *an-, *am-) в позиции **перед доминантным** суффиксом. Такое решение позволяет легко объяснить и часто появляющуюся рефлексацию *rǎ-, *lǎ-, *nǎ-, вместо или наряду с рефлексацией *ar-, *al-, *an- в формах -to-part. и пассивного претерита: доминантность, первоначально свойственная лишь определённым окончаниям, при стяжении с суффиксальным слогом передаётся суффиксу, что затем распространяется на всю основу.

Теперь следует рассмотреть рефлексацию двух акцентных парадигм личных форм пракельтского глагола. Так как этим парадигмам соответствуют две парадигмы балто-славянского, которым в корпусе «долготных» глагольных корней соответствуют славянские а.п. *a* и а.п. *c*, обозначим так же и предполагаемые пракельтские акцентные парадигмы. Ниже под латинской цифрой приводятся реконструкция пракельтской презентной основы и соответствующие материалы кельтских языков. Для подтверждения первичного акцентного типа и проверки сохранения парадигматического выбора акцентных типов глагольных категорий и отглагольного словообразования ниже под той же цифрой с добавлением соответствующей буквы латинского алфавита приводятся именные формы глагола и определённые отглагольные именные производные.

2 ГЛАГОЛЫ С БАРИТОНИРОВАННОЙ АКЦЕНТНОЙ ПАРАДИГМОЙ (а.п. *a*)

2.1 Рефлексы долгих монофтонгов в а.п. *a*

1. Презентная основа: кельт. *knā-yo- 'bite, chew' [Vb] (< *knā-yo- < *knéh₂-jo-) ~ лит. knóti, praes. 1.sg. knóju, praet. 1.sg. knójau 'zdzierać (kore), odłupywać'; греч. κνάω 'skrobać; łaskotać', att. 1.sg. κνῶ (κνᾶω), 3.sg. κνῆ, inf. κνᾶν, att. κνῆν; герм. *hnōjan- 'to groove' || Matasović 211; Smoczyński 303; Frisk I, 880–881; Kroonen 237; Orel 181.

2. Презентная основа: кельт. **rā-yo-* ‘row’ (< **r̥j-jo-*, как лтш., или < **r̥ó-jo-*, как герм.) ~ герм. **rōja-* ‘грести’; лтш. *iīt* ‘rudern’; греч. *ῥέσσω* ‘rudere’, *ῥετιός* ‘Ruder’; лат. *rēmus* ‘Ruder’; др.-ирл. *rāme* ‘Ruder’ || Matasović 306; Льюис-Педерсен 447; Orel 306; Mühl.-Endz. I, 710; Mayrhofer I, 49.

2а. Отглагольное имя на *-tro-*: др.-инд. *áritram*, *aritrām* n. ‘Steuerruder’; *aritraḥ* m. ‘Ruder’ ~ герм. **rōþraz* ~ **rōþran* m./n. (др.-исл. *rōþr* ‘Ruder’; др.-англ. *rōðer*; др.-фриз. *rōder*; ср.-н.-нем. *rōder*; др.-в.-нем. *ruodar*) || Orel 307.

3. Презентная основа: кельт. **gnīy-o-* ‘beget, create, do’ [Vb] (< **gnēy-o/e-*), формы презенса сохраняют баритонезу, парадигматический выбор акцентных типов подтверждается кельт. **-gnīto-* ~ др.-инд. *jānati* ‘erzeugt, gebiert’, *jānima*, *jānma (-an-)* n. ‘Geburt, Ursprung’ || Thurneysen 438; Matasović 163–164; Mayrhofer I, 415, 416; Pok. 373–374.

3а. Отглагольное имя (adj.) на *-to-*: кельт. **-gnīto-* ‘порожденный, сотворенный’ (< **gnēto-*) в praet.pass. conjunct. от др.-ирл. *gnīu* ‘ich mache, tue’ || Matasović 163–164; Mayrhofer I, 415, 416; Pok. 373; Isaac 27: (< **gneh₁-tó-*, ошибочно).

2.2 Рефлексы кратких и долгих монофтонгов в а.п. а

4. Презентная основа: кельт. **be-na-* < **bi-na-* ‘strike, hit’ [Vb], краткость корневого гласного объясняется вставкой *-ne-/-n-* инфикса между *i-* и ларингалом ~ слав. pras. 1.sg. **bījǫ*, 3.sg. **bījetь*; sup. **bītь*; l-part. **bīlь*, f. **bīla* || Matasović 65–66; McCone 1991, 11; Дыбо 1961: 15, 19, 31–32; Pedersen II, 461ff., WH I, 502–504; Pok. 117–118 (*√bhei(ə)/bhī-*); LIV₂ 168–170.

4а. Отглагольное имя (adj.) на *-to-*: кельт. **bī-to-* ‘geschlagen’ (< **bih₂-to-*) || Matasović 65–66; De Bernardo Stempel 1999: 442; Irlinger 2002: 431; Isaac 27: (ошибочно: < **bhih₂-tó-*).

5. Презентная основа: кельт. **kwri-na-* ‘buy’ [Vb] (< **kwri-ne-h₂-*), краткость корневого гласного объясняется вставкой *-ne-/-n-* инфикса между *i-* и ларингалом; ~ др.-инд. *krīñāti*, с восстановлением долготы **-ī-* по неличным формам глагола; ср. др.-русск. *крънути* ‘купить’, праes. 3.sg. *крънеть*, где рефлекс говорит о сохранении первичной краткости; баритонеза подтверждается и славянским материалом: др.-русск. (ц.-слав.) part. praet. pass. *укриенъ* ‘купленный’, ср. ст.-слав. *оукриенъ* ‘куплен’, который свидетельствует о баритонезе восстанавливаемой праславянской формы **krītos* (в ст.-слав. языке баритонированные причастия на *-tos* были заменены причастиями на *-enos*); о существовании в славянском причастия на *-tos* от этого глагола свидетельствует производное от этого причастия существительное: *по | крпѣи* ‘по искуплении’ Усп. сб. 207v_{14–15} || Matasović 182; Льюис-Педерсен 335; Isaac 27–28: (< **k^wrih₂-tó-*).

5а. Отглагольное имя (adj.) на *-to-*: кельт. **k^wrī-to-* ‘куплен’ (< **k^wrih₂-to-*) || Matasović 182; Льюис-Педерсен 335; Дыбо 1961: 18, 32 (< **k^wrih₂-to-*); Isaac 27–28: (ошибочно: < **k^wrih₂-tó-*).

5б. Отглагольное имя (sup.) на *-tu-*: кельт. **k^wrī-tu-* (< **k^wrih₂-tu-*) || Irlinger 2002: 29; Matasović 182; Льюис-Педерсен 335; Дыбо 1961: 18, 32.

6. Презентная основа: кельт. **fre-na-* < **fri-na-* ‘bestow’ (а не < **far-na-* ‘bestow’ как в Matasović 122) (< кельт. **fri-na-* < **pr̥nā-* < **pr̥neh₂-*), краткостный рефлекс *-r-* объясняется вставкой *-ne-/n-* инфикса между *-r-* и ларингалом ~ др.-инд. *pr̥ñāti* ‘gives’; греч. *πέρνωμι, πέρνωμαι* ‘verkaufen’ || McCone 1991: 37–40; Irslinger 2002: 27–28; Matasović 122.

6а. Отглагольное имя (adj.) на *-to-*: кельт. **fir̥e-to-* или **fir̥i-to-* ‘wurde verkauft’ (< **pr̥é(i)-to-* или < **pr̥ai-to-* < **pr̥h₂i-to-*) || McCone 1991: 37–40; Irslinger 2002: 27–28; Matasović 122; Isaac 28: (< **h₂riH-tó-*).

2.3 Рефлексы кратких и долгих слоговых сонантов в а.п. а

7. Презентная основа: кельт. **gni-na-* ‘recognize’ [Vb] (< **gñ̥-neh₃-*), краткостный рефлекс *-ŋ-* объясняется вставкой *-ne-/n-* инфикса между *-ŋ-* и ларингалом; долготный рефлекс *-ñ-* (< *-ŋH-*) сохраняется в кельт. **gnáto-* ‘known, usual’ [Adj] (< **gñ̥to-* < **gñ̥h₃-to-*) ~ др.-инд. *jānāti, jānīte* ‘kennt, weiß, versteht’ || Matasović 162; Mayrhofer I, 446–447; Fraenk. 1300–1301; Pok. 377; Дыбо 1961.

7а. Отглагольное имя (adj.) на *-to-*: кельт. **gnáto-* ‘known, usual’ [Adj] (< **gñ̥to-* < **gñ̥h₃-to-*) || Matasović 162; Isaac 27: (< **gnoh₃-tó-*).

7б. Отглагольное имя (adj.) на *-to-*: лат. **gnōto-* < **gñōtō-* < **gñoh₃-tō-* || Дыбо 1961: 19.

7с. Отглагольное имя на *-tro-*: др.-инд. *jñātram* n. ‘Erkenntnisfähigkeit, Einsicht’ ~ прагерм. **knōpla-* [в др.-в.-нем. *be-cnuodelen* ‘ein Erkenntniszeichen geben’] (< **gñōtrō-* < **gñōtrō-* < **gñōtrō-*) и др.-лит. *ženklas* m. (1) ‘Zeichen’ (DP: nom.pl. *žėklai* 13₁₄, 13₃₀, *žėklai* 14₉, 19₄₆, 225₃₀, 318₁₀, 347₃₄, 355₁₂, 373₅₃, 374₁₇; *žėklai* 254₃₄; gen.pl. *žėklų* 86₇, 201₃₉, 251₃₇, 254₃₃, 254₄₃, 356₁₂, 436₅₀, 457₃₆, 531₃₃ *žė=klų* 7_{13–14}), *žėktu* 68₁₆, 228₁₁, 254₃₇, *žėktų* 155₃₀, *žė=klų* 398_{47–48}, *žėkl[u?]* 228₄; dat.pl. *žėktamus* 51₁₂; instr.pl. *žėklais* 17₂₅, 204₅₀, 380₁₄, 481₃₄, *žėklais* 19₂₃; loc.pl. *žėktųfe* 161₄₈; позиции закона Соссюра: instr.sg. *žėktu* 51₇, 51₁₄, 51₂₀, 51₃₂, 54₉, 54₁₂, 54₂₁, 69₃₃, 119₅₀, 152₃₇, 174₄, 294₄₆, 455₂₃, 455₄₃, 455₄₈, 456₃, 456₉, 458₄₃, *žėktu* 51₁₁, 51₂₇, 51₂₇, 51₃₄, *žėktu* 54₁₈, *žėktų* 142₅₄, *žėktų* 455₁₆, *žėktu* 51₂₄; acc.pl. *žėklus* 12₃₁, *žėklus* 19₄₉, 77₃₅, 123₁₈, 181₃₄, 225₃₇, 245₃₃, 265₁, 347₂₉, 375₆, 455₁₅, 481₃, *žė=klus* 327_{27–28}; ещё два примера из DK: instr.sg. *žėktu* 18₂, *žėktu* 19₇) (< **gñh₃-tlō-*). Иначе говоря, первая основа корневой морфемы имеет высокий тон (она, естественно, доминантна), вторая основа имеет нисходящий тон (она рецессивна при наличии восходящего или высокого тона на следующем слове,⁸ что подтверждается приведёнными выше отглагольными именами на **-to-*: №№ 7а, 7б). || Fraenk. 1300–1301; Pok. 377; Дыбо 1961: 19.

8. **kri-ni-* ‘sift, shake’ [Vb]: (Pok.: < **k̥r-nu-t*) ~ др.-инд. *śr̥nāti* tr. ‘zerschmettert, zermalmt, zerbricht’ (AV, TB); part. *śīr̥ná-* ‘zerbrochen, zersprungen’ (AV, Br. u. a.), *a-śīr̥ta-(tanu-)* ‘unversehrt(en Leibes)’, *śūrtá-* ‘zerschmettert’ (RV); лат. *cernit* ‘sifts, separates, discerns’ (< **krineti*) || McCone 1991: 13, 17; Matasović 224; Льюис-Педерсен: 414; Mayrhofer III, 371–372; Frisk I, 822, II, 20–21; Pok. 578.

7 Кроме этих примеров и примеров, нерелевантных по отношению к грамматической подвижности и к закону Соссюра, в DP отмечены: nom.sg. *žėklás* 54₂₂, *žėklás* 444₃₂; gen.sg. *žėkló* 300₉; acc.sg. *žėklá* 335₁₁; instr.sg. *žėktų* 585₂₃; nom.pl. *žėklái* 6₆; gen.pl. *žėktų* 354₄₇, 399₄₃, *žėktų* 254₄₈; acc.pl. *žėklús* 372₁₅; instr.du. *žėkláis* 204₄₇. В DK отмечен nom.sg. *žėklás* DK 15₁₅. Эти данные явно не влияют на определение а.п. этого слова.

8 Почему это происходит, я показал в Дыбо 2003, с. 149, на примере языка каширда (группа «тубу-канури») с системой регистровых тонов (реконструкция системы регистровых тонов для индоевропейского предложена мной в IWoBA 8).

8а. Отглагольное имя на *-no-*: кельт. **krí-no-* ‘welk, decrepit’: др.-ирл. *crín* (W. *crin*) ‘welk’, “decrepit” (Льюис-Педерсен: ‘увядший’, приводит также ирл. *crínaim* ‘вяну’; валл. *crino* ‘вянуть’).

9. Презентная основа: кельт. **tlina-* ‘take away, steal’ [Vb] (< **t̥lnā-* < **t̥l̥-ne-h₂-*) ~ лат. *tollo* (< **t̥lnō*, перестройка древнего **t̥lnāmi*) ‘hebe auf, hebe weg, entferne’ || на доминантность корневой морфемы может указывать слав. **tol̥iti*, praes. 1.sg. **tol̥jǫ̆*, 3.sg. **tòl̥it̥ь* – а.п. *b* || Matasović 380; WH II, 688–689; Pok. 1060–1061.

9а. Отглагольное имя на *-to-*: лат. part. praet. pass. *lātus* (< **tlātos* < **t̥l̥-to-*) ‘getragen’ || Matasović 380; Pok. 1060–1061; WH I, 772; II, 688–689.

9б. Отглагольное имя на *-ti-*: кельт. **tlāti-* ‘weak, sick’ [Adj] (< **t̥l̥-ti-* < **t̥l̥h₂-ti-*) ~ греч. *τλησις* ‘das Dulden’ (< **t̥l̥tis*); герм. **būlbi* и **pulđi* || Matasović 380; Orel 428; Barber 31; Feist 504–505; Frisk II, 848–849; WH I, 772; II, 688–689; Pok. 1060–1061.

3 ГЛАГОЛЫ С ОКСИТОНИРОВАННОЙ (ПОДВИЖНОЙ) АКЦЕНТНОЙ ПАРАДИГМОЙ (а.п. с)

3.1 Сокращение долгого монофтонга в а.п. с

-*je*-глаголы

1. Презентная основа: кельт. **bu-yo-* ‘be, become’ (< **bū-yó-*) ~ др.-инд. inf. *bhāvítum*, pass. *bhūyate* ~ лтш. *būt*, буд. *būšu*, супин *būtu*, part. praet. *būts*, gen.sg. *nuo būtu dienu* Endz.Gr. 798; слав. **bŭti*, *l*-part. *bŭlь*, f. **bŭlā*, n. **bŭlo* || McCone 1991: 37; Irslinger 2002: 400–409; Matasović 85.

1а. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **buto-* (< **bhū-tó-*) part. praet. pass. от кельт. **bu-yo-* ‘be, become’ || McCone 1991: 37; Irslinger 2002: 400–409; Matasović 85.

2. Презентная основа: кельт. **dam-yo-* ‘allow, permit, endure’ [Vb] (< **dā̃-ǰó-* < **dā̃h-ǰó-*) ~ др.-инд. *dāmyāti* ‘ist zahm; zähmt’ (< **dā̃-ǰeti*), *dāmtā-* ‘gebändig’ (< **dā̃-tós*) || Matasović 88; Pok. 199–200.

3. Презентная основа: кельт. **gan-yo-* ‘be born’ [Vb] (< **gā̃-ǰó-* < **gā̃h-ǰó-*) ~ др.-инд. *jāyatē* ‘wird geboren’; авест. *zayeite* ‘wird geboren’, ново-перс. *zāyad* ‘wird geboren’ || Matasović 150–151 (< **gnyetor* < **gā̃h₁-ye-tor*, с падением ларингала перед *-y-* по закону Пино); McCone 1994: 70; Pok. 373–374; LIV₂ 163–165.

-*ne*-глаголы

4. Презентная основа: кельт. **li-na-* ‘течѣт, льѣтсѣ; заливаѣт’ (< **-l̥-né-mi* < **-l̥ai-né-mi* < **-l̥j̥i-né-mi* или < **-l̥ē-né-mi* < **-leh₁-né-mi*), первичное ударение, по-видимому, на **-mi* || Matasović 239; Преображенский 458–459; Дыбо 1961: 22; Дыбо 2000: 283, 330, 489, 495, 508, 533 (√*l̥ēi-/l̥ai-*); Фасмер II, 504; Fraenk. 368; Mühl.-Endz. II, 491, 505; WH I, 794–795; Pok. 664–665 (√**l̥ēi-*); ср. McCone 1991: 13, 18 (√**leiH₂-*) и LIV₂ 405–406 (√**leiH⁻¹* ‘gießen’).

5. Презентная основа: кельт. **de-na-* (< **dī-na-* или **dē-na-*) ‘suck’ [Vb] (< **dhī-ne-mi* < **dh̥ai-ne-mi* < **dh̥j̥i-ne-mi* или < **dh̥ē-ne-mi* < **dheh₁-ne-mi*),

рефлексация личных форм подтверждает их окситонезу. ~ др.-инд. *dhāyati* ‘saugt, trinkt’ (< **dhājeti*), *dhāyas-* n. ‘das Saugen’; лтш. *dēt*, praes. 1.sg. *dēju* ‘saugen’; слав. caus. inf. **dojiti* ~ sup. **dōjiti*; praes. 1.sg. **dōjō*, 3.sg. **dōjiti*; l-part. f. **dojilā* || Matasović 99; Льюис-Педерсен 417; Дыбо 1961: 22; Дыбо 2000: 575, 641; Mühl.-Endz. I, 465; Mayrhofer II, 93; Pok. 241–242.

6. Презентная основа: кельт. *wi-na-* ‘bend, enclose’ [Vb] (< **wi-n-h₂-*) ~ др.-инд. *vūyati* ‘wraps, envelops’, *vāyati* ‘webt’; лат. praes. 1.sg. *vīeō* ‘binde, flechte’, 3.sg. *vīet* ‘bindet, flechtet’, лит. *výti* ‘вить’; лтш. *vīt* ‘winden, flechten’; слав. inf. **vīti* ~ sup. **vītъ*, praes. 1.sg. **vījō*, 3.sg. **vijēti*; -l-part. **vīlъ*, f. **vilā*, n. **vīlo* || Matasović 422; McCone 1991: 11; Fraenk. 1267; Mühl.-Endz. IV, 645; Фасмер I, 322; Дыбо 2000: 283, 330, 489, 495, 508, 515, 523 (Дыбо 1981: 221); Mayrhofer III, 147; WH II, 786–787.

6a. Отглагольное имя на *-tu-* и на *-to-*: лат. *vītus* ‘Radfelge’ ~ др.-инд. *vītās* ‘запутанный, витой’ ~ лит. *vūtas*, лтш. *vīts* ‘gewunden’ ~ слав. part. **vītъ*, f. **vitā*, n. **vīto* || Дыбо 2000: 283, 330, 489, 495, 508, 515, 523 (Дыбо 1981: 221); Зализняк 2011, II: 135.

7. Презентная основа: кельт. **kli-nu-* ‘hear’ [Vb] (< **klu-ni-* < **klūnē-*) || McCone 1991: 13; Matasović 208.

7a. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **kluto-* (< **klu-to-* < **klūtō-*) ‘heard’ ~ герм. **xlūdaz* < **xlūpáz*; лтш. *slūt* ‘слыть’; слав. **slýti*, praes. 1.sg. **slōvo*, 3.sg. **slověti*; l-part. *slýlъ*, f. **slylā*, n. **slýlo* || McCone 1991: 13; Matasović 208; Дыбо 2000: 286.

3.2 «Сокращённый» рефлекс долгого сонанта в а.п. с

8. Презентная основа: кельт. **bal-ni-* ‘throw away, die’ [Vb] (< **g^wal-né-mi* < **g^wī-né-h*), сокращенная рефлексация **-ī-* объясняется окситонезой личных форм кельтского глагола, что подтверждается др.-ирл. praet. pass. *at-ru-balt* ‘mortuus est’ (< **g^wī-tó-*) ~ ср. такую же рефлексацию в лат. *vallēssit* ‘perierit’ (< **g^wī-ná-*); лит. *gilti*, *géliti*; лтш. *dzēlt* ‘stechen, brennen, beissen’; герм. **kwelan-* [str.vb.] ‘to be subject to torture, to die’ || Matasović 53; Дыбо 1961: 22; Дыбо 2007: 22; WH II, 729–730; Mühl.-Endz. I, 541; Fraenk. 145–146; Orel 227; Pok. 470–471; LIV₂ 207–208.

8a. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **balto-* [part. praet. pass.]: др.-ирл. praet. pass. *atrubalt* ‘mortuus est’ (< **g^wī-tó-*) от глагола др.-ирл. *at-baill* ‘stirbt’, ‘dies’; лит. *gilti*, *géliti*; лтш. *dzēlt* ‘stechen, brennen, beissen’; герм. **kwelan-* [str.vb.] ‘to be subject to torture, to die’. || Matasović 53.

9. Презентная основа: кельт. **bar-na-* ‘proclaim’ [Vb] (ср.-брет. *barn*) ~ др.-инд. *grṇāti*, *grṇāté* ‘singt, lobt, preist, kündigt an’ || Matasović 57–58; McCone 1991: 19; Pok. 478.

9a. Отглагольное имя на *-tu-*: кельт. **brāthu-* m. ‘judgement’ [Noun] (< **g^wītu-* < **g^wīHtu-*), ср. лат. *grātus* adj. ‘erwünscht, willkommen’ (< **g^wīto-* < **g^wīHto-*) || Matasović 74; WH I, 619–620; Дыбо 1961: 31; Pok. 478.

10. Презентная основа: кельт. **dam-na-* ‘subdue, break a horse’ [Vb] ~ греч. *δάμναμι*, ион. *δάμνημι* ‘bändigē’, дор. *δαῖτός* ‘gebändigē’ (< **dām-tós*) || Matasović 88; Pok. 199–200.

11. Презентная основа: кельт. **darna-* ‘tear up’; личные основы, вероятно, полностью перестроены по именным производным) ~ др.-инд. *dyṇāti* ‘лопается, трескается, раскалывается’ || Falileyev 2000: 90; Pok. 206–208; ср. Stokes 1860–1861, 191; LIV₂ 119.

11а. Отглагольное имя на *-no-*: кельт. **darno-* ‘piece, part’ [Noun]: ср.-валл. *darn* [m]; ср.-брет. *darn*; корн. *darn* ‘Stück, Teil’, ‘кусок’ (< **d̥r̥-nó-* < **d̥r̥h₁-nō*) ~ др.-инд. *dīrnāḥ* ‘доля добычи’ || Дыбо 1961: 14 (№ 39); Pok. 206–208; ср. Matasović 90.

12. Презентная основа: кельт. **mar-na-* ‘betray’ [Vb] (< **m̄r̄-né-h₂-* < **m̄r̄-né-h₂-mi*, с восстановлением долготы корневого слога по именным основам); др.-инд. *m̄ṇāti¹* ‘zermalmt’; *m̄ṇāti²* ‘raubt, packt’; греч. *μάρναμαι* ‘kämpfe’; др.-исл. *merja*, Prät. *marða* ‘schlagen, zerstoßen’ || Дыбо 1961: 22; Matasović 257; 279–280; Mayrhofer II, 672–673, 673; Frisk II, 177–178; Pok. 735–736; LIV₂ 440.

12а. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **mrath* (part. praet. pass. в praet. pass. от др.-ирл. *marnim* ‘обманываю’) ~ др.-инд. *m̄ṇāti¹* ‘zermalmt’; *m̄ṇāti²* ‘raubt, packt’; греч. *μάρναμαι* ‘kämpfe’ || Irslinger 2002: 271; Matasović 257; 279–280; Mayrhofer II, 672–673, 673; Frisk II, 177–178; Skok II, 472; Pok. 735–736; LIV₂ 440; Isaac 28 (< **mrh₂-tó-*).

12б. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **mrath* ‘deceit’ [o n] || Irslinger 2002: 271; Matasović 257; 279–280; Isaac 28 (< **mrh₂-tó-*).

13. Презентная основа: кельт. **star-na-* (по McCone 1991, 11) (< **st̄r̄néti* < **st̄r̄ṇāti*, с переносом долготы из неличных форм) ~ др.-инд. *st̄r̄ṇāti* ‘breitet aus, streut’ (< **st̄r̄-ne-ṛ-ti*), *st̄arī-man-* n. ‘Ausbreitung, Ausstreuung’; || McCone 1991, 11; Matasović 354; Mayrhofer III, 517–518.

13а. Отглагольное имя на *-no-*: кельт. **starno-* ‘pavement’ ~ др.-инд. part. *st̄r̄ṇá-* ‘ausgebreitet, hingestreut’, *st̄r̄ṇāti* ‘breitet aus, streut’, *st̄arī-man-* ‘Ausbreitung, Ausstreuung’. || Matasović 354; Mayrhofer III.

14. Презентная основа: кельт. **marw-ā-* ‘die’ [Vb] || McCone 1997: 27; Matasović 259.

14а. Отглагольное имя на *-wo-*: кельт. **marvo-* ‘dead’ [Adj] (< **m̄r̄-wò-*) || Matasović 259.

3.3 Метатеза рефлексов краткого и «сокращённый» рефлекс долгого слоговых сонантов в а.п. с

15. Презентная основа: кельт. **fel-na-* < **fil-ná-* ‘approach, drive’ [Vb] (не < **fal-na-*, как в Matasović) (< **p̄l̄-né-H-mi*) ~ лат. *pellō* ‘strike, drive’; греч. *πίλναμαι* ‘sich nähern’ || McCone 1991: 19; Matasović 121; WH II, 276–277; Frisk II, 536, 494–495.

15а. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **falto-* ‘joint’ [Noun]: др.-ирл. *alt* [o n] ‘joint, articulation, state’ (< **p̄l̄-tó-* < **p̄l̄H-tó-*) || Matasović 121; WH II, 276–277; Frisk II, 536, 494–495.

16. Презентная основа: кельт. **fer-na-* < **fir-na-* ‘bestow’ [Vb] (не **far-na-*, как в Matasović) ~ др.-инд. *p̄ṇāti* ‘gives’; лат. *parō*, *-āvi*, *-ātum*, *-āre* ‘bereite (vor, zu), rüste, schicke mich an; verschaffe mir, erwerbe, kaufe’, ‘prepare’ || Matasović 122; WH II, 256–257.

16а. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **fra-to-*; здесь мы обнаруживаем, как и в ряде других случаев метатезированный вариант «сокращённого» рефлекса долгого слогового сонанта, то

есть рецессивный долгий слоговой сонант ведёт себя как перед доминантным суффиксом, см. 16b || Matasović 122; WH II, 256–257.

16b. Отглагольное имя на *-to-*: кельт. **fra-to-* ‘grace, virtue, good fortune’ [Noun] || Matasović 140, 122; WH II, 256–257.

17. Презентная основа: кельт. **k^wel-na-* ‘go around’ [Vb] < **k^wil-na-* (не **k^wal-na-*, как в Matasović 174) ~ др.-инд. *cáрати* ‘bewegt sich, wandert, weidet, treibt’, *cáритум*, *carítá-*, *cīrṇá-*, *carítра-*; лат. *colo* ‘inhabit, take care of, cultivate’ || Matasović 174; Pok. 639–640; LIV₂ 386–388.

18. Презентная основа: кельт. **ster-na-* < **stir-na-* ‘strew, broaden’ [Vb] (не **star-na-*, как в Matasović 354) ~ лат. *sternō*, *strāvī*, *strātum*, *-ere* ‘breite aus, breite hin, streue hin’; др.-инд. *stṛṇāti* ‘breitet aus, streut’ RV (< **stṛ-ne-ṛ-ti*), *stárī-man-* n. ‘Ausbreitung, Ausstreuung’ || Matasović 354; McCone 1991, 26; WH II, 590–591; Mayrhofer III, 517–518; Pok. 1029–1030.

18a. Отглагольное имя на *-no-*: кельт. **starno-* ‘pavement’ ~ др.-инд. part. *sīrṇá-* ‘ausgebreitet, hingestreut’, *stṛṇāti* ‘breitet aus, streut’, *stárī-man-* ‘Ausbreitung, Ausstreuung’; греч. *σπρωτός* ‘ausgebreitet’, *σπρωία* n. ‘Ausgebreitetes, Teppich, Lager’. || Matasović 354; Mayrhofer III, 517–518; Pok. 1029–1030.

Поскольку *ar*, *al* рефлексии, приписываемые кратким слоговым сонантам перед *-n-*, встречаются исключительно в презенсах с *-n-*суффиксами (инфиксами), то их следует рассматривать как результат восстановления долготы корневого слогового сонанта под влиянием неличных форм. В материале наблюдается также возможность двойственности рефлексии кратких слоговых сонантов: *ri*, *li*, *ni* под ударением, *ir*, *il*, *in* в предударном положении; но обследованный материал пока слишком мал.

СОКРАЩЕНИЯ И ЛИТЕРАТУРА

Дыбо 1961 = В. А. Дыбо, Сокращение долгот в кельто-италийских языках и его значение для балто-славянской и индоевропейской акцентологии, *Вопросы славянского языкознания* 5, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1961, 9–34.

Дыбо 1981 = В. А. Дыбо, *Славянская акцентология: опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском*, Москва, 1981.

Дыбо 2000 = В. А. Дыбо, *Морфологизированные парадигматические акцентные системы: типология и генезис I*, Москва, 2000.

Дыбо 2015 = В. А. Дыбо, Балто-славянская акцентная система и итоги индоевропейской акцентологической реконструкции – IWoVA VIII (2012) = *Славистички зборник I*, Нови Сад, 2015, 17–94.

Дыбо 2015a = В. А. Дыбо, Язык – этнос – археологическая культура (северо-западная группа индоевропейских языков с точки зрения акцентологии), *Актуальные этноязыковые и этнокультурные проблемы современности II*, Москва: Издательство «Рукописные памятники Древней Руси», 2015, 138–193.

Иллич-Свитыч 1962 = В. М. Иллич-Свитыч, К истолкованию акцентуационных соответствий в кельто-италийском и балто-славянском (о «втором правиле Дыбо»), *Краткие сообщения Института славяноведения*, Москва: Издательство Академии наук СССР, 1962, 63–72.

- Льюис – Педерсен** = Г. Льюис – Х. Педерсен, *Краткая сравнительная грамматика кельтских языков*, Москва: Издательство иностранной литературы, 1954.
- Усп. сб.** = *Успенский сборник XII–XIII вв.*, издание подготовили О. А. Князевская – В. Г. Демьянов – М. В. Ляпон под редакцией С. И. Коткова, Москва: Издательство «Наука», 1971. – При цитации указываются столбцы рукописи.
- Фасмер** = М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка I–IV*, Москва: Прогресс, 1964–1973.
- Barber 1932** = Charles Clyde Barber, *Die vorgeschichtliche Betonung der Germanischen Substantiva und Adjektiva*, Heidelberg: Winter, 1932.
- de Bernardo Stempel 1999** = Patrizia De Bernardo Stempel, *Nominale Wortbildung des älteren Irischen: Stammbildung und Derivation*, Tübingen: Niemeyer, 1999 (Buchreihe der Zeitschrift für celtische Philologie 15).
- DK** = *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas = Katechismus von Mikalojus Dauša vom Jahre 1595*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995 (Bibliotheca Baltica).
- DP** = *Daukšos postilė: fotografuotinis leidimas*, Kaunas: Lietuvos Universiteto leidinys, 1926.
- Falileyev 2000** = Alexander Falileyev, *Etymological Glossary of Old Welsh*, Tübingen: Niemeyer, 2000 (Buchreihe der Zeitschrift für celtische Philologie 18).
- Feist** = Sigmund Feist, *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache: mit Einschluss des Krimgotischen und sonstiger zerstreuter Überreste des Gotischen*, Leiden: Brill, 1939.
- Fraenk.** = Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch I–II*, Heidelberg: Winter, 1962–1965.
- Frisk** = Hjalmar Frisk, *Griechisches Etymologisches Wörterbuch I–III*, Heidelberg: Winter, 1960–1972.
- Heidermanns** = Frank Heidermanns, *Etymologisches Wörterbuch der germanischen Primäradjektive*, Berlin – New York: de Gruyter, 1993 (Studia Linguistica Germanica 33).
- Holthausen AEEW** = Ferdinand Holthausen, *Altenglisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Winter, 1934 (Germanische Bibliothek).
- Irslinger 2002** = Irslinger Britta Sofie, *Abstrakta mit Dentialsuffixen im Altirischen*, Heidelberg: Winter, 2002 (Indogermanische Bibliothek).
- Isaac** = Graham R. Isaac, *Studies in Celtic sound Changes and their Chronology*, Innsbruck: Institut für Sprachen und Literaturen der Universität Innsbruck, 2007 (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 127).
- Karulis** = Konstantīns Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, Rīga: Avots, 2001.
- Kortlandt 1981** = Frederik Kortlandt, More Evidence for Italo-Celtic, *Ériu* 32 (1981), 1–22.
- Lexer** = Matthias Lexer, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Leipzig: S. Hirzel Verlag, 1895.
- LIV₂** = Helmut Rix u. a., *Lexikon der indogermanischen Verben: die Wurzeln und ihre Primärstamm-bildungen*, 2. Aufl., Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.
- Loth** = Joseph Loth, *Vocabulaire vieux-breton avec commentaire*, Paris: Vieweg, 1883.
- Matasović** = Ranko Matasović, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, Leiden – Boston: Brill, 2009.
- McCone 1991** = Kim McCone, *The Indo-European Origins of the Old Irish Nasal Presents, Subjunctives and Futures*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 1991.
- Mayrhofer** = Manfred Mayrhofer, *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen I–IV*, Heidelberg, 1956–1980.
- Mühl.-Endz.** = Karl Mühlenschlagel, *Latviešu valodas vārdnīca*, rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, I–IV = *Lettisch-deutsches Wörterbuch*, redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin, I–IV, Riga, 1923–1932.
- Orel** = Vladimir Orel, *A Handbook of Germanic Etymology*, Leiden – Boston: Brill, 2003.
- Pedersen** = Holger Pedersen, *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen I* (1908–1909), II (1911–1813), Göttingen.
- Pok.** = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern – München, 1953.

- Skok** = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III*, Zagreb: JAZU, 1971–1973.
- Smoczyński** = Wojciech Smoczyński, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno, 2007.
- Sommer Hdb.**² = F. S. Sommer, *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*, 2. u. 3. Ausgabe, Heidelberg, 1914.
- Stokes 1894** = Whitley Stokes, *Urkeltscher Sprachschatz*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1894.
- Thurneysen** = Rudolf Thurneysen, *A Grammar of Old Irish*, revised and enlarged edition with supplement, Dublin: The Dublin institute for advanced studies, 1980.
- WH** = Alois Walde – J. B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch I–II*, Heidelberg, 1930–1956.

POVZETEK

Naglasni sistem prakeltščine na podlagi naglasnih sistemov drugih severozahodnih indoevropskih prajezikov (severozahodna skupina indoevropskih jezikov z vidika akcentologije)

Avtor izhaja iz teze o *prvotnosti sistema paradigmatičnega naglasa* v praindoevropsščini, ki jo dokazuje zlasti v seriji svojih zadnjih objav, posvečenih rekonstrukciji paradigmatičnega naglasa v pragermanščini. Na paradigmatični sistem naglasa prabaltoslovanskega jezika, katerega rekonstrukcija je v celoti končana, gledajo V. A. Dybo in njegovi privrženci kot na izredno arhaičen sistem, ki se ni veliko odmaknil od indoevropskega stanja. Ugotavlja se, da je bilo *konturno pravilo* (pravilo določanja naglasa) v indoevropsščini enako kakor v baltoslovanščini. Tipološka primerjava s sistemi paradigmatičnega naglasa s sistemi tonskih shem v tonskih jezikih sveta je avtorja privedlo do *tonske hipoteze* geneze baltoslovanskega naglasnega sistema.

Reflekse indoevropskega paradigmatičnega naglasa v severozahodnih indoevropskih prajezikih – baltoslovanščini, pragermanščini, keltoitalščini – je avtor analiziral na obsežnem gradivu v osnovnem delu »Skrajšanje dolžin v keltoitalških jezikih in njegov pomen za baltoslovansko in indoevropsko akcentologijo« (1961). V danem članku je prikazano sedanje stanje prakeltske naglasne rekonstrukcije. V njem se glede na delo iz leta 1961 na novo podaja rekonstrukcija dveh naglasnih paradigem pri izglagolskih imenih s priponami *-tu-*, *-to-*, *-no-* v keltoitalščini; dokazuje se protistava dveh naglasnih paradigem pri glagolih s koreni, ki se končujejo na nešumnike, v prakeltščini na gradivu 27 glagolskih osnov, od katerih jih devet pripada baritonirani in 18 oksitonirani (ali premični) naglasni paradigmi. Avtor na kratko povzema potek diskusije, ki je sledila izidu članka iz leta 1961, in navaja argumente v prid rekonstrukciji refleksov indoevropskih dolgih zložnih plavnikov v prakeltščini kot *ar*, *al*. V zvezi z zadnjim je načeto vprašanje metatonije »recesivni akut > dominantni cirkumfleks«, ki je eno od osnovnih pričevanj tonskega izvora baltoslovanskega naglasnega sistema. Avtor navaja dokaze indoevropske narave te metatonije.

FREDERIK KORTLANDT

THE DEVELOPMENT OF VOWEL LENGTH IN SLAVIC

COBISS: 1.01

Razvoj vokalne dolžine v slovanščini

V prednaglasnih zlogih so dolgi vokali izšli iz Dybojevega zakona, medtem ko so v naglašanih in ponaglasnih zlogih nadaljevanje praindoevropskih vokalov s podaljšano stopnjo in narečnih indoevropskih kontrakcij in so izšli iz slovanske monoftongizacije diftongov ter so po nastanku novih barvnih razlik nasledek Van Wijkovega zakona in kontrakcij v ponaglasnih zlogih, v naglasni paradigmi (c) umika naglasa s končnih jerov in daljšanja v enozložnicah, v naglasni paradigmi (b) Stangovega zakona, samo v ponaglasnih zlogih pa preinitve laringalov.

Ključne besede: laringali, podaljšana stopnja, monoftongizacija, kontrakcije, daljšanje, krajšanje

In pretonic syllables long vowels originated from Dybo's law while in stressed and post-tonic syllables long vowels continue Proto-Indo-European lengthened grade vowels and dialectal Indo-European contractions and arose from the Slavic monophthongization of diphthongs, and after the rise of the new timbre distinctions resulted from Van Wijk's law and contractions in posttonic syllables, in accent paradigm (c) from the retraction of the stress from final jers and from lengthening in monosyllables, in accent paradigm (b) from Stang's law, and only in post-posttonic syllables from the loss of laryngeals.

Keywords: laryngeals, lengthened grade, monophthongization, contractions, lengthening, shortening

Though the importance¹ of Stang's classic monograph (1957) is generally recognized, the consequences of his findings have not yet been properly understood by the majority of scholars in the field. In the pre-Stang era, scholars tried to derive the accentuation of Slavic word forms from inherent tonal properties of their constituent morphemes. According to Hirt's law, an acute vowel attracted the accent from a following syllable. According to de Saussure's law, an acute vowel attracted the accent from a preceding non-acute syllable. Since it has now become clear that the acute was not a tonal, but a glottalic feature, the assumption of inherent tonal features of morphemes must be abandoned and replaced by the reconstruction of glottalized versus non-glottalized syllables.

¹ This article was presented at the third Slavic studies conference, as part of which the Department of Slavic Languages at the University of Ljubljana's Faculty of Arts hosted the Tenth International Workshop on Balto-Slavic Accentology (*10. mednarodna konferenca o baltoslovanskem naglasoslovju / X Международный семинар по балто-славянской акцентологии*, IWоВА X) from October 16th to 18th, 2014.

The most important result of Stang's analysis is that the Slavic accent patterns must not be derived from inherent tonal properties of their constituents but, conversely, that the tones must be derived from the accent patterns (1957: 179). Stang showed that the acute is characteristic of paradigms with fixed stress (a), that the neo-acute developed from a retraction of the stress in paradigm (b), and that the circumflex is characteristic of paradigms with mobile stress between initial and final syllables (c). Dybo has shown that paradigm (b) developed from a paradigm with fixed stress as a result of an accent shift from a non-acute vowel to a following syllable (1962, 1968). Since paradigms (a) and (b) are in complementary distribution, they can be identified with Lithuanian accent patterns (1) and (2).

Since the acute was glottalization, not a tonal movement, it follows that the rise of distinctive tone was a more recent development. This offers a simple explanation for the fact that the normal reflex of the acute is falling while the circumflex is rising in standard Lithuanian, whereas the converse distribution is found in Latvian. It appears that the rise of distinctive tone was a development of the separate languages (cf. already Kortlandt 1977). It probably never reached Prussian (cf. Kortlandt 2009: 267). In Slavic, distinctive tone originated in initial syllables when the accent was retracted to a preposition or prefix in barytone forms of mobile paradigms (c) at stage 6.10 of my chronology (2011: 166, 301), for example, in Russian *ná vodu* 'onto the water', *né byl* 'was not', *pródal* 'sold', *póvod* 'rein'. If the accent was a high tone, as it was in Sanskrit, this development is perhaps best understood as a generalization of the low tone of pretonic syllables in barytone forms of mobile paradigms, which received a falling tone movement on the initial syllable. The result may be compared with the system of standard Serbo-Croatian, which has a falling tone on initial syllables and a rising tone on non-final syllables.

In non-initial syllables, distinctive tone on long vowels originated as a result of Dybo's law at stage 8.7 of my chronology (2011: 171, 305) because newly accented long vowels received a falling tone movement, as opposed to stressed long vowels of an earlier date. Long falling vowels in final syllables (not counting final jers) lost the stress to the preceding accentuable syllable according to Stang's law (stage 9.3 of my chronology) and were shortened, as were all other long falling vowels except in Slovene monosyllables and Serbo-Croatian monosyllabic and disyllabic word forms, for example, *bôg* 'god', acc.sg. *rúku* 'hand' (stage 9.4 of my chronology). The combination of Dybo's law and Stang's law gave rise to accentual mobility between adjacent syllables in paradigm (b), with a rising tone in the first syllable and a short vowel in the second. Short rising vowels were lengthened under certain conditions in Russian, Czech, Upper Sorbian, and Slovene (cf. Kortlandt 2011: 173f., 307f.), for example, Czech *vûle*, Slovene *vólja* 'will'. Finally, Slovene developed new long falling vowels under certain conditions, for example, *okô* 'eye', *mladôst* 'youth', *bîtka* 'battle', *lêta* 'years', *osnôva* 'base' (stages 10.7–10.9 of my chronology).

Thus, we have an accent paradigm (a) with fixed stress on an acute vowel, an accent paradigm (b) with a rising tone (neo-acute) in some forms and a short

accent on the following syllable in others, and an accent paradigm (c) with a falling tone (circumflex) on the initial syllable (or proclitic element) in some forms and a short or long rising tone on the ending (or enclitic element) in others. When final jers lost their stressability (stage 8.2 of my chronology), the preceding accentuable syllable received a long rising tone, for example, Slovene gen. pl. *gór* < **gorò* ‘mountains’, *dán* < **dǎnò* ‘days’, *óvǎc* < **owǎcò* ‘sheep’, Polish *rǎk* < **rǎkò* ‘hands’, Russian dat.pl. *détjam* < **détǎmò* ‘children’, all (c). When the acute eventually lost its glottalic character (stage 9.2 of my chronology), it merged with the short rising tone, for example, Slovene *dím* ‘smoke’, *góra* < **gorà* ‘mountain’, Ukrainian *moróz* < **-orò-* ‘frost’ as opposed to gen.pl. *holív* < **-olò-* ‘heads’. As a result of the loss of glottalization, the almost universal shortening of long falling vowels, and the widespread lengthening of short rising vowels, distinctive tone was limited to Slovene and Serbo-Croatian while vowel length remained distinctive everywhere up to a later stage (cf. Kortlandt 2011: 111–115 on Bulgarian).

The oldest type of long vowel in Balto-Slavic are Proto-Indo-European lengthened grade vowels, for example, Lith. *duktė* ‘daughter’, *akmuo* ‘stone’, Greek *θυγάτηρ, ἄκμων*, SCr. *žērāv* ‘crane’, sigmatic aorist 1st sg. *dōnijeh* ‘brought’, *umri-jeh* ‘died’, root nouns Lith. *gėlà* ‘pain’, *žolė* ‘grass’, *mėsà* ‘meat’, all (4), SCr. *rìječ* ‘word’, *čār* ‘magic’, *sām* ‘alone’, Czech *čár, čára, sám* (b). In principle, these long vowels were never shortened (cf. Kortlandt 1985; Vermeer 1992). The second-oldest type of long vowel in Balto-Slavic developed from the loss of a laryngeal between two full vowels (**e*, **o*), for example, Lith. gen.sg. *algōs* ‘salary’ < **-ās* < **-aHes*, Greek *ἀλφῆς*. This was a dialectal Indo-European development which Balto-Slavic shared with Indo-Iranian, but not with Greek, where the circumflex points to a disyllabic sequence at an earlier stage of the language. Other long vowels originated in the separate branches of Balto-Slavic. At that time, the remaining laryngeals had merged into a glottal stop, for example, Lith. *algà* (4) < **-aʔ*, *galvà* (3) ‘head’ < **golʔwàʔ* < **golHuaH*, and the Proto-Indo-European glottalic consonants had dissolved into a laryngeal and a buccal part (Winter’s law, stage 4.3 of my chronology), for example, Latvian *pēds* < **peʔdom* ‘footstep’, *nuōgs* < **noʔgʷos* ‘naked’.

In Slavic, glottalization was lost in pretonic and post-posttonic syllables with compensatory lengthening of an adjacent vowel (stage 5.3 of my chronology), for example, **golwàʔ* < **golʔwàʔ* ‘head’, **pīlāʔ* < **pʔilāʔ* ‘(she) drank’, inst.sg. **sūnumī* < **suʔnumī* ‘son’, **ōpsnowā* < **ōpsnowaʔ* ‘base’, inst.pl. **gēnaʔmīʃ* < **gēnaʔmīʃ* ‘women’. The long vowel in the final syllable of the latter words is reflected by the neo-circumflex tone of Slovene *osnōva* < **osnōwā*, *ženāmi* < **ženāmī*, where the middle syllable received the stress as a result of Dybo’s law. Glottalization was eliminated by analogy in barytone forms of mobile accent paradigms (Meillet’s law, stage 5.4 of my chronology), for example, SCr. *sīn* ‘son’, acc.sg. *glāvu*, neuter *pīlo* (cf. Lith. *gālvą, sūnu*). Glottalization was preserved in stressed and first posttonic syllables up to a later stage.

New long vowels originated from the monophthongization of diphthongs: $*\bar{e} < *ai$, $*\bar{e} < *ei$, $*\bar{o} < *au$ (my stage 6.5). The rise of nasal vowels $*i_N$, $*e_N$, $*a_N$, $*o_N$, $*u_N$ can be dated around the same time. The same holds for the rise of glottalized vowels \acute{i} , \acute{e} , \acute{a} , \acute{o} , \acute{u} , which had the timbre of the corresponding long vowels, as in the case of the Latvian broken tone in \acute{i} , $\acute{i}\acute{e}$, \acute{e} , \acute{a} , $\acute{u}\acute{o}$, \acute{u} . At a later stage (7.8), the rounded vowels $*u$, $*\bar{u}$, $*u_N$ and their glottalized counterparts were delabialized to $*y$, $*\bar{y}$, $*y_N$, after palatalized consonants $*i$, $*\bar{i}$, $*i_N$, and the long mid vowels $*\bar{e}$ and $*\bar{o}$ were subsequently raised to $*\bar{i}$ and $*\bar{u}$ (stage 7.9). This resulted in the following vowel system (cf. Kortlandt 2011: 106):

\bar{i}	\bar{y}	\bar{u}	e_N	o_N	i	y
\bar{e}	\bar{a}		a_N		e	a

Here, the long vowels and the nasal vowels could be either glottalized (acute) or not. In initial syllables, the non-acute vowels could be either falling (circumflex) or not.

At this stage (7.13), the loss of glottalization in posttonic syllables gave rise to a series of new short vowels i , \acute{e} , a , u , y , which were opposed to the older short vowels b , e , o , \bar{b} by timbre and vowel height. The result is the following vowel system (cf. Kortlandt 2011: 107):

i		y		u		
e	b	\bar{b}	o	e_N	o_N	
\acute{e}		a		a_N		

In stressed syllables, the acute vowels were now half-long while the non-acute vowels could be either long or short. In pretonic syllables, long vowels were shortened and the opposition between long and short vowels was replaced by the new timbre distinctions. In posttonic syllables, vowel length remained distinctive but final nasal vowels were shortened, for example, SCr. nom.acc.pl. *glāve* with a short ending versus gen.sg. *glāvē* < $*-é$ ‘head’, Slovene gen.sg. *krāve* (a) ‘cow’ without the neo-circumflex versus *goré* (c) ‘mountain’ with a long vowel, similarly Susak (Croatian) gen.sg. *sestrè* (b) ‘sister’ versus *vodiè* (c) ‘water’. There is no trace of glottalization in final nasal vowels. The mid vowels e , b , \bar{b} , o were always short, but that was to change very soon.

According to Van Wijk’s law (stage 7.15), clusters of consonant plus $*j$ were shortened with compensatory lengthening of the following vowel, for example, $*piš\bar{e} < *pišje$ ‘writes’, $*wò\bar{l}a < *wòlja$ ‘will’. New $*\bar{e}$ did not merge with earlier $*\bar{e}$, which had become \acute{e} at this stage. Case endings could now have three different quantities. For example, the nom.sg. ending of the a -stems was short in $*ž\bar{e}na$, long in $*wò\bar{l}a$ and $*òsnow\bar{a}$, and half-long in $*gor\acute{a}$. The same distribution holds for the neuter nom.acc.pl. ending. At the next stage, several levelings took place. Endings

which did not occur under the stress were shortened in the whole Slavic territory, for example, gen.sg. **kòna*, dat.sg. **kònu*, nom.pl. **kòni* ‘horse’, dat.sg. **žèně* ‘woman’, **pònti* ‘way’. Length was generalized in the unstressed nom.acc.pl. ending of Slovene *lèta* < *-ā ‘years’, but not under the stress, cf. *drvā* < *-ā ‘firewood’.

Other new long vowels originated from contractions in posttonic syllables (stage 8.1), for example, Čakavian (Novi) *pītā* ‘asks’, Bulg. *pīta*, cf. Čak. *kopā* < **kopā(j)e* ‘digs’, Bulg. *kopāe*, Old Polish *kopaje*. Here again, new **ē* did not merge with earlier **ē*, for example, Czech gen.sg. *nového* ‘new’. New long vowels under the stress arose when the accent was retracted from final jers in mobile accent paradigms (stage 8.2), for example, Slovene gen.pl. *gór* < **gorǔ* ‘mountains’, *dán* < **dǔnǔ* ‘days’, *óvǎc* < **ovǔcǔ* ‘sheep’, Polish *rǎk* < **rǔkǔ* ‘hands’, Russian dat.pl. *détjam* < **děťmǔ* ‘children’. The vowel length in the gen.pl. forms subsequently spread analogically to other accent paradigms.

In pretonic syllables, vowel length became distinctive when in line with Dybo’s law the accent shifted from non-acute vowels to the following syllable (stage 8.7), for example, **nāròdǔ* ‘people’, **ǔntrǔbā* ‘entrails’, Slovene *národ*, *vǔtroba*. Short falling vowels in monosyllables were lengthened (stage 8.8), for example, SCr. *bǔg* ‘god’, *kǔst* ‘bone’, *dān* ‘day’. The final loss of glottalization in stressed syllables gave rise to new short rising vowels (stage 9.2), for example, Slovene *dǔm* ‘smoke’, *góra* < **gorà* ‘mountain’. The retraction of the stress from long falling vowels in final syllables (Stang’s law, stage 9.3) yielded new long rising vowels and short rising diphthongs *iè*, *uò*, for example, **wǔòļa* < **wǔlā* < **wǔlā* (Dybo) < **wǔlja* (Van Wijk), Czech *vǔle*, Slovak *vǔla*, Slovene *vǔlja*, SCr. *vǔlja*. These developments were followed by lengthening of short rising vowels and shortening of long falling vowels under certain conditions and by the rise of new long falling vowels in Slovene. The distinction between diphthongized jat *ie* < *ě* and the new diphthong *ie* < *e* has been preserved as *iē* versus *iĕ* in the Slovene dialect of Soča (cf. Greenberg 2000: 171).

Summarizing, we can say that in pretonic syllables long vowels originated from Dybo’s law, while in stressed and posttonic syllables long vowels continue Proto-Indo-European lengthened grade vowels and dialectal Indo-European contractions and arose from the Slavic monophthongization of diphthongs, and after the rise of the new timbre distinctions resulted from Van Wijk’s law and contractions in posttonic syllables, in accent paradigm (c) from the retraction of the stress from final jers and from lengthening in monosyllables, in accent paradigm (b) from Stang’s law, and only in post-posttonic syllables from the loss of laryngeals. It may now be useful to see how these developments are reflected in nominal case endings. Here I give the paradigms of *krava* (a) ‘cow’, *konjǔ* (b) ‘horse’, *pǔtǔ* (b) ‘way’, *volja* (a/b) ‘will’, *igo* (c) ‘yoke’ and *děťe* (b/c) ‘child’ in the pre-Slovene dialect of Slavic at stages 8.0 (after Van Wijk’s law), 9.0 (after lengthening in monosyllables) and 10.0 (after merger of the jers; for a fuller account, see Kortlandt 2011: 277–309).

Slovene (8.0, 9.0, 10.0)

nom.sg.	<i>kráwa</i>	<i>kráwa</i>	<i>kràwa</i>
gen.sg.	<i>kráwy</i>	<i>kráwy</i>	<i>kràwy</i>
dat.sg.	<i>kráwā</i>	<i>kráwe</i>	<i>kràwe</i>
acc.sg.	<i>kráwon</i>	<i>kráwon</i>	<i>kràwon</i>
inst.sg.	<i>kráwoōn</i>	<i>kráwōn</i>	<i>kràwōn</i>
loc.sg.	<i>kráwā</i>	<i>kráwe</i>	<i>kràwe</i>
nom.pl.	<i>kráwy</i>	<i>kráwy</i>	<i>kràwy</i>
gen.pl.	<i>kráwъ</i>	<i>kráwъ</i>	<i>kràwъ</i>
dat.pl.	<i>kráwamъ</i>	<i>kráwamъ</i>	<i>kràwamъ</i>
acc.pl.	<i>kráwy</i>	<i>kráwy</i>	<i>kràwy</i>
inst.pl.	<i>kráwamī</i>	<i>kráwamī</i>	<i>kràwamī</i>
loc.pl.	<i>kráwaxъ</i>	<i>kráwaxъ</i>	<i>kràwaxъ</i>

nom.sg.	<i>kòḡē</i>	<i>kòḡъ</i>	<i>kòḡъ</i>
gen.sg.	<i>kòḡā</i>	<i>koḡà</i>	<i>koḡà</i>
dat.sg.	<i>kòḡī</i>	<i>koḡì</i>	<i>koḡì</i>
acc.sg.	<i>kòḡъ</i>	<i>kòḡъ</i>	<i>kòḡъ</i>
inst.sg.	<i>kòḡētъ</i>	<i>koḡētъ</i>	<i>koḡētъ</i>
loc.sg.	<i>kòḡī</i>	<i>koḡì</i>	<i>k^uòḡì</i>
nom.pl.	<i>kòḡī</i>	<i>koḡì</i>	<i>koḡì</i>
gen.pl.	<i>kòḡъ</i>	<i>kòḡъ</i>	<i>kóḡъ</i>
dat.pl.	<i>kòḡētъ</i>	<i>koḡētъ</i>	<i>koḡētъ</i>
acc.pl.	<i>kòḡen</i>	<i>koḡèn</i>	<i>koḡèn</i>
inst.pl.	<i>kòḡī</i>	<i>koḡì</i>	<i>k^uòḡì</i>
loc.pl.	<i>kòḡīxъ</i>	<i>koḡìxъ</i>	<i>k^uòḡìxъ</i>

nom.sg.	<i>róntъ</i>	<i>róntъ</i>	<i>róntъ</i>
gen.sg.	<i>róntī</i>	<i>rōntī</i>	<i>rōntī</i>
dat.sg.	<i>róntī</i>	<i>rōntī</i>	<i>rōntī</i>
acc.sg.	<i>róntъ</i>	<i>róntъ</i>	<i>róntъ</i>
inst.sg.	<i>róntъmъ</i>	<i>rōntъmъ</i>	<i>rōntъmъ</i>
loc.sg.	<i>róntī</i>	<i>rōntī</i>	<i>rōntī</i>
nom.pl.	<i>róntъe</i>	<i>rōntъe</i>	<i>rōntъje</i>
gen.pl.	<i>róntiъ</i>	<i>rōntiъ</i>	<i>rōntī</i>
dat.pl.	<i>róntъmъ</i>	<i>rōntъmъ</i>	<i>rōntъmъ</i>
acc.pl.	<i>rónti</i>	<i>rōntī</i>	<i>rōntī</i>
inst.pl.	<i>róntъmī</i>	<i>rōntъmī</i>	<i>rōntъmī</i>
loc.pl.	<i>róntъxъ</i>	<i>rōntъxъ</i>	<i>rōntъxъ</i>

Slovene (8.0, 9.0, 10.0)

nom.sg.	wòļā	woļā	w ^u òļa
gen.sg.	wòļen	woļēn	w ^u òļen
dat.sg.	wòļī	woļi	w ^u òļi
acc.sg.	wòļōn	woļōn	w ^u òļon
inst.sg.	wòļeōn	woļōn	w ^u òļōn
loc.sg.	wòļī	woļī	w ^u òļi
nom.pl.	wòļen	woļēn	w ^u òļen
gen.pl.	wòļь	woļь	wòļь
dat.pl.	wòļāmъ	woļāmъ	w ^u òļamъ
acc.pl.	wòļen	woļēn	w ^u òļen
inst.pl.	wòļāmī	woļāmī	w ^u òļamī
loc.pl.	wòļāxъ	woļāxъ	w ^u òļaxъ

nom.sg.	īyo	īyo	īyo
gen.sg.	īyā	īya	īya
dat.sg.	īyū	īyu	īyu
acc.sg.	īyo	īyo	īyo
inst.sg.	īyomъ	īyomъ	īyomъ
loc.sg.	īzā	īzē	īzē
nom.pl.	īyá	īyá	īyá
gen.pl.	īyь	īyь	īyь
dat.pl.	īyomъ	īyómъ	īyómъ
acc.pl.	īyá	īyá	īyá
inst.pl.	īyú	īyú	īyú
loc.pl.	īzāxъ	īzēxъ	īzēxъ

nom.sg.	dátēn	dētēn	dētēn
gen.sg.	dátēnte	dētēnte	dētēnte
dat.sg.	dátēntī	dētēnti	dētēnti
acc.sg.	dátēn	dētēn	dētēn
inst.sg.	dátēntъmъ	dētēntъmъ	dētēntъmъ
loc.sg.	dátēnte	dētēnte	dētēnte
nom.pl.	dāti	dēti	dēti
gen.pl.	dātiь	dētiь	dēti
dat.pl.	dātmъ	dētmъ	dētmъ
acc.pl.	dāti	dēti	dēti
inst.pl.	dātmí	dētmí	dētmí
loc.pl.	dātxъ	dētxъ	dētxъ

In accent paradigm (a), e.g., *krava*, we have fixed stress throughout and loss of glottalization toward the end of the prehistoric period. In accent paradigm (b), e.g., *konjъ*, *poťb*, *volja*, *děťe*, the accent shifted from the first to the second syllable (but not to a final jer) as a result of Dybo's law and was retracted in accordance with Stang's law in the loc.sg., inst.pl., and loc.pl. forms of *konjъ* and in the majority of case forms of *volja* (and analogically in the other forms of this paradigm). In accent paradigm (c), e.g., *igo* and *děti*, there is a falling tone (which was eventually shortened) on the initial syllable in some forms and final stress (which was retracted from final jers) elsewhere. The accent pattern of mobile nouns (c) is identical with that of Lithuanian (3) except in the inst.sg. form of the *aH*-stems, where **-òjǫ* was taken from the pronoun, and the nom.pl. form of the *o*-stems, where end-stressed Lith. *-aĩ* replaced the original neuter ending (cf. Kortlandt 1993).

We can now identify the origin of long vowels in Slavic nominal case endings as follows. Proto-Indo-European lengthened grade vowels can be reconstructed for the loc.sg. endings **-ēi* and **-ēu*, which appear as long *-ī* and *-ū* after monophthongization. Long vowels from dialectal Indo-European contractions were shortened in gen.sg. *-a* < **-ōd* and dat.sg. *-u* < **-ōi* and *-ě* < **-āi*, Lith. *-o*, *-ui*, *-ai*, which were never stressed, but length was preserved in inst.pl. *-ȳ* < **-ōis*, Lith. *-aĩs*, where it is reflected as length (c) and by Stang's law (b) and Slovene neo-circumflex (a), for example, *stǫbrĩ* 'pillars', *kǫnǫjĩ* 'horses', *ǫkni* 'windows', *rǫki* 'crabs', *lěti* 'years'. The Early Slavic loss of glottalization in post-posttonic syllables yielded long vowels, which are reflected by the Slovene neo-circumflex in trisyllabic word forms where Dybo's law shifted the accent to the middle syllable, for example, *osnǫva* < **ǫpsnowā* 'base', *zabāva* < **zābaʎwā* 'amusement', inst.pl. *ženāmi* < **gēnaʎmīs* 'women', inst.du. *ženāma*, nom.pl. *telěta* < **tělentā* 'calves', fem.sg. *nosīla* < **nōsiʎlā* 'carried'. Length spread analogically in the neuter pl. ending, for example *lěta* (a) 'years', *pǫlǫja* (c) 'fields', also Slovak *mestā* 'cities', *srdcia* 'hearts', Čakavian and Posavian *vrimená* 'times', *imenā* 'names', *ramená* 'shoulders', *telesā* 'bodies', and to a limited extent in other categories, for example, Slovene inst. *gorāmi*, *gorāma* (c) 'mountains', *kostmi*, *kostěma* (c) 'bones', and in a limited area also *želěla* 'wished', *mīslila* 'thought', *vīdela* 'saw' beside regular *želěla*, *mīslila*, *videla* (cf. Rigler 1970).

New long vowels from the monophthongization of diphthongs were shortened in dat.sg. *-i* < **-ei*, loc.sg. *-ě* < **-oi*, and nom.pl. *-i* < **-oi-s* (cf. Kortlandt 2011: 128), which were never stressed, but preserved to a limited extent in gen.sg. **-ī* < **-e/ois*, **-ū* < **-e/ous*, loc.sg. **-ī* < **-ēi*, **-ū* < **-ēu*, and loc.pl. Slovene *-ěh* < **-oišù*. Long **-ī* is reflected by the neo-circumflex in the oblique form *nīti* of *nīt* (a) 'thread' and long **-ū* as Slovencian *-ū* and in the Slovene locative by the neo-circumflex in *orěhu* (a) 'nut' and the retraction according to Stang's law in *kǫnǫju* (b) 'horse' (which has an analogical neo-circumflex). The long vowel of the loc.pl. ending is also reflected by the neo-circumflex in *rǫkih* (a) 'crabs' and the retraction according to Stang's law in *kǫnjih* (b). In Kajkavian, the long vowel of

the loc.sg. ending is found in *noćî* ‘night’, *pećî* ‘stove’, *kostî* ‘bone’ (cf. Vermeer 1984: 380). The acute loc.sg. ending **-ě* < **-aHi* is always short. While the nasal vowels of acc.sg. *-ǫ* and nom.acc.pl. *-ę* are always short because they were never stressed, the original distribution of long and short reflexes is preserved in gen.sg. Slovene *kráve* (a) ‘cow’ (without the neo-circumflex) versus *goré* (c) ‘mountain’ and Susak (Croatian) *sestrè* (b) ‘sister’ versus *vodiè* (c) ‘water’, and in inst.sg. Slovene *kostjǫ* (c) ‘bone’, where the neo-circumflex of *nîtjo* (a) ‘thread’ is due to the lost jer, not to the following nasal vowel.

Van Wijk’s law gave rise to new long vowels in endings in the paradigms of *konjъ* and *volja*. These were subsequently shortened in the gen.sg. *-a*, dat.sg. *-u*, nom.pl. *-i*, and acc.pl. *-ę* forms of *konjъ* because these endings were never stressed, and analogically in inst.sg. *-emъ* and dat.pl. *-emъ*. Length was preserved in loc.sg. **-ī*, inst.pl. **-ī*, and loc.pl. **-īxъ*, which were later shortened in accordance with Stang’s law. In the paradigm of *volja* there is no evidence for analogical shortening, which may or may not have taken place before the general phonetic shortening according to Stang’s law. A new long nasal vowel developed from contraction in the posttonic inst.sg. ending *-ojǫ*; cf. Polish acc.sg. *rybę* (a) ‘fish’, inst.sg. *rybą*, Slovene *ribo*, *rībo* (with the neo-circumflex reflecting a long ending). The long vowel of gen.pl. *kostî* (c) ‘bones’ < **-iǫ* < **-bjǫ* developed from the retraction of the accent from the final jer.

REFERENCES

- Dybo 1962** = Vladimir A. Dybo, O rekonstrukcii udarenija v praslavjanskom glagole, *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* 6 (1962), 3–27.
- Dybo 1968** = Vladimir A. Dybo, Akcentologija i slovoobrazovanie v slavjanskom, in: *Slavjanskoe jazykoznanie: VI meždunarodnyj sъezd slavistov, Praga, 1968*, Moskva: Nauka, 1968, 148–224.
- Greenberg 2000** = Marc L. Greenberg, *A historical phonology of the Slovene language*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2000.
- Kortlandt 1977** = Frederik Kortlandt, Historical laws of Baltic accentuation, *Baltistica* 13 (1977), no. 2, 319–330.
- Kortlandt 1985** = Frederik Kortlandt, Long vowels in Balto-Slavic, *Baltistica* 21 (1985), no. 2, 112–124.
- Kortlandt 1993** = Frederik Kortlandt, Tokie šalti rytai, *Baltistica* 28 (1993), no. 1, 45–48.
- Kortlandt 2009** = Frederik Kortlandt, *Baltica & Balto-Slavica*, Amsterdam: Rodopi, 2009.
- Kortlandt 2011** = Frederik Kortlandt, *Selected writings on Slavic and general linguistics*, Amsterdam: Rodopi, 2011.
- Rigler 1970** = Jakob Rigler, Akcentske variante, *Slavistična Revija* 18 (1970), 5–15.
- Stang 1957** = Christian S. Stang, *Slavonic accentuation*, Oslo: Universitetsforlaget, 1957.
- Vermeer 1984** = Willem Vermeer, On clarifying some points of Slavonic accentology: The quantity of the thematic vowel in the present tense and related issues, *Folia Linguistica Historica* 5 (1984), no. 2, 331–395.
- Vermeer 1992** = Willem Vermeer, In the beginning was the lengthened grade: On the continuity of Proto-Indo-European vowel quantity in Slavic, in: *Rekonstruktion und relative Chronologie: Akten der VIII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Leiden, 1987*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft, 1992, 115–136.

POVZETEK

Razvoj vokalne dolžine v slovanščini

Obstaja naglasna paradigma (a) s stalnim naglasom na akutiranem (glotaliziranim) vokalu, naglasna paradigma (b) z rastočim tonom (novim akutom) v nekaterih oblikah in kratkim naglasom na naslednjem zlogu v drugih in naglasna paradigma (c) s padajočim tonom (cirkumfleksom) na začetnem zlogu (ali proklitiki) v nekaterih oblikah in kratkim ali dolgim rastočim tonom na končnici (ali enklitiki) v drugih. Ko so končni jeri izgubili naglasljivost, je predhodni naglasljivi zlog dobil dolg rastoč ton. Ko je akut tik pred koncem predhistorične dobe izgubil glotalno naravo, se je zžil z rastočim tonom. Zavoljo izgube glotalizacije, skoraj splošnega krajšanja dolgih padajočih vokalov in široko razširjenega daljšanja kratkih rastočih vokalov se je ločevalni ton zamejil na slovenščino in srbohrvaščino, medtem ko je vokalna dolžina ostala ločevalna povesod še pozneje.

V prednaglasnih zlogih so dolgi vokali izšli iz Dybojevega zakona, medtem ko so v naglašanih in ponaglasnih zlogih nadaljevanje praindoevropskih vokalov s podaljšano stopnjo in narečnih indoevropskih kontrakcij in so izšli iz slovanske monoftongizacije diftongov. Po nastanku novih barvnih razlik so nasledek Van Wijkovega zakona in kontrakcij v ponaglasnih zlogih, v naglasni paradigmi (c) umika naglasa s končnih jerov in daljšanja v enozložnicah, v naglasni paradigmi (b) Stangovega zakona, samo v ponaglasnih zlogih pa premitivne laringalov.

MATEJ ŠEKLI

POMENSKA POLJA NEMŠKIH IZPOSOJENK V SLOVENŠČINI

COBISS: 1.02

V prispevku so slovensko-nemški jezikovni stiki postavljeni v širši kontekst slovansko-germanskih jezikovnih stikov in so prikazana pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini. Na osnovi glasovnih značilnosti slednjih so določeni geolekt (zemljepisna različica) in sociolekt (družbena različica) ter njun hronolekt (časovna različica) nemščine, iz katerega je bila posamezna beseda prevzeta v slovenščino. Glasoslovna in pomenoslovna analiza nemških izposojenk v slovenščini je osnova za določitev področij človeške kulture, na katerih je nemška kultura v različnih zgodovinskih obdobjih vplivala na slovensko kulturo.

Ključne besede: stično jezikoslovje, jeziki v stiku, nadomestno glasoslovje, pomenoslovje, (južno)bavarska visoka nemščina, slovenščina

Semantic fields of German loanwords in Slovenian

This article discusses the semantic fields of German loanwords in Slovenian. Slovenian-German language contact is placed into the broader context of Slavic-Germanic language contacts. On the basis of phonological characteristics of German loanwords in Slovenian, the relevant geolekt (i.e. the geographic variant), the sociolekt (i.e. the social variant), and the chronolekt (i.e. the temporal variant) of the German source is determined. Both phonological and semantic analyses of German loanwords in Slovenian help expose the spheres of human culture in which German culture exerted its influence on Slovenian culture throughout various historical periods.

Keywords: contact linguistics, language contact, substitutional phonology, semantics, (South) Bavarian High German, Slovenian

1 SLOVENSKO-NEMŠKI JEZIKOVNI STIK V SLOVANSKO-GERMANSKEM KONTEKSTU

Slovensko-nemški jezikovni stiki, in sicer predvsem vpliv nemščine na slovenščino, so postavljeni v širši kontekst starih slovansko-germanskih jezikovnih stikov oz. vplivov germanskih jezikov na slovanske v najstarejših obdobjih.¹

¹ Nemške izposojenke v ljudski in knjižni slovenščini so bile doslej najbolj natančno obdelane slovansko (Stiedter-Temps 1963; Jazbec 2007; ESSJ I–IV; Snoj 2003). V okviru študija jezikov v stiku so bile obravnavane nemške izposojenke v koroških slovenskih narečjih (Bayer 2006: 64–82). Pričujoči prispevek temelji predvsem na gradivu v Striedter-Temps 1963.

1.1 Germanizmi v slovanskih jezikih

Germanizme v slovanskih jezikih je s stališča germanskega idioma, iz katerega so bili prevzeti, in s stališča slovanskega idioma, v katerega so bili prevzeti, mogoče razdeliti na starejše in mlajše.

Starejši germanizmi so bili iz starih germanskih jezikov prevzeti v praslovanščino (do ok. 800 n. š.). Govorci praslovanščine so pred razselitvijo iz pradomovine severno od Karpatov (do ok. 500 n. š.) besedje prevzemali morda že iz pragermanščine, vsekakor iz gotščine, po razselitvi iz pradomovine (od ok. 500 n. š.) pa iz zahodne germanščine oz. iz že izoblikovanih starih zahodnogermanskih jezikov, najverjetneje iz stare visoke nemščine.²

Mlajši germanizmi so bili iz germanskih jezikov oz. njihovih zemljepisnih in časovnih različic prevzeti v posamezne slovanske jezike (od ok. 800 n. š.). Južnoslovanski jeziki so prevzemali iz visoke nemščine, zahodnoslovanski jeziki iz visoke in spodnje nemščine, vzhodnoslovanski jeziki predvsem iz skandinavskih jezikov. Med mlajše germanizme v slovanskih jezikih spadajo tudi t. i. nemicizmi, tj. nemške izposojenke v slovenščini.³

1.2 Visoka nemščina v stiku s slovenščino

Pri preučevanju jezikovnega stika visoke nemščine s slovenščino je treba upoštevati različne zemljepisne, družbene in časovne jezikovne različice jezika dalca:

- [a] diatopični vidik: v ozemeljskem stiku s slovenščino se pojavlja samo en nemški geolekt (zemljepisna različica), in sicer (južna) bavarska visoka nemščina;
- [b] diastratični vidik: v družbenem stiku s slovenščino se pojavljata vsaj dva nemška sociolekta (družbeni različici), in sicer (južno)bavarska narečna visoka nemščina in knjižna visoka nemščina, katere narečna osnova je frankovska visoka nemščina;
- [c] diahron(i)čni vidik: v časovnem stiku s slovenščino se pojavlja več hronolektov (časovnih različic) (južno)bavarske visoke nemščine, saj se je ta v času neprestano spreminjala, zato je mogoče ločiti več njenih hronolektov: to so stara, srednja in nova (južno)bavarska visoka nemščina.

Poudarek obravnave je na obdobju visokega in poznega srednjega veka, saj se je v tem času pod vplivom nemščine podoba slovenskega besedja korenito spremenila.⁴

2 Starejši germanizmi v praslovanščini so natančno obravnavani npr. v Kiparsky 1934 in Pronk-Tiethoff 2012. Pregledni prikaz je podan v Šekli 2014: 287–288, 294–296, 298.

3 Mlajši germanizmi v slovanskih jezikih na gradivu Slovanskega jezikovnega atlasa so monografsko obdelani npr. v Siatkowski 2004; 2005.

4 Jazbec 2007: 100; Furlan 2014: 27.

2 STAROGERMANSEKE IZPOSOJENKE V PRASLOVANŠČINI

Starogermanske izposojenke so bile iz starih germanskih jezikov prevzete v praslovanščino (do ok. 800 n. š.). Gre za podedovano besedje, tj. besedje germanskega izvora, ali pa besedje, prevzeto iz latinščine v pragermanščino oz. enega od že izoblikovanih germanskih jezikov. Na osnovi predvsem glasovne analize starogermanskih izposojenk v praslovanščini in študija nadomestnega glasoslovja, tj. kateri germanski glas se nadomesti s katerim slovanskim glasom, je mogoče reči, da starogermanske izposojenke v praslovanščini izvirajo iz gotščine (iz obdobja ok. 150–375 n. š.) ali iz zahodnogermanskih jezikov (iz obdobja ok. 500–800 n. š.), pri čemer bi lahko bil del besedja glede na glasovne značilnosti prevzet iz obeh virov.

2.1 Gotske izposojenke v praslovanščini

Prvi slovansko-gotski jezikovni stiki najverjetneje segajo v 1. stoletje pr. n. š., ko so bili Goti še v svoji germanski pradomovini, v 1. tisočletju pr. n. š. so se namreč iz prvotnega germanskega poselitvenega jedra ob spodnjem toku Labe in Odre razširili na vzhod ob spodnji tok reke Visle. Goti so postali neposredni sosedi Slovanov v 2. stoletju n. š. po preselitvi z obale Baltskega morja (preko slovanskega preselitvenega prostora) na severno oz. severozahodno obalo Črnega morja ob spodnji tok Dnepra (vzhodni Goti) oz. Donave (zahodni Goti), kjer so ustanovili svojo državo in se pokristjanili (Wulfilov prevod biblije v (zahodno) gotščino je nastal ok. 350 n. š.).⁵ Konec slovansko-gotskih stikov je mogoče datirati približno v čas po propadu (zahodno)gotske države zaradi vdora Hunov v Evropo leta 375 n. š.

Za gotske izposojenke v praslovanščini so značilne naslednja pravila nadomestnega glasoslovja: (a) samoglasniki: got. *ē* → psl. **ě*₁ (psl. **lěkbъ*); got. *aiC* → psl. **ě*₂*C* (psl. **xlěbъ*, **xlěvъ*); got. *iuC* → psl. **ju*₂*C* (psl. **bludъ*); got. *auC* → psl. **u*₂*C* (psl. **kupiti*, **kusiti*); got. *ENC*, *ONC* → psl. **ęC*, **ǫC* (psl. **usьręzbъ*, **xǫsa*);⁶ got. *ū* → psl. **y* (psl. **xyzbъ*/**xyza*); got. *i*, *u* → psl. **b*, **ъ* (psl. **stьklo*, **xъlmъ*); got. *a* → psl. **o* (psl. **kotьlbъ*, **osьlbъ*); (b) soglasniki: got. *h^E* → psl. **š* (psl. **šelmъ*, **šatъ*); got. *kaiC* → psl. **čC* (psl. **cěsařъ*); got. *ing*, *ig* → psl. **ęz*, **ǫz* (psl. **usьręzbъ*, **gobьzbъ*); got. *f* → psl. **p* (psl. **pьlkъ*); got. *s*, **z* → psl. **s*, **z* (psl. **usьręzbъ*, **goneznōti*). Besedje iz gotščine v praslovanščino je bilo prevzeto pred oblikovanjem poznopraslovanškega glasovnega sistema.⁷

5 Preden je bila gotščina dokumentirana, je bila torej že dve stoletji v stiku s praslovanščino. Posledično je treba upoštevati tudi spreminjanje gotščine v obdobju od 2. do 4. stoletja n. š. (npr. glasovno spremembo got. **e* > *i*).

6 Simbol **E* označuje sprednje samoglasnike, simbol **O* nesprednje samoglasnike, simbol **N* nosna soglasnika **m*, **n*, simbol **C* ostale soglasnike.

7 V času prevzema iz gotščine v praslovanščini npr. še ni prišlo do praslovanške monoftongizacije diftongov in do praslovanških palatalizacij velarov v položaju pred sprednjimi samoglasniki ali za njimi (psl. **xelmъ* > **šelmъ*, **kaisařъ* > **kěsařъ* > **cěsařъ*, **usьręzbъ* > **usьręzbъ*).

Gotske izposojenke v praslovanščino izkazujejo tale pomenska polja:⁸

- [a] oblast in vojska: got. *kaisar* ‘cesar’ → psl. **česarь* ‘vladar, kralj, cesar’ (> sln. *česar*); got. **fulka* *‘množica vojakov, truma’ (izpričano v lastnih imenih zgot. *Fulgaredus*, *Θούλαρις*) → psl. **рѡлкѡ* ‘vojska’; got. **helms* (> *hilms*) ‘šlem’ → psl. **šelmъ* ‘šlem’; got. *hansa* ‘truma, množica, spremstvo’ → psl. **χqsa* ‘zaseda, tatvina’; got. **ganesan* (> *ganisan*) ‘okrevati, biti rešen’ → psl. **goneznōti* ‘osvoboditi se, ubežati’, got. *ganasjan* ‘povzročiti’ → psl. **gonoziti* ‘osvoboditi’;
- [b] trgovina in denar: got. *kaupōn* ‘trgovati’ → psl. **kupiti* ‘kupiti’ (> sln. *kupīti*); got. *kintus* ‘vinar’ → psl. **četa* ‘drobiž’; got. *leiha* ‘posojilo’ → psl. **lixva* ‘dajatev’; got. *lēkeis* ‘zdravnik’ → psl. **lěkъ* ‘zdravilo’ (> sln. *lěk*); got. *skatts* ‘denar’ → psl. **skotъ* ‘živina, govedo’; got. *asilus* ‘osel’ → psl. **oselъ* ‘osel’ (> sln. *ósəl*); got. **hēt-* ‘obleka’ → psl. **šatъ*, **šata* ‘obleka, pokrivalo’;⁹ got. *stikls* ‘kozarec, skodelica’ → psl. **stьklo* ‘steklo’; got. **ausihriggs* ‘uhan’ → psl. **usьręzъ* ‘uhan’;
- [c] predmeti za shranjevanje: got. *biups*, *biuda-* ‘miza’ → psl. **bludъ* ‘posoda, skleda’; got. **katils* (Gpl *katilē*) ‘kotel’ → psl. **kotelъ* ‘kotel’ (> sln. *kótəl*);
- [č] deli naselij, stavbe in imetje: got. (*gud-*)*hūs* ‘božja hiša, tempelj’ → psl. **χyzъ*/**χy-za* ‘hiša’; got. *hlaiw* ‘grob’ → psl. **xlěvъ* ‘hlev’ (> sln. *hlēv*);
- [d] drugo: got. *gabei*, Gsg *gabeins* ‘bogastvo’ → psl. **gobino*, **gobina* ‘bogastvo, obilje’; got. *gabigs* ‘bogati’ → psl. **gobъzъ* ‘obiljen’; got. *hlaiws*, *hlaiwa-* ‘kruh’ → psl. **xlěbъ* ‘kruh’ (> sln. *hlēb*/*hlēb*); got. **hulms* *‘vzpetina’ → psl. **χьlmъ* ‘holm, grič’ (> sln. *hōlm*); got. *handugs* ‘moder, pameten’ → psl. **χqdogъ* ‘izkušen’; got. *kausjan* ‘pokušati, preizkusiti (hrano)’ → psl. **kusiti* ‘poskusiti, pokušati’ (> sln. *-kūsiti*); got. *fairguni* ‘gora, gorovje’ → psl. **pergyuni*, Gsg **pergyūę* (psl. **-yni* ob naslonitvi na tip **bogyuni* ‘boginja’, **pustyuni* ‘pustinja, puščava’).

2.2 Zahodnogermanske izposojenke v praslovanščini

Slovani so v stik z zahodnimi Germani prišli v 6. stoletju n. š., ko so poselili vzhodni del srednje in jugovzhodno Evropo. Novo slovansko poselitveno ozemlje je na zahodu segalo do Labe in Sale preko Donave čez vzhodne Alpe (na zahodu do izvira Drave) do Tržaškega zaliva na jugu. Zahodni sosedi praslovanščine sta tako postali takrat še oblikujoči se stara spodnja nemščina (stara saščina) (izpričana v obdobju ok. 800–1100) ter (frankovska in bavarska) stara visoka nemščina (izpričana v obdobju ok. 750–1050).¹⁰

8 O pomenski delitvi germanskih izposojenk v praslovanščini v zadnjem času prim. Pronk-Tiethoff 2010: 321–324.

9 Kljub temu da leksem **hēt-* v gotščini ni izpričan, stvn. *hāz* kot vir izposoje ne pride v poštev, saj izkazuje zahodnogermansko-severnogermanski prehod **ē* > *ā*.

10 Stara spodnja nemščina (stara saščina) in stara visoka nemščina sta bili pred dokumentacijo skoraj dve stoletji v stiku s praslovanščino. Do večje jezikovne diferenciacije med spodnjo in visoko nemščino je prišlo šele z drugim (starovisokonemškim) premikom soglasnikov ok. 750 n. š. (npr. stsaš. *budin* : stvn. **budin* > *butin*). Slovani so besedje iz zahodne germanščine prevzemali že pred tem.

Slovani so besedje prevzemali v večini primerov iz stare visoke nemščine ali njene predhodne faze.

Zahodnogermanske izposojenke v praslovansčini izkazujejo naslednja pravila nadomestnega glasoslovja: zgerm. *ō → psl. *u₂ (psl. *buky, *plugb); zgerm. *ki → *cb (psl. *cbrky); zgerm. *ENC, *ONC → psl. *eC, *oC (psl. *pēnezb, *trōba); zgerm. *ing → psl. *ež (psl. *pēnezb); zgerm. *ū → psl. *y (psl. *myto); zgerm. *a → psl. *o (psl. *popb); zgerm. *i, *u → psl. *b, *v (psl. *kbbbb); zgerm. *aRC → psl. *oRC (psl. *korlb); zgerm. *f → psl. *p (psl. *pila), stvn. pf → psl. *p (psl. *korp); stvn. s [*š, *ž] → psl. *š, *ž (psl. *xyša/*xyža), stvn. ss [*š] → psl. *š (psl. *mša), stvn. sk [sk > šk] → psl. *sk, *šk (psl. *skrini, *škoda). Nadomeščanje zahodnogermanskih glasov s praslovanskimi kaže na to, da je med slovansko-gotskimi in slovansko-zahodnogermanskimi jezikovnimi stiki v praslovansčini že prišlo do nekaterih glasovnih sprememb.¹¹

Zahodnogermanske izposojenke spadajo v naslednja pomenska polja:

- [a] oblast in vojska: zgerm. *kuning (> stsaš. *kuning*, stvn. *chuning*) → psl. *kbnēzb ‘knez’ (> sln. *knēz*); stvn. *Karl* → psl. *korlb ‘kralj’ (> sln. *krālj*);
- [b] trgovina in denar: zgerm. *penning (> stsaš. *penning*, stvn. *pfenning*) → psl. *pēnezb ‘denar’ (> sln. *pēnez*); bav. stvn. *mūta* → psl. *myto ‘plačilo’ (> sln. *mīto* → *mitnīna*);
- [c] predmeti za shranjevanje: zgerm. *budinō (> stsaš. *budin*, stvn. *butin*) → psl. *b̄db̄b̄n̄b̄, *b̄db̄b̄n̄a ‘vrsta posode’ (> sln. *bād̄n̄j*); stvn. *kubilo* → psl. *k̄bb̄bb̄b̄ ‘vrsta posode’ (> sln. *kāb̄l̄*); stvn. *lāge* → psl. *lagy, Asg *lagvb ‘steklenica’; stvn. *scrīni* → psl. *skrini, Gsg *skriņe ‘skrinja’ (→ sln. *skrinja*); stvn. *stampf* → psl. *stōpa ‘možnar’ (> sln. *stōpa*);
- [č] deli naselij, stavbe in imetje: stvn. *hūs* ‘hiša’ → psl. *xyša/*xyža ‘hiša’ (> sln. *hiša*, *hiža*);
- [d] tehnična terminologija: zgerm. *plōg (> srsn. *ploch*, stvn. *pfluoc*) → psl. *plugb ‘plug’ (> sln. *plūg/plūg*); zgerm. *filō (> stsaš. *fila*, stvn. *fila*) → psl. *pila ‘pila’ (> sln. *pila*); zgerm. *wāgō (> stsaš. *wāga*, stvn. *wāga*) → sl. *vaga ‘tehnica’ (> sln. *vāga*);
- [e] krščanska terminologija: zgerm. *kir(i)kō (> stsaš. *kirika*, stvn. *kirihha*) → psl. *cbrky, Asg *cbrkbvb ‘cerkev’ (> sln. *cérkav*); stvn. *munih* → psl. *m̄bnixb ‘menih, redovnik’ (> sln. *mān̄h*); stvn. *pfaffo* → psl. *popb ‘duhovnik’ (> sln. *pōp*); stvn. *fasta* → psl. *postb ‘post’ (> sln. *pōst*); stvn. *missa* → psl. *m̄ša ‘maša’ (> sln. *māša*); stvn. *altāri* → sl. *oltarb ‘oltar’ (> sln. *oltār*);
- [f] ostalo: zgerm. *bōkō (> stsaš. *bōka*, stvn. *buohha*) → psl. *buky, Asg *bukvb ‘bukvev’ (> sln. *būkav*); stvn. *karpf(o)* → psl. *korp̄b ‘krap’ (> sln. *krāp*); zgstvn. *raubian* (> stvn. *roubōn*) → psl. *rubiti* ‘rubiti’ (> sln. *rubīti/rúbīti*); stvn. *scado* → psl. *škoda ‘škoda’ (> sln. *škōda*); stvn. *trumba* → psl. *trōba ‘troba, trobenta’ (> sln. *trōba*); stvn. *affo* → psl. *op̄b ‘opica’ (→ sln. *ōpica*).

11 Zelo verjetno je, da je bila v času izposojanja iz zahodnogermanskih jezikov v praslovansčino praslovanska monoftongizacija diftongov že v teku in da je bil novi praslovanski *u₂C < *auC glasovno najbližji zahodnogermanskemu *ō.

Starovisokonemške izposojenke v praslovanščini se pojavljajo v vseh pomenskih poljih kot gotske izposojenke s to razliko, da se besedje iz stare visoke nemščine pojavlja še na področju krščanske in tehnične terminologije. To je razumljivo, saj so zahodni in zahodni južni Slovani krščanstvo prejeli preko Bavarcev oz. Frankov.

3 STAROVISOKONEMŠKE IZPOSOJENKE V ALPSKI SLOVANŠČINI IN ZGODNJI SLOVENŠČINI

Alpski Slovani so v še tesnejši stik z Bavarci in Franki prišli sredi 8. stoletja n. š., ko so si le-ti začeli podrežati alpskoslovanske kneževine: Karantanija (severno od Karavank, središče Krnski Grad / Kranburg; prva omemba ok. 664 kot *Carantanum* (→ sl. **Korotān* > sln. *Korotān* 'Korotan, Koroška')) je bila Bavarski priključena v letih 743–745, Karniola (južno od Karavank, središče *Carnium* (→ sl. **Korñb* > sln. *Krānj* 'Kranj, Kranjska'), današnji Kranj; prva omemba ok. 738 kot *Carniola*) pa frankovski državi (Bavarska je bila frankovski državi priključena leta 788) v času frankovsko-avarskih vojn 791 in 795–796. Slovanski jezik v vzhodnih Alpah je tako prišel v stik s staro (bavarsko) visoko nemščino (izpričana v obdobju 750–1050). S stališča slovanščine je za to obdobje smiselno razlikovati dva slovanska hronolekta, in sicer alpsko slovanščino, tj. slovanski jezik v vzhodnih Alpah do 9. stoletja (do ok. 800), in zgodnjo slovenščino, ki se je iz alpske slovanščine začela oblikovati v 9. in 10. stoletju (ok. 800–1000).

3.1 Starovisokonemške izposojenke v alpski slovanščini

Starovisokonemške izposojenke v alpski slovanščini (do ok. 800 n. š.) podobno kot izposojenke na ostalem slovanskem jezikovnem ozemlju v tem času izkazujejo glasovni sistem praslovanskega tipa, toda z nekoliko mlajšimi pojavi.¹² Značilne pa so bile samo za alpsko slovanščino, tj. pojavljajo se samo v slovenščini. Pomenska polja tega besedja se bistveno ne ločijo od pomenskih polj splošnoslovansko prevzetega besedja:

- [a] predmeti za shranjevanje: stvn. *pfanna* → sl. **pony*, Asg **ponъnъ* > sln. *pónav*;
- [b] deli naselij, stavbe in imetja: stvn. *scugin(a)* → sl. **skъdъnъ* > sln. *skādñj skadnjä* > *skādñj skægñjä* ≥ *skægñj skægñjä*;¹³
- [c] krščanska terminologija: frank. stvn. *abbat* : bav. stvn. **appāt* → sl. **opatъ* > sln. *opāt*; stvn. *(gi)fatero* → sl. **botrъ* > sln. *bótər*; stvn. *jungiro* 'mlajši' → sl. **jogъrъ* > sln. *jógər* 'učenec, apostol';
- [č] drugo: stvn. *kěrvol(l)a*, **kěrvulla* → sl. **kerbuľa* > sln. *krebúlja* 'rastlina *Anthriscus caerefolium*'; stvn. *wěrd* → sl. **verdъnъ* > sln. *vrédan*; stvn. **wunskjan* (> *wunscen*) → sl. **voščiti* > sln. *voščiti/vóščiti*.

12 V primerjavi z (morda nekoliko starejšimi) »praslovanskimi« izposojenkami se v alpski slovanščini npr. mehkonebniki *k*, *g*, *x* že lahko pojavljajo v položaju pred sprednjimi samoglasniki in se ne palatalizirajo (psl. **kerbuľa*).

13 Ramovš 1924: 275; ESSJ III: 241–242.

3.2 Starovisokonemške izposojenke v zgodnji slovenščini

Starovisokonemške izposojenke v zgodnji slovenščini (ok. 800–1050) ne izkazujejo več glasovnega sistema praslovanskega tipa (fonetične substitucije so npr. tele: stvn. *k^E, g^E, x^E* → sln. *k, g, x*; stvn. *ENC, ONC* → sln. *ENC, ONC*; stvn. *ū* → sln. *u*; stvn. *a* → sln. *a*; stvn. *i, u* → sln. *i, u*. Izposojenke se pojavljajo v naslednjih pomenskih poljih (ker so Alpski Slovani krščanstvo prejeli preko Bavarcev, je med njimi opazno izrazje s področja krščanstva):

- [a] cerkveno in versko življenje: stvn. *biscof* → sln. **pškof* > *škòf*; stvn. *fimfchusti* → sln. *bînkošti*; stvn. *firmōn* → sln. *bîrmati*; stvn. *sëgan* (> srvn. *sëgen*) → sln. *žëgän* ‘blagoslov’, *žëgnati* ‘blagosloviti’;
- [b] predmeti za shranjevanje: stvn. *skaf, skaph* → sln. *škàf*;
- [c] gradnja, stanovanjska oprema, orodje: stvn. *saga* → sln. *žàga*; frank. stvn. *zimbar* : bav. stvn. **zimpar* → sln. *cîmpär* ‘ostrešje’; frank. stvn. *zimbarman* : bav. stvn. *zimparman* → sln. *cîmpärman* ‘tesar’; frank. stvn. *swëbal, swëval* : bav. stvn. **swëpal* → sln. *žvëplo*; stvn. *scāri* → sln. *škârje*;
- [č] gospodinjstvo (oblačila, posoda, hrana, domače zdravilstvo): stvn. *flëc* (> srvn. *vlëc*) → sln. *blëk* ‘zaplata’;
- [d] drugo: stvn. *faz3ōn*, srvn. *vaz3en* → sln. *básati* ‘tlačiti, nakladati’; frank. stvn. *roubōn* : bav. stvn. *roupōn* → sln. *rôpati*; stvn. *scrato* → sln. *škrät*; frank. stvn. *truha* : bav. stvn. *truya* → nar. sln. *trúga* ‘krsta’; stvn. *slahta* (> srvn. *slaht(e)*) → nar. sln. *žlâhta* ‘sorodstvo’.

Starovisokonemške izposojenke so značilne za veliko večino slovenskega jezikovnega ozemlja. Ker v 19. stoletju zaradi glasovne oddaljenosti od sodobne nemščine niso bile več občutene kot nemške, so bile v veliki večini sprejete tudi v knjižno slovenščino. Le nekatere med njimi danes ne spadajo v knjižni jezik (*básati, blëk, cîmpär, cîmpärman, žëgän, žëgnati, žlâhta*).

4 SREDNJEVISOKONEMŠKE IZPOSOJENKE V SLOVENŠČINI

Kot posledica zgodovinskih okoliščin, kot so bile fevdalizacija (začetki v 9. stoletju, višek v drugi polovici 10. stoletja in v 11. stoletju), »velika« nemška kolonizacija (10.–12. stoletje), ustanavljanje samostanov (od 11. stoletja), nastajanje gradov (od druge polovice 12. stoletja) in ustanavljanje mest (od 13. stoletja), se je nemško-slovenski jezikovni stik v visokem in poznem srednjem veku zelo okreplil, saj so bili ti procesi povezani z doseljevanjem nemško govorečega prebivalstva na prvotno slovensko jezikovno ozemlje. Z novo zunajjezikovno stvarnostjo, tj. novo civilizacijsko pridobitvijo, povezano z mestom, gradom ali samostanom, je v slovenščino prišlo tudi novo poimenovanje zanjo, ki je bilo seveda nemško. To so t. i. kulturne izposojenke, ki so posledica »modernizacije življenjskih odnosov«, katerega središče je bilo navadno predvsem nemško govoreče mesto, ki je slovensko govorečemu podeželju posredovalo besedje s področja cerkvenega življenja,

uprave, trgovine in obrti v obliki cehovstva (tehnično izrazje, poimenovanja za poklice).¹⁴ Poleg izposojenk zunaj osnovnega besedja se je v omejeni meri izposojalo tudi osnovno besedje (predvsem načinovni prislovi in členki). V tem obdobju so nemške izposojenke slovenščino dobesedno preplavile.

Ker so se od stare do srednje visoke nemščine zgodile nekatere značilne glasovne spremembe, se tudi srednjevisokonemške izposojenke od starovisokonemških izposojenk ločijo po svojih glasovnih značilnostih. Najznačilnejše glasovne spremembe v bavarski srednji visoki nemščini in glasovnega nadomeščanja bavarskih srednjevisokonemških glasov v slovenščini so: (a) samoglasniki: srvn. $\bar{i} > ei$ (ok. 1100) $> ai$ (ok. 1250) \rightarrow sln. $i : ej : ai$ (srvn. $*r\bar{i}de \rightarrow$ sln. $rida : r\bar{e}jda : r\bar{a}jda$ 'serpentina, vijuga'); srvn. $\bar{u} > ou$ (ok. 1100) $> au$ (ok. 1250) \rightarrow sln. $u : ov : av$ (srvn. $r\bar{u}t \rightarrow$ sln. $r\bar{u}t : r\bar{o}vt : r\bar{a}vt$ 'rov, ledina'); bav. srvn. $a/\bar{a} > o/\bar{o}$ (ok. 1200) \rightarrow sln. $a : o$ (bav. srvn. $*pharreh\bar{u}s \rightarrow$ sln. $f\bar{a}rov\bar{z}$ 'župnišče' : bav. srvn. $wagener > *wogener \rightarrow$ sln. $b\bar{o}gnar$ 'kolar'); (b) soglasniki: srvn. $\bar{s}k > \bar{s}$ (ok. 1100) \rightarrow sln. $\bar{s}k : \bar{s}$ (srvn. $schaf \rightarrow$ sln. $\bar{s}k\bar{a}f$: srvn. $schenken \rightarrow$ sln. $\bar{s}\bar{e}nkati$ 'podariti, pokloniti'); srvn. $pf \rightarrow$ sln. p (do 1100) : f (od 1100) (srvn. $schupfe \rightarrow$ sln. $\bar{s}\bar{u}pa$ 'lopa, kolnica' : srvn. $pharre \rightarrow$ sln. $f\bar{a}ra$ 'župnija'); srvn. $v > f$ (ok. 1200) \rightarrow sln. $b : f$ (srvn. $vazzen \rightarrow$ sln. $b\bar{a}sati$ 'tlačiti, nakladati' : $f\bar{a}sati$ 'prejeti, dobiti'); srvn. $u > w$ (ok. 1100) $> v$ (ok. 1200) \rightarrow sln. $v : b : v$ (srvn. $w\bar{i}hennahten \rightarrow$ sln. $v\bar{e}nahti$ 'božič' : srvn. $wirt \rightarrow$ sln. $b\bar{i}rt$ 'gostitelj, gospodar, gostilničar').

Izposojenke iz (bavarske) srednje visoke nemščine (dokumentirana v obdobju od ok. 1050 do ok. 1350) v slovenščino je mogoče dokumentirati v vseh pomenskih poljih. Pri tem ne gre samo za izposojenke, ki so v slovenščino prišle z novo zunajjezikovno stvarnostjo, temveč tudi za besedje, ki je izpodrivalo domača poimenovanja. Izposojenke iz (bavarske) srednje visoke nemščine je mogoče razdeliti v naslednje pomenske skupine:

- [a] cerkveno in versko življenje: srvn. $pharre \rightarrow$ sln. $f\bar{a}ra$ 'župnija'; bav. srvn. $*pharreh\bar{u}s \rightarrow$ sln. $f\bar{a}rov\bar{z}$ 'župnišče'; bav. srvn. $pharr \rightarrow$ sln. $f\bar{a}r$ 'župnik'; bav. srvn. $*pharremeister \rightarrow$ sln. $f\bar{a}rmo\bar{s}t\bar{a}r \geq f\bar{a}jmo\bar{s}t\bar{a}r$ 'župnik'; srvn. $mesn\bar{a}ere \rightarrow$ sln. $m\bar{e}žnar$ 'cerkovnik'; srvn. $turn \rightarrow$ sln. $t\bar{u}r\bar{a}n$ 'cerkveni stolp, zvonik'; srvn. $v\bar{r}\bar{i}thof \rightarrow$ sln. $b\bar{r}\bar{i}tof$ 'pokopališče'; frank. srvn. $b\bar{a}re$: bav. srvn. $*p\bar{a}re \rightarrow$ sln. $p\bar{a}re$ 'mrtvaški oder'; srvn. $j\bar{a}rmark \rightarrow$ sln. $jarmark$ '(letni) sejem'; frank. srvn. $b\bar{e}rhnaht$: bav. srvn. $p\bar{e}rhnaht \rightarrow$ sln. $p\bar{e}rnahti$ 'sveti trije kralji'; srvn. $w\bar{i}hennahten \rightarrow$ sln. $v\bar{e}nahti$ 'božič'; srvn. $opfer \rightarrow$ sln. $\bar{o}f\bar{a}r$ 'dar za cerkvene potrebe'; srvn. $bredige, predige \rightarrow$ sln. $p\bar{r}idiga$; srvn. $w\bar{i}se \rightarrow$ sln. $v\bar{i}ža$ 'način, napev, melodija';
- [b] življenje na vasi in v mestu: srvn. $grunt \rightarrow$ sln. $gr\bar{u}nt$ 'posestvo'; srvn. $gemeine \rightarrow$ sln. $gm\bar{a}jna$ 'neobdelan svet, last vaške skupnosti, občina'; srvn. $r\bar{u}t \rightarrow$ sln. $r\bar{u}t, r\bar{o}vt, r\bar{a}vt$ 'rov, ledina'; frank. srvn. $burg\bar{a}ere > burger$: bav. srvn. $purger \rightarrow$ sln. $p\bar{u}rgar$ 'meščan'; frank. srvn. $r\bar{a}th\bar{u}s$: bav. srvn. $*r\bar{o}thous \rightarrow$ sln. $r\bar{o}tov\bar{z}$ 'mestna hiša'; srvn. $schoule \rightarrow$ sln. $\bar{s}\bar{o}la$;

14 Pojem kulturna izposojenka je definiran npr. v Bayer 2006: 65–68.

- [c] poklici in dejavnosti: frank. srvn. *wagener* : bav. srvn. **wogener* → sln. *bógnar* ‘kolar’; srvn. *mālære* → sln. *mālar* ‘pleskar, slikar’; frank. srvn. *badære* : bav. srvn. *padære* → sln. *pādar* ‘zdravilec, zdravnik’; frank. srvn. *becke* : bav. srvn. *peck* → sln. *pēk*; srvn. *rihtære* > *rihter* → sln. *rihtar* ‘sodnik’; srvn. *schuoster* → sln. *šūštar*, *šōštar* ‘čevljar’; spsvrn. *tischler* → sln. *tīšljar* ‘mizar’; srvn. *wirt* → sln. *bīrt* ‘gostitelj, gospodar, gostilničar’; srvn. *snīdære* > *snīder* → sln. *žnīdar* ‘krojač’; srvn. *soldenære* > *soldner* > *solner* → sln. *žolnīr* ‘vojak’;
- [č] hiša: srvn. *ziegel* → sln. *cēgəl* ‘opeka’; srvn. *zwēc* → sln. *cvěk* ‘žebelj’; srvn. *drāt* → sln. *drāt*, *drōt* ‘žica’; bav. srvn. **gerust* → sln. *grūšt* ‘zidarski oder’; frank. srvn. *bant* : bav. srvn. *pant* → sln. *pānt* ‘podboj’; srvn. *trām* → sln. *trām*; srvn. *ganc* → sln. *gānk* ‘pokrit lesen hodnik, balkon, gank’; srvn. *kamer(e)* → sln. *kāmra* ‘soba’; srvn. *kaste* → sln. *kāšča*, *kāšta* ‘shramba’, *kāšt* ‘podstrešje’;¹⁵ frank. srvn. **badstube* > *batstube* : bav. srvn. **patstube* → sln. *pāštuba*, *pājštva* ‘stavba za sušenje lanu, sadja’; frank. srvn. *schībe* : bav. srvn. *schīpe* → sln. *šīpa*; srvn. *schupfe* → sln. *šūpa* ‘lopa, kolnica’; srvn. *stēge*, *stiege* → sln. *štēnga* ‘stopnica’; srvn. *polster* → sln. *pōvštər* ‘blazina, vzglavnik’; srvn. **rīde* → sln. *rīda*, *rējda*, *rājda* ‘serpentina, vijuga’;
- [d] orodje: srvn. *vackel* → sln. *bākla*; srvn. *furkel* → sln. *būrklja*; srvn. *geisel* → sln. *gājžlja* ‘bič’; frank. srvn. *būhse* : bav. srvn. *puhse* → sln. *pūška*; srvn. *sackel* → sln. *žākəl*, srvn. *snuor* → sln. *žnōra* ‘vrv, vrvice’;
- [e] obleka: srvn. *arssack* → sln. *āržet* ‘žep’; srvn. *vīrtuoch* → sln. *bīrtah*, *fīrtah* ‘predpasnik’; srvn. *gewant* → sln. *gvānt* ‘obleka’; srvn. *kittel* → sln. *kīklja* ‘(žensko) krilo’; srvn. *samīt*, *samāt* → sln. *žāmet*; srvn. *sīda* → sln. *žīda* ‘svila’;
- [f] posoda: srvn. *glas* → sln. *glāž* ‘steklo; kozarec’; srvn. *vasche* → sln. *flāša* ‘steklenica’; srvn. *phister* → sln. *pīskər* ‘lonec’; frank. srvn. *būt(t)e* : bav. srvn. *pūt(t)e* → sln. *pūta* ‘brenta’; stvn. *prēssa* → sln. *prēša*; srvn. *rībīsen* → sln. *rībež(ən)*;
- [g] hrana: srvn. *riht(e)* → sln. *rīhta* ‘jed’; srvn. *smac*, *smach* → sln. *žmäh* ‘okus’; srvn. *phanzēlte* → sln. *fancelt* ≥ *flāncat*; srvn. *e33īh* → sln. *jēsīh* ‘kis, očet’; frank. srvn. *brāte* : bav. srvn. *prāte* → sln. *prāta* ‘pečenka’; frank. srvn. *buter* : bav. srvn. *puter* → sln. *pūtər* ‘maslo’; srvn. *rīs* → sln. *rīž*; frank. srvn. *spēk* : bav. srvn. *spēch* → sln. *špēh* ‘slanina’; srvn. *smalz* → sln. *žmālc* [žmāuc] ‘raztopljena in za uporabo hranjena svinjska mast’; srvn. *sulze* → sln. *žōlca* [žōuca]; srvn. *suppe* → sln. *žūpa* ‘juha’;
- [h] kulturne, uporabne in okrasne rastline: srvn. *heiden* → sln. *ājda*; frank. srvn. *vei-ge* : bav. srvn. **pfīge* → sln. *fīga*; srvn. *nagellīn*, *negellīn* → sln. *nāgəl*; srvn. *nēsipel* → sln. *nēšplja*; frank. srvn. *buhsboum* : bav. srvn. *puhspām* → sln. *pūšpan*; srvn. *snit(e)louch* → sln. *žnītlah*, *šnītlah* ‘drobnjak’; srvn. *safrān* → sln. *žāfrān*; srvn. *salbeia* → sln. *žājbalj*;

15 O nadomeščanju stvn. *št* → sln. *šč* : *št* prim. Ramovš 1924: 273.

- [i] telo, osebna higiena, zdravje: srvn. *krage* → sln. *krāgān* 'vrat'; srvn. *arzenīe* → sln. *arcnīja* 'zdravilo'; srvn. *pflaster* → sln. *flāštār* 'obliž'; srvn. *seife* → sln. *žājfa* 'milo'; srvn. *salbe* → sln. *žāvba* 'mazilo';
- [j] družina: frank. srvn. *buobe* : bav. srvn. *puobe* → sln. *pōb* 'fant'; srvn. *swāger* → sln. *švāgār* 'svak';
- [k] dejanja: srvn. *volgen* → sln. *bōvgati* > *bōgati*; frank. srvn. *zoubern* : bav. srvn. *zoupern* → sln. *cōprati* 'čarati'; srvn. *vazzen* → sln. *fāsati* 'prejeti, dobiti'; srvn. *vēhten* → sln. *fēhtati* 'prostiti'; srvn. *rīben* → sln. *rībati*; srvn. *rouben* → sln. *rāvbatī* 'pleniti'; srvn. *schenken* → sln. *šēnkati* 'podariti, pokloniti'; srvn. *spot* → sln. *špōt* 'posmeh, zasmeh', *špōtati* 'posmehovati se, zasmehovati';
- [l] pridevniki, načinovni prislovi: srvn. *valsch* → sln. *fāvš*, *fōvš* 'napačen; nevoščljiv'; srvn. *gelīch* > *glīch* → sln. *glīh* 'enak'; srvn. *sicher* → sln. *žīhār* 'gotov';
- [m] drugo: srvn. *sleht* → sln. *žlèht* 'hudoben, zloben'; srvn. *luft* → sln. *lūft* 'zrak'; srvn. *sūber* → sln. *žāvbār(n)*, *zāvbār* 'lep'; srvn. *mūle* → sln. *mūla* 'obraz slabe volje, kujanje'; bav. srvn. *tūsent* → sln. *tāvžant* 'tisoč'.

Podobno kot starovisokonemške so (bile) tudi srednjevisokonemške izposojenke razširjene v večini slovenskih narečij. Kljub temu pa v procesu standardizacije v knjižno slovenščino razen redkih izjem (*ājda*, *bākla*, *u-bōgati*, *fīga*, *nāgāl*, *nēšplja*, *pēk*, *pridīga*, *pūška*, *pūšpan*, *rīž*, *škāf*, *šōla*, *trām*, *žafrān*, *žājbalj*, *žākāl*, *žāmet*, *žōlca*) praviloma niso bile sprejete.

5 NOVOVISOKONEMŠKE IZPOSOJENKE V SLOVENŠČINI

Proces prevzemanja iz nemščine v slovenščino, ki se je utrdil v visokem in poznem srednjem veku, se je nadaljeval tudi v novem veku. V novovisokonemškem obdobju (od ok. 1350 dalje) so nemške prevzete besede v slovenščino prišle tako iz ljudskega jezika, tj. iz narečij, kot iz knjižnega jezika. Ker je novovisokonemškega besedja v slovenščini ogromno in je (z izjemo tujk iz knjižnega jezika, ki poimenujejo pojme učene kulture) prisotno v podobnih semantičnih poljih kot srednjevisokonemško besedje, je tu proces prevzemanje prikazan samo na nekaj zgledih.

5.1 Ljudske novovisokonemške izposojenke v slovenščini

Ljudske novovisokonemske izposojenke so v ljudsko slovenščino, tj. slovenska narečja, prišle z neposrednim jezikovnim stikom slovensko govorečih z nemško govorečimi in so značilne za celotno obdobje novega veka. Zanje je glede na jezikovne značilnosti ljudske nemščine mogoče reči, da so prevzete iz južne bavorske nove visoke nemščine, samo v nekaterih primerih je glede na razširjenost kakega leksema v različnih južnobavarskih narečjih mogoče natančneje ločiti tudi posamezna sodobna avstrijska južnobavarska narečja, kot so koroško, štajersko in tirolsko narečje.

Ljudske novovisokonemške izposojenke v slovenščini izkazujejo glasovne značilnosti južne bavarske visoke nemščine (med katerimi so nekatere nastale že v stari ali srednji bavarski visoki nemščini), natančneje južnokoroških narečij. Najznačilnejše med njimi, prikazane primerjalno s knjižno nemščino, so:¹⁶ bav. stvn. *b-*, *d-*, *g-* > *p-*, *t-*, *k-* (nem. *Bild* : nar. *Pild* → sln. *pild* 'slika, podoba'; nem. *Dusche* : nar. *Tusch* → sln. *tûš*; nem. *Gesicht* : nar. *Ksicht* → sln. *ksiht* 'obraz'); bav. srvn. *a/ā* > *o/ō* (nem. *schwach* : nar. *schwoch* → sln. *žboh*, *švoh* 'slaboten'); srvn. *iu*, *ū* > nar. nem. *ai* (nem. *Feuerzeug* : nar. *Faierzaig* → sln. *fajərcajg*, *faracajg* 'vžigalnik'); srvn. *ei* > *ai* > nar. nem. *ā* (nem. *teilen* : nar. *tāln* → sln. *tálati* 'deliti'); srvn. *ou* > *au* > nar. nem. *ā* (nem. *Baum* : nar. *Pām* → sln. *pam* 'drevo, deblo'); srvn. *ü/ū* > *i/ī* (nem. *Kübel* : nar. *Kībl* → sln. *kīblja* 'vedro'); srvn. *ö/ō* > nar. nem. *e/ē* (nem. *bügeln*, nar. *pögeln* > *pēgeln* → sln. *peglati* 'likati'); srvn. *ä/ā* > nar. nem. *a/ā* (nem. *Teller* : nar. *Täller* > *Taller* → sln. *táler* 'krožnik').

5.2 Knjižne novovisokonemške izposojenke v slovenščini

Učene novovisokonemške tujke so v knjižno slovenščino prišle iz knjižne nemščine preko t. i. učene kulture. Značilne so predvsem za 19. in 20. stoletje, ko je slovenščina preko nemščine prevzela tudi večino evropskih tujk (med katerimi je večina grško-latinskega izvora), t. i. evropeizmov. Če so bile ljudske novovisokonemške izposojenke v slovenskem knjižnem jeziku zaradi purističnih teženj v procesu standardizacije skoraj v celoti nadomeščene z manj razširjenimi domačimi slovenskimi besedami ali slavizmi (tj. z besedami, ki so bile prevzete iz drugih knjižnih slovanskih jezikov), pa je od druge polovice 19. stoletja v slovenski knjižni jezik in iz njega v slovenska narečja, ki so v stiku z njim, iz nemškega knjižnega jezika bilo sprejeto veliko učenih novovisokonemških tujk, ki so v uporabi še danes. Knjižna nemščina je bila torej vsaj do leta 1918 (delno pa tudi še do druge svetovne vojne) jezik posrednik, preko katerega je knjižna slovenščina sprejemala mednarodno in zelo razširjeno besedje iz evropskih jezikov. To pomeni, da so t. i. evropeizmi v slovenščino večinoma prišli preko nemščine (nem. *Benzin* → sln. *bencîn*; nem. *Kassette* → sln. *kasêta*; nem. *Stipendium* → sln. *štipéndija*; nem. *Vase* → sln. *váza*; nem. *Version* → sln. *vérzija*; nem. *Viadukt* → sln. *viadûkt*; nem. *Vulkan* → *vulkân*).

6 SKLEP

Nemški kulturni vpliv na slovensko kulturo in posledično vpliv nemščine na slovenščino se je začel v času po političnoupravni priključitvi alpskoslovanskih (staroslovenskih) kneževin Karantanije in Karniole vojvodini Bavarski oz. frankovski državi v drugi polovici 8. stoletja ter začel v osrednjeslovenskem prostoru (ne pa tudi na južnem Koroškem in južnem robu Štajerske, ki sta ostala v

¹⁶ Glasovne značilnosti posameznih bavarskih narečij so prikazane v Kranzmayr 1956.

okviru Avstrije) pojemati po letu 1918, ko je večji del slovenskega jezikovnega ozemlja prišel v jugoslovanski političnoupravni okvir. Slovenska kultura je (bila) tako več kot tisoč let v intenzivnem stiku z nemško govorečo kulturo, slovenski jezik pa ves ta čas intenzivno pod vplivom nemškega. V zgodovini je ves čas prihajalo do prevzemanja besedja iz narečne nemščine, in sicer južne bavarske visoke nemščine oz. njenih časovnih različic (to so stara, srednja in nova južna bavarska visoka nemščina) v narečno slovenščino, v moderni dobi (predvsem v 19. in v prvi polovici 20. stoletja) pa tudi iz knjižne nemščine v knjižno slovenščino. V drugi polovici 20. in v 21. stoletju je vpliv nemške kulture in nemškega jezika v (osrednje)slovenskem prostoru precej zmanjšan in je primerljiv z vplivom drugih evropskih jezikov in kultur (z izjemo globalne angloameriške kulture in njenega globalnega jezika – angleščine).

KRAJŠAVE

bav.	bavarsko
frank.	frankovsko
got.	gotško
nar.	narečno
nem.	(novovisoko)nemško
psl.	praslovansko
sl.	slovansko
sln.	slovensko
spravn.	spodnjėsrednjevisokonemško
srvn.	srednjevisokonemško
stsaš.	starosaško
stvn.	starovisokonemško
zgerm.	zahodnogermansko
zgot	zahodnozgotško
zgstvn.	zgodnje starovisokonemško

LITERATURA

- Bayer 2006** = Markus Bayer, *Sprachkontakt deutsch-slavisch: eine kontrastive Interferenzstudie am Beispiel des Ober- und Niedersorbischen, Kärntnerslovenischen und Burgenlandkroatischen*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006 (Berliner Slawistische Arbeiten 17).
- Bichlmeier 2010** = Harald Bichlmeier, Rōma – Namenkundlich-sprachhistorische Anmerkungen zu einem allgemein bekannten Ortsnamen, *Das Altertum* 55 (2010), 175–202.
- Braune 1987** = Wilhelm Braune, *Althochdeutsche Grammatik*, bearbeitet von Hans Eggers, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 141987.
- Breznik 1906** = Anton Breznik, O tujkah in izposojenkah, *Dom in svet* 18 (1906), 149–154. (Ponatis v: Anton Breznik, *Jezikoslovne razprave*, izbral in uredil Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska matica, 1982, 365–370.)
- ESSJ I–V** = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, 1976, 1982, 1995, 2005, 2007.
- Furlan 2013** = Metka Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU – Založba ZRC, 2013.
- Furlan 2014** = Metka Furlan, Slovarska monografija Hildegard Striedter-Temps Deutsche Lehnwörter im Slovenischen (1963) v luči Bezlajeve kritike (1964) – petdeset let pozneje, *Jezikoslovni zapiski* 20 (2014), št. 1, 25–42.

- Grafenauer 1923** = Ivan Grafenauer, Naglas v nemških izposojenkah v slovenščini (Donesek k zgodovini slovenskega naglasa), *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani* 1 (1923), 358–391.
- Holzer 2008** = Georg Holzer, *Namenkundliche Aufsätze*, Wien: Praesens Verlag, 2008 (Innsbrucker Beiträge zur Onomastik 4).
- Jazbec 2007** = Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju: na primeru besedila Ena dolga predgovor*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).
- Kiparsky 1934** = Valentin Kiparsky, *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen*, Helsinki: Druckerei der Finnischen Literaturgesellschaft, 1934 (Annales Academiae scientiarum Fennicae, B XXXII, 2).
- Kluge 1999** = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, ²³1999 (¹1883).
- Kos 1955** = Milko Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana: Slovenska matica, 1955.
- König 1998** = Werner König, *DTV-Atlas: deutsche Sprache*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, ¹²1998 (¹1978).
- Kranzmayer 1956** = Eberhard Kranzmayer, *Historische Lautgeographie des gesamtbairischen Dialektraumes*, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1956.
- Lexner 1992** = Matthias Lexner, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Stuttgart: Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft Stuttgart, ³⁸1992.
- Miklošič 1867** = Franz Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
- Paul 1989** = Hermann Paul, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, überarbeitet von Peter Wiehl und Siegfried Grosse, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ²⁴1989.
- Pronk-Tiethoff 2010** = Saskia Pronk-Tiethoff, Semantička polja germanskih posuđenica u praslavenskoj, *Razprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (Zagreb) 36 (2010), št. 2, 317–327.
- Pronk-Tiethoff 2012** = Saskia Pronk-Tiethoff, *The Germanic loanwords in Proto-Slavic: Origin and accentuation*, Leiden: Rodopi, 2012.
- Ramovš 1924** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika: II. Konzonantizem*, Ljubljana: Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, 1924.
- Ramovš 1995** = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: ZRC SAZU, ²1995 (Zbirka ZRC 9) (¹1936).
- Schützeichel 1995** = Rudolf Schützeichel, *Althochdeutsches Wörterbuch*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, ⁵1995.
- Shevelov 1964** = George Y. Shevelov, *A Prehistory of Slavic: The Historical Phonology of Common Slavic*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1964.
- Siatkowski 2004** = Janusz Siatkowski, *Studia nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim atlasie językowym*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, 2004.
- Siatkowski 2005** = Janusz Siatkowski, *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki, Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej, 2005.
- Snoj 2003** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2003 (¹1997).
- Snoj 2005** = Marko Snoj, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik / Slovene linguistic studies* 5 (2005), 113–122.
- Striedter-Temps 1963** = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.
- Šekli 2012** = Matej Šekli, Notranja delitev neprevzetega in prevzetega besedja v praslavanščini, v: *Individualna in kolektivna dvojezičnost*, ur. Petra Stankovska – Maria Wtorkowska – Jozef Palalay, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2012 (Slavica Slovenica 1), 369–381.
- Šekli 2014** = Matej Šekli, *Primerjalno glasoslovlje slovanskih jezikov 1: Od praindoevropsčine do praslavanščine*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014.

Štih – Simoniti 2009 = Peter Štih – Vasko Simoniti, *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2009.

WBMÖ = *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich 1–4*–, bearbeitet von Viktor Dollmayr und Eberhard Kranzmayer, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1963–1998–.

SUMMARY

Semantic fields of German loanwords in Slovenian

The German influence on Slovenian culture and, consequently, the influence of German on Slovenian started after the political administrative annexation of the Alpine Slavic (i.e. Old Slovenian) principalities of Carantania and Carniola to the Duchy of Bavaria (or the Kingdom of the Franks) in the second half of the eighth century. This influence began to diminish in the central Slovenian area after 1918, when the majority of Slovenian-language territory was integrated into the Yugoslav political framework. However, this was not the case in southern Carinthia and on the southern margins of Styria, which remained in present-day Austria. Thus, Slovenian culture, including the language, was heavily influenced through contact with German-speaking culture for more than a millennium. The borrowing of words from dialect German into dialect Slovenian mainly progressed from the southern Bavarian variant of High German and its chronolects (i.e. Old, Middle, and New Southern Bavarian High German). In the nineteenth century and in the first half of the twentieth century, borrowing into Standard Slovenian was additionally based on Standard German. Since the second half of the twentieth century, the influence of German culture and the German language has been much reduced in the (central) Slovenian area and can be compared to the influence of other European languages and cultures, except for the global Anglo-American culture and global English.

NATAŠA LOGAR – DAMJAN POPIČ

VEJICA: REZULTATI ANKETNE RAZISKAVE MED DIJAKI IN ŠTUDENTI

COBISS: 1.02

V prispevku prikazujemo rezultate ankete o vejici, s katero smo ugotavljali, katera vejična mesta so za dijake štiriletnih (v glavnem gimnazijskih) programov in študente različnih študijskih področij najbolj zahtevna. V razpravnem delu prispevka nato rezultate povezuje s srednješolskim učnim procesom, kot ga za to temo določa učni načrt, ter pravopisnimi pravili, ki bi jih bilo smiselno (in treba) prenoviti.

Ključne besede: vejica, anketa, gimnazija, predmet Slovenščina, Slovenski pravopis

Comma use: Results of a survey among secondary-school and university students

This article presents the results of a survey on comma use. The survey was used to determine the most problematic places for comma placement among students at four-year (upper) secondary schools in Slovenia and university students in various fields. The final part of the article establishes a relation between the secondary-school curriculum and orthographic rules, which are in need of an update.

Keywords: comma, survey, secondary school, Slovenian curriculum, *Slovenian Normative Guide*

1 UVOD

Še danes – po skoraj 60 letih – se je mogoče strinjati z Jakobom Šolarjem (1957b: 83–84), ki je o stavi vejice kot enega izmed ločil razmišljal takole:

V slovenščini smo prevzeli sistem ločil po nemškem, kar je dosti razumljivo pri našem življenju v kulturni in šolski skupnosti z Nemci skozi dolga stoletja. Ta sistem je po svoje dober, vendar premehanično in dosledno izveden lahko vodi v nasprotje z našim živim govorom. Če je res, da so ločila pravorečna znamenja, bi morali upoštevati tudi živi govor, ne le golo črko.

Vejica je ločilo, »o stavi katerega so si bili kritiki [pravopisnih pravil] najbolj in najpogosteje navzkriž« (Dobrovoljc 2004: 188). To se vse do danes ni spremenilo, različnim mnenjem o vejičnih pravilih pa se v zadnjem času kot posledica skoraj 15-letnega obdobja od izida zadnjega pravopisa (SP 2001) pridružujejo še pozivi po njihovi posodobitvi (npr. Dobrovoljc – Jakop 2011: 102–103; Lengar Verovnik 2012: 166).

Celovitejšim razmišljanjem o slovenski vejici je mogoče slediti predvsem v (a) že omenjenih pravopisnih pravilih¹ in odzivilih nanje, (b) posebej na vejico

¹ Vključno z Načrtom pravil za novi slovenski pravopis (1981).

osredotočenih razpravah in (c) besedilih, ki stavo vejice razlagajo na poljuden način. Sintetični pregled prvih je mogoče prebrati v več prispevkih (Dobrovoljc 2004: 188–198; Popič 2014a: 17–28; Popič – Fišer 2015; Božič 2013), vsem tem pregledom pa je skupna ugotovitev, da se je prvotnim pravilom o stavi vejice po pretežno skladenjskih načelih (vendar ne povsem avtomatično, na kar v zvezi z medmeti in vejico v Levčevem pravopisu opozarja Dobrovoljc (2004: 191)) postopoma pridruževalo večje upoštevanje pomenskih enot ter tonskega poteka povedi. Zadnji pravopis tako v vejičnih pravilih združuje vse troje: skladnjo, pomen in stavčno fonetiko. V drugih – razpravah – so avtorji v zadnjem desetletju in pol (če se osredotočimo le na obdobje po letu 2001) predvsem utemeljevali drugačno in bolj dosledno razpoznavanje skladenjskih pojavov, kot so polstavke, polstavčni in stavčni prilastek, pristavek ter dostavek,² dalje iskali razloge za pojavljanje odvečne vejice za predložnimi zvezami, uvedenimi s t. i. atraktorji (Verovnik 2003: 51), in izražali pričakovanja o natančnejši ureditvi postavljanja vejice pri večbesednih veznikih (Korošec 2002; 2003; Lengar Verovnik 2012; Logar 2015; Kocjan - Barle 2015; Popič – Fišer 2015). Zadnjih – poljudnih razlaganj pravilnih in nepravilnih vejic – je v slovenskem prostoru še veliko več kot vseh prej omenjenih besedil. Kotičkarske, jezikovnosvetovalne ipd. razlage upoštevajo pravopisna pravila, vendar poenostavljajo njihovo dikcijo ter navaajajo tipičnejše in sodobnejše zglede (npr. Kocjan Barle 2005; Verovnik 2005: 17–26; Marušič – Žaucer 2001: 31–43; Kalin Golob 2001: 24–37; Logar 2009a: 17–20; 2009b: 30–42; Al' prav se reče 2013, 2014, 2015; Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša).

Jezikoslovci, ki o vejici razpravljajo teoretično ali odgovarjajo na vprašanja o njeni stavi, v zadnjih letih v svoja pojasnila vključujejo tudi podatke iz korpusov. Poleg možnosti uporabe referenčnih korpusov v smislu delnega korpusnega pristopa sta za opazovanje rabe vejice in jezikoslovne intervencije v zvezi z njo v slovenskem prostoru zlasti zanimiva dva specializirana vira:

- [a] korpus Šolar z besedili, ki so jih pri različnih šolskih predmetih tvorili učenci višjih razredov osnovne šole in srednješolci, s tem da del korpusa vsebuje tudi popravke, ki so jih v eseje, obnove, opise, prošnje ipd. vnesli učitelji (Rozman idr. 2012), ter
- [b] korpus Lektor z neleposlovnimi besedili različnih avtorjev in prevajalcev v nelektorirani ter lektorirani različici skupaj s klasifikacijo lektorskih posegov (Popič 2014a; 2014b; Popič – Gorjanc 2013; Marko – Popič 2015).

Podatki iz Šolarja kažejo, da imajo učenci največ težav s postavljanjem vejice v priredjih ter na meji med glavnim in odvisnim stavkom, pri večbesednih veznikih

2 Gre za strukture, pri katerih so formulacije pravopisnih pravil napačne, nejasne ali slabo ponazorjene zaradi prevelike naslonjenosti na nekatere teoretično že presežene dele Toporišičeve slovnice (1976/2000).

in pred veznikom *kot* ter pri priredno zloženih odvisnikih, v manjši meri (verjetno zato, ker so take strukture v besedilih učencev redkejše) pa še pri pristavkih, pastavkih, vrivkih in stavkih z izpuščenim povedkom (prim. Kosem idr. 2012: 46–48). Podatki iz Lektorja (Popič 2014a: 215–219) kažejo, da je od vseh normativnih zadreg v slovenskem jeziku prav vejica najbolj akutna težava, in to tudi pri visoko izobraženih piscih, ki pri svojem delu pogosto tvorijo besedila, namenjena javni objavi.³ Pišoči imajo težave predvsem z vejico pred in za odvisniki, še posebno s sestavljenimi vezniki pri oziralnih odvisnikih in pred veznikom *kot*, kadar mu sledi izražena osebna glagolska oblika. Na podlagi lektorskih popravkov v korpusu Lektor lahko rečemo tudi, da vejice, ki so bile med lekturo vstavljene, nakazujejo predvsem težave na besednovrstno-skladenjski ravni (veznik in vpejlani odvisnik), medtem ko se izbrisi vejic nanašajo predvsem na stavčnočlensko stavo vejice (kot tako pojmujeemo vejico, ki loči stavčne člene (v nestavčni obliki) od preostalega dela povedi in je predvsem prozodična ter značilna za angleščino, francoščino ipd.), vejico med deli večbesednega veznika in pa vejico pred krajšavami, pred katerimi glede na njihove podstavne sestavine vejice po jezikovnem standardu ni (npr. vejice pred okrajšavo *itd.*).

Povzamemo torej lahko, da je bila obravnavi vejice v slovenskem jezikoslovju v dobrem stoletju od izida Levčevega pravopisa (1899) namenjena dokajšnja pozornost, kljub temu pa strokovnjakom tega ločila še ni povsem uspelo ujeti v pravila, ki bi jih lahko v trenutnem obsegu vključenosti te problematike v osnovno- in srednješolsko izobraževanje⁴ usvojila večina govorcev jezika do te mere, da bi se po njih suvereno ravnali tudi v lastnih besedilih.

Da bi dopolnili omenjene korpusne podatke in še natančneje določili vejična mesta, ki populaciji, vključeni v srednje- in visokošolsko izobraževanje, povzročajo največ zadreg, smo izvedli anketno raziskavo, katere obliko, rezultate in zaključke prikazujemo v nadaljevanju.

2 ANKETNA RAZISKAVA

Raziskava je potekala od 21. 11. 2014 do 23. 3. 2015. Pripravili smo dve anketi – eno za študente in eno za dijake, pri čemer sta se smiselno razlikovali le v začetnem delu (demografski podatki), v osrednjem delu pa sta bili enaki.⁵ Obe anketi sta bili spletni (orodje EnKlikANKETA) in posredovani anketiranim prek različnih kanalov z odprtim vabilom, zato števila vseh nagovorjenih ni mogoče

3 Raziskava Popič – Fišer 2015 kaže tudi, da je vejica problem, ki ni vezan na formalnost konteksta, v katerem se besedilo pojavlja.

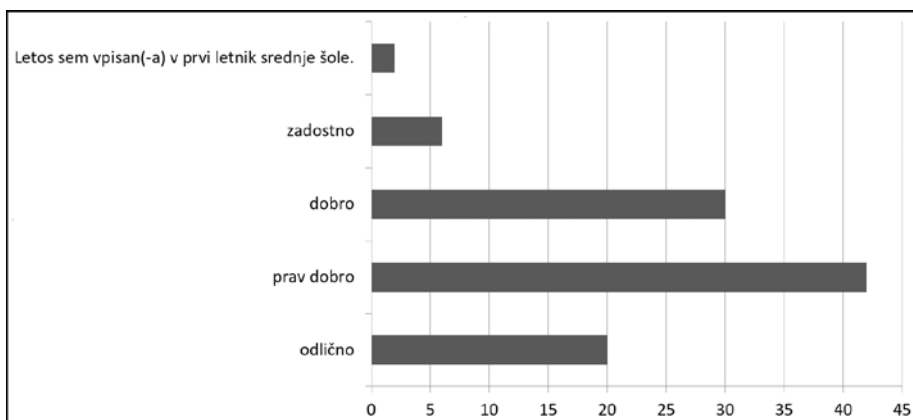
4 O zadnjem gl. več v Popič – Logar 2015.

5 Majhen del dijaške ankete je bil že predstavljen v Popič – Logar 2015, vendar ne z vsebinami, ki jih prikazujemo tukaj. Avtorja se zahvaljujeva dijakinjam in dijakom ter študentkam in študentom, ki so sodelovali v anketi, še posebej pa vsem srednješolskim učiteljicam in učiteljem slovenščine ter visokošolskim kolegicam in kolegom, ki so nam omogočili, da smo prišli v stik z njimi.

podati. Pri izvedbi smo pazili na to, da smo v anketo vključene študente obeh smeri, na katerih se vejica poučuje kot del študijskega programa (študij na Oddelku za prevajanje Filozofske fakultete v Ljubljani in študij na Oddelku za komunikologijo Fakultete za družbene vede), anketirali pred obravnavo vejičnih tem, tako da je tudi njihovo izpolnjevanje ankete odraz znanja, pridobljenega v obdobju srednješolskega izobraževanja. Prvotno načrtovani večji nabor nalog smo po pilotnem preizkusu zmanjšali, saj je presegal običajno do 15-minutno izpolnjevanje, ki velja za ankete srednjega obsega.⁶ Končno anketo so tako dijaki povprečno reševali 9 minut in 51 sekund, študenti pa 10 minut in 17 sekund.

2.1 Vzorec anketiranih

Kot smo navedli že v Popič – Logar 2015, je dijaško anketo v celoti izpolnilo 199, delno izpolnilo pa še 72 dijakov (skupaj 271), večinoma iz drugega, tretjega in četrtega letnika. Z izjemo manjšega števila (7 %) so vsi obiskovali srednjo šolo z gimnazijskim programom, in sicer predvsem v osrednjeslovenski statistični regiji (39 %), goriški regiji (38 %) in primorski regiji (16 %). Kot prikazuje slika 1, je imelo največ dijakov (41 %) leto prej, tj. v šolskem letu 2013/14, pri slovenščini zaključeno oceno prav dobro (4), 29 % oceno dobro (3), 20 % oceno odlično (5), 6 % pa oceno zadostno (2); njihova povprečna ocena je bila torej 3,78.

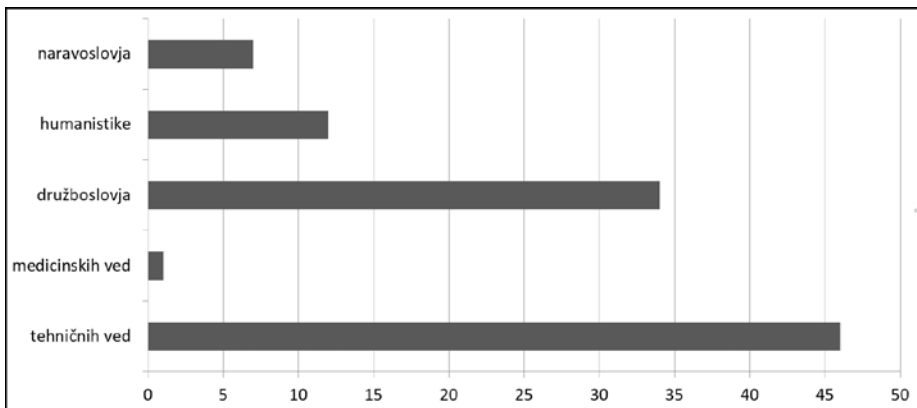

Slika 1: Deleži anketiranih dijakov (v %) glede na oceno predmeta Slovenščina v predhodnem šolskem letu

⁶ Kot je navedeno v osnovnih priporočilih orodja EnKlikANKETA, trajanje ankete od 5 do 15 minut pomeni srednje dolgo anketo: »To je tudi trajanje, na katerega respondenti za ankete, ki jih zanimajo, vnaprej (če se jih vpraša oziroma informira) sploh pristanejo na sodelovanje. Za daljše trajanje so potrebni resni in eksplicitni dejavniki vzpodbujanja.«

V vzorcu dijakov je bilo 97 % anketiranih s slovenščino kot prvim jezikom, 7 dijakov (3 %) pa je za svoj prvi jezik označilo kategorijo »drugo« (torej njihov prvi jezik ni niti slovenščina niti italijanščina ali madžarščina).

Študentsko anketo je v celoti izpolnilo 522, delno izpolnilo pa še 115 študentov (skupaj torej 637).⁷ Slaba tretjina jih je srednjo šolo zaključila v predhodnem šolskem letu (2014), skupno četrtnina jih je srednjo šolo zaključila v letih 2010 ali prej, preostali pa v letih 2013 (17 %), 2012 (12 %) ali 2011 (15 %). Z izjemo osmih anketiranih je 84 % anketiranih opravilo štiriletno srednjo šolo z gimnazijskim programom, 15 % pa štiriletno srednjo šolo z negimnazijskim programom. Skoraj polovica jih je srednjo šolo obiskovala v osrednjeslovenski statistični regiji, po desetina v štajerski in gorenjski, ostale regije so imele manj kot 10-odstotni delež. 42 % anketiranih je na maturi pri slovenščini dobilo oceno prav dobro (4), 24 % jih je dobilo oceno odlično (5), 24 % oceno dobro (3), 6 % pa oceno zadostno (2); njihova povprečna ocena je bila torej 3,85. Študijsko področje anketiranih prikazuje slika 2, pri čemer jih je bilo izmed študentov, ki so študirali na področju humanistike, 69 % vpisanih na študij jezikoslovne smeri.

Slika 2: Deleži anketiranih študentov (v %) glede na študijsko področje (*Moj trenutni študij sodi na področje ...*)

V vzorcu študentov je bilo ob 95 % anketiranih, katerih prvi jezik je slovenščina, še 5 anketiranih (1 %), katerih prvi jezik je italijanščina, dva (0,5 %), katerih prvi jezik je madžarščina, in 27 (4 %), katerih prvi jezik je kateri drugi (srbščina, bosansščina, hrvaščina itd.).

2.2 Osrednja anketna vprašanja in naloge

Po demografskem delu ankete smo dijake in študente vprašali naslednje: (a) kakšen je njihov odnos do predmeta Slovenščina v srednji šoli; (b) česa je (bilo) po

⁷ Velika večina z Univerze v Ljubljani.

njihovem občutku pri slovenščini več: književnosti ali jezikovnega pouka; ter (c) po čem se bolj ravna, ko v uradno besedilo postavljajo vejice: po pravilih ali občutku. Nato smo vejično znanje dijakov in študentov še preizkusili: najprej (A.) smo jim podali 19 povedi, pri katerih so se morali odločiti, ali je v njih označena vejica stavljena pravilno ali ne, nato (B.) pa še 16 povedi, pri katerih so se morali odločiti, ali bi na označeno mesto vejico postavili ali ne. Pri vseh 35 nalogah smo jih prosili, naj vejico potrdijo kot pravilno ali jo postavijo le, če so o njeni pravilnosti prepričani. Povedi skupaj z navodili so bile naslednje (ohranjamo tudi anketno zaporedje):

A. V nadaljevanju sledijo primeri, pri katerih vas prosimo, da določite, ali je z oklepaji označena vejica pravilna ali ne. Pozitiven ali negativen odgovor izberite samo, če ste vanj prepričani.

- A1. Zaslíšali so tudi sosede(,) toda nobeden ni videl ničesar.
- A2. Prodajalno lahko obiščete tudi ob nedeljah(,) in sicer od 14. do 17. ure.
- A3. Direktor je povedal(,) da bo v prihodnjih mesecih pripravljena nova organizacijska shema.
- A4. Ker smo igrali brez petih glavnih igralcev(,) nismo imeli ustreznih zamenjav.
- A5. Zdravniki pač vedno ne vedo(,) kakšne posledice bo pustila poškodba.
- A6. Pomembno je, da jemo zelenjavo(,) in da se vsak dan gibljemo.
- A7. Ker delavci niso pristali na poravnavo in ker jim odškodnin niso poravnali takoj(,) so stroški zelo zrasli.
- A8. Rokmetašice bodo danes začele državno prvenstvo(,) v katerem je zmagovalec tako rekoč znan že vnaprej.
- A9. Vsi, ki se boste na revijo naročili do konca meseca(,) boste deležni posebnih ugodnosti.
- A10. Kupci(,) izžrebani v nagradni igri, bodo prejeli darilni bon v vrednosti 80 evrov.
- A11. Tako se ne boš obnašala(,) dokler si pod mojo streho.
- A12. V razpisnih pogojih, objavljenih na spletni strani(,) je določeno znanje vsaj enega tujega jezika.
- A13. Zaželeno je pasivno znanje francoskega(,) ali nemškega jezika.
- A14. Za zdaj nimamo podatkov(,) ali katera slovenska agencija pripravlja poseben »vi-kend paket« na omenjenem otoku.
- A15. Kljub precej veliki negotovosti glede prihodnosti(,) bo Grčija sprejela naslednji del posojil.
- A16. Med odprto operacijo srca(,) se osebe zaradi velike zahtevnosti dela ne pogovarja.
- A17. Sodeč po britanski raziskavi(,) ljudem med čakanjem na avtobus ni prav nič dolgčas.
- A18. Upošteva je inflacijo(,) znaša povprečna petletna rast BDP kar 7,2 odstotka.
- A19. Vstopil je(,) rekoč: »Kaj je pa vas prineslo?«

B. V zadnjem delu ankete sledijo še primeri, pri katerih vas prosimo, da na označena mesta postavite pravilne vejice. Vejico postavite samo, če ste prepričani, da je mesto zanjo pravo.

- B1. Usposabljanje traja eno leto in po uspešno prestani preizkušnji ___ uspeh izostane le redko ___ dobijo udeleženci potrdilo.
- B2. Fructal ___ največji slovenski proizvajalec sokov in drugih izdelkov iz sadja ___ je lani prodal več kot prejšnje leto.
- B3. Že na letališču je imel pripombe na carino ___ češ ___ da dela prepočasi.
- B4. Tebe ne bodo našli ___ zato ___ ker te ne iščejo.
- B5. Storili bomo ___ kot določa zakon.

- B6. *Kakor so povedali na včerajšnji tiskovni konferenci ___ bi morala država vsem najemnikom neprofitnih stanovanj zagotoviti neprofitno najemnino.*
- B7. *Kot profesorica glasbe ___ se je zaposlila šele po diplomi.*
- B8. *Žal pa so cene ___ upoštevajoč ponudbo na slovenskem trgu ___ razmeroma visoke.*
- B9. *Zahvaljujoč posebni formuli z žitnimi proteini ___ šampon preprečuje lomljenje las in jih krepi.*
- B10. *Priznala je ___ da si želi poroke ___ in da se kmalu vidi kot nevesta.*
- B11. *Podjetje ___ ki je imelo na začetku štiri redno zaposlene uslužbenke ___ jih ima zdaj več kot tristo.*
- B12. *Kandidati ___ preizkušeni na sobotnem testu ___ naj pridejo ponovno jutri.*
- B13. *Uporabljamo jih pri velikih tlakih ___ in ___ kjer so potrebni pregibi.*
- B14. *Ob nekaterih vnosnih poljih so narisane ikone ___ in ___ če kliknete na telefonček ___ sprožite vgrajenega telefonskega pomočnika.*
- B15. *Potovala sta po Avstraliji ___ in ___ ker sta potrebovala denar ___ sta začela iskati službo.*
- B16. *Občina bo svoj del obveznosti izpolnila, ko bo potekel zakonski rok za pritožbe ___ in ___ če bo svoje obveznosti poravnala tudi država.*

Kot je mogoče razbrati, z nalogami nismo preverjali poznavanja oz. upoštevanja vseh pravopisnih pravil, povezanih z vejico, temveč smo se osredotočili predvsem na mesta, ki sta jih kot problematična izpostavila že pregled literature ter analiza korpusov Šolar in Lektor. Povedi zajemajo vejico na meji med glavnim in odvisnim stavkom, pri priredno zloženem odvisniku, stavčnem prilastku, polstavčnem prilastku, predložni prislovni zvezi z odvečno vejico, polstavku, pristavku, pred primerjalnima veznikoma *kot* in *kakor* ter pri zvezah prirednega in podrednega veznika. Pri ugotovitvah, ki bodo sledile, je treba imeti v mislih tudi to, da smo s tako anketo dijake in študente postavili v položaj, v katerem so izrecno reševali le naloge iz vejice, in to v izoliranem obsegu ene povedi. Anketne povedi so bile zložene preprosto,⁸ resda po strukturi večinoma iz nabora zahtevnejših vejičnih mest, vendar pa so bile deloma poskupinjene po vejičnih tipih, kar je povečalo možnost, da so reševalci poleg jezikovnega občutka vsaj približno ozavestili tudi pravilo ter se ravnali po obojem.

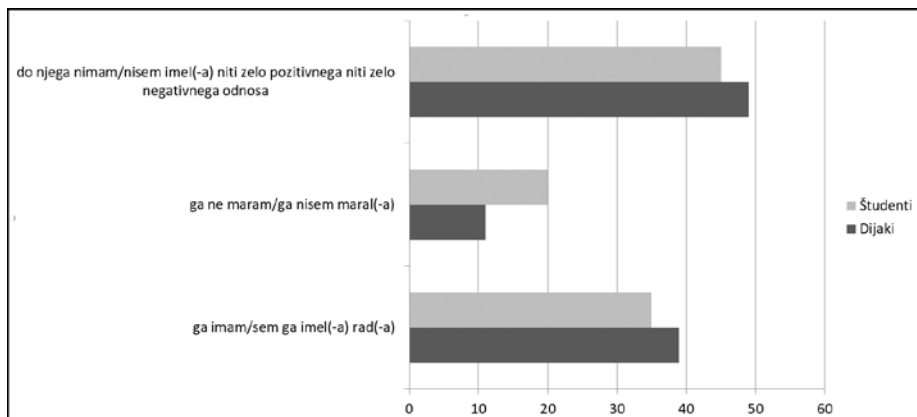
2.3 Rezultati ankete

Tu bomo rezultate ankete zgolj predstavili, njihova interpretacija sledi v poglavju 3.

2.3.1 Slovenščina v srednji šoli: odnos do predmeta; književni ali jezikovni pouk; vejična pravila ali občutek

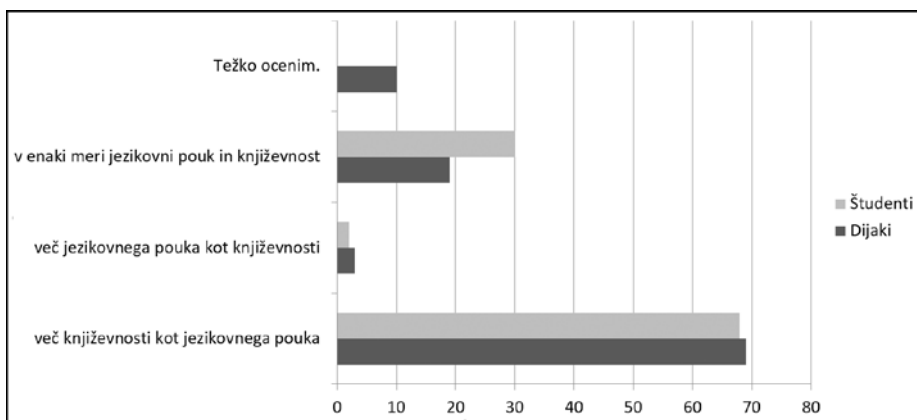
Svoj odnos do predmeta Slovenščina v srednji šoli je skoraj polovica anketiranih ocenila kot nevtralnega; tistih, ki predmeta ne marajo oz. ga niso marali, je bilo najmanj (11 % dijakov, 20 % študentov); tistih, ki imajo predmet radi oz. so ga imeli radi, pa dobra tretjina (slika 3).

⁸ Po Hribar 2001/02 so zapleteno zložene povedi povedi z različnimi vrstami priredij, povedi z odvisniki različnih vrst ali iste vrste, vendar z razdeljenim nadrejenim stavkom, povedi s priredji in podredji, povedi s soredjem ipd. Prim. tudi Benko 2005.

Slika 3: Deleži odgovorov dijakov in študentov (v %) na vprašanje o odnosu do predmeta Slovenščina v srednji šoli (*Za svoj odnos do predmeta Slovenščina v srednji šoli lahko rečem, da ...*)

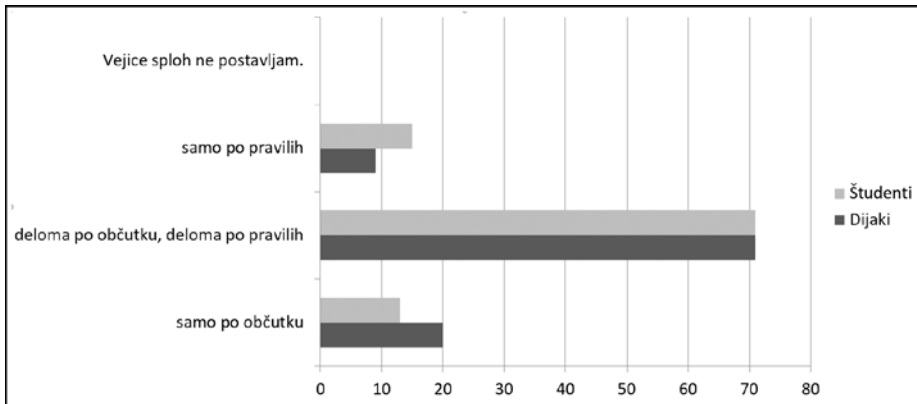
Po oceni večine anketiranih je bilo pri predmetu Slovenščina v srednji šoli več književnosti kot jezikovnega pouka (69 % dijakov in 68 % študentov); obratno razmerje je izbrala le peščica (3 % oz. 2. %), enakovrednost obeh tem pa 19 % oz. 30 % anketiranih (slika 4).

Slika 4: Deleži odgovorov dijakov in študentov (v %) na vprašanje o obsegu književnosti in jezikovnega pouka pri predmetu Slovenščina v srednji šoli (*Ocenjujem, da smo imeli v srednji šoli pri predmetu Slovenščina ...*)

V lastnih uradnih besedilih večina anketiranih (oboje v deležu 71 %) vejico postavlja deloma po občutku, deloma po pravilih; samo po občutku jo postavlja

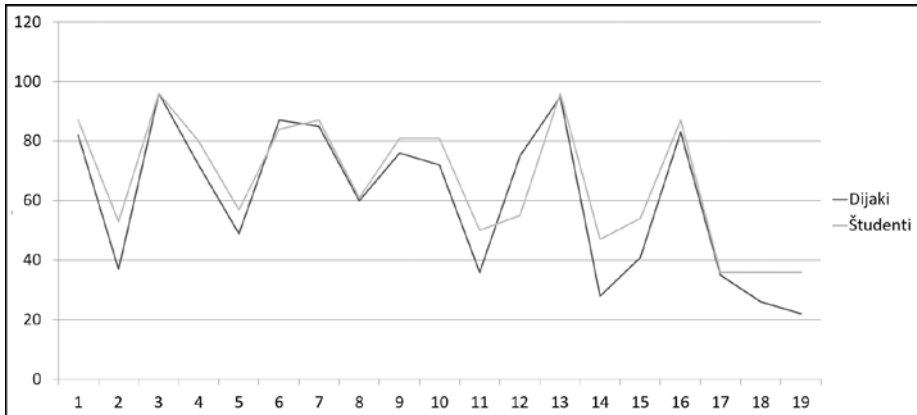
20 % dijakov in 13 % študentov, samo po pravilih pa 9 % dijakov in 15 % študentov (slika 5).

Slika 5: Deleži odgovorov dijakov in študentov (v %) na vprašanje o tem, čemu sledijo pri postavljanju vejice (*Ko pišem uradno besedilo (npr. življenjepis, seminarsko nalogo), vejico postavljam ...*)

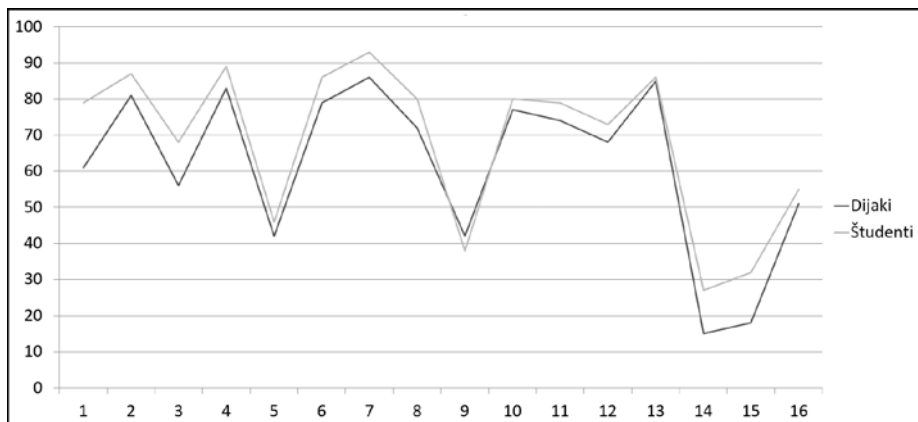
2.3.2 Naloge iz vejice

V povprečju so vsi dijaki skupaj pri vseh nalogah podali 61 % pravih odgovorov, študenti pa nekoliko več: 67 %.⁹ Delež pravih odgovorov obojih pri vsaki od povedi prikazujeta sliki 6 in 7.

Slika 6: Deleži dijakov in študentov (v %), ki so vejične naloge iz skupine A rešili pravilno

⁹ Eden od razlogov za slabši rezultat dijakov je lahko tudi ta, da zaradi nižjega letnika, v katerega so vpisani, še niso spoznali in utrdili vseh pravil, ki jih zajema celotni srednješolski kurikulum.

Slika 7: Deleži dijakov in študentov (v %), ki so vejicne naloge iz skupine B rešili pravilno

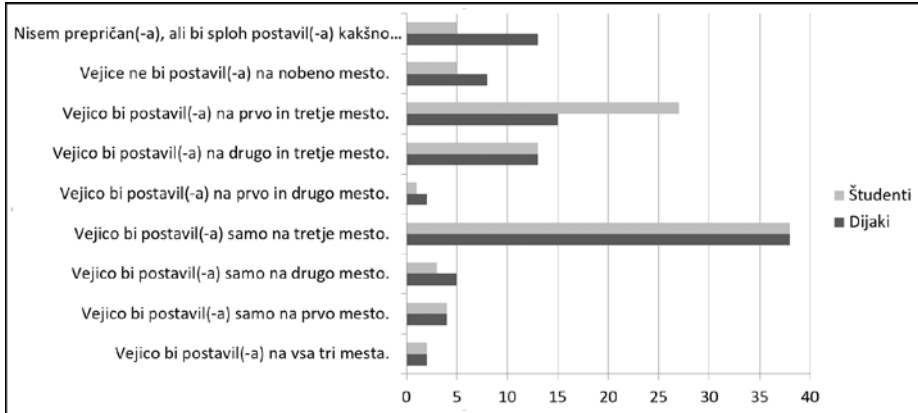
Kot vidimo na slikah 6 in 7, so si deleži pravilnih odgovorov dijakov in študentov po povedih med seboj zelo podobni. Največ odgovorov, ki so skladni s pravili SP 2001, je bilo v skupini A pri povedih 1, 3, 6, 7, 13 in 16, v skupini B pa pri povedih 2, 4, 6, 7 in 13. Najmanj pravilnih odgovorov so v skupini A dobile povedi 2, 11, 14, 17, 18 in 19, v skupini B pa povedi 5, 9, 14 in 15. Pri večini napačnih odgovorov so se anketirani pogosteje kot sicer (tj. v razponu od 11 % do 21 %) odločali tudi za odgovora *Nisem prepričan(-a), ali je označena vejica pravilna ali ne oz. Nisem prepričan(-a), ali bi sploh postavil(-a) kakšno vejico in kam.*

Na koncu anketnih rezultatov prikazujemo še najbolj razpršene odgovore, ki smo jih dobili pri povedih B14 in B15, v katerih so bila ponujena tri odprta vejicna mesta (prim. sliki 8 in 9).

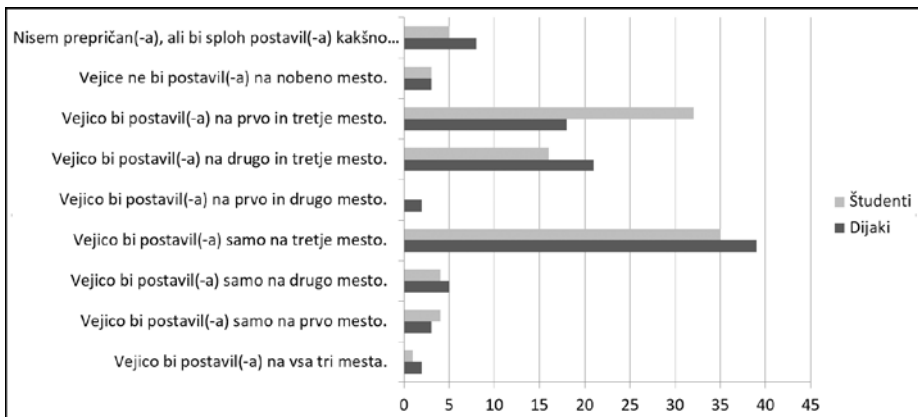
3 RAZPRAVA

V šolskem oz. študijskem letu 2014/15 je bilo v slovenske srednje šole z gimnazijskim programom vpisanih skoraj 28.000 dijakov, na univerzitetne programe prve in druge stopnje študija na Univerzi v Ljubljani pa skoraj 29.000 študentov (Statistični urad RS 2015; Univerza v Ljubljani 2015). To pomeni, da smo v raziskavo zajeli 1 % slovenskih dijakov in 2 % študentov Univerze v Ljubljani. Pri tem smo skušali oblikovati heterogen vzorec, nismo pa ga statistično uravnoteževali, zato ugotovitev ne moremo posploševati na celotno populacijo. Kljub temu ocenjujemo, da so odgovori več kot 270 dijakov in več kot 630 študentov relevanten prispevek k razmislekom o srednješolskem poučevanju vejicnih pravil in k razpravam o zapisu teh pravil v prihodnjem pravopisu.

V vzorec zajeti dijaki in študenti so bili v predhodnem šolskem letu pri predmetu Slovenščina oz. pri maturi iz slovenščine uspešni – njihov povprečen dosežek lahko zaokrožimo na šolsko oceno prav dobro (4), poleg tega je imela negativen

Slika 8: Deleži odgovorov dijakov in študentov (v %) na vprašanje, kam bi postavili vejico v povedi *Ob nekaterih vnosnih poljih so narisane ikone ___ in ___ če kliknete na telefonček ___ sprožite vgrajenega telefonskega pomočnika*

Slika 9: Deleži odgovorov dijakov in študentov (v %) na vprašanje, kam bi postavili vejico v povedi *Potovala sta po Avstraliji ___ in ___ ker sta potrebovala denar ___ sta začela iskati službo*

odnos do predmeta Slovenščina le manjšina respondentov, anketiranih, katerih prvi jezik ni slovenščina, pa je bilo zelo malo, zato njihovo morebitno slabše poznavanje vejicnih pravil ni v opazni meri vplivalo na končni rezultat. Tako izhodišče lahko označimo kot ugodno za uspešno reševanje nalog iz vejice. Zakaj so torej anketirani naš preizkus kot skupina opravili le s povprečno oceno med zadostno (2) in dobro (3) – ali drugače: zakaj je 80 % anketiranih (ali več) vejico postavilo v skladu s pravili le pri 11 povedih od 35? Nad takim rezultatom sicer ne moremo biti razočarani, pravega zadovoljstva pa tudi ne prinaša.

Razloge za slabši uspeh je treba iskati na dveh mestih: v srednješolskem izobraževanju in pravopisnih pravilih. Če se pri prvem omejimo le na (možen) obseg obravnave vejice pri pouku slovenščine v skladu z učnim načrtom, lahko po Popič – Logar 2015 ponovimo, da v učnem načrtu za obvezni gimnazijski predmet Slovenščina (Poznanovič Jezeršek idr. 2008) – v primerjavi z učnim načrtom za pouk slovenščine v osnovnih šolah (Poznanovič Jezeršek idr. 2011) – vejica ni nikjer posebej izpostavljena, je pa seveda relevanten del razvijanja pravopisne zmožnosti ter znotraj nje sistematičnega spoznavanja, nadgrajevanja in utrjevanja pravil o rabi ločil (Poznanovič Jezeršek 2008: 14). To je mogoče »razumeti bodisi kot predpostavko, da je vejica dovolj izpostavljena obravnavana in posledično utrjena že v osnovni šoli, bodisi (ali: in hkrati) kot predpostavko, da je bolj (ali manj) obširna obravnava vejice v srednji šoli pač prepuščena presoji učiteljev« (Popič – Logar 2015: 621). Ko smo učitelje slovenščine v anketi (ki smo jo izvedli v istem času kot anketo, ki jo predstavljamo v tem prispevku) vprašali, ali bi vejici namenili več pedagoških ur, če bi jim učni načrt to dopuščal, jih je pozitivno odgovorila polovica; na dodatno vprašanje, ali bi spremenili učni načrt slovenščine tako, da bi bil poudarek na pravopisni zmožnosti večji, pa je pritrnilno odgovorilo kar 68 % učiteljev (Popič – Logar 2015: 626; vseh anketiranih učiteljev je bilo sicer 67). Pri tem velja spomniti na to, da smo dijake in študente vprašali tudi o obsegu jezikovnega pouka v primerjavi s poukom književnosti. Njihovega večinskega, skoraj 70-odstotnega odgovora, da je predmet Slovenščina vseboval več književnih vsebin, seveda ne moremo razumeti kot objektivnega podatka o dejanskih izvedbah, gotovo pa ta podatek kaže, da anketirani niso imeli občutka pretirane obremenjenosti s slovnico in pravopisom. Če k temu dodamo še ugotovitev letnega poročila o splošni maturi (Zmazek idr. 2014: 35), v katerem je zapisano, da »iz leta v leto uspeh pri slovenščini konstantno pada, to pa je posledica predvsem zniževanja zmožnosti tvorjenja jezikovno in *pravopisno pravilnega* besedila [poud. avt.]«, je v zvezi z našo temo predlog ponovne evalvacije učnih načrtov, učnih gradiv in pouka, ki ga je v osnutku Akcijskega načrta za jezikovno izobraževanje podala skupina desetih strokovnjakov (Ahačič idr. 2014: 8), vsekakor upravičen.

V zvezi z drugim mestom, na katerem je treba iskati razloge za rezultat, kakršnega je dala anketa – torej v zvezi s pravopisnimi pravili –, pa se lahko še enkrat vrnemo k Jakobu Šolarju (1957a: 21):

Pogosto se slišijo zahteve, naj SP postavi tako jasna, popolna in preprosta pravila, da si jih bo lahko vsakdo osvojil. Taka zahteva pa ravno kaže veliko nerazumevanje ločil, kakor da je to nekaj čisto zunanje tehničnega, ne pa prav tako zadnji odtенок jezika. Mislimo samo na Iv. Cankarja, kako mu je bila pri srcu vsaka vejica in se je tepel zanjo z uredniki. Zakaj? Zato, ker jih ni postavljajl samo mehanično, marveč po svojem osebnem razčlenjevanju jezika, stavčne celote, miselnega toka.

Spet se pridružujemo mnenju navedenega avtorja, vendar smo bolj optimistični v oceni, da je pri vejici (in tudi ločilih sicer) mogoče oblikovati pravila, ki bi jih

lahko absolventi štiriletnih srednješolskih programov usvojili tako dobro, da bi to večfunkcijsko ločilo v svojih uradnih in/ali javnosti namenjenih besedilih, ki jih bodo pisali tudi še po zaključku svojega srednješolskega izobraževanja, postavljali približno tako dobro, kot so ga v anketni povedi A1 *Zaslišali so tudi sosede(, toda nobeden ni videl ničesar* (gl. prvi vrh na sliki 6). Pravilno rabo vejice v zelo zapleteno zloženih povedih in utemeljeno stilno rabo vejice morda res lahko zahtevamo oz. pričakujemo le od profesionalnih piscev ter besednih umetnikov (torej ob pesnikih, pisateljih in dramatikih tudi od prevajalcev, novinarjev, oglaševalcev ipd.), a v ta sklop vejica pred *in sicer*, vejica na koncu stavčnega prilastka, vejica pri zvezah prirednega in podrednega veznika ali vejica pri polstavku ne sodi. Vjejčna pravila pri teh strukturah bi bilo treba prenoviti ter zapisati in ponazoriti tako, da bi pišočji vejico po njih dejansko postavljali – če uporabimo kar Šolarjev izraz: mehanično. Oz. kot so večinsko nakazali anketirani dijaki in študenti: da bi vejico po njih postavljali tako, da bi bila ob tem čim večkrat skladna še z jezikovnim občutkom. Na ta način bi tudi učitelji lažje dosegli, da bi bilo to ločilo tvoren del visokih kompetenc za pisanje učinkovitih, razumljivih, ustreznih in jezikovno pravih besedil vseh učencev.

LITERATURA

- Ahačič idr. 2014** = Kozma Ahačič idr., *Akcijski načrt za jezikovno izobraževanje: osnutek za javno obravnavo*, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS, 2014.
- Al' prav se reče 2013, 2014, 2015** = Radio Maribor, *Al' prav se reče*, 13. 3. 2013, 25. 2. 2014, 30. 9. 2014, 19. 5. 2015 (<http://4d.rtvsllo.si/arhiv/vejica>, 26. 6. 2015).
- Benko 2005** = Anja Benko, Skladenjska zapletenost povedi v govorjenem jeziku sodobnih slovenskih politikov, *Jezikoslovni zapiski* 11 (2005), št. 2, 135–151.
- Božič 2013** = Sabina Božič, *Obravnava vejice v slovenskih pravopisih med letoma 1899 in 2001: diplomsko delo*, Maribor: [S. Božič], 2013 (razmnoženo).
- Dobrovoljc 2004** = Helena Dobrovoljc, *Pravopisje na Slovenskem*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004 (Zbirka Lingua Slovenica).
- Dobrovoljc – Jakop 2011** = Helena Dobrovoljc – Nataša Jakop, *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- EnKlikANKETA** (www.1ka.si, 27. 8. 2015).
- Hribar 2001/02** = Nataša Hribar, Vprašanje skladijske zapletenosti povedi v govorjenem jeziku politikov, *Jezik in slovstvo* 47 (2001/02), št. 7–8, 315–329.
- Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša** (<http://isjfr.zrc-sazu.si/svetovalnica#v>, 27. 8. 2015).
- Kalin Golob 2001** = Monika Kalin Golob, *Jezikovne reže*, Ljubljana: GV Revije, 2001.
- Kocjan Barle 2005** = Marta Kocjan Barle, *Pred ki, ko, ker, da, če vejica skače: izčrpen prikaz slovnčnih dejstev in pravopisnih pravil, povezanih z vejico*, Ljubljana: OST, 2005.
- Kocjan - Barle 2015** = Marta Kocjan - Barle, Večbesedni enodelni vezniki v pravopisu in rabi, v: *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, 55–76.
- Korošec 2002** = Tomo Korošec, Sovretovi nepravilni relativniki, v: *Nacionalno, regionalno, provincialno*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2002 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 13), 42–51.
- Korošec 2003** = Tomo Korošec, K pravilom za skladijsko vejico v Slovenskem pravopisu 2001, *Slavistična revija* 51 (2003), št. 2, 247–266.

- Korpus Lektor** (<http://www.slovenscina.eu/korpusi/lektor>, 27. 8. 2015).
- Korpus Šolar** (<http://www.slovenscina.eu/korpusi/solar>, 27. 8. 2015).
- Kosem idr. 2012** = Iztok Kosem idr., *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*, Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, 2012.
- Lengar Verovnik 2012** = Tina Lengar Verovnik, Pravopisna obravnava pristavnosti, v: *Pravopisna stikanja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Helena Dobrovoljc – Nataša Jakop, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, 163–168.
- Logar 2009a** = Nataša Logar, *Kotički pravnega jezika*, Ljubljana: GV Založba, 2009.
- Logar 2009b** = Nataša Logar, *Jezikovna kultura za pravnike: priročnik z vajami*, Ljubljana: Planet GV, 2009.
- Logar 2015** = Nataša Logar, Polstavčna vejica, v: *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, 47–54.
- Marko – Popič 2015** = Dafne Marko – Damjan Popič, Restriktivnost in oziralni relativniki v slovenskem jeziku, v: *Pravopisna razpotja: razprave o pravopisnih vprašanjih*, ur. Helena Dobrovoljc – Tina Lengar Verovnik, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, 317–330.
- Marušič – Žaucer 2001** = ŠUSS: študentska skrb za slovenščino, ur. Lanko Marušič – Rok Žaucer, Ljubljana: Študentska založba, 2001.
- Popič 2014a** = Damjan Popič, *Korpusnojezikoslovna analiza vplivov na slovenska prevodna besedila: doktorska disertacija*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2014.
- Popič 2014b** = Damjan Popič, Revising Translation Revision in Slovenia, v: *New Horizons in Translation Research and Education 2*, ur. Tamara Mikolič Južnič – Kaisa Koskinen – Nike Kocijančič Pokorn, Joensuu: University of Eastern Finland, 2014, 72–89.
- Popič – Fišer 2015** = Damjan Popič – Darja Fišer, Vejica je mrtva, živela vejica, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 2*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 609–618.
- Popič – Gorjanc 2013** = Damjan Popič – Vojko Gorjanc, Izvor norme v prevodnih besedilih, v: *Družbena funkcijskost jezika: vidiki, merila, opredelitve*, ur. Andreja Žele, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013 (Obdobja 32), 325–333.
- Popič – Logar 2015** = Damjan Popič – Nataša Logar, Med dvema ognjema: kje stoji vejica v slovenskih gimnazijah?, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis 2*, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 619–627.
- Poznanovič Jezeršek idr. 2008** = Mojca Poznanovič Jezeršek idr., *Učni načrt: Slovenščina – gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2008 (http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimm.pdf, 27. 8. 2015).
- Poznanovič Jezeršek idr. 2011** = Mojca Poznanovič Jezeršek idr., *Učni načrt: Slovenščina – osnovna šola*, Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2011 (http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf, 15. 3. 2015).
- Rozman idr. 2012** = Tadeja Rozman idr., *Empirični pogled na pouk slovenskega jezika*, Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, 2012.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – ZRC SAZU, Založba ZRC (zal.), 2001.
- Statistični urad RS 2015** = Statistični urad RS, *Srednješolsko izobraževanje mladine in odraslih, Slovenija, konec šolskega leta 2013/14 in začetek 2014/15* (<http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=5157>, 13. 7. 2015).
- Šolar 1957a** = Jakob Šolar, Beseda o vejici, *Jezik in slovstvo* 3 (1957/58), št. 1, 21–27.
- Šolar 1957b** = Jakob Šolar, Beseda o vejici: nadaljevanje in konec, *Jezik in slovstvo* 3 (1957/58), št. 2, 83–86.
- Toporišič 1976/2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (1976).
- Univerza v Ljubljani 2015** = Univerza v Ljubljani, *Univerza v številkah* (http://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/univerza_v_stevilkah/, 25. 8. 2015).
- Verovnik 2003** = Tina Verovnik, Vejica premalo, vejica preveč?, *Pravna praksa* 22 (2003), št. 22/23, 51.

Verovnik 2005 = Tina Verovnik, *Jezikovni obronki*, Ljubljana: GV založba, 2005.

Zmazek idr. 2014 = Blaž Zmazek idr., *Splošna matura 2014: letno poročilo*, Ljubljana: Državni izpitni center (<http://www.ric.si/mma/Letno%20porocilo%20SM%202014/2014120109532871/>), 27. 8. 2015).

SUMMARY

Comma use: Results of a survey among secondary-school and university students

This article presents the results of a survey on comma use. The survey was used to determine the most problematic places for comma placement among students of four-year (upper) secondary schools in Slovenia and university students in various fields. First, the respondents were requested to determine whether the use of the comma was correct or not, and to place the comma in blank spaces, with a total of thirty-five sentences. The analysis showed that students are relatively proficient in placing the comma, but also very inconsistent: they place the comma correctly in adversative and alternative coordinative clauses, objective subordinate clauses with the conjunction *da* 'that', and in clausal supplements; however, they have difficulties with clausal attributes, semi-clauses, and situations in which coordinating and subordinating conjunctions appear together. In the final segment of the article, a relation is established between the secondary-school curriculum and the rules of orthography, which are in need of an update.

DUBRAVKA CELINŠEK

POMEN, POJAVLJANJE, PREVZEMANJE IN PREVAJANJE BESEDE *MANAGEMENT* V SLOVENŠČINI

COBISS: 1.02

V obravnavanem gradivu so preučeni razumevanje, raba in zapis besede *management* v slovenščini. Ob velikem številu sopomenk se pojavi vprašanje o vzrokih za takšno raznovrstnost. Izsledki kažejo, da sta med vzroki za raznovrstnost in neustaljenost poimenovanja za pojem *management* spreminjanje pomena te besede v teku časa in pod vplivom družbenih okoliščin. Zaradi težnje po domačem izrazu in tudi zaradi nenatančnega razumevanja tega pojma se pojavljajo številne navidezne ali delne sopomenke. Zato kaže ponovno razmisliti o poimenovanju in razumevanju pojma *management*, predvsem v slovenskem strokovnem jeziku.

Ključne besede: management, (lastniško) upravljanje, prevzemanje, prevajanje

The meaning, occurrence, borrowing, and translation of the word 'management' in Slovenian

This article examines the understanding, use, and transcription of the word *management* in Slovenian based on selected material. Given the large number of synonyms, the question arises: what are the reasons for such diversity? The findings show that the reasons for the diversity and instability of the expression denoting the concept of *management* include the changing of this word's meaning over time and the influence of the social context. The tendency to use a Slovenian expression and the imprecise understanding of the concept result in many seeming or partial synonyms. Therefore, the naming and understanding of the concept of *management* should be reconsidered, especially in Slovenian technical language.

Keywords: management, governance, borrowing, translation

1 UVOD

Veda o managementu¹ je razmeroma mlada družboslovna veda, ki temelji na organizacijski znanosti. Organizacijska in ekonomska znanost se ukvarjata s podjetji in drugimi združbami,² pri čemer ekonomska znanost »raziskuje razmerja med

1 Članek je nastal v okviru doktorskega študijskega programa Humanistika in družboslovje – področje prevodoslovja (z doktorsko disertacijo z naslovom Prevzemanje angleških strokovnih izrazov v menedžmentu), in sicer pod mentorstvom dr. Donalda Reindla, somentorstvom dr. Nataše Logar Berginc in delovne mentorice Rosane Dražnik. K pisanju članka so me spodbudila tudi prizadevanja dr. Mirana Mihelčiča za natančnejše razumevanje pojma *management*, ki bi bil z uporabo domačega izraza v slovenskih besedilih razumljivejši, poleg tega pa bi z domačo besedo za tujko *management* poskrbeli tudi za razvijanje domačega – neprevzetega – strokovnega izrazja. Doktorski študij je delno sofinancirala Evropska unija, in sicer iz Evropskega socialnega sklada.

2 »Z združbo razumemo vsako zvezo živih bitij, ki delujejo povezano med seboj, da bi združba dosegla skupni cilj (s tem pa tudi v čim večji meri cilje članov)« (Rozman 1996: 5). Izraz *združba* se komu morda zdi nenavaden, uporablja pa se za človeško združbo, tj. zvezo ljudi, družbeno ali socialno enoto. Razmerja med ljudmi v združbi pa tvorijo organizacijo, tako kot ljudje sestavljajo združbo.

podjetji in drugimi združbami, organizacijska znanost pa med člani (in skupinami) v podjetjih« (Rozman – Kovač – Mihelčič 2011: 34). Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije uvršča vedo o managementu ali v ekonomske in poslovne vede ali v upravne in organizacijske vede; vse omenjene vede oz. znanosti pa imajo isti predmet preučevanja, tj. združbo oz. organizacijo.³

Zaradi prepletenosti managementa z ostalimi vedami, ki obravnavajo organizacijo, je tudi besedišče te vede mogoče najti v pojmovnikih in slovarjih s področij, ki se ukvarjajo z organizacijskimi in poslovnimi vedami. V slovenščini so to Poslovno-organizacijski pojmovnik (Turk 2004) in več poslovnih slovarjev, medtem ko je spletni slovar tega področja (Angleško-slovenski slovar s področja ravnateljstva in sorodnih področij) v klepetalnici revije Izzivi managementu še v nastajanju.⁴

Raba in prevajanje besede *management* sta v slovenskih (strokovnih in splošnih) besedilih precej neustaljena. Nekateri strokovnjaki se zavzemajo za rabo tujke v njenem izvornem zapisu, redki strokovnjaki, katerih besedila so obravnavana oz. omenjena v tem prispevku, uporabljajo slovenščini glasovno prilagojen zapis, drugi pa v tem pomenu še vedno predlagajo rabo že obstoječih slovenskih izrazov, čeprav je od pojavitve te besede v slovenskih besedilih minilo že več kot dvajset let. Pri prevzemanju oz. zapisu tujke nastajajo zadrege zaradi razhajanj v napotkih v dveh temeljnih jezikovnih priročnikih. S Slovenskim pravopisom (SP 2001) je predpisana raba izposojenke *menedžment* (vodenje, upravljanje), Slovar slovenskega knjižnega jezika – SSKJ1 in SSKJ2 – pa navaja zapis *management* (v kapitalistični ekonomiki: vodenje podjetja).⁵ Tudi v drugih slovarjih in (jezikovnih) priročnikih ni enotnega zapisa te besede.

Po uvedbi tržnega gospodarstva se je čutil v slovenščini močan vpliv ameriškega managementa in s tem tudi angleščine (tujka *management* je prišla v slovenščino iz angleščine), po letu 1997 pa je evropski management spet dobil večjo

3 Večina slovenskih avtorjev uporablja v smislu družbene enote, ki se je povezala z namenom, da doseže skupni cilj, izraz *organizacija*, kar ni ustrezno (Rozman 1996: 5), vendar uporabljam ta izraz v tem prispevku tudi sama, predvsem ko povzemam druge avtorje.

4 Da bi pri pripravi slovarja sodelovalo čim več strokovnjakov s tega področja v slovenskem prostoru, je društvo SAM (pri katerem izhaja revija Izzivi managementu) 7. 4. 2014 poslalo slovenskim fakultetam ekonomske, organizacijske oz. poslovne smeri dopis, v katerem – z upoštevanjem prispevka Janeza Orešnika (objavljenega 20. 10. 2012 v Delu) – sporoča, da so se v društvu odločili »za sistematično delo na izrazju« s področij ravnateljstva (managementa) in organizacije. Dopis je vabilo vsem strokovnjakom, naj se temu delu pridružijo s sodelovanjem v Sekciji za izrazje društva SAM ali s pošiljanjem komentarjev in predlogov za izboljšavo slovarja. Prav tako si društvo prizadeva, da bi v nastajanje slovarja vključilo jezikoslovce (z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU).

5 Tudi v tem prispevku sem se srečala z istim problemom (tj. s problemom zapisa in problemom prevoda oz. ohranitve tujke). V terminološkem nasvetu (Terminologišče) Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša se sicer priporoča zapis *menedžment*, vendar sem se glede na rabo v večini obravnavane domače in prevedene strokovne literature s tega področja (in tudi glede na rabo v SSKJ) odločila za zapis *management* in tujko *management* (ne za domačo besedo *ravnateljstvo*).

veljavo (Kaplan 2014: 529–531).⁶ Danes se v Evropi zaradi njene kulturne raznovrstnosti, ki se dojema kot vrednota, razvija več različic pojma *management* v različnih jezikih (Kaplan 2014: 529–531). Evropski jeziki so odraz različnih kultur in vplivajo na vedenje ljudi v teh kulturah (Kaplan 2014: 533). Kaplan (2014: 533) meni, da bodo verjetno obstajale razlike med managementom v različnih kulturah oz. različni slogi managementa, vse dokler bodo obstajali različni jeziki. Torej so v različnih jezikih lahko prisotne tudi delne pomenske razlike za isti pojem. Beseda *management* je tujka, tuje izrazje pa lahko ima na pomenskem področju določenega jezika drugačno asociativno lego kot vpeljani tuji izraz v slovenščini (Kunst-Gnamuš 1984: 53). Tujim vplivom in s tem tudi tujim strokovnim izrazom se sicer ne moremo popolnoma izogniti, saj so ti izrazi, predvsem internacionalizmi, del besedišča vsakega strokovno-znanstvenega jezika.

Namen članka je predstaviti pomen oz. razumevanje pojma *management* v vsebinskih opredelitvah ter slovarskih razlagah in prevodih te besede (iz angleškega jezika), poleg tega pa tudi začetke njegovega pojavljanja v slovenskih strokovnih besedilih (namreč slovenskih avtorjev s področja managementa in teorije organizacije) in v besedilih, shranjenih v Digitalni knjižnici Slovenije. Nadaljnji namen je prepoznati nekatere dejavnike, ki so pripeljali do raznovrstnosti v razumevanju pojma *management* in njegovem zapisovanju s tujko (v slovenščini) ter vzroke za njegovo pojavitev v določenem času. Boljše razumevanje izraza in njegovih sopomenk ter vzrokov za današnje stanje bi pripomoglo k ustrežnejšemu prevajanju in prevzemanju besede *management* in k ponovnemu razmisleku o morebitni uporabi prevodne ustreznice.

Pri obravnavi besede *management* in njenih (popolnih, delnih in navideznih) sopomenk sem izhajala iz besedil strokovnjakov, ki so večinoma tudi izdali teoretična dela s področja managementa oz. teorije organizacije, iz člankov oz. del, ki so dosegljiva v Digitalni knjižnici Slovenije, ter iz odzivov jezikoslovcev in področnih strokovnjakov v zvezi s prevodnimi ustreznici besede *management* kmalu po pojavitvi te besede v slovenskem jeziku.

2 POJAV BESED *MANAGEMENT* IN *MANAGER* V SLOVENSkih BESEDILIH IN JEZIKOVNIH PRIROČNIKIh TER NJENE (DELNE IN NAVIDEZNE) SOPOMENKE V OKVIRU DRUŽBENIH SPREMEMB

Eden izmed načinov, da se zavemo jedra pomena nekega pojma, je študij konteksta, v katerem je bil pojem prvič uporabljen (Ronda-Pupo – Guerras-Martin 2011: 164). Besedi *management* v pomenu 'upravljanje' in *manager* najdemo v tujih besedilih z začetka 20. stoletja, v slovenskih pa pred drugo svetovno vojno

⁶ Od 19. do srede 20. stoletja sta obstajali v celinski Evropi dve glavni poslovni šoli: južna oz. francosko-belgijska in severna oz. nemška; po letu 1945 se začne amerikanizacija evropskih poslovnih šol (Kaplan 2014: 529–531).

(Uhlíř 1938), potem pa sta ti besedi v obdobju socialističnega družbenega reda izginili in se spet pojavili kot prevzeti besedi (*management* in *menedžment*), tudi v drugih pomenih (npr. v pomenu *vodenje*), oz. bili nadomeščeni s prevodi – tako z (za tisti in današnji čas) ustreznimi kot tudi neustreznimi (npr. *upravljanje*, *vodenje*, *poslovođenje*, *ravnateljjevanje*, *ravnanje*) – po prehodu na tržno gospodarstvo (prim. Rus 1992: 90).

Managersko teorijo so prvič praktično uporabili v nepridobitnih ustanovah in vladnih agencijah. Pozneje so management poistovetili s poslovnim managementom in management v javnem sektorju preimenovali v javno upravo (Drucker 2001: 17–18).⁷ Danes se management spet uporablja v povezavi z vsemi vrstami organizacij oz. združb in se nanaša tako na procese kot tudi na ljudi.

V času začetkov vede o managementu (npr. pri Fayolu 1916 v Sornet 2011: 5) je obstajala samo ena oblastvena organizacijska funkcija, tj. management (fr. in angl. tudi *administration*), in sicer v smislu upravljanja lastnine. Pri Mary Parker-Follett (1924 v Daft 2010: 5) je *management* pomenil »umetnost tega, da se stvari opravijo ob pomoči ljudi«. Henri Fayol (v Sornet 2011: 5) pa opredeljuje management kot zaporedje petih dejanj: predvideti, organizirati, zapovedati, uskladiti in nadzirati.

S pojavom velikih korporacij se ob več lastnikih ter večji kompleksnosti poslovanja in organizacije pojavi potreba po novih oblastvenih organizacijskih funkcijah oz. po delitvi nekdanje enotne oblastvene funkcije na funkcijo lastniškega upravljanja (upravljanja lastnine s strani lastnikov, delničarjev oz. njihovih pooblaščenecv ali zaupnikov) – v angleščini je to *governance* – in funkcijo managementa, ki jo izvajajo *managerji*. Danes tako poznamo tri osnovne organizacijske funkcije oz. vloge: upravljanje, management in izvedbo (Rozman – Kovač 2012: 69).

V slovenščini se beseda *manager* pojavi že v času pred drugo svetovno vojno – vsebuje jo Trgovsko-gospodarski leksikon (Uhlíř 1938: 66): »**Manager** (menedžer), angl. podjetnik, ravnatelj, voditelj, upravnik, nadzornik.« Besede *management* leksikon ne vsebuje, vsebuje pa gesli »**Ravnateljski svet**, gl. geslo: Delniška družba« in »**Upravni svet**, gl. Delniška družba«. Pod geslom »**Delniška družba**« (Uhlíř 1935: 280–282) navaja tudi organe delniške družbe: »a) Upravni svet (na Hrvaškem: ravnateljstvo⁸). Delniško družbo zastopa v vseh zadevah – sodnih in izvensodnih – upravni svet, ki je lahko ena ali več oseb, tudi nedelničarji«, »b) Ravnateljski svet. Tega omenja deln. regulativ, ki vidi v njem organ, ki je do neke mere upravnemu svetu predpostavljen«, »c) Nadzorstveni organi so v delniški družbi ali nadzorstveni svet ali revizorji računov« in »d) Občni zbor delničarjev«. Danes je pri nas sestava organov odvisna

7 Slovenski prevod Druckerjevega dela *Management Challenges for the 21st Century*, izdanega leta 1999, je izšel leta 2001 v prevodu Sveta Trajkovskega.

8 V Slovenskem etimološkem slovarju (Snoj 1997) je zapisano, da je beseda *ravnatelj* prevzeta iz hrvaščine.

od tega, ali gre za enotirni ali dvotirni model upravljanja in tudi poimenovanja niso prav enaka.

Pojem *management* (poimenovan v slovenščini npr. z besedo *ravnateljstvo*) je bil torej na Slovenskem znan že pred drugo svetovno vojno, predvsem v povezavi z delniškimi družbami, in se je v svojem sodobnem pomenu – management kot ena od dveh oblastvenih organizacijskih funkcij – začel pri nas ponovno pojavljati v zadnji četrtini 20. stoletja. Besedo *manager* in besedno zvezo *managerski sistem* (oblika modernega vodenja) najdemo v Leksikonu Cankarjeve založbe (1973) ter v Slovarju tujk 1974, in sicer zapise *management*, *manager* in *menežer*. O tem pojmu je pisal leta 1986 v Razviti teoriji organizacije Filip Lipovec in zanj uporabil domači izraz *ravnanje oz. uravnavanje poslovanja*. Kot je zapisal Lipovec (1986: 46–47), se zaradi večanja podjetja lahko zgodi (oz. se nujno zgodi, ko se začnejo kapitali združevati), da lastnik ne uravnava več neposrednega poslovanja svojega podjetja in najame ljudi, ki opravljajo to zanj. Avtor pravi, da to uravnavajo plačani ravnatelji podjetja in da se je s tem »prej enotna funkcija upravljanja razdelila na funkcijo upravljanja lastnine in na funkcijo uravnavanja poslovanja, ki jo opravlja najeti ravnatelj podjetja« (Lipovec 1986: 46–47). Kljub tej razlagi so na Slovenskem mnogi ta pojem razumeli drugače in zanj uporabljali prevode, ki niso ustrezali tej opredelitvi (npr. *upravljanje* kot dediščina obdobja socialističnih družbenoekonomskih odnosov, ko se beseda *management* – zaradi povezovanja s kapitalizmom – ni uporabljala⁹). Posledice te neenotnosti razumevanja in neustreznosti prevodov segajo še v današnji čas.

Da bi ugotovila, kdaj se je beseda *management* začela (pogosteje) pojavljati oz. uporabljati in kako se je zapisovala, sem opazovala njeno pojavljanje v besedilih, ki so zabeležena v Digitalni knjižnici Slovenije (dLib), kjer sem opazovala tudi rabo besede *ravnateljjevanje oz. ravnatelj* – kot prevodne ustreznice besede *management* – ter deloma tudi besed *vodenje*, *upravljanje oz. upravitelj* in *direktor*. Ob tem sem izpostavila nekatere družbene spremembe, ki so vplivale na rabo ali odsotnost besede *management* (uprabljali so se drugi izrazi).

2.1 Beseda *management* v besedilih v Digitalni knjižnici Slovenije in družbenoekonomske spremembe

Prehod od plansko-tržnega k pretežno tržnemu gospodarstvu – Rus (1992: 90) je poimenoval obdobje od leta 1989 do začetka 1990 kot obdobje začetka velikih sprememb v vseh segmentih družbenega sistema v Sloveniji in »odločnejši prehod v tržno gospodarstvo«¹⁰ – je prinesel tudi uporabo novih izrazov, med njimi tudi tujke *management*. Miha Ribarič (1989a: 61) je zapisal, da so določene

9 Besedi *ravnatelj* in *ravnateljstvo* pa sta se uporabljali že v predsocijalističnem obdobju (prim. Mihelčič 1994a).

10 Socialna klima in inovativni management – objavljeno v reviji Psihološka obzorja.

spremembe v družbenoekonomskih odnosih prišle z ustavo leta 1988, tj. z drugo dopolnitvijo ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) iz leta 1974. V nasprotju z ustavo iz leta 1974 v novi ustavni ureditvi »delo ni več edina podlaga za prilaščanje in upravljanje« (Ribarič 1989a: 61). Spremenile so se torej nekatere »temeljne opredelitve družbenoekonomskih odnosov in družbenoekonomskega sistema« (Ribarič 1989b: 367).

Rozman in Kovač (2012: 66) sta zapisala, da se je pri nas o managementu in managerjih začelo govoriti konec osemdesetih let prejšnjega stoletja, »ko se je že dopuščala kritika samoupravnega družbenega sistema in so že obstajale težnje po uvedbi kapitalističnega načina gospodarjenja«. To potrjujejo tudi besedila, ki so vključena v Digitalno knjižnico Slovenije, kjer besedo *management* prvič zasledimo v reviji Teorija in praksa iz leta 1989, npr. v članku Management med zakoni in avtonomijo avtorja Janeza Jerovška. Istega leta zasledimo v omenjeni reviji še drug prispevek, ki vsebuje besedo *management*, in sicer komentar Bogdana Kavčiča z naslovom Somrak samoupravljanja (kjer omenja »sloviti sistem ameriškega managementa«). Vendar pa je beseda *manager* zabeležena že pred drugo svetovno vojno (npr. v Trgovsko-gospodarskem leksikonu – Uhlir 1938).

Poleg zapisa *management* se pojavlja tudi zapis *menedžment*: npr. v reviji Teorija in praksa iz leta 1996 v članku »Iskanje novega smisla dela: elementi za povečanje delovne proizvodnosti«, avtorja Marka Kosa, katerega povzetek vsebuje besedo *menedžment* (zapisano glasovno prilagojeno slovenskemu jeziku). Tak zapis je tudi v reviji Knjižnica iz leta 1997 v članku Upravljanje človeških virov in razvoj karier v večji knjižnici Jelke Gazvoda. V povzetku članka je avtorica uporabila zapis *menedžment* (upravljanje človeških virov kot »del menedžmenta«). V povzetku v angleščini pa je bil za izraz *upravljanje človeških virov* uporabljen angleški izraz *human resource management*. V reviji Akademija MM pa sta leta 1998 Matjaž Iršič in Damijan Mumel objavila članek Ali razlike v tipu lastništva podjetij odsevajo tudi v menedžmentu njihovih marketinških aktivnosti?.

Zapis *management* se je uporabljal tudi po letu 2001 (po izidu Slovenskega pravopisa), npr. v leta 2005 izdanem učbeniku Sodobni management avtorjev Dimovskega idr. Enak zapis se pojavlja tudi v leta 2008 izdanem učbeniku Temelji managementa istega avtorja idr. ter v leta 2014 izdanem učbeniku Temelji managementa in organizacije (Dimovski idr. 2005). Zapis *management* uporablja npr. tudi Biloslavo (ki deluje na Fakulteti za management (Univerze na Primorskem), ki že v svojem imenu nosi zapis *management*) v leta 2006 izdanem učbeniku Stražski management in management spreminjanja.

2.2 Besede *ravnateljvanje* (oz. *ravnatelj*) in *vodenje* v besedilih v Digitalni knjižnici Slovenije

V zvezi z besedo *ravnateljvanje* oz. *ravnanje* sta Rozman in Kovač (2012: 66) zapisala, da »posamezni preučevalci vedo, da se je v Sloveniji do leta 1950 pa še pozneje kot beseda, ki označuje enako kot *management*, uporabljala beseda *ravnanje* ali

ravnateljjevanje«. Zapisala sta tudi, da so to besedo uporabljali slovenski pisatelji in prevajalci ter da je bila zapisana v dokumentih podjetij in drugih združb ter v slovenskih zakonih. Rozman in Kovač (2012: 66) sta tudi zapisala, da bi leta 1950 morali besedi *ravnatelj* in *ravnateljstvo* domnevno izginiti, saj sta bili obravnavani kot dediščina kapitalizma.

Mihelčič (v *Delu* 12. 5. 1994) utemeljuje rabo besede *ravnatelj* v pomenu *manager* tudi z navedbo iz Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja iz let 1894–1895: »**ravnatelj**, m. der Leiter, der Director« (Pleteršnik 2: 376), kjer beseda *ravnatelj* ni omejena le na vzgojno-izobraževalne ustanove.

V zvezi z javnimi zavodi, predvsem vzgojno-izobraževalnimi in kulturnimi ustanovami, se je beseda *ravnatelj* v socialističnem družbenem redu še vedno uporabljala, v zvezi s pridobitnimi organizacijami pa se ni več pojavljala. Rozman in Kovač (2012: 66) sta zapisala, da je besedo *ravnateljjevanje* (znova) uvedel Filip Lipovec v svojem delu *Razvita teorija organizacije* (1986). To je bilo torej obdobje tik pred sprejetjem novih amandmajev k ustavi SFRJ (1988).

Mihelčič (1994a) tudi piše, da »najdemo v delih slovenskih pisateljev med obema vojnama številne primere uporabe besede *ravnatelj*. Pri tem gre za poimenovanje ravnateljev bank, šolskih zavodov, zvezdarne, zavarovalnice, založbe in tudi tovarne avtomobilov«, kar pripisuje tudi »usmeritvi« iz Pleteršnikovega slovarja.

Ker najdemo za besedo *ravnateljjevanje* v besedilih, ki so shranjena v Digitalni knjižnici Slovenije, le nekaj (sicer novejših) zadetkov, sem se osredotočila na besedo *ravnatelj*.

V Kmetijskih in rokodelskih novicah iz leta 1898 zasledimo v članku *Odstop tržaškega finančnega ravnatelja* besedno zvezo: *finančni ravnatelj* (besedo *ravnatelj* vsebuje v tem pomenu tudi Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar 1894–1895 (Mihelčič 1994a; 1994b)). V Novih akordih je leta 1912 Gojmir Krek objavil prispevek z naslovom: *Generalni glasbeni ravnatelj dr. Karl Muck*. V Slovenskem gospodarju so bili leta 1931 zapisani ti izrazi: *ravnatelj tiskarne*, *načelnik posojilnice* in *predsednik ravnateljstva*, in sicer v članku Antona Jerovška z naslovom *Vloge v vseh denarnih zavodih so popolnoma varne!* (piše dr. Anton Jerovšek, ravnatelj Tiskarne sv. Cirila, načelnik Spodnještajerske ljudske posojilnice in predsednik ravnateljstva Mestne hranilnice v Mariboru). V Slovenskem gospodarju je leta 1936 izšel članek z naslovom *Razbojnik – policijski ravnatelj*. V Slovenskem gospodarju je leta 1937 izšel članek *Ravnatelj*, ki ne zna čitati, v katerem zasledimo besedno zvezo *ravnatelj tekstilne tvrdke*. Leta 1939 je bil v Slovenskem gospodarju objavljen članek z naslovom *Bivši ravnatelj Mohorjeve družbe umrl*. Leta 1942 je v zbirki *Upodobitev znanih Slovencev* (NUK) izšel tudi prispevek Emanuel Josin (1863–1949) in sicer o ravnatelju finančne blagajne.

Kot je bilo zaslediti v besedilih, shranjenih v Digitalni knjižnici Slovenije, in deloma tudi v strokovni literaturi, ki smo jo obravnavali predvsem ob strokovnih

opredelitvah *managementa* (npr. Kralj 1998), se je v smislu *managementa* v slovenščini uporabljala beseda *vodenje*,¹¹ ki jo zasledimo npr. v Javni tribuni leta 1968 v članku Samoupravljanje in vodenje Bojana Štularja. Besedno zvezo *učinkovito vodenje* zasledimo v Javni tribuni leta 1987 v prispevku *Z znanjem in učinkovitim vodenjem v boljši jutri* Karla Gornika.¹² V reviji *Knjižnica* pa zasledimo leta 1989 v članku *Vodenje in upravljanje v visokošolskih knjižnicah: vtisi s seminarja v Veliki Britaniji* Nade Češnovar v pomenu *management* besedno zvezo *vodenje in upravljanje* – med ključnimi besedami zasledimo v opisu vsebine besedo *management*, ne zasledimo pa besedne zveze *vodenje in upravljanje*.

2.3 Besedi *upravitelj* in *direktor* v besedilih v Digitalni knjižnici Slovenije

Beseda *upravitelj* danes ni sopomenka besede *ravnatelj*. Tudi upravitelj je nekdo na vodilnem položaju, a ne opravlja iste funkcije kot ravnatelj (diferenciacija pomena).

Beseda *upravitelj* je bila zabeležena v Kmetijskih in rokodelskih novicah leta 1850, in sicer v novici z naslovom *Novičar iz Ljubljane*, v zvezi z delnicami ljubljanskega gledališča (»Gosp. Kordežu, začetniku te naprave, se bo njegovi vednosti primerjeno opravilo umetalniga upravitelja izročilo, če ga bo hotel prevzeti«). V Slovenskem gospodarju pa je bila leta 1918 objavljena novica z naslovom *Ameriški upravitelj prehrane v Evropi*. Besedna zveza *šolski upravitelj* je bila zapisana npr. v Učiteljskem tovarišu leta 1926 v novici *Nepravilnosti pri komisijonelnih ocenjevanjih naturalnih stanovanj šolskih upraviteljev*. Zapis besede *upravljanje* (v besedni zvezi *družbeno upravljanje*) pa zasledimo v reviji *Naša sodobnost* leta 1954 v prispevku *Od delavskega samoupravljanja k družbenemu upravljanju* Jožeta Goričarja.

Mihelčič (1994b) je za besedo oz. izraz *direktor* zapisal, da se je po drugi svetovni vojni pri nas za funkcijo ravnatelja – funkcijo, »ki dobiva svojo nalogo od nosilcev upravljanja in daje naloge izvajalcem« – uveljavil izraz *direktor*, ki »naj bi zvenel bolj socialistično kot ravnatelj«. Istega leta (1994a) pa je zapisal tudi, da bi se dalo uporabo te besede – ki je bila v preteklosti tudi prevodna ustreznica angleške besede *manager* – »v sistemu družbene lastnine morda še braniti, v nakazanem sistemu pa to ni več mogoče. *Board of Directors*, uveljavljeni ameriški izraz za organ upravljanja (v sodobni angleščini *governance*), bi postal ob uporabi besede *direktor* za angleško besedo *manager* smiselno komaj prevedljiv.«

Kot piše Bohinc (Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), 2. knjiga, 5. oddelek: Organi delniške družbe, 2. pododdelek: Uprava, 265.

11 Ko v Digitalni knjižnici Slovenije iščemo besedo *management*, nas iskalnik napoti tudi na besedo *vodenje*.

12 Gre za prispevek o pogovoru urednika glasila Litostroj Karla Gornika s tedanjim novim generalnim direktorjem Litostroja Jožetom Šlandrom.

člen, 2.3, 2006, 344), se »izraz direktor [...] v naši gospodarski praksi uporablja v več pomenih. Tako se tradicionalno kot direktorji imenujejo v aktih podjetij vodilni posamezniki oziroma tisti s posebnimi pooblastili in odgovornostmi. V tem pomenu je torej izraz direktor zgolj poslovnoorganizacijsko oziroma funkcionalno poimenovanje posameznikov, ki vodijo dele delovnega procesa. Pravno takšno poimenovanje ne ustvarja nikakršnih posledic, razen kolikor se nanj sklicujejo akti podjetij in morebitno drugo avtonomno pravo (na primer kolektivne pogodbe)«. Nadalje piše: »Po veljavni ureditvi je zakonski izraz direktor namenjen izključno za člane uprave delniške družbe. Direktorji so po ZGD-1 tako kot v primerjalnem pravu člani vodstvenega organa, ki se različno imenuje, na primer upravni odbor v predlagani 5. direktivi (*administrative board*), upravni svet v romanskih pravnih redih (na primer *Conseil d'administrative*¹³ po francoskem pravu), predstojništvo (*Vorstand* po nemškem pravu) ali pa direktorski odbor (board of directors) v anglosaških pravnih redih« (prav tam).

Vendar pa se je za poimenovanje funkcije ravnatelja oz. vodilnega posameznika v »gospodarski praksi« uporabljala in se še uporablja beseda *direktor*.¹⁴ To besedo najdemo npr. v časopisu Štajerc leta 1901 (v besedilih v Digitalni knjižnici Slovenije je to prva pojavitev te besede) v članku Kmet in konzumni direktor pred sodnijo. Pomena te besede v danem kontekstu pa sama nisem preverjala.

2.4 Jezik in družbenoekonomske spremembe

Kot pišejo že omenjeni avtorji, sta se besedi *manager* in *management* na Slovenskem pojavili, ko je država (takratna SFRJ) prešla s plansko-tržnega na tržno gospodarstvo, in sicer ob spremembi družbenoekonomskih odnosov oz. družbene ureditve (iz socializma v kapitalizem). Obravnavani primeri potrjujejo, kar sta zapisala že Rozman in Kovač (2012: 66): da se je pred letom 1950 beseda *ravnatelj* uporabljala tudi v zvezi s pridobitnimi organizacijami – npr. *finančni ravnatelj*, *ravnatelj tiskarne*, *ravnatelj tekstilne tvrdke*, *ravnatelj Mohorjeve družbe*, *ravnatelj finančne blagajne*. Za navedene primere nisem preverjala, ali se vsi nanašajo na ravnalno oz. ravnateljsko funkcijo. Rozman in Kovač (2012: 66) obravnavata rabo te besede pred letom 1950 v smislu ravnalne (ravnateljske) funkcije. Res pa je, da lahko obe funkciji – ravnalno in upravljalno – izvaja ista oseba. Ob primeru besede *management* se je pokazalo, da se v jeziku odraža tudi družbena realnost.

¹³ Napaka: moralo bi biti *administrative*.

¹⁴ Beseda *ravnatelj* je tvorjena po zgledu lat. *director* 'ravnatelj' – izpeljano iz glagola *dirigere* 'ravnati, upravljati, usmerjati' (Snoj 1997).

3 PREVZEMANJE IN PREVAJANJE BESEDE *MANAGEMENT* IN *MANAGER*

V slovenski jeziki je bila prevzeta citatna oblika besede *management*, pozneje pa se je uporabljal tudi zapis oz. prevodi, kot so *menedžment*, *vodenje*, *upravljanje*, *poslovođenje*, *ravnanje*, *ravnateljstvo*. Vendar pa se za *projektni management* že leta 1971 pojavi izraz *upravljanje in vodenje projektov* v besedilu avtorjev Ha- uca idr. (1971). Besedo *management* so iz angleščine¹⁵ prevzeli tudi številni drugi evropski jeziki, ob tem pa pogosto ohranili izvorni (angleški) zapis; poleg tujke so nekateri obdržali tudi svoj lastni izraz ali pa samo lastni izraz za ta pojem (npr. Poljaki: *zarządzenie*).

V zvezi s prevzemanjem besede *management* so se leta 1994 v slovenskih časopisih pojavili predlogi slovenskih jezikoslovcev in področnih strokovnjakov. 28. 4. 1994 je bil v Delu objavljen prispevek Seznam ponujenih ali iskanih domačih besed za tuje izraze (Pirs in njegov zgled), v katerem so Dular idr. (Janez Dular, Janez Gradišnik in Janez Sršen¹⁶ ob sodelovanju Brede Vrhovec) za prevzeto besedo *manager* oz. *mene(d)žer* predlagali naslednje domače izraze, ki so bili v tisku takrat že v rabi: *vodstvenik*, *vodja*,¹⁷ *poslovodja*; za *mene(d)žerstvo* pa *vodstvo* in *poslovođstvo*. Menili so, da je angleško pisana oblika *manager* »povsem nesprejemljiva«, in dodali, da so pozneje dobili predlog, da naj bi se v slovenščini temu reklo *ravnatelj* in *ravnateljstvo* ali *ravnateljstvo*. V odziv na ta članek je Miran Mihelčič (1994a) 12. maja 1994 v Delu objavil članek V Evropo tudi z ravna(teljeva)njem, samo uspešno mora biti. V članku je utemeljil rabo domače besede *ravnatelj* namesto tujke *manager*. 15. septembra 1994 pa je isti avtor (Mihelčič 1994b) objavil še članek Sto let po Pleteršniku »managerji menedžirajo v menažeriji«, v katerem izrazi »dvom o učinkovitosti svojega pisanja« 1. oktobra 1994 je izrazil podporo Mihelčičevemu predlogu (o nadomestitvi tujke *management* z domačo besedo *ravnatelj*) Janez Gradišnik (1994) v časopisu Slovenec, in sicer v članku z naslovom Brez odziva. Kot je zapisal Rozman (1996: 6, 16), je »majčken odziv« sicer prišel.¹⁸

Leta 1996 je v reviji Organizacija izšel članek Rudija Rozmana (1996: 5–18) Kako prevesti »management« v slovenščino: management, menedžment, upravljanje, poslovođenje, vodenje, ravnanje?. V njem se je avtor zavzel za slovensko

15 Beseda *management* je torej anglicizem. V tem prispevku se ravnamo po Gottliebovi opredelitvi pojma anglicizem: to je kakršnakoli posamezna ali sistemska jezikovna značilnost, prilagojena ali prevzeta iz angleščine oz. navdihnjena ali spodbujena po angleških vzorih in uporabljena v medjezični komunikaciji v jeziku, ki ni angleški (Gottlieb 2005: 163).

16 Sršen (1992: 79): *management, managerstvo* → *vodenje, upravljanje podjetja, menedžment, menedžerstvo*.

17 O ženski obliki besede vodja je razpravljal Peter Weiss, ki je predlagal žensko ustreznico *vodkinja*, pred njim pa tudi Janez Dular, ki je predlagal žensko ustreznico *vodjinja* (Weiss 2014).

18 V reviji Organizacija je tedanji urednik te revije Kaltnekar leta 1995 razpravljal o Mihelčičevem predlogu prevoda besede *management* (Kaltnekar 1995: 253).

ustreznico *ravnanje*. Poudaril je problematičnost nekaterih prevodov, ki pomenijo le del managerske funkcije ali pa tudi kaj drugega. Težavne so tudi izpeljanke, saj niso vse izpeljane iz iste besede. Avtor je še dodal: »Skrajni čas je že bil, ne le zavoljo materinščine, tudi zaradi vsebinskih, jezikoslovnih in drugih posledic, da prekinemo s komedijo zmešnjav in (spet) začnemo uporabljati slovensko besedo ravnanje kot prevod angleške besede management« (Rozman 1996: 6).

Roberto Biloslavo (2006: 20–25) je v knjigi *Strateški management in management spreminjanja* pojasnil svojo odločitev za rabo besede *manager* namesto *ravnatelj*:

Žal je o izrazu ‚manager‘ v slovenski strokovni literaturi in strokovnih krogih precej različnih stališč. Zaradi mednarodne primerljivosti in splošne razumljivosti uporabljamo v tej knjigi izraz ‚manager‘ za osebo, ‚management‘ za vse managerje v organizaciji, pa tudi za njihovo dejavnost. Ne uporabljamo izrazov ‚ravnatelj‘, ‚ravnanje‘, ‚ravnateljstvo‘ ipd., ker so specifični za šolstvo, pa tudi ne zakonskih izrazov ‚uprava‘¹⁹ (za managerja ali kolektivni management v podjetju) oz. ‚družba‘ (za podjetje), saj prvi posega na področje nadziranja managerjev (upravljanje je npr. dejavnost nadzornih svetov, upravnih odborov in podobnih teles, ki delujejo po pooblastilu lastnikov), drugi pa ima v slovensčini ustaljen pomen v družbenem življenju in okolju. (Biloslavo 2006: 20)

V Zakon o gospodarskih družbah²⁰ (ZGD 1993) smo vnesli pojem nemškega *Vorstanda* in ga prevedli kot *uprava*.²¹ Glede izraza *uprava* meni enako kot Biloslavo tudi Rozman (1996: 11) – pravi, da je ustreznejši izraz (za *upravo*) *predstojništvo* ali *ravnateljstvo*. Kot piše Bohinc (v Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), 2. knjiga, 5. oddelek: Organi delniške družbe, 2. pododdelek: Uprava, 265. člen, 2.3, 2006, 334), je v nemškem pravu (AktG) »ureditev organov delniške družbe z dvotirnim načinom upravljanja v načelu enaka kot v ZGD-1. Razlike so le v podrobnostih, in sicer kar zadeva sestave organov in deloma tudi njihove pristojnosti«. Nadalje piše (prav tam): »Izvršilni organ (Vorstand ali predstojništvo), to je uprava, je odgovoren za vodenje poslov družbe ter za zastopanje družbe nasproti tretjim«.

19 »Zakon precej nedosledno uporablja izraze uprava, poslovodstvo ter organi vodenja in nadzora, kadar na primer predstavlja pristojnosti uprave delniške družbe« (Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), 2. knjiga, 5. oddelek: Organi delniške družbe, 2. pododdelek: Uprava, Uvodni komentar k pododdelku, 0.1, 2006, 333).

20 ZGD je »temeljni sistemski zakon na področju prava gospodarskih družb, ki ureja ustanavljanje, organiziranost in poslovanje gospodarskih subjektov« (Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), 1. knjiga, Predgovor, 2006, 9).

21 »Upravljanje gospodarskih družb je lahko enotirno (brez nadzornega sveta) ali dvotirno (z nadzornim svetom). Uprava, nadzorni svet in skupščina so organi dvotirnega načina upravljanja delniške družbe, upravni odbor in skupščina pa sta organa enotirnega načina upravljanja delniške družbe. Uprava in upravni odbor nista primerljiva organa, saj uprava opravlja samo poslovodske pristojnosti, upravni odbor pa poslovodske in nadzorstvene pristojnosti. Sicer pa je upravni odbor pristojen za vodenje poslova, tako kot je za vodenje poslova pristojna uprava« (Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), 2. knjiga, 5. oddelek: Organi delniške družbe, 2. pododdelek: Uprava, Uvodni komentar k pododdelku, 0, 2006, 331).

Pravne oblike za poslovanje podjetij so torej urejene v Zakonu o gospodarskih družbah – ZGD, poslovanje zavodov pa ureja Zakon o zavodih – ZZ. Ta zakona besed *management* in *manager* ne vsebujeta. Biloslavo (2006) torej ne uporablja »zakonskega izraza« *uprava*. V Zakonu o gospodarskih družbah (ZGD 2014, 10. člen) zasledimo izraz *poslovodstvo*²² za organe ali osebe, ki vodijo posle »družbe« (npr. v delniški družbi je to uprava ali upravni odbor, pri družbi z omejeno odgovornostjo en ali več poslovodij). V Zakonu o zavodih-NPB²³ (ZZ 2006 in ZZ 1991) pa so kot organi zavoda navedeni: svet ali kakšen drug kolegijski organ upravljanja (29.–30. člen), direktor – ali kakšen drug individualni organ – kot poslovodni organ zavoda (31.–39. člen), strokovni vodja (40.–42. člen), ki vodi strokovno delo zavoda, ter strokovni svet (43.–44. člen).

Mihelčič je leta 2012 v reviji Izzivi managementu objavil prispevek Iz dela naše sekcije za izrazje, v katerem je ponovno opozoril na neustrezno prevajanje besede *management* z besedo *upravljanje*, za tujko *management* pa je znova (oz. še vedno) uporabljal izraz *ravnateljstvo* (oz. v besednih zvezah s predlogom *z/s*) *ravnanje z/s* (Mihelčič 2012a: 32–34).²⁴

V stroki torej ni enotnosti pri uporabi besed *management* in *ravnateljstvo*, ob teh dveh pa se kot (delne ali navidezne) sopomenke pojavljajo še drugi izrazi (npr. *vođenje*, *upravljanje*, *poslovođenje*). Zapis tujke je dvojničen: *management* in *menedžment*. V naslovih slovenskih strokovnih in znanstvenih revij s tega področja se uporablja predvsem zapis *management* (npr. Management, Manager, Izzivi managementu), prav tako tudi v učbenikih (npr. Management (Kralj 1998), Sodobni management (Dimovski idr. 2005)) in nazivih nekaterih visokošolskih ustanov (npr. Fakulteta za management).

Prevodi oz. besede, ki jih za poimenovanje pojma *management* uporabljajo slovenski avtorji, so zelo raznovrstni. Lipovec (1986) uporablja izraz *ravnanje*. Turk (2004) uporablja izraze *poslovođenje* in *uravnavaajoče upravljanje* ter tudi *ravnateljstvo* kot najvišjo raven poslovođenja (managementa), izraz *ravnanje* pa uporablja za nižje ravni poslovođenja. Kralj (1998: 13) uporablja izraze *strokovno obvladovanje podjetja* ter *vođenje poslov in vođenje ljudi k izidom*. Nekateri so v tem pomenu uporabljali besedno zvezo *upravljanje in vođenje* (npr. Hauc v Hauc idr. 1971 v besedni zvezi *upravljanje in vođenje projektov*, pozneje (2002) tudi Hauc v tej besedni zvezi domačo besedno zvezo zamenja s tujko: *management projektov*). Markič idr. (2014) uporabljajo izraz *management in manager*.

22 »Poslovodstvo je torej splošen izraz za osebe oziroma organe, ki vodijo posle v katerikoli vrsti gospodarske družbe«. Poslovodstvo vodi posle gospodarske družbe in tudi zastopa gospodarsko družbo. (Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah (ZGD-1), 2. knjiga, 5. oddelek: Organi delniške družbe, 2. pododdelek: Uprava, Uvodni komentar k pododdelku, 0.1, 2006, 334).

23 NPB – neuradno prečiščeno besedilo.

24 Izraz *ravnanje* je uporabljal že Lipovec (1986: 133), ki je zapisal, da je funkcija ravnanja zaupana ravnatelju (ko se proizvodnja loči od lastnine). Lipovec (1986: 133–152) je (za dejanje in stanje oz. telo) uporabil izraza *ravnanje* in *ravnateljstvo* ter (za osebe, ki izvajajo to funkcijo) izraza *ravnalec* in *ravnatelj*.

Poleg upravljanja se kot prevod besede *management* v vsakdanji praksi največ uporablja *vodenje* (Rozman 1996: 12). Podobno pišeta tudi Vila in Kovač (1997: 33), ki menita, da se za prevod besede *management* najpogosteje uporabljata *upravljanje* in *vodenje* (Vila – Kovač 1997: 31). V pomenu 'management' uporabljata besedo *vodenje* Možina in Kavčič (v Rozman 1996: 13). Tako jo je uporabil tudi Kralj (1998: 13), ki je zapisal, da se management podjetja nanaša na vodenje poslov in vodenje ljudi k izidom. Kavčič (1991, po Ivanku 1982) uporablja v pomenu *management* tudi *upravljanje* (npr. *scientific management* – *znanstveno upravljanje*).

Rozman kot pogosto neustrezno sopomenko za besedo *management* omenja tudi *poslovođenje*, ki se je uporabljalo zlasti v obdobju samoupravljanja. Pravi, da »zaradi narave samoupravljanja delavcev kot lastnikov podjetja ni treba prepričevati, da bi dogovorjeno naredili« (Rozman 1996: 13). *Poslovođenje* kot sopomenko za *management* uporabljata npr. Biloslavo (2006: 20–21) in Turk (2004).²⁵

4 VSEBINSKE OPREDELITVE OZ. RAZLAGE POJMA *MANAGEMENT* (RAVNATELJEVANJE) V STROKOVNI LITERATURI IN SLOVARJIH OZ. JEZIKOVNIH PRIROČNIKI

Tu so ob vsebinskih opredelitvah pojma *management* prikazani uporaba prevodnih ustreznih besede *management* v različnih časovnih obdobjih po posameznih avtorjih – slovenskih strokovnjakih s področja managementa oz. teorije organizacije –, predlogi prevodnih ustreznih slovenskih jezikoslovcev in slovarske razlage besede oz. pojma *management*.

Slovar Cambridge International Dictionary of English (1995) podaja naslednjo kratko opredelitev pojma *management*: *management* je obvladovanje (angl. *control*) in organizacija nečesa.

V strokovni literaturi pa obstajajo različne opredelitve managementa. Obstajajo razlike med evropskimi in ameriškimi opredelitvami kot tudi razlike glede na družbeno ureditev. Belak idr. so zapisali, da »Američani ves (kibernetski) proces in podsistem upravljanja pretežno poimenujejo management, Evropejci pa ga običajno členijo na lastniški in managerski del« (Vila – Kovač 1997: 27).

Izraz *upravljanje* se tudi danes uporablja neustrezno, in sicer v pomenu *ravnateljavanja* (*managementa*), razlogi za tako rabo pa segajo še v obdobje socializma. O razlogih za nejasnosti pri uporabi izrazov *ravnateljavanje* (*management*) in *upravljanje* je pisal že Lipovec (1986: 133), ki je menil, da ta nejasnost izvira tudi iz dejstva, da je svetovna organizacijska literatura le redko obširneje obravnavala upravljanje, medtem ko se je pri nas (na področju nekdanje SFRJ) pretežno obravnavalo prav upravljanje. Razlog za to, da se je upravljanju po svetu posvečalo manj pozornosti, vidi v tem, da je v osemdesetih letih 20. stoletja klasična organizacijska

²⁵ Filipović idr. (2001: 179) pa prevajajo izraz *poslovođenje* z *general management*.

veda poznala le eno obliko upravljanja, tj. lastniško obliko, organizacijska literatura pa se je zato omejevala predvsem na management (Lipovec 1986: 51). Upravljanje se v kapitalističnem družbenoekonomskem sistemu razlikuje od upravljanja v socialističnem družbenoekonomskem sistemu. V kapitalističnem upravljanju pravica do upravljanja izvira iz lastništva, v socialističnem upravljanju pa iz dela (Kostič, v Lipovec 1986: 54). Po uvedbi tržnega gospodarstva se je tudi pri nas pisalo o managementu, v svetovni literaturi pa danes beremo tako o managementu kot tudi o lastniškem upravljanju (angl. *governance*). Poleg omenjenih razlik obstajajo tudi razlike med dvema modeloma kapitalističnega upravljanja – enotirnim in dvotirnim.

Rozman (1996: 8) meni, da k slabemu razumevanju razlike med upravljanjem in managementom prispeva tudi to, da se vse naloge oz. procesi (načrtovanje, organiziranje, vodenje, nadziranje) začnejo v upravljanju in nadaljujejo v managementu, ter tudi to, da so (bili) lastniki »pogosto tako upravljavci kot ravnatelji podjetja in je tako obe funkciji opravljala ena oseba«.

Beseda *upravljanje* se danes v slovenščini v jeziku organizacije in managementa uporablja predvsem v zvezi z lastniškim upravljanjem. *Upravljanje* je v slovarjih pogosto prevod za angleški besedi *administration* in *governance*, pa tudi za besedo *management*. *Management* in *administration* sta pogosto sopomenki, *governance* pa pomeni lastniško upravljanje.

Drucker (2001: 14–15) pravi, da so management naloge, veda in tudi ljudje. Pravi tudi, da delo managerja obsega pet osnovnih operacij: postavljanje ciljev, organiziranje, motiviranje in komuniciranje, merjenje in »razvijanje« ljudi (Drucker 2001: 20–21).

Kralj (1998: 2) je zapisal, da se management podjetja nanaša na vodenje poslov in vodenje ljudi k izidom. Možina pa je med drugim zapisal tudi, da je management »planiranje, organiziranje, vodenje in kontroliranje dela v organizaciji ter s tem v zvezi vseh nalog in aktivnosti, ki jih zaposleni opravljajo. Management je usklajevanje nalog in dejavnosti s postavljenimi cilji.« (Možina idr. 2002: 15, 829)

V Poslovno-organizacijskem pojmovniku (Turk 2004) je ta izraz opredeljen kot *poslovođenje*,²⁶ *vodenje poslovanja*, *administriranje*.

Poslovođenje (management) je organizacijsko področje nalog, ki zagotavlja uresničevanje pri upravljanju postavljenih ciljev, poslovne politike in drugih pomembnejših odločitev iz zornega kota lastništva s podrobnejšim odločanjem v okviru načrtovanja, pripravljanja izvajanja in nadziranja izvajanja oz. iz sprožanja in uravnavanja delovanja podrejenecv; z njim se ureja delo drugih. (Turk 2004)

Turk (2004) je sicer uporabil izraz *poslovođenje*, vendar je iz njegove opredelitve razvidno, da managementa ne razume samo kot vodenje poslov, temveč tudi kot vodenje ljudi. Meni, da je *poslovođenje* sopomenka za besedo *management*,

²⁶ Ob izrazu *management* najdemo v Poslovno-organizacijskem pojmovniku (Turk 2004): *menadžment* – glej *poslovođenje*.

ravnateljvanje pa je najvišja raven poslovođenja; izraz *ravnanje* uporablja za nižje ravni poslovođenja, medtem ko je za Lipovca (1986) *ravnanje* splošnejši izraz. Turk za management uporablja tudi izraz *uravnavaajoče upravljanje*.

Dimovski idr. (2005: 3) pravijo, da management pomeni »usklajevanje nalog in dejavnosti za doseg postavljenih ciljev in ga tudi opredeljujemo kot ustvarjalno reševanje problemov, ki se pojavljajo na področju planiranja, organiziranja, vodenja in pregledovanja razpoložljivih virov pri doseganju poslanstva in razvoja organizacije«. Biloslavo (2006: 20–28) pa je zapisal, da je management naloga managerjev, ki so strokovnjaki za obvladovanje organizacij in vodenje ljudi – so poslovodniki in vodje.

Rozman, Kovač in Mihelčič (2011: 185) pravijo, da je vsebina *managementa* oz. *ravnateljvanja* ali *ravnanja* »usklajevanje ali koordinacija«. Zapisali so:

- Ravnateljvanje ali ravnanje je organizacijska funkcija in proces,
- ki usklajuje vsa (enovita in ravnalno) organizacijska razmerja in procese same v sebi, med seboj, v povezavi z okoljem in dinamično, da ločene operacije posameznih izvajalcev ostanejo usklajen člen procesa uresničevanja cilja gospodarjenja;
 - ki uresničuje cilje, politiko in strategije, ki jih okvirno določi upravljanje;
 - ki obsega planiranje poslovanja, planiranje organizacije, uveljavljanje organizacije, kontrolo organizacije in kontrolo poslovanja. (Rozman – Kovač – Mihelčič 2011: 185)

Spodaj je predstavljen časovni pregled slovenskih prevodnih ustreznice za *management* in rabe tujke (po avtorjih):

- Hauc (1971): *upravljanje in vodenje (upravljanje in vodenje projektov za angl. project management)*
- Lipovec (1986): *ravnanje* (za višje nivoje: *ravnateljvanje*), *uravnavanje poslovanja*
- Kavčič (1991: po Ivanku 1982): *upravljanje* (npr. za angl. *scientific management – znanstveno upravljanje*)
- Sršen (1992): *vodenje, upravljanje podjetja*
- Dular idr. (1994): *vodstvo, poslovodstvo* (kot prevodna ustreznica angl. *manager*)
- Mihelčič (1994a): *ravna(teljeva)nje*
- Gradišnik (1994): *ravnatelj* (kot prevodna ustreznica angl. *manager*; podpora Mihelčičevemu predlogu)
- Rozman (1996): *ravnanje*
- Kralj (1998): *strokovno obvladovanje podjetja, management* (tj. vodenje poslov in vodenje ljudi k izidom)
- Hauc (2002): *management (projektni management)*
- Možina idr. (2002): *management*
- Turk (2004): *poslovođenje, vodenje poslovanja, administriranje*
- Dimovski (2005): *management*
- Biloslavo (2006): *management* (tj. obvladovanje organizacij in vodenje ljudi)
- Rozman – Kovač – Mihelčič (2011): *ravnateljvanje* ali *ravnanje*
- Mihelčič (2012a): *ravnateljvanje* in (v besednih zvezah s predlogom *s/z*) *ravnanje s/z*
- Markič (2014): *management*

Izraz *management* je v SSKJ1 in SSKJ2 opredeljen kot (v kapitalistični ekonomiki) *vodenje podjetja*, oseba, ki izvaja to funkcijo, pa je *manager* (tudi

menadžer), tj. (v kapitalistični ekonomiki) vodilni uslužbenec podjetja, direktor, ravnatelj. V Trgovsko-gospodarskem leksikonu (Uhlir 1938) je beseda *manager* razložena kot *podjetnik, ravnatelj, voditelj, upravnik, nadzornik*. V Poslovno-organizacijskem pojmovniku (Turk 2004) je ta izraz opredeljen kot *poslovođenje, vodenje poslovanja, administriranje*. V Slovarju tujk (1974) je *menežer* opredeljen kot *oseba, ki vodi gospodarske, organizacijske ipd. posle*. Veliki slovar tujk (2002) razlaga *management* (tudi *menadžment*) kot *poslovno vodstvo, vodenje, npr. podjetja, zlasti v ZDA; manager (managerka), tudi menadžer, pa je oseba, ki vodi gospodarske, organizacijske in druge posle; poslovodja, tehnični vodja, ravnatelj (npr. ustanove, podjetja)*. V Slovenskem etimološkem slovarju (Snoj 1997) najdemo te razlage besede *manager: direktor, upravitelj, ravnatelj*. V Leksikonu Cankarjeve založbe (1973) je *manager* razložen z izrazi *vodja, vodilni uslužbenec podjetja, posrednik, zastopnik; managerski sistem in management* pa kot *oblika modernega vodenja, ki izhaja iz ločitve lastnine in upravljanja: majhno število uslužbencev, nelastnikov, skrbi za organizacijo velikih podjetij*; v Velikem splošnem leksikonu (1998) pa je *management* razložen kot *poslovođenje v podjetju*. V dvojezičnih (splošnih in strokovnih oz. poslovnih: Šega 1997; Filipović idr. 2001; Ažman-Bizovičar 1996) angleško-slovenskih slovarjih pa najdemo za ta izraz številne prevode: *obvladovanje, vodenje, vodenje podjetja v kapitalistični ekonomiki, gospodarjenje, upravljanje, vodenje in upravljanje, poslovno vodenje, usmerjanje, organiziranje, ravnanje, ravnateljjevanje, poslovođenje, poslovno odločanje*; za izraz *manager* pa: *upravnik, upravitelj, menežer, menadžer, manager, ravnatelj (banke), ravnatelj, poslovodja, direktor, vodja*.

V splošnih slovarjih in (jezikovnih) priročnikih²⁷ (ti niso namenjeni pojasnjevanju terminov) prevladujejo razlage *vodenje, upravljanje, poslovođenje, obvladovanje, usmerjanje* (uporabnik izbere ustrezen izraz glede na kontekst). V strokovnih slovarjih²⁸ pa prevladujejo razlage *vodenje, nadzor, usmerjanje, upravljanje, poslovođenje, ravna(teljeva)nje*. Nekateri obravnavani strokovni slovarji vsebujejo razlage oz. sopomenke, ki se skladajo z današnjo strokovno opredelitvijo tega pojma – to so *ravnateljjevanje, ravnanje, management, menadžment, strokovno obvladovanje*. V poslovnih slovarjih (npr. Šega 1997) so ponekod uporabljeni zvrstni kvalifikatorji (npr. *publ., upr.*), ki pomagajo pri izbiri besede glede na kontekst. Beseda *management* je razložena v današnjem (strokovnem) pomenu npr.

27 Leksikon Cankarjeve založbe 1973, Slovar tujk 1974, Slovar tujk 1981, Slovenski etimološki slovar (Snoj 1997), Veliki splošni leksikon 1998, SP 2001, Veliki slovar tujk 2002, Slovar tujk 2006 in SSKJ1, SSKJ2, Veliki angleško-slovenski slovar 1978, Slovensko-angleški slovar 1990, Password 1999, Veliki angleško-slovenski slovar 2006, PONS, Evrokorporus (prevod iz Evroterma).

28 Angleško-slovenski in slovensko-angleški poslovni slovar (Ažman-Bizovičar 1996), Veliki poslovni moderni slovar (angleško-slovenski) (Šega 1997), Mali poslovni moderni slovar (Šega 2001), Slovar poslovnih izrazov v angleščini in slovenščini (Filipović idr. 2001), Poslovno-organizacijski pojmovnik (Turk 2004), Angleško-slovenski slovar s področja ravnateljjevanja in sorodnih področij (spletni slovar).

v spletnem Angleško-slovenskem slovarju s področja ravnateljavanja in sorodnih področij (ki vsebuje tudi strokovne opredelitve nekaterih pojmov tega področja).

5 SKLEP

Obraunavano gradivo slovenskih avtorjev od osemdesetih let 20. stoletja dalje kaže na to, da so njihove opredelitve managementa večinoma usklajene z Druckerjevo opredelitvijo managementa (2011), da so management naloge (da je to tudi veda in da so to ljudje). Pri tem pa mnogo avtorjev izpostavi usklajevanje nalog kot pomembno sestavino funkcije managementa.

Vendar pa ne uporabljajo vsi avtorji za pojem *management* istega izraza oz. zapisa. V njihovih opredelitvah tega pojma, v slovarjih in zakonih najdemo poleg sopomenk besede *management* (npr. *ravnateljavanje*, *ravnanje*, *strokovno obvladovanje*, *uravnavaajoče upravljanje*) – kot prizadevanje za nadomestitev tujke z domačim izrazom – tudi delne ali navidezne sopomenke tega izraza (npr. *vodenje*, *poslovođenje*) ter izraze, ki so dediščina preteklosti (npr. *upravljanje* v pomenu *ravnateljavanje*) in imajo danes drugačen pomen (diferenciacija pomena).

Zaradi razumevanja ustreznosti oz. neustreznosti različnih poimenovanj za pojem *management* je izraz *management* smiselno obraunavati vsaj v odnosu do izrazov *upravljanje* in (*poslo*)*vodenje*, kakor ga obraunava že Rozman (1996). (Lastniško) upravljanje se nanaša na upravljanje lastnine, a se še vedno (neustrezno) uporablja v smislu managementa (npr. *upravljanje s človeškimi viri*, tj. *ravnanje z zmožnostmi zaposlencev*). Prav tako se v tem pomenu še vedno pojavljata izraza *vodenje* (npr. *vodenje projektov* kot prevod za angl. *project management*) in *poslovođenje*. Biloslavo (2006) v okviru managementa obraunava poslovođenje in vodenje ljudi. Beseda *vodenje* je v slovenščini pred uvedbo tržnega gospodarstva označevala pojem management (in ga označuje še danes – npr. SSKJ1, SSKJ2, SP 2001, Poslovno-organizacijski pojmovnik (Turk 2004: *vodenje poslovanja*),²⁹ vendar je pomen te besede v strokovnem jeziku danes »zaseden«, *vodenje* je danes prevodna ustreznica angleške besede *leadership* (tudi *leading*), ki je ena izmed nalog managementa. V smislu managementa (ljudi) se uporabljata tudi izraza *vodstvo* in *poslovođenje*, zato bi v zvezi s pojmom *management* (v splošnem pomenu) morda kazalo razpravljati tudi o rabi izraza (*poslo*)*vodstvo* in njegovih izpeljank (prim. *vodstvenik* v Dular idr. 1994) ali pa iz besede *vodenje* izpeljati novo besedo (v pomenu *management*). Uporaba domače besede (npr. *ravnateljavanje*, *ravnanje*, *uravnavanje*, *strokovno obvladovanje* ali pa katerega drugega izraza) bi lahko vplivala na jasnejše ločevanje med pomenoma besed *upravljanje* in *management*.

29 Pojmovnik opredeljuje management kot poslovođenje oz. *vodenje poslovanja*; prim. tudi Biloslavo (2006): *management – poslovođenje in vodenje ljudi* ter Kralj (1998): *management – vodenje poslov in vodenje ljudi k izidom*.

Tujka *management* oz. *menedžment* je danes sicer že sprejeta v besedišče slovenskega jezika, vendar se še pojavljajo težnje (in tudi potreba) po uporabi in uveljavitvi domačega izraza. Domači izraz bi bilo sicer lažje uveljaviti kmalu po prvi pojavitvi pojma v slovenščini. Danes bo to težje, tudi če ga nekateri avtorji že ves čas uporabljajo (npr. Rozman in Mihelčič uporabljata izraz *ravnateljvanje*). Težnje po uporabi domačega izraza se ne kažejo samo na primeru besede *ravnateljvanje*, ampak tudi z uporabo domačih, sicer delnih ali navideznih sopomenk, kot so *vođenje*, *upravljanje* in *poslovođenje*, ter z uporabo izrazov, kot so *strokovno obvladovanje*, *uravnavajoče upravljanje* in *uravnavanje*. Večina strokovnjakov, katerih besedila smo obravnavali, se sicer odloči za uporabo besede *management*, redki v zapisu *menedžment* (kar pa je morda vpliv lektorjev).

Odločanje za prevzemanje tujke ali pa za tvorjenje strokovnega izraza iz lastnih jezikovnih sredstev je v strokovno-znanstvenem jeziku drugačno kot v splošnem, v katerem je uvrstitev »novega« domačega izraza oz. sredstva namesto tujega »posledica ustreznih in pravočasnih izbir pri tvorbi, odnosa uporabnikov do kultiviranja knjižnega jezika, pravočasne razširjenosti nove besede, včasih pa tudi srečnih okoliščin« (Kalin Golob 2001: 235–236). Pri strokovni rabi naj bi bila možnost tvorbe slovenske ustreznice sicer preprostejša, ker »deluje institucija terminološkega dogovora« (prim. Verovnik 2002³⁰). Vendar pa morajo stroke upoštevati tudi načelo ustaljenosti v jeziku (Kalin Golob 2001: 235–236). Glede prevodne ustreznice strokovnega izraza *management* pa med strokovnjaki tega področja ni enotnega mnenja (gl. poglavje Prevzemanje in prevajanje besed *management* in *manager*). Sodelovanje strokovnjakov – strokovnjakov *managementa* in jezikoslovcev – pri nastajanju slovenske terminologije tega področja spodbuja društvo Slovenska akademija za management, ki pripravlja spletni Angleško-slovenski slovar s področja ravnateljvanja in sorodnih področij. V društvu se zavzemajo za uporabo besede *ravnateljvanje*.

Raba domače besede *ravnateljvanje* je že utemeljena in je deloma prisotna v strokovni rabi. »Nova« domača izraza – *ravnateljvanje* in *ravnatelj* – uporabljajo samo nekateri avtorji, sicer pa se danes uporabljata predvsem v zvezi z vzgojno-izobraževalnimi ustanovami. Beseda *ravnateljvanje* pa je v tem pomenu izpričana tako v strokovni literaturi kot v slovarjih. Z »novo« rabo v pomenu 'management' bi razširili pomen besed *ravnateljvanje* in *ravnatelj* oz. pojmom vrnil pomen, ki sta ga v preteklosti že imela, kar se je pokazalo tudi ob pregledu pojavljanja tega izraza v besedilih v Digitalni knjižnici Slovenije. Z enim domačim izrazom v slovenščini sicer ne bi mogli zaobseči vseh pomenov besede *management*, torej vede, nalog in ljudi, a bi bilo manj zadreg pri izpeljankah, ki se nanašajo na ta pojem, a

30 »Strokovni izrazi se [...] spreminjajo le redko in samo v primeru, ko je zaradi nenatančnosti ali kake druge neustreznosti v stroki dosežen konsenz (torej terminološki dogovor o sistematični rabi novega, ustrežnejšega izraza). Zaradi težnje in zahteve po ustaljenosti lahko taka sprememba uspe le, če jo sprejme celotna strokovna javnost, če novi termin dosledno uporablja v svojem sporočanju in če odločitev argumentirano predstavi tudi širši javnosti.« (Verovnik 2002: 758)

so izpeljane iz različnih besedotvornih podstav (prim. Rozman 1996: 6). Ta izraz bi omogočil tudi natančnejše izražanje, saj bi tako lahko razlikovali med vedo o ravnateljevanju, nalogami oz. funkcijo (*ravnateljevanje*) in ljudmi, ki opravljajo to funkcijo (*ravnatelj*), ter tudi organom (*ravnateljstvo*).

Obstaja tudi razlika med strokovno in splošno rabo tega pojma. V strokovnem jeziku sicer obstaja močna težnja po standardizaciji terminologije in strukture diskurza (Gnutzmann 2009: 518), vendar je danes tudi v strokovno-znanstvenem jeziku veliko dvojnic (npr. *management* in *ravnateljevanje*).

V slovarjih bi bili v veliko pomoč zvrstni kvalifikatorji (ki jih nekateri slovarji tudi vsebujejo), saj se ob različnih razlagah ali prevodih nestrokovnjaki s tega področja težko odločijo za ustrezen izraz (ki ga slovar včasih sploh ne vsebuje).

Obravnavana besedila in druga gradiva so potrdila, da se je strokovni pomen oz. razumevanje pojma *management* od časa njegove prve uporabe do danes spreminjal (od *managementa* – *upravljanja* (angl. in fr. *administration*) kot edine oblastvene organizacijske funkcije do *managementa* – *ravnateljevanja* kot ene izmed dveh oblastvenih organizacijskih funkcij). Spreminjal pa se je tudi družbeni kontekst, ki je vplival na razumevanje in pojavnost ali nepojavnost te besede na Slovenskem. Nekateri pojmi, značilni za kapitalistično gospodarstvo, in poimenovanja zanje se niso ujemali s pojmi in njihovimi poimenovanji v socialističnem gospodarstvu, kjer se izraz *management* ni uporabljal (uporabljala sta se npr. izraza *upravljanje* ter *vodenje* in *upravljanje*). Vendar pa novi družbenoekonomski odnosi niso kar takoj vplivali na opuščanje »starega« izrazja ali na njegovo ponovno opredelitev.

Omenjene spremembe so vplivale na rabo številnih sopomenk oz. delnih ali navideznih sopomenk te besede, ki pa so zaradi svoje raznovrstnosti in razlik v pomenu v strokovnem jeziku moteče, tako da se razprava o tem ponovno odpira. Zaradi natančnega izražanja ter glede na večanje pomembnosti evropskega *managementa* in njegovih področnih različic (Kaplan 2014) pričakujemo tudi večjo pomembnost slovenskih strokovnih izrazov. Tudi tujka *management* bi lahko dobila svojo slovensko ustreznico. Tako bi kazalo ponovno načeti razpravo o uporabi izraza *ravnateljevanje*, katerega ustreznost je že utemeljena, a ni splošno sprejeta. Zato bi bilo potrebno razmisliti še o kakem drugem izrazu in/ali načinu, kako doseči dogovor o uporabi novega izraza v stroki. *Vodenje* je izraz, ki se je v tem pomenu uporabljal v prejšnjem družbenem redu in se pojavlja še danes (tudi v SSKJ1 in SSKJ2). Ker pa v strokovnem smislu izraz *vodenje*³¹ ni ustrezen, bi lahko za nadomestitev tujke *management* – poleg že predlaganega izraza *ravnateljevanje* – iz njega izpeljali novega (npr. *vodstvovanje*³² (kot poimenovanje za vedo in funkcijo) in *vodstveniki/vodstvenice* ali *vodstvovalci/vodstvovalke* (za poimenovanje ljudi, ki opravljajo to funkcijo)) ali pa se odločili za izraza *uravnavanje* in *uravnjevalci*, glede na to, da je *uravnavanje* (uskklajevanje)

31 Vendar je tudi *ravnatelj* vrsta vodje.

32 Prim. prevod angleškega izraza *governance* v politološki in komunikološki vedi s slovenskim *vladovanje* (Bačlija Brajnik – Červ – Turnšek 2013).

pomembna vsebina managementa. Izraz *vodstvenik* je bil predlagan že ob pojavitvi obravnavane tujke (v Dular idr. 1994), vendar je bil obravnavan kot neustrezen (Mihelčič 1994a). Namesto izraza *ravnalci*, ki se pojavlja kot splošen izraz ali za poimenovanje nižjih vodstvenih funkcij, bi lahko uporabili izraz *uravnjevalci*, in sicer za poimenovanje nižjih vodstvenih funkcij (ali kot splošen izraz), izraz *ravnatelj* pa za poimenovanje višjih funkcij. Morda bi z dodatnim predlogom domačega izraza ali pa že samo z odmevnejšim odzivom vseh »poklicanih« na že podane predloge o prevodnih ustreznih angleške besede *management* razprava ponovno zaživela in hkrati načela tudi problem oz. smiselnost več prevodnih ustreznih v strokovni oz. splošni rabi.

VIRI IN LITERATURA

- Ameriški upravitelj prehrane v Evropi** = Ameriški upravitelj prehrane v Evropi, *Slovenski gospodar* 52 (1918), št. 46 (14. 11.), 8.
- Angleško-slovenski slovar s področja ravnateljstva in sorodnih področij** = *Angleško-slovenski slovar s področja ravnateljstva in sorodnih področij* (spletni slovar) (<http://sam-d.si/Izrazi.aspx>), dostop 30. 6. 2015.
- Ažman-Bizovičar 1996** = Majda Ažman-Bizovičar (prevod in priredba), *Angleško-slovenski in slovensko-angleški poslovni slovar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1996.
- Bačlija Brajnik – Červ – Turnšek 2013** = Irena Bačlija Brajnik – Gaja Červ – Maja Turnšek, »Governance«: vladanje, upravljanje, vladavina ali vladovanje, *Družboslovne razprave* 29 (2013), št. 73, 99–119.
- Biloslavo 2006** = Roberto Biloslavo, *Strateški management in management spreminjanja*, Koper: Fakulteta za management, 2006.
- Bivši ravnatelj Mohorjeve družbe umrl** = Bivši ravnatelj Mohorjeve družbe umrl, *Slovenski gospodar* 73 (1939), št. 30 (28. 7.), 4.
- Cambridge International Dictionary of English 1995** = *Cambridge International Dictionary of English*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Češnovar 1989** = Nada Češnovar, Vodenje in upravljanje v visokošolskih knjižnicah: vtisi s seminarja v Veliki Britaniji, *Knjižnica* 33 (1989), št. 2, 57–69.
- Daft 2010** = Richard L. Daft, *Management*, Mason, Ohio: Thomson, 2010.
- Digitalna knjižnica Slovenije** = Digitalna knjižnica Slovenije (<http://www.dlib.si>), dostop 30. 6. 2015.
- Dimovski idr. 2005** = Vlado Dimovski idr., *Sodobni management*, Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2005.
- Dimovski idr. 2014** = Vlado Dimovski idr., *Temelji managementa in organizacije*, Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2014.
- Drucker 2001** = Peter Drucker, *Managerski izzivi v 21. stoletju*, Ljubljana: GV založba, 2001.
- Dular idr. 1994** = Janez Dular idr., Seznam ponujenih ali iskanih domačih besed za tuje izraze: Pirs in njegov zgled, *Delo* 36 (1994), št. 97 (28. 4.), 13.
- Emanuel Josin** = Emanuel Josin (1863–1949) (Zbirka Upodobitev znanih Slovencev NUK) (<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-I9QGMYYQL>), dostop 30. 6. 2015.
- Evrokorus** = Evrokorus (<http://www.evroterm.gov.si/evrokorus/>), dostop 30. 6. 2015.
- Filipović idr. 2001** = Nenad Filipović idr., *Slovar poslovnih izrazov v angleščini in slovenščini*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.
- Gazvoda 1997** = Jelka Gazvoda, Upravljanje človeških virov in razvoj karier v večji knjižnici, *Knjižnica* 41 (1997), št. 2–3, 57–74.
- Gnutzmann 2009** = Claus Gnutzmann, Language for Specific Purposes vs. General Language, v: *Handbook of Foreign Language Communication and Learning*, ur. Karlfried Knapp – Barbara Seidlhofer – Henry Widdowson, Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2009, 517–544.

- Goričar 1954** = Jože Goričar, Naši problemi – Od delavskega samoupravljanja k družbenemu upravljanju, *Naša sodobnost* 2 (1954), št. 7–8, 708–720.
- Gornik 1987** = Karel Gornik, Z znanjem in učinkovitim vodenjem v boljši jutri, *Javna tribuna* 26 (1987), št. oktober, 5.
- Gottlieb 2005** = Henrik Gottlieb, Anglicisms and Translation, v: *In and Out of English: for Better, for Worse?*, ur. Gunilla M. Anderman, Clevedon (UK): Multilingual Matters, 2005, 161–184.
- Gradišnik 1994** = Janez Gradišnik, Brez odziva, *Slovenec* 1. 10. 1994, 33.
- Hauc 2002** = Anton Hauc, *Projektni management*, Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Hauc idr. 1971** = Anton Hauc idr., *Upravljanje in vodenje projektov* (seminar), Maribor: VEKŠ, 1971.
- Iršič – Mumel 1998** = Matjaž Iršič – Damijan Mumel, Ali razlike v tipu lastništva podjetij odsevajo tudi v menedžmentu njihovih marketinških aktivnosti?, *Akademija MM* 2 (1998), št. 3, 69–74.
- Izzivi managementu** = *Izzivi managementu* (<http://www.sam-d.si/IzziviManagementa.aspx?cid=55>), dostop 30. 6. 2015.
- Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije** = *Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije* (<http://www.arrs.gov.si/sl/gradivo/sifranti>), dostop 30. 6. 2015.
- Jerovšek 1931** = Anton Jerovšek, Vloge v vseh denarnih zavodih so popolnoma varne!, *Slovenski gospodar* 65 (1931), št. 40 (30. 9.), 1.
- Jerovšek 1989** = Janez Jerovšek, Management med zakoni in avtonomijo, *Teorija in praksa* 26 (1989), št. 5, 605–607.
- Kalin Golob 2001** = Monika Kalin Golob, Med angleščino in slovenščino: prevzemanje in pomenski premiki, *Družboslovne razprave* 17 (2001), št. 37–38, 235–240.
- Kaltnekar 1995** = Zdravko Kaltnekar, Urednikov dodatek, *Organizacija* 28 (1995), št. 4, 253.
- Kaplan 2014** = Andreas Kaplan, European Management and European Business Schools: Insights from the History of Business Schools, *European Management Journal* 32 (2014), št. 4, 529–534.
- Kavčič 1989** = Bogdan Kavčič, Somrak samoupravljanja, *Teorija in praksa* 26 (1989), št. 6–7, 860–863.
- Kmet in konzumni direktor pred sodnijo** = Kmet in konzumni direktor pred sodnijo, *Štajerc* 2 (1901), št. 23 (17. 11.), 3.
- Kos 1996** = Marko Kos, Iskanje novega smisla dela: elementi za povečanje delovne proizvodnosti, *Teorija in praksa* 33 (1996), št. 2, 208–215.
- Kralj 1998** = Janko Kralj, *Management*, Koper: Visoka šola za management, 1998.
- Krek 1912** = Gojmir Krek, Generalni glasbeni ravnatelj dr. Karl Muck, *Novi akordi* 11 (1912), zv. 1–2, 14.
- Kunst-Gnamuš 1984** = Olga Kunst-Gnamuš, Znanstveno izrazje in proizvodnja znanstvenih pomenov, v: *Terminologija v znanosti: prispevki k teoriji*, ur. Franc Pediček, Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja, 1984, 49–57.
- Leksikon Cankarjeve založbe 1973** = *Leksikon Cankarjeve založbe*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1973.
- Lipovec 1986** = Filip Lipovec, *Razvita teorija organizacije*, Maribor: Obzorja, 1986.
- Markič idr. 2014** = Mirko Markič idr., Pomen nadzora za slovenske vršne managerje, *Management and safety: M&S 2014*, [Zagreb]: The European Society of Safety Engineers, 2014, 78–86.
- Mihelčič 1994a** = Miran Mihelčič, V Evropo tudi z ravna(teljeva)njem, samo uspešno mora biti, *Delo* 36 (1994), št. 108 (12. 5.), 14.
- Mihelčič 1994b** = Miran Mihelčič, Sto let po Pleteršniku »managerji menedžirajo v menadžeriji«, *Delo* 36 (1994), št. 214 (15. 9.), 13.
- Mihelčič 2012a** = Miran Mihelčič, Iz dela naše sekcije za izrazje, *Izzivi managementu* 4 (2012), št. 1, 32–34.
- Možina idr. 2002** = Stane Možina idr., *Management, nova znanja za uspeh*, Radovljica: Didakta, 2002.
- Nepravilnosti pri komisijonelnih ocenjevanjih naturalnih stanovanj šolskih upraviteljev** = Nepravilnosti pri komisijonelnih ocenjevanjih naturalnih stanovanj šolskih upraviteljev, *Učiteljski tovariš* 66 (1926), št. 43 (11. 11.), 2.

- Novičar iz Ljubljane** = Novičar iz Ljubljane, *Kmetijske in rokodelske novice* 8, št. 14 (3. 4. 1850), 58.
- Odstop tržaškega finančnega ravnatelja** = Odstop tržaškega finanč. ravnatelja, *Kmetijske in rokodelske novice* 56 (1898), št. 28 (15. 7.), 271–272.
- Password 1999** = *Password*, ur. Branko Madžarevič, Ljubljana: DZS, 1999.
- Pleteršnik 1–2** = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* 1–2, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895 (21974).
- PONS** = *PONS, spletni slovar* (<http://sl.pons.com/prevod?q=management&in=&l=ensl>), dostop 30. 6. 2015.
- Ravnatelj, ki ne zna čitati** = Ravnatelj, ki ne zna čitati, *Slovenski gospodar* 71 (1937), št. 17 (28. 4.), 5.
- Razbojnik – policijski ravnatelj** = Razbojnik – policijski ravnatelj, *Slovenski gospodar* 70 (1936), št. 52 (30. 12.), 7.
- Ribarič 1989a** = Miha Ribarič, Ustavne spremembe (amandmaji k ustavi 1988), *Teorija in praksa* 26 (1989), št. 1–2, 61–71.
- Ribarič 1989b** = Miha Ribarič, Združeno delo v skupščinah po ustavnih spremembah, *Teorija in praksa* 26 (1989), št. 3–4, 367–370.
- Ronda-Pupo – Guerras-Martin 2011** = Guillermo Armando Ronda-Pupo – Luis Angel Guerras-Martin, Dynamics of the Evolution of the Strategy Concept 1962–2008: a Co-word Analysis, *Strategic Management Journal* 33 (2011), 162–188.
- Rozman 1996** = Rudi Rozman, Kako prevesti »management« v slovenščino: management, menedžment, upravljanje, poslovođenje, vodenje, ravnanje?, *Organizacija* 29 (1996), št. 1, 5–18.
- Rozman – Kovač – Mihelčič 2011** = Rudi Rozman – Jure Kovač – Miran Mihelčič, *Sodobne teorije organizacije*, Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2011.
- Rozman – Kovač 2012** = Rudi Rozman – Jure Kovač, *Management*, Ljubljana: GV založba, 2012.
- Rus 1992** = Veljko Rus, Socialna klima in inovativni management (kratka informacija o kompleksnem projektu), *Psihološka obzorja* 1 (1992), št. 1, 90–91.
- Slovar tujk 1974** = France Verbinc, *Slovar tujk*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974.
- Slovar tujk 1981** = Stanko Bunc, *Slovar tujk*, Maribor: Obzorja, 1981.
- Slovar tujk 2006** = *Slovar tujk: Duden*, prevedel in priredil Igor Antič, Tržič: Učila, 2006.
- Slovensko-angleški slovar 1990** = Anton Grad – Henry Leeming, *Slovensko-angleški slovar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1990.
- Snoj 1997** = Marko Snój, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Sornet 2011** = Jacques Sornet, *Management – DCG7* (<http://crfc.ac-grenoble.fr/>), dostop 30. 6. 2015.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 2001.
- Sršen 1992** = Janez Sršen, *Jezik naš vsakdanji*, Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1992.
- SSKJ1** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.), 1970–1991.
- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–2: druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Cankarjeva založba (zal.), 2014.
- Šega 1997** = Lidija Šega, *Veliki poslovni moderni slovar (angleško-slovenski)*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1997.
- Šega 2001** = Lidija Šega, *Mali poslovni moderni slovar (angleško-slovenski)*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2001.
- Štular 1968** = Bojan Štular, Samoupravljanje in vodenje, *Javna tribuna* 7 (1968), št. 71, 3.
- Terminologišče** = Terminologišče Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (<http://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/svetovanje/strateski-menedzment#v>), dostop 10. 9. 2015.
- Turk 2004** = Ivan Turk, *Poslovno-organizacijski pojmovnik*, Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo, 2004.
- Uhlíř 1935** = Dr. Nemo [= Hugo Uhlíř], *Trgovsko-gospodarski leksikon I: A–K*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1935.

- Uhlir̃ 1938** = Dr. Nemo [= Hugo Uhlir̃], *Trgovsko-gospodarski leksikon II: L–Ž*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1938.
- Veliki angleško-slovenski slovar 1978** = Anton Grad idr., *Veliki angleško-slovenski slovar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1978.
- Veliki angleško-slovenski slovar 2006** = Simon Krek (ur.), *Veliki angleško-slovenski slovar Oxford*, Ljubljana: DZS, 2006.
- Veliki slovar tujk 2002** = Miloš Tavzes (ur.), *Veliki slovar tujk*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
- Veliki splošni leksikon 1998** = *Veliki splošni leksikon v osmih knjigah 5: Ma–Ož*, Ljubljana: DZS, 1998. (Izvirnik: *Der Knauer-Universalexikon in 15 Bänden*, Stuttgart: VS Verlagshaus Stuttgart GmbH & Co., 1991, 1994–1996.)
- Verovnik 2002** = Tina Verovnik, Slovensko izraze odnosov z javnostmi, *Teorija in praksa* 39 (2002), št. 5, 755–765.
- Vila – Kovač 1997** = Antun Vila – Jure Kovač, *Osnove organizacije in managementa*, Kranj: Moderna organizacija, 1997.
- Weiss 2014** = Peter Weiss, *Vodkinja, Jezikoslovni zapiski* 20 (2014), št. 2, 163–167.
- ZGD 1993** = *Zakon o gospodarskih družbah* (uradno prečiščeno besedilo) (<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2005-01-0433>), dostop 30. 6. 2015.
- ZGD 2006** = *Zakon o gospodarskih družbah* ([http://www.uradni-list.si/1/content?id=73007#!Zakon-o-gospodarskih-druzbah-\(ZGD-1\)](http://www.uradni-list.si/1/content?id=73007#!Zakon-o-gospodarskih-druzbah-(ZGD-1))), dostop 30. 6. 2015.
- ZGD-1** = *Veliki komentar zakona o gospodarskih družbah 1–2* (ZGD-1), Ljubljana: GV založba, 2006.
- ZGD 2014** = *Zakon o gospodarskih družbah* (<https://zakonodaja.com/zakon/zgd-1>), dostop 30. 6. 2015.
- ZZ 1991** = *Zakon o zavodih* (<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO10>), dostop 30. 6. 2015.
- ZZ-NPB 2006** = *Zakon o zavodih* (neuradno prečiščeno besedilo) (<https://zakonodaja.sio.si/predpis/zakon-o-zavodih-zz>), dostop 30. 6. 2015.

SUMMARY

The meaning, occurrence, borrowing, and translation of the word ‘management’ in Slovenian

This article discusses the meaning, occurrence, borrowing, and translation of the word *management* and its synonyms in Slovenian, using material by Slovenian authors published after 1980 and found in the Slovenian Digital Library, dictionaries, and other (linguistic) manuals. The discussion proceeds from the lack of uniformity in translating and writing this term, which has been adopted from English, and the diverse understanding and use of this word or its translation in Slovenian technical texts. The tendency to use a Slovenian expression and also an inaccurate understanding of the concept results in many (seeming or partial) synonyms, such as *upravljanje* (also ‘administration’), *vodenje* (also ‘leadership’), *obvladovanje* (also ‘control’), and *ravnateljstvo* (also ‘acting as head’). The article also examines some of the factors that caused this diversity, such as the impact of changes in the socioeconomic system and the temporal markedness of the word. The meaning of the word *management* has changed since it first appeared; the social system has changed, which influenced the understanding and use of this word in Slovenia. In addition, the article presents selected arguments for and against the use of the word *management* or for and against the use of the word *ravnateljstvo* as a translation equivalent for the foreign word *management*, as expressed by various Slovenian authors. The form *management* (and not *menedžment*, as prescribed by *Slovenski pravopis* 2001) predominates in the texts studied.

ELŐD DUDÁS

MORFONOLOŠKO PRILAGAJANJE MADŽARSKIH IZPOSOJENK PREKMURSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN NJIHOVE BESEDOTVORNE ZNAČILNOSTI

COBISS: 1.02

Prispevek se osredotoča na morfonološko prilagajanje madžarskih izposojenk v prekmurskem knjižnem jeziku. Po kratkem terminološkem uvodu sledi predstavitev zunajjezikovnih dejavnikov, ki so prispevali k utemeljitvi madžarsko-prekmurskih jezikovnih stikov. Sledi podrobno predstavljeno fonološko in morfološko prilagajanje madžarskih izposojenk v knjižni prekmurščini. Na koncu prispevka je kratek pregled besedotvornih značilnosti madžarskih izposojenk po posameznih besednih vrstah.

Ključne besede: madžarščina, prekmurski knjižni jezik, jezikovni stik, morfonološko prilagajanje, besedotvorje

Morphophonological adaptation of Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian and their word-formation characteristics

This article focuses on the morphophonological adaptation of Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian. A brief terminological introduction is followed by the presentation of extralinguistic factors that contributed to the establishment of Hungarian-Prekmurje language contacts. This is followed by a detailed presentation of the phonological and morphological adaptation of Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian. The article concludes with a brief overview of word-formation characteristics of Hungarian loanwords by word class.

Keywords: Hungarian, standard Prekmurje Slovenian, language contact, morphophonological adaptation, word formation

0 UVOD

Madžarsko-slovenski jezikovni stiki¹ so bili šibkejši in redkejši od nemško-slovenskih ali romansko-slovenskih, vendar so lahko poučni in zanimivi ne le za hungarologe, temveč tudi za sloveniste. V prispevku se ukvarjam samo z madžarskimi izposojenkami v prekmurskem knjižnem jeziku, kar pomeni, da ne obravnavam madžarskih kalkov. Predstavljam morfonološko prilagajanje madžarskih izposojenk in tudi njihove besedotvorne značilnosti, tj. njihovo aktivnost v besedotvornih procesih prekmurskega knjižnega jezika.

¹ Besedilo je del doktorske disertacije z naslovom *A muravidéki szlovén iredalmi nyelv magyar jövevényyszavai* = Madžarske izposojenke prekmurskega knjižnega jezika, ki sem jo napisal leta 2014 na Filozofski fakulteti Univerze Loránd Eötvösa v Budimpešti pod mentorstvom doc. dr. Marije Bajzek Lukač. Mentorici se tudi tukaj zahvaljujem za vso pomoč in podporo.

1 JEZIK V STIKU

- 1.0 V slovenski strokovni literaturi lahko srečamo izraza *prevzeta beseda* in *izposojenka*. Po mnenju Marka Snoja (2005: 113) je prevzeta beseda tista, »ki ni nastala v kontinuiranem razvoju slovenščine, nekoč od davne pradavnine do danes, ki torej ni motivirana s slovenskimi (oz. slovenščini predhodnimi) besedotvornimi sredstvi«. Izposojenke pa lahko definiramo kot take prevzete besede, »ki so se docela prilagodile slovenskemu jeziku v izgovoru, pisavi, pregibanju, skladnji, tvorjenju novih besed ipd.« (Toporišič 1992: 334; 2004: 131). To lahko dopolnimo s Snojevo definicijo, da je »izposojenka praviloma beseda, ki je iz enega sosednjih narečij (beneške italijanščine, tergestinščine, furlanščine, bavarske, tirolske nemščine, zahodne madžarščine, kajkavske ali čakavske hrvaščine, romščine) prešla v sosednje slovensko narečje in od tod eventualno v druga slovenska narečja ter v knjižni jezik« (Snoj 2005: 114). Na podlagi navedenega v prispevku dosledno uporabljam izraz izposojenka, saj madžarske besede ustrezajo vsem naštetim zahtevam.
- 1.1 Jezikovni stik lahko razumemo kot posledico, ki nastane (posredno ali neposredno) kot rezultat družbenih ali naravnih dejavnikov (Kiss 2002: 195). Ima več vrst in lahko vpliva na vse ravni jezika (Kiss 2002: 202). Najbolj znana vrsta jezikovnega stika je interferenca na besedoslovni ravni, h kateri spadajo tudi izposojenke (Kiss 2002: 203). V ozadju prevzemanja katere koli besede je neka potreba, npr. po poimenovanju novih predmetov, pojmov, ki še manjkajo v besedju jezika prejemnika (Nyomárkay 2007: 106). Poleg tega se lahko izposojenke pojavljajo tudi za poimevanje takih predmetov in pojmov, ki v jeziku prejemniku že imajo svoje poimevanje. Te izposojenke se v strokovni literaturi imenujejo »luksuzne« izposojenke (Nyomárkay 2007: 106). Izposojenke se prilagajajo zakonom jezika prejemnika (Filipović 1986: 36). Poleg jezika v stiku se pojavlja cela vrsta drugih zanimivih vprašanj, ko gre pri stikanju jezikov na primer za družbene dejavnike. Z njimi se ukvarja sociolingvistika.
- 1.2 K poglobitvi jezikovnih stikov prispevajo tudi zunajjezikovni dejavniki. V razvoju madžarsko-prekmurskih jezikovnih stikov so igrali pomembno vlogo naslednji zunajjezikovni dejavniki:
- pripadnost madžarskemu državno- in cerkvenoupravnemu sistemu (od konca 11. stoletja do konca prve svetovne vojne) (Zelko 1996: 97);
 - neposredni stik z madžarsko kulturo;
 - študij Prekmurcev v madžarskih mestih;
 - prestižnost madžarskega jezika (madžarščina je imela največ govorcev na narodnostno mešanem Ogrskem in je bila od leta 1844 tudi uradni jezik – prej latinščina);
 - obvezno učenje madžarskega jezika po šolah (od leta 1879 je bila madžarščina tudi obvezni učni jezik).

1.3 O teoriji jezikovnega stika se je v zadnjih desetletjih veliko razpravljalo in pisalo. Glede teorije morfološkega prilagajanja izposojenk lahko omenimo obsežno monografijo Rudolfa Filipovića (1986). Po prevzemanju posameznih besed lahko pride do nadomeščanja (substitucije) na ravni fonemov in morfemov (Filipović 1986: 68). Nadomeščanje na ravni fonemov imenujemo transfonemizacija, na ravni morfemov pa transmorfemizacija (Filipović 1986: 68). Pri obeh tipih nadomeščanja razlikujemo tri vrste. Pri fonemih govorimo o popolni, delni ali kompromisni in svobodni transfonemizaciji (Filipović 1986: 72). Izmed teh treh vrst transfonemizacije je najbolj zanimiva svobodna transfonemizacija, kjer gre za nadomeščanje tistih fonemov, ki nimajo ustreznice ali se ne pojavljajo v istem položaju v fonemskem sistemu jezika prejemnika (prim. Bárczi 1958: 46). Pomembno je dodati, da nikoli ne pride do prevzemanja fonemov. Nov fonem lahko nastane iz alofona, ki že obstaja v jeziku prejemniku (Filipović 1986: 81). Morfološko prilagajanje, po Filipovićevi definiciji transmorfemizacija, je v tesni povezavi s tipološko pripadnostjo jezikov v stiku. Tudi v primeru transmorfemizacije razlikujemo tri vrste nadomeščanja, in sicer ničto, kompromisno in popolno transmorfemizacijo (Filipović 1986: 119–123). Slednja, tj. popolna transmorfemizacija je najbolj zanimiva, saj v tem primeru pride do nadomeščanja tujega morfema z domačim. V nadaljevanju predstavljam fonološko in morfološko prilagajanje madžarskih izposojenk v prekmurskem knjižnem jeziku ter njihovo aktivnost v besedotvornih procesih prekmurskega knjižnega jezika.

2 FONOLOŠKO PRILAGAJANJE

2.0 Pod fonološkim prilagajanjem razumemo nadomeščanje fonemov. Do njega pride, ko določenega fonema izposojenke v jeziku prejemniku sploh ni ali ga ni v enakem položaju (prim. Bárczi 1958: 46). Nadomeščanje fonemov v madžarskih izposojenkah prekmurskega knjižnega jezika ni bilo pogosto, kar razlagam s podobnostmi med prekmurskim in madžarskim fonemskim sistemom.

2.1 O razvoju prekm. /ö/ pravijo, da je rezultat labializacije /e/ (Pável 1909: 71; Ramovš 1935: 187; 1936: 144). Po mnenju Marie Petrov-Slodnjak (1978: 312–313) je prekm. /ö/ nastal pod vplivom madžarskega jezika. Po Avgustu Pavlu (1909: 70–71) je prekm. /ö/ lahko nastal še drugače:

- psl. *ū > /ü/ > /ö/, npr. *börkle* 'burkle', *Törk* 'Turek', *vöra* 'ura';
- psl. *ī > /ü/ > /ö/, npr. *šörši* 'širši' (prim. tudi Pavel 2013: 29).

Do nadomeščanja fonema /ö/ ne prihaja pogosto, ker ga prekmurščina ima in ga ohranja tudi v izposojenkah (Pável 1909: 71), npr. *djöndj* 'biser', *követ* 'poslanec', *šör* 'pivo'. V enem primeru je /ö/ nadomeščen sredi besede: /ö/ → /o/: madž. *örök* 'večen' → prekm. *örok* 'dediščina'. Za nadomeščanje madž. /ö/ lahko navedemo še en primer: madž. *cipellő* > prekm. *cipele* 'čevlji'. Do te nadomestitve je verjetno prišlo, ker se /ö/ na koncu besed v prekmurskem knjižnem jeziku ne pojavlja.

2.2 Prekmurski knjižni jezik ima tudi /ü/, ki je lahko nastal z labializacijo iz /i/ ali z razvojem psl. *ü > prekm. /ü/ (Pável 1909: 59–60, 65; Ramovš 1935: 186–87; 1936: 144). Za razvoj prekm. /ü/ Avgust Pavel (1909: 66–68) dodaja še tele možnosti:

- pri glagolih s predpono *-ova*: /o/ > /ü/;
- pri nekaterih samostalnikih moškega spola v roditeljskem ednine: /u/ > /ü/, npr. *ledü* 'ledu', *medü* 'medu', *sinü* 'sinu';
- psl. *ъ > /u/ > /ü/, npr. *vüzen* 'velika noč', *vüš* 'uš', *zvün* 'zunaj'.

Glede na to, da ima prekmurski knjižni jezik fonem /ü/, v madžarskih izposojenkah ni prišlo do nadomeščanja tega fonema in je ohranjen, npr. *džündž* 'biser', *djülejš* 'sestanek', *püšpek* 'škof' (prim. Pável 1909: 64).

2.3 Madžarski /é/ je v prekmurskem knjižnem jeziku nadomeščan z dvoglasnikom /ej/, ki je odraz psl. *ě v prekmurščini (Pável 1909: 37; Ramovš 1935: 184; 1936: 143). Diftong /ej/ je lahko nastal tudi po analogiji, npr. *ranej* 'bolj zgodaj', *poznej*, *kesnej* 'bolj pozno' (Pável 1909: 40). Pavel razlaga diftong /ej/ v madžarskih izposojenkah prekmurskega knjižnega jezika z analogijo, a v tem primeru gre za nadomeščanje madžarskega fonema s prekmurskim dvoglasnikom, tj. madž. /é/ → prekm. /ej/, npr. *cejh* 'ceh', *cimejr* 'grb', *djülejš* 'sestanek', *gavalejr* 'kavalir', *filejr* 'vinar', *kanapej* 'kanape', *kejp* 'slika, podoba', *kertejs* 'vrtnar', *profjeta* 'prerok', *talejr/tallejr* 'tolar', *tanjejr* 'krožnik'. Nekateri od teh izposojenk se pojavljajo tudi v različici s fonemom /e/ namesto dvoglasnika /ej/, npr. *cimer*, *filer/filler*, *kep*, *kertes*, *profeta*. O njih lahko povemo, da so bile pogostejše v jeziku poznejših prekmurskih piscev, tj. v jeziku tistih, ki so ustvarjali ob koncu 19. stoletja in v prvih letih 20. stoletja. Lahko bi postavili vprašanje, ali ni bila raba teh različic zavestna, da bi se tudi s tem bolj približali slovenskemu knjižnemu jeziku. Čeprav točnega odgovora ni, te možnosti nikakor ne smemo izključiti.

2.4 Madžarski /ó/ se sredi besed nadomešča z dvoglasnikom /ou/, ki je lahko nastal na dva načina:

- psl. *q > prekm. /ou/;
- psl. *o > prekm. /ou/ (Pável 1909: 73, 76; Ramovš 1935: 185–186; 1936: 143).

Sredi besed najdemo nadomeščanje madž. /ó/ → prekm. /ou/ npr. v besedah *ko-rouna* 'krona', *kouruš* 'zbor, kor', *moudoš* 'premoženje', *šinagouga* 'sinagoga', *tronuš* 'prestoľ'. Pri nekaterih izposojenkah najdemo namesto dvoglasnika /ou/ sredi besed /o/, npr. *korona*, *koruš*, *tronuš*. Na koncu besed je madž. /ó/ nadomeščan z /ov/, ki se lahko diftongizira v /ouv/, npr. *birov* 'sodnik', *föbirov* 'glavni sodnik', *hajov* 'ladja' ali *akouv* 'stara prostorninska enota, okrog 56 litrov', *birouv* 'sodnik', *hajouv* 'ladja', *hintouv* 'kočija'. V enem leksemu stoji /o/ oz. /ou/ namesto madž. /ó/: *sabo/sabou* 'krojač'. O nadomeščanju madž. /ó/ gl. tudi Pável 1909: 79.

- 2.5 Madžarski labialni /a/ je nadomeščen le v eni izposojenki: madž. /a/ → prekm. /o/: *somar* 'osel'. V drugih madžarskih izposojenkah je ohranjen. To lahko razlagamo z dejstvom, da se v govorih goriškega in ravenskega podnarečja sliši glas, ki ustreza madžarskemu labialnemu /a/ (Ramovš 1935: 186). Iz tega seveda ne sledi samo-umevno, da je bilo tako tudi v preteklosti. Dejstvo pa je, da je madž. labialni /a/ povsod zapisan s črko *a*, ki ustreza madžarski rabi. Po mnenju Avgusta Pavla (1909: 8) je v cankovskem govoru madž. labialni /a/ v madžarskih izposojenkah ohranjen.
- 2.6 Do nadomeščanja madž. /ny/ je prihajalo samo na koncu besed, tj. madž. /ny/ → prekm. /n/, npr. *baršon* 'žamet', *dohan* 'tobak', *hitvan* 'suh', *šarkan* 'zmaj'. Po eni strani lahko omenimo, da je bila depalatalizacija /ny/ v /n/ znana tudi v madžarskem jeziku. Začela se je v stari madžarski dobi (MNYT 2005: 307) in v 15.–16. stoletju so še izpričane depalatalizirane različice teh besed, npr. *barson*, *hitvan* (prim. Hadrovics 1992: 144, 249). K posplošitvi depalataliziranih oblik v prekmurskem knjižnem jeziku je lahko prispevalo tudi to, da je znan razvoj /ny/ v /n/ na koncu besed (Pável 1909: 115; Ramovš 1935: 188). Pravzaprav se ne moremo odločiti, ali gre za nadomeščanje madžarskega fonema ali za prekmurski razvoj.
- 2.7 V goričkem podnarečju je znan glas /tj/, ki se pojavlja tudi v cankovskem govoru (Pável 1909: 124–126). Nastane iz nezvenečega soglasnika + *j* (Pável 1909: 124). Pozneje je Pavel (1976: 88) v svoji razpravi o odprtih ognjiščih v Porabju zapisal, da je sprememba *k > tj* v porabskem narečju pogostejša kot drugje. Sicer je to spremembo Marc Greenberg (1993: 472) opazil tudi v Polani, ki se nahaja na območju dolinskega podnarečja. Madž. /ty/ je nadomeščen s prekm. /t/, npr. *bašta* 'trdnjava', v medsamoglasniškem položaju pa s prekm. /č/, npr. *fačuk* 'nezakonski otrok'.

3 MORFOLOŠKO PRILAGAJANJE

- 3.0 Pod morfološkim prilagajanjem razumemo nadomeščanje morfemov. To je v tesni povezavi s tipološko pripadnostjo določenega jezika. V tem primeru je pomembno, da se morajo madžarske izposojenke iz aglutinacijskega sistema prilagajati fleksijskemu sistemu. Pri tem se morajo izposojenke uvrščati v sklanjatvene in spregatvene vzorce prekmurskega knjižnega jezika.
- 3.1 Pri samostalnikih se izposojenke prilagajajo spolu prekmurskega knjižnega jezika (spolov v madžarskem jeziku ni), zato so jim dodani različni morfemi:
- [1] *-a*, npr. *baja* 'napaka, bolezen', *barda* 'bradlja, tesarska sekira', *bauta* 'trgovina', *čonta* 'kost', *fela* 'vrsta', *gomba* 'gumb', *kefa* 'krtača', *kočija* 'kočija', *oproda* 'oproda', *saga* 'vonj', *vama* 'carina', *varmedja/varmedjeva/varmedjija/varmedjova* 'županija';
- [2] *-i*, npr. *bajusi* 'brki', *hami* 'del konjske ali kravje opreme za vožnjo';
- [3] *-ek*, npr. *hasek* 'korist'.

3.2 Tudi pri pridevnikih najdemo več morfemov, ki služijo prilagajanju madžarskih izposojenk:

- [1] *-asti*, npr. *barnasti/brnasti* 'rjav', *butasti* 'neumen';
- [2] *-avi*, npr. *djingavi/gingavi/ginglavi* 'šibek, slab', *šantavi* 'šepav';
- [3] *-en*, npr. *čalaren* 'goljufiv, varljiv', *hamičen/hamišen* 'neiskren, prevarantski', *hirešen* 'slaven';
- [4] *-ski/-ški*, npr. *lendjelski* 'poljski', *nemeški* 'plemiški'.

Med madžarskimi izposojenkami je malo pridevnikov; nasploh so jih tvorili iz prevzetih samostalnikov. O tem podrobneje v razdelku 4.2.5.

3.3 Vsem prevzetim madžarskim glagolom je zaradi lažjega prilagajanja slovenskemu glagolskemu sistemu dodana pripona:

- [1] *-a-*, npr. *koronati* 'kronati', *šantati* 'šepati', *šarcati se* 'odkupiti se', *turbekati* 'gruliti', *zbantati* 'razžaliti, užaliti, prizadeti';
- [2] *-ava-*, npr. *predikavati* 'pridigati';
- [3] *-i-*, npr. *batoriti* 'opogumljati, tolažiti', *dičiti* 'častiti', *koroniti* 'kronati', *tanačiti* 'svetovati', *vadliti* 'izpovedovati';
- [4] *-iva-*, npr. *batrivati* 'opogumljati, tolažiti', *citaralivati* 'igrati na citre', *šilabizalivati* 'črkovati', *tanačivati* 'svetovati', *zbantivati* 'razžaliti, užaliti, prizadeti';
- [5] *-ivi-*, npr. *batriviti* 'opogumljati, tolažiti';
- [6] *-ova-*, npr. *harcovati se* 'boriti se';
- [7] *-uva-/üva-*, npr. *alduvati/aldüvati* 'darovati, žrtvovati', *bantüvati* 'motiti, žaliti', *engeduvati/engedüvati* 'dopuščati, dopustiti, odpuščati', *kebzüvati* 'paziti, prežati', *kivanüvati* 'želeti', *koronüvati* 'kronati', *mentuvati/mentüvati* 'reševati', *predikuvati/prediküvati* 'pridigati', *rendeluvati/rendelüvati* 'postaviti, določiti', *šarcuvati se* 'odkupiti se', *tanačüvati* 'svetovati', *vadhuvati/vadlüvati* 'izpovedovati', *verostüvati/veröstüvati/verustüvati/virostüvati/vörostuvati/vörostüvati/vörustuvati/vörüstüvati* 'bedeti', *zbantuvati/zbantüvati* 'razžaliti, užaliti, prizadeti'.

Od zgoraj navedenih pripon je bila najpogostejša *-uva-/üva-*, pripone *-ava-*, *-ivi-* in *-ova-* se pojavljajo zgolj pri enem glagolu. Večina prevzetih madžarskih glagolov je nedovršnih. Dovršne glagole so tvorili s pomočjo predpon iz nedovršnih prevzetih glagolov; o tem podrobneje v razdelku 4.1.

3.4 Omeniti moramo tudi protetični *j-*, ki je dodan madžarskim izposojenkam *jal* 'neiskrenost, hinavščina', *jeretnik* 'krivoverec', *jezero* 'tisoč'. Iz teh samostalnikov so z izpeljavo tvorili mnogo novih besed, kar je v veliki meri prispevalo k povečanju števila besed s protetičnim *j-* v prekmurskem knjižnem jeziku.

4 BESEDOTVORNI NAČINI PRI PREVZEMANJU

4.0 Aktivnost izposojenke v besedotvornih načinih jezika prejemnika kaže na to, da je izposojenka nehala biti tuja (Hadrovics 1989: 31) in se je prilagodila pravilom jezika prejemnika. Med madžarskimi izposojenkami prekmurskega knjižnega jezika je bila najpogostejša izpeljava, manjkraj je prihajalo do sestavljanja.

4.1 Sestavljanje velja – v primerjavi z izpeljavo – za manj pogost način tvorjenja novih besed iz madžarskih izposojenk. S sestavljanjem ne pride do spremembe besedne vrste. Samostalnikom sta dodani naslednji predponi:

[1] *ne-*, npr. *nehasnovitost* ‘nekoristnost’, *nemertüčlıvost* ‘nezmernost’;

[2] *pod-*, npr. *podešpereš* ‘prodekan’.

Tudi pri pridevnikih je bilo sestavljanje redko. Dodana jim je edino predpona *ne-*, npr. *nehasnoviten* ‘nekoristen’, *nehasnoviti* ‘nekoristen’, *nemertüčlıvi* ‘nezmeren’.

S sestavljanjem so največkrat tvorili dovršne glagole iz nedovršnih, in sicer s temile predponami:

[1] *na-*, npr. *nakinčiti se* ‘okrasiti se’;

[2] *o-*, npr. *obatoriti/obatrıti/obatrıvati/obatrıvıti* ‘opogumiti’, *obetežati* ‘zboleti’, *odičiti* ‘zveličati’, *okinčati* ‘okrasiti’, *okoronati* ‘okronati’, *okoronıvati* ‘okronati’;

[3] *od-*, npr. *odkapčiti* ‘ločiti’;

[4] *po-*, npr. *poaldıvati* ‘podariti’, *pobatrıvıti se* ‘opogumiti se’, *pohasnıti* ‘uporabiti, izkoristiti’;

[5] *pri-*, npr. *prikapčiti* ‘priključiti, pripeti’, *prikapčiti se* ‘priključiti se, pripeti se’

[6] *u-*, npr. *utaborıti se* ‘utaboriti se’;

[7] *z-*, npr. *zrendılvati* ‘ukazati, določiti’, *zbantati/zbantıvati/zbantıvati/zbantıvıti* ‘razžaliti, užaliti, prizadeti’.

4.2 Ob sestavljanju so nove besede nastale tudi z izpeljavo, ki velja med madžarskimi izposojenkami za najpogostejši besedotvorni način.

4.2.1 Nove samostalnike so tvorili iz samostalnikov, pridevnikov, glagolov in števnik. Najpogostejše pripone za tvorjenje samostalnikov iz samostalnikov so bile:

[1] *-ar*, npr. *cıpelar* ‘čevljar’;

[2] *-ec*, npr. *falaček* ‘košček’, *jalec* ‘goljuf, hinavec’, *papıneć* ‘katolik’, *vankušec* ‘blazina’;

[3] *-ek*, npr. *falaček* ‘košček’, *varašek* ‘mestece’;

[4] *-ıca*, npr. *betežarnıca* ‘bolnica’, *čontıca* ‘kostica’, *djülejšnıca* ‘zbirališće’, *gazdarıca* ‘gospodinja’, *hercegovıca* ‘kneginja’, *kefıca* ‘krtačıca’, *partıca* ‘partica, trakeć’, *sakačıca* ‘kuharıca’;

[5] *-ıček*, npr. *falačıček* ‘košček’;

- [6] *-ia/-ija*, npr. *birovija* 'sodišče', *čalaria/čalarija* 'prevara, zvijačnost', *eršekia/eršekija* 'nadškofija', *gazdija* 'kmetija', *hercegia* 'kneževina', *hercegovija* 'kneževina', *katanija* 'vojskovanje', *meštria/meštrija* 'obrt', *pišpekija/püşpekija/püşpökija* 'škofija';
- [7] *-ina*, npr. *öročina/öröčina* 'dediščina';
- [8] *-inja*, npr. *papinkinja* 'katoličanka';
- [9] *-ka*, npr. *kinčnicarka* 'zakladničarka';
- [10] *-nik*, npr. *betežnik* 'bolnik', *jalnik* 'goljuf, hinavec', *kinčnik* 'zakladnik', *öročnik/öröčnik* 'dedič', *tanačnik* 'svetovalec, svetnik', *tentavnik/tentnik* 'črnilnik';
- [11] *-stvo*, npr. *apoštolstvo* 'apostolstvo', *hadnadjstvo* 'poveljstvo', *jeretinstvo* 'krivoverstvo', *koudištvó* 'beraštvo', *papinstvo* 'katolištvo', *pišpekstvo* 'škofovstvo', *tolvajstvo* 'tatvina'.

4.2.2 Najpogostejše pripone za tvorjenje samostalnikov iz pridevnikov so bile:

- [1] *-ec*, npr. *gingavec* 'slabič';
- [2] *-ica*, npr. *kinčnica* 'skrinja za dragotine, omarica/škatla za nakit';
- [3] *-ia/-ija*, npr. *hamičia/hamičija* 'neiskrenost, prevarantstvo';
- [4] *-(n)jak*, npr. *hamičnjak* 'neiskren človek, prevarant', *nemešnjak* 'plemič';
- [5] *-ost*, npr. *batrivnost/batrivost* 'pogumnost', *betežljivost* 'bolehnost', *betežnost* 'bolezen', *čalarnost* 'zvijačnost, varljivost', *odičenost* 'počaščenost, zveličanost', *gingavost/ginglavost* 'šibkost, slabost', *hasnovitost* 'koristnost', *jalnost* 'goljufija, prevara', *mertičljivost* 'zmernost'.

4.2.3 Samostalnike so tvorili tudi iz glagolskih oblik:

- [1] trpni deležnik na *-n + -je*, npr. *alduvanje/aldüvanje* 'darovanje, žrtvovanje', *bantiüvanje* 'motenje, žalitev', *batrivanje* 'opogumljanje, tolaženje', *cifranje* 'krašenje', *dičenje* 'čaščenje', *odičenje* 'počaščenje, zveličanje', *engediüvanje* 'dopuščanje, odpuščanje', *kebzüvanje* 'opazovanje', *okinčanje* 'okrasitev', *koronüvanje* 'kronanje', *okoronanje* 'kronanje', *mentiüvanje* 'rešitev', *öroküvanje/öröküvanje* 'dedovanje', *rendeliüvanje* 'predpis, določba', *zrendeliüvanje* 'ukaz, določba', *tanačivanje* 'svetovanje', *vadlivanje/vadlivanje/vadliüvanje* 'veroizpoved, izpoved', *verostüvanje/verustüvanje/vörustüvanje* 'bedenje', *zbantiivanje/zbantiüvanje* 'žalitev';
- [2] trpni deležnik na *-n + -stvo*, npr. *vadliüvanstvo* 'veroizpoved, izpoved';
- [3] trpni deležnik na *-n + -ost*, npr. *vadliüvnost* 'veroizpoved, izpoved';
- [4] glagolski koren + *-telj > -tel > -teo*, npr. *batritel/batrivitel/batriviteo* 'tolažnik';
- [5] glagolski koren + *-ec*, npr. *vadliüvec* 'izpovedovalec'.

4.2.4 V celotnem korpusu najdemo le en primer za tvorjenje samostalnika iz števnik, in sicer s pripomo *-nik*: *jezernik* 'polkovnik, poveljnik'.

4.2.5 Nove pridevnike so najpogosteje tvorili iz samostalnikov, in sicer s temile pripomami:

- [1] *-an*, npr. *cifran* 'lep, okrašen';
- [2] *-ast(i)*, npr. *betežasti* 'bolehen', *cifrasti* 'okrašen, pisan', *partasti* 'trakast';
- [3] *-av + -en*, npr. *džündžaven* 'biseren';
- [4] *-av(i)*, npr. *čonkavi/čonklavi* 'štrcljat', *tintavi* 'umazan od črnila';
- [5] *-en/-ni*, npr. *akoven* 'kar ima 56 litrov prostornine', *aldoven* 'žrtvovan', *betežen* 'bolan', *čonten* 'koščen', *hajdučni* 'biriški', *jalen* 'goljufiv, hinavski', *kinčni* 'zakladen', *mertüčen* 'zmeren', *modušen* 'premožen', *oročni* 'večen', *pelden* 'primeren', *tanačen* 'priporočljiv';
- [6] *-ev + -en(i)*, npr. *džündževni* 'biseren';
- [7] *-iv(i)*, npr. *jalnivi* 'goljufiv, hinavski';
- [8] *-liv(i)*, npr. *betežliv* 'bolehen', *mertüčliv* 'zmeren';
- [9] *-ov*, npr. *apoštolov* 'apostolov', *balžamov* 'balzamov', *betežnikov* 'bolnikov', *dohanov* 'tobakov', *faraov* 'faraonov', *Meššiasov* 'Mesijev', *püšpekov/püšpökov* 'škofov', *šatanov* 'satanov';
- [10] *-ovit(i)*, npr. *hasnoviti* 'koristen';
- [11] *-čki/-ski/-ški*, npr. *apoštolski* 'apostolski', *baršomski/baršonski* 'žameten', *deački/diački* 'latinski', *evandjeliomski/evangeliomski* 'evangelijski', *horvački* 'hrvaški', *husarski* 'huzarski', *juniuški* 'junijski', *katanski* 'vojaški', *kodiški/koudiški* 'beraški', *majuški* 'majski', *meštarski* 'obrtniški', *orjaški* 'velikanski', *oroslanski/oroslanjski* 'levji', *orsaçki* 'državen', *papinski* 'katoliški', *paradižomski* 'rajski', *üšpekijski/püšpekski/püšpeski* 'škofovski', *profetinski* 'preroški', *purgatoriumski* 'viški', *somarski* 'oslovski', *taborski* 'vojni, vojaški', *tolvajski* 'tatinski', *varaški/varoški* 'mesten', *varmedjeski/varmedjevski/varmedjijski/varmedjövski* 'županijski', *žoltarski* 'psalmski'.

4.2.6 Le v enem primeru je pridevnik tvorjen iz pridevnika, in sicer s pripono *-ovit + -en*: *hasnoviten* 'koristen'.

4.2.7 Iz nedovršnih glagolov so tvorili pridevnike s temile priponami:

- [1] *-an(i)*, npr. *alduvan/aldüvan* 'žrtvovan', *obatrivani* 'opogumljen', *koronan/koronüvani* 'kronan', *mentüvan* 'odrešen, rešen', *rendeliüvan* 'postavljen, določen', *zrendeliüvani* 'ukazan, določen';
- [2] *-en(i)*, npr. *batrivni* 'pogumen', *dičen* 'čaščen', *odičeni* 'počaščen, zveličan', *preodičeni* 'preslaven';
- [3] *-ski*, npr. *vadllüvanski* 'izpovedovan'.

4.2.8 Glagole so iz prevzetih madžarskih samostalnikov tvorili z naslednjimi obrazili:

- [1] *-ati*, npr. *balžamerati* 'balzimirati', *kefati* 'krtačiti';
- [2] *-iti*, npr. *hasniti* 'koristiti, pomagati', *jaliti se* 'hliniti, pretvarjati se', *kinčiti* 'okrasiti';
- [3] *-ivati*, npr. *čirizivati* 'lepiti', *peldivati* 'prikazovati, predstavljati', *salašivati* 'preočevati';

- [4] -*üvati*, npr. *betegüvati* 'bolehati', *öröküvati/öröküvati* 'dedovati', *peldüvati* 'prikazovati, predstavljati', *profetüvati* 'prerokovati'.

4.2.9 Iz prevzetih madžarskih glagolov so tvorili tudi deležnike in deležja:

- [1] -*ći*, npr. *aldüvajúouči* 'darujoč, žrtvujoč', *dičeči* 'časteč', *kebzüjouči/kebzüvajúouči* 'pazeč, opazujoč', *koldüvajúouči/koudivajúouči* 'kdor berači', *öröküvajúouči* 'dedujoč', *vadlüvajúouči/vadlüvajúouči* 'izpovedujoč, priznavajoč', *verostüvajúouči/verüstüvajúouči/vörüstüvajúouči* 'bedeč';
- [2] -*vši*, npr. *pohasnivši* 'uporablajoč', *zrendelüvavši* 'ukazavši, določivši'.

5 ZAKLJUČEK

V prispevku sem se osredotočil na predstavitev morfonološkega prilagajanja in besedotvornih značilnosti madžarskih izposojenk v knjižni prekmurščini. Do nadomeščanja fonemov je v večji meri prihajalo pri samoglasnikih, pri soglasnikih pa je bilo redko in se je pojavilo le pri nekaj fonemih in v določenih položajih. Nadomeščanje morfemov je pomembno zaradi uvrstitve izposojenk v sklanjatvene in spregatvene vzorce prekmurskega knjižnega jezika. Večina madžarskih izposojenk se je v knjižni prekmurščini udomačila, kar lepo kaže tudi njihova besedotvorna aktivnost. Ugotovimo lahko, da so bile madžarske izposojenke pomemben in značilen del prekmurskega besedja. Pojavljale so se v delih vseh prekmurskih piscev, tudi v več različicah.

VIRI

- ABC 1725** = *ABECEDARIUM SZLOWENSZKO*, za *Drobno Detzvo vön fjpűscheno*, 1725.
- AI 1875** = Imre Agustič, *PRIJÁTEL*. *Znanoszt razserjűvajúocse mészecsne novine*, BudaPest, 1875.
- AI 1878** = Imre Agustič, *PRIRODOPIS S KEPAMI ZA NÁRODNE ŠOLE*, Buda-Pest, 1878.
- AIN 1876** = Imre Agustič, *NÁVUK VOGRSZKOGA JEZIKA. ZA ZACSÉTNIKE*, Budapest, 1876.
- AIP 1876** = Imre Agustič, *PRIJÁTEL*. *Znanoszt razserjűvajúocse mészecsne novine*, BudaPest, 1876.
- BJ 1870** = Jožef Borovnjak, *Dűhovna Hrána ali knizsica puna lepih návukov, molitvic i peszmic za kath. kerscsenike*, Radgona, 1870.
- BJ 1880** = Jožef Borovnjak, *Mali KATEKIZEM za obcsinszke lűdszke sole*, Radgona, 1880.
- BKM 1789** = Mihál Bakoš, *Nuovi Gráduvál, vu sterom sze vö zebráne, pobougsane, i zdaj vete noui rəd posztávlene dűhovne peszmi nahájajo szamomi Bougi na díko vö dáni*, Sopron, 1789.
- BRM 1820** = Mihál Barla, *DIKTOMSZKE, VERSUSKE I MOLITVENE KNIZICZE ZA TO MÁLO SÓLSZKO DECZO SZPRÁVLENE PO KIS JÁNOSI, VISZIKO POSTŰVANOM SUPERINTENDENSI TI PRĚK DUNAJSZKI EVANGELICSÁNSZKI CZĚRKEV. NA NAS SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENE PO BARLA MIHÁLI, KÖVÁGÓ-ÖRSKE FARE DŰHOVNOM PASZTĚRI*, Sopron, 1820.
- BRM 1823** = Mihál Barla, *KRSZCSANSZKE NÓVE PESZMENE KNIGE SZPRÁVLENE EVANGYELICSÁNSZKIM GMAINAM*, Sopron, 1823.
- CJ 1829** = Juri Cípót, *DŰHOVNI ÁLDOVI ALI MOLITVENE KNIGE krszczenikom na szrdzca i dűse opravo i obeszeljávanye vu tú'zni 'zitka vöraj Szprávlene po CZÍPOTT GYŰRJI Evangelitsánszke Hodoske Fare Dűhovniki*, Szombathel, 1829.
- IF 1896** = Franc Ivanocy, *Zgrűntávanye Dűsneveyszti*, Muraszombat, 1896.

- IF 1904** = Franc Ivanocy, *NÁJSZVETEJSEGA SZRCA JEZUSOVOGA VELIKI Kalendár Za Lüdsztvo Na 1904-to Presztopno Leto. I. letni tečaj*, Szombotel, 1904.
- KAJ 1837** = Janoš Kardoš, *KRÁTKI NÁVUK KRSZTSANSZTVA NAIME ZA DECZO OBSCIN EVANGELICSANSZKI OKROGLÍNE K-SZTOLI GOSZPODNOMI OBPRVIM PRIHÁJATI ZELÓCSO SZPRÁVLENI INO* Vödáni po Kardos Jánosi Hodoskom Dühovniki, Pest, 1837.
- KAJ 1840** = Janoš Kardoš, *MÁLA HISTORIA BIBLISZKA ali Sz. Piszma Mészta prigodna. Navküpe Z-naprédányem pogübelnoszti Jeružalema. Naime Za deczo sól evangelicsanszki vödána po Kardos Jánosi, Hodoskom Dühovniki, Körmendín, 1840.*
- KAJ 1870a** = Janoš Kardoš (prev.), *NÁVOD NA FLÍSZANYA VU GOVORÉNYI I RAZMÉNYI ZA VESZNÍCSKI SÓL PRVI I DRÜGI ZLÓCS. SZPRÁVLEN PO NAGY LÁSZLÓNI SÓLSZKO-KRÓZNOM RAVNITELI. VÖDÁNI PO VPL. VOGR. KRÁL. MINISTERIUMI VADLÜVÁNYA I NÁVUKA*, Büdin, 1870.
- KAJ 1870b** = Janoš Kardoš (prev.), *Növe KNIGE CSTENYÁ ZA VESZNÍCSKI SÓL DRÜGI ZLÓCS. SZPRÁVLENE PO GÁSPÁR JÁNOSI SÓLSZKO-KRÓZNOM RAVNITELI. VÖDÁNI PO PL. VOGR. KRÁL. MINISTERIUMI VADLÜVÁNYA I NÁVUKA*, Büdin, 1870.
- KAJ 1871a** = Janoš Kardoš (prev.), *Növe ABC I ZACSÉTNE KNIGE CSTENYÁ ZA VESZNÍCSKI SÓL PRVI ZLÓCS. SZPRÁVLENE PO Gönczy Pál, VU VPL. VOGR. KR. MINIST. VADL. I NÁVUKA ZLÓCSNOM TANÁCSNIKI. VÖDÁNE PO VPL. VOGR. KR. MINISTERIUMI VADLÜVÁNYA I NÁVUKA*, Büdin, 1871.
- KAJ 1871b** = Janoš Kardoš (prev.), *NÁVOD NA VOGRSZKI JEZIK ZA VESZNÍCSKI SÓL I. i II. ZLÓCS. SZPRÁVLEN PO NAGY LÁSZLÓ, TOLNA-BARANYA-SÓLSZKOM RAVNITELI. VÖDÁNI PO VPL. VOGR. KRÁL. MINISTERIUMI VADLÜVÁNYA I NÁVUKA*, Büdin, 1871.
- KAJ 1925** = Janoš Kardoš (prev.), *Toldia Szatroszt i Szmrt, Dúsevní listz 3 (1925), št. 2–12.*
- KLJ 1910** = Jožef Klekl, *HODI K OLTARSKOMI SVESTVI. MOLITVENA KNIGA ZA VSE NAJPLEMENITEŠE OLTARSKO SVESTVO LÜBÉČE KRŠCENIKE, POSEBNO ZA MLADINO ZAKOTRIGE »OLTARSKOGA SVESTVA« I »SRCA JEZUSOVOGA« BRATOVČIN. SPISAO: KLEKL JOŽEF PLEBANOS PRI SV. SEBASTJANI*, Eger, 1910.
- KLJ 1913** = Jožef Klekl (prev.), *Skrvnost Marijina Ali List Od Robstva Preblažene Device. Spisao Blaženi Montfortski Grignon Ludovik, Radgona, 1913.*
- KM 1780** = Mikloš Küzmič, *SZLOVENSZKI SZILABIKÁR, Z-STEROGA SZE DECZA STETI MORE NAVCSITI, Z-NIKIMI REJCSNICZAMI NAVKÜPE pod Prespan Stampanya dáni*, Sopron, 1780.
- KM 1781** = Mikloš Küzmič, *Pomoucs beté'snih, i mirajoucsih: tou je: nike molitvi, z-sterimi redovnik bete'snoga, ali mirajoucsega, i na fzmrt ofzodjenoga grejsnika more pomágati, po p. Küzmic Miklósi Sz. Benedeka fare dühovniki, i Szlovenfzke okrogline v. öspöröfji z-vogrřzkoga na szlovenszki jezik obrnyena, i z-pobo'snim fztroskom naj vijfe postüvanoga gofzpodina Boros Stevana, szombotelřzke sztolne czérkvi kanonika, i kántora vö zoftampane*, Sopron, 1781.
- KM 1783** = Mikloš Küzmič, *KNIGA MOLITVENA, V-STEROJ SZE NAHÁJAJO RÁZLOCSNE PONIZNE MOLITVI, Z-DVÖJIM PRIDAVEKOM, NA HASZEK SZLOVENSZKOGA NÁRODA SZ-POBO'SNIM SZTROSKOM NIKIH PLEMENITIH DOBROCSINITELOV Na fzetlofzt dána*, Sopron, 1783.
- KM 1790** = Mikloš Küzmič, *ABC KNISICZA NA NÁRODNI SOUL HASZEK. ABC KÖNYVETSKE A'NEMZETI ISKOLÁKNAK HASZNOKRA*, Büdin, 1790.
- KM 1796** = Mikloš Küzmič, *SZTÁROGA I NOUVOGA TESTAMENTOMA SZVÉTE HISTÓRIE KRATKA SUMMA NA fztári fžlovenfzki Jezik obrnyena po Postüvanom Gofzpodni KÜZMICS MIKLÓSI, Szvétoga Benedeka Fare Dühovniki, ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Öspöröfja*, Szombotel, 1796.
- KM 1804** = Mikloš Küzmič, *SZVÉTI EVANGYELIOMI Pouleg Kalendárioma, i Réda Rimřzkoga na Vfze Nedelne, i Szvétesnye Dni z-Obcsinfzkoga fžvétoga Pífzma po zapowidi NYIH GOSZPOSZTVA, i Náj Vijfe Postüvanoga GOSZPODINA SZILY JÁNOSA z-Gornyega Szopora, Prvoga Szombotelřzkoga Püspeka, na Sztári Szlovenfzki Jezik, Po Postüvanom Gofzpodni KÜZMICS MIKLÓSI, Szvétoga Benedeka Fare Dühovniki, ino Okrogline Szlovenfzke Vice-Öspöröfja Obrnyeni, i fztrořkom Nyih Gofzpozřtva Previfřzkoga, i náj visse Postüvanoga*

GOSZPORDINA HERZAN FERENCZA, z-HARASSA GROFA, Sz. R. Cz. Popa Kardinalissa, Dürögoga Szombotel'fzkoga Püspeka znouivcs vö zostampani, Szombothely, 1804.

- KOJ 1833** = Jožef Košič, *Krátki Návuk Vogrszskoga Jezika za Zacsetnike, vödáni od Goszpona Szalay Imrea. Na Vandalszka Vüszta prenesseni po Kossics Jó'sefi, GornyoSzinicskom Plebánosi. Sztroskom Plemenite Šezelnoga Vármegvéva Obsine vöstampani, Grádecz, 1833.*
- KOJ 1845** = Jožef Košič, *ZOBRISZANI Szloven i Szlovenka med Mürov in Rábov, Körmendin, 1845.*
- KOJ 1848** = Jožef Košič, *Zgodbe VOGERSZKOGA KRÁLESZTVA: szpizsao Kossics József plebános na gorejnyem Sziniki, Szombothel, 1848.*
- KOJ 1914** = Jožef Košič, *Starine železnih in salajskih Slovenov, Časopis za zgodovino in narodopisje 11 (1914), 93–154.*
- KP 1897** = Peter Kolar (prev.), *MÁLA BIBLIA Z-KEJPAMI ALI ZGODBA ZVELICSANYA ZA MÁLO DECSICZO ZA I-II RAZRÉD NORMÁLSZKE SÓLE PISZANA PO GERGELY JÓZSEFI SZTOLNOGA-GLÁVNOGA VÁROSA VEREVUCSITELI, Budapest, 1897.*
- KŠ 1754** = Števan Küzmič, *VÖRE KRZSZÁNSZKE KRÁTKI NÁVUK CSÍSZTE REJCSI BOZE VÖ ZEBRÁNI I NA NYOU Vjzejm vernim vu vřzákóm řzkúsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomóganye, vu řzmrti na trouft, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye, Pouleg niřteri řzem řzpodobni MOLÍTEV INO PEJSZEN, Nazáj gori poczimprani, Halle, 1754.*
- KŠ 1771** = Števan Küzmič, *NOUVI ZÁKON ALI TESTAMENTOM GOSZPORDNA NASEGA JEZUSA KRISZTUSA ZDAJ OPRVICS zGRCSKOGA NA SZTÁRI SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI PO STEVAN KŪZMICSI SURDÁNSZKOM. F., Halle, 1771.*
- LŠ 1820** = Števan Lülík, *NÓVI ABECZEDÁR z-nířteri nemski táksi knířicz vküp pobráni, i na szlovenszki jezic preobrnjen po L. S. P. S., Sopron, 1820.*
- LUT 1900** = *LUTHER MÁRTONA ZSÍTEK ALI KRÁTKO POPÍSZANYE ONOGA, KA SZE JE ZSNÝÍM GODÍLO I KA JE ON VCSÍNO VU TEKÁJI ZSÍTKA NYEGVOGA PO LUTHÁR PAVLI, Balassa-Gyarmat, 1900.*
- MP** = *Martjanska pesmarica, uredil in spremna besedila napisal Vilko Novak, Ljubljana: Zalořba ZRC, ZRC SAZU, 1997.*
- PJ 1898** = Jožef Pustai (prev.), *PADUÁNSZKI SZVÉTI ANTON INO KRŪH SZIROMÁKOV. NÁVO VRÁSZTVO ZA NEVÓL ZSIVLENYA. Z dopüscsenyom »Světoga Stevana Drüřtva« na sztári szlovenszki jezic obrnyeno, Szent-Gothárd, 1898.*
- PJ 1900** = Jožef Pustai, *MÁLA MOLITVENA KNIGA z potrejbnimi molitvami i vnógimi peszmami za katholicánszko mladézen. Szpizszana po Puzstai Józsefi skolniki I. natisz, Szt-Gothárd, 1900.*
- PJ 1909** = Jožef Pustai (prev.), *NÓVE SZLOVENSZKE SZENSZKE KNIGE, vönebráne z edni nemski knig, stere szo med vszejmi szenszkimi knigami te nájbögse, Szentgotthárd, 1909.*
- SIZ 1807** = *SZTARISINSZTVO, I ZVACSINSZTVO, SZEM SZPODOBNI MI PRÍLIKAMI ZA VOLO, SZVADBENI MLADÉNCZOV. S. L. D., Sopron, 1807.*
- SJ 1907** = Jožef Sakovič, *KATOLICSÁNSZKI KATEKIZMUS Z GLÁVNIMI ZGODBAMI BIBLIJE ZA SOLÁRE I.-II. RAZREDA, Budapest, 1907.*
- SM 1747** = Mihael Sever, *RÉD ZVELICSÁNSZTVA. Pouleg ednoga ZNAMENŪVANYA Toga nai poglavitejéga recsenya Jedro řřvétoga piřzma, vu kterom te Vöre nai vékři ARTIKULUSI grüntani jeřzo, ravno i tak niřtere krátke molitve, i peřzmi, vón dán záto, dabi nei li řřzamo drobna decza zetoga mleiko řřpoznanya bosjega, i JESUSSA KRISTUSSA Zaimati mogli, řřzebé vu Vori pokreipiti, vu nevoljái trouřtati, nego i řřtareiři bi mogli řřvoje, eřche i vřřa brátja vu KRISTUSSI, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino trouřtati, Halle, 1747.*
- SŠ 1796** = Števan Sijarto, *MRTVECSNE PESZMI, STERE SZO SZTI SZTÁRIPÍSZM vküp pobráne, pobougsane, INO, NA HASZEK SZLOVENSZKOGA NÁRODA ZDAJ OPRVICS Na řřvetlořti dáne, po, S.S. P.S., Szombotel, 1796.*
- TF 1715** = Franc Temlin, *MALI KATECHISMUS, touje tou krátke návuk vöre kerřchánřzke dávno nigda, po D. LUTHER MARTONNI z řřvétoga piřzma vküp zebráni ino za droune Deczé volo řřpiřřzani. zdai pak NA SZLOVENSZKI JEZIK prelořeni, Halle, 1715.*
- TŠ 1847** = Aleksander Terplan, *Dvakrat 52 Bibliszke Historie za evangelicsanszke Solé ino Hiže. Szlovenscene po Terplán Sándori Püczonszkom Farari. Z vnógimi növimi Obrázki, Köszege, 1847.*

- Tš 1848** = Aleksander Terplan, *KNIGE ZOLTARSZKE. SZLOVENCSENE PO TERPLÁN SÁNDORI, PÜCZONSZKOM FARARI*, Köszeg, 1848.
- Žj 1908** = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JÉZUS KRISZTUS! Vu iméni Ocsé, i Sziná, i Dúha, szvé-toga Ámen. Je szpizsaó ZšupánekJános!*, Szobota – Lendava, 1908.
- Žj 1910** = Janoš Županek, *VÁLEN BOJDI JEZUS KRISZTUS! MRTVECSNE PESZMI*, Szobota – Lendava, 1910.

LITERATURA

- Bárcki 1958** = Géza Bárcki, *A magyar szókincs eredete*, Budapest: Tankönyvkiadó, 1958.
- Filipović 1986** = Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: JAZU – Školska knjiga, 1986.
- Greenberg 1993** = Marc L. Greenberg, Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov in komentar k zgodovinskemu glasoslovju in oblikoglasju prekmurskega narečja, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 4, 465–487.
- Hadrovics 1989** = László Hadrovics, A magyar nyelv kelet-közép-európai szellemi rokonsága, v: *Nyelvünk a Duna-tájon*, ur. János Balázs, Budapest: Tankönyvkiadó, 1989, 7–46.
- Hadrovics 1992** = László Hadrovics, *Magyar történeti jelentéstan: rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
- Kiss 2002** = Jenő Kiss, *Társadalom és nyelvhasználat: szociolingvisztikai alapfogalmak*, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.
- MNyT 2005** = *Magyar nyelvtörténet*, ur. Jenő Kiss – Ferenc Pusztai, Budapest: Osiris Kiadó, 2005.
- Nyomárkay 2007** = István Nyomárkay, *Rövid horvát és szerb nyelvtörténet*, Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, 2007.
- Pável 1909** = Ágost Pável, *A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1909.
- Pável 1976** = Ágoston Pável, Nyílttűzhelyű konyhák a hazai szlovénoknál, v: *Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei*, ur. Judit Simonné Pável – Béla Rózsa, Szombathely: Vas megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1976.
- Pavel 2013** = Avgust Pavel, *Prekmurska slovenska slovnica = Vend nyelvtan*, prev. Marija Bajzek Lukač, ur. Marko Jesenšek, Bielsko Biala itd.: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 2013 (Zora 100).
- Petrov-Slodnjak 1978** = Maria Petrov-Slodnjak, Zu den ungarischen Lehnwörter in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje in 18. und 19. Jahrhundert, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 24 (1978), št. 2, 295–328.
- Ramovš 1935** = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Ramovš 1936** = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: Akademsko založba, 1936.
- Snoj 2005** = Marko Snoj, O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah, *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 5 (2005), 113–122.
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Toporišič 2004** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42004 (1976).
- Zelko 1996** = Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.

SUMMARY

Morphophonological adaptation of Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian and their word-formation characteristics

This article focuses on presenting the morphophonological adaptation of Hungarian loanwords in standard Prekmurje Slovenian and their activity in the word-formation processes of standard Prekmurje Slovenian. A brief general terminological introduction on language contact is followed by a presentation of extralinguistic factors that contributed to strengthening Hungarian-Prekmurje language contacts. The section on the morphophonological adaptation of Hungarian loanwords discusses phoneme and morpheme replacements. Phoneme replacements are presented by individual phonemes. Replacement most often occurred with vowels, whereas it was fairly rare with consonants. Morpheme replacement is closely connected with typological language affiliation. In the case discussed, it is important that the loanwords from an agglutinating system adapt to an inflectional system and are thus incorporated into the declension and conjugation patterns of standard Prekmurje Slovenian. The activity of loanwords in the word-formation processes of the borrowing language indicates that the loanword ceased to be perceived as foreign. New words were also coined from Hungarian loanwords through compounding and derivation, although the latter is considered a more frequent word-formation method. Both methods are presented by individual word class.

HELENA GROCHOLA-SZCZEPANEK

JĘZYK POTOMKÓW POLSKICH OSADNIKÓW Z DERENKU NA WĘGRZECH

COBISS: 1.02

Jezik potomcev poljskih kolonistov v Derenku na Madžarskem

V prispevku so predstavljene glavne značilnosti jezika potomcev poljskih kolonistov na Madžarskem. Avtorica analizira, koliko slovniški in slovarski pojavi ustrezajo poljskim narečjem. Podlaga za analizo so intervjuji z govorci poljske skupnosti na Madžarskem, posneti v letih 2013–2014.

Ključne besede: poljska skupnost na Madžarskem, podhalsko narečje, spiško narečje, mešani kod, jezikovne interference

The language of descendants of Polish colonists from Derenk, Hungary

This article presents the main features of the language of descendants of Polish colonists in Hungary. The author analyzes grammatical and lexical phenomenon to determine similarity with Polish dialects. Interviews with respondents from the Polish community in Hungary form the basis of the analysis. They were recorded in 2013 and 2014.

Keywords: Polish community in Hungary, Podhale dialect, Spisz dialect, mixed code, language interference

1 WPROWADZENIE

W 2014 roku ukazała się publikacja pt. *Słownik gwarowy mieszkańców Derenku i ich potomków*, będąca pracą zbiorową trojga regionalistów pochodzących ze Spisza (Kowalczyk – Kowalczyk – Łukuś 2014).¹ Słowniczek jest rezultatem rozmów, jakie autorzy odbyli z byłymi mieszkańcami Derenku podczas kilku wizyt na Węgrzech w latach 2013–2014. W słowniczku jest około 1300 alfabetycznie ułożonych wyrazów oraz około 200 dłuższych form wypowiedzi, wyrażań i zwrotów. Hasła podane są w zapisie ortograficznym z zachowaniem najważniejszych cech wymowy gwary derenczan.² Książka zawiera także przewodnik w dwóch wersjach językowych: polskiej i węgierskiej, zawierający m.in. informacje o badaniach oraz zarys dziejów Derenku. Do książki dołączona jest płyta CD z plikami audio.

1 Projekt pt. *Słownik gwarowy mieszkańców Derenku i ich potomków* został zrealizowany dzięki międzynarodowej współpracy Stowarzyszenia Borsod-Torna-Gömör-Egyesület w Edelény na Węgrzech i Stowarzyszenia Rozwoju Spisza i Okolicy w Łąpszach Niżnych.

2 Określenie *derenczanie* przyjęto tu umownie na grupę informatorów, wśród których są osoby urodzone w samym Derenku oraz innych miejscowościach po przesiedleniu.

Głównym celem artykułu jest próba scharakteryzowania języka mieszkańców Derenku na podstawie materiałów zamieszczonych we wspomnianej pracy. Należy zaznaczyć, że analiza skupia się jednak nie na słowniczku, który jest już pewnego rodzaju interpretacją faktów językowych, lecz na samych nagraniach dźwiękowych, które stanowią pierwotny materiał źródłowy. Istotnym celem badań jest wydobycie cech gramatycznych języka nagranych informatorów oraz charakterystyka słownictwa, którym się posługują w celu określenia stopnia zachowania gwary podhalańsko-spiskiej.

2 SKĄD NA WĘGRZECH POLSKA WIEŚ?

Derenk to niewielka średniowieczna osada położona w północno-wschodniej części Węgier, w historycznym województwie Torna, około 1 km od granicy ze Słowacją (obecnie województwo Borsod-Abaúj-Zemplén). Jej nazwa pochodzi od słowiańskiej nazwy *deren*, *deryn*, *dren*, *drenka* ‘dereń’, co pozwala domniemywać, że jej pierwszymi mieszkańcami byli Słowianie. Historia derenckiej osady jest ściśle powiązana z zamkiem Szárd lub Szád, do którego należała jako posiadłość królewska, później kolejno rodu Bebeków, hrabiów Csáki, książąt Esterházych. Po wyburzeniu zamku przyjęła jego nazwę, stając się szadvarskim dominium. Od 1986 roku wieś trafiła do majątku Andrassych, a od 1936 stała się własnością Węgierskiego Skarbu Królewskiego.

Panująca w 1711 roku epidemia cholery spustoszyła zamieszkałą przez Węgrów osadę. Większość mieszkańców zmarła, a pozostali uciekli w obawie przed chorobą. Przez kilka lat Derenk pozostawał miejscem całkowicie opuszczonym i wyludnionym. Dzięki spontanicznemu osadnictwu oraz zorganizowanej akcji osiedleńczej prowadzonej przez Esterházych, do Derenku przybyła ludność pochodzenia polskiego i zamieszkiwała w tej miejscowości od 1717 do 1943 roku.³ Według ustaleń historyków, osadnicy pochodzili z terenu Podhala i Spisza, a głównie z trzech miejscowości: Białki Tatrzańskiej, Bukowiny Tatrzańskiej oraz Czarnej Góry (Rémiás 2009).

W latach 30. XX wieku władze węgierskie podjęły uchwałę o utworzeniu terenów łowieckich wokół Derenku, a tym samym zdecydowały o wysiedleniu całej wsi. Ostateczną akcję przesiedleńczą zrealizowano w 1943 roku. W Derenku zamieszkiwało wówczas około 450 mieszkańców. Ponad połowa wsi, pięćdziesiąt rodzin (ok. 250 osób) została przesiedlona do pożydowskiego folwarku – Istvánmajor, o którym zaczęto później mówić jako o »polskiej wsi na Węgrzech«. Po dwadzieścia rodzin przemieszczono do osad Andrástanya i Sajószentpéter, dziesięć rodzin – do Búdöskúpuszta. Osady Andrástanya i Istvánmajor były

3 O zaludnieniu osady przez Polaków mają świadczyć dokumenty Archiwum Państwowego, których fragmenty z 1719 i 1723 roku podaje M. Hemmert. Występują tam nazwiska polskich osadników m.in. Bubenik, Juhasz, Koczur, Kovacs, Krakovszki, Mlinar, Remias, Vargha (Hemmert 1971: 86).

wcześniej wyludnione, powstały zatem dwie nowe mniejsze polskie miejscowości, jednak mniej odizolowane od środowisk węgierskich niż Derenk. Pojedyncze rodziny osiedliły się także we wsiach: Emöd, Körtvélyes (obecnie na Słowacji), Ládbesenyő, Martonyi, Szendrő, Szögliget, Vatta (por. Rémiás 2009). Elementy zabudowy z Derenku zostały przewiezione na nowe miejsca przesiedleńców, a pozostałości wyburzone przy pomocy specjalnych służb. W świadomości przesiedlonych mieszkańców i ich potomków nie zanikło jednak poczucie wspólnoty. Do tej pory spotykają się w Derenku podczas dorocznego odpustu przy małej kaplicy wybudowanej w miejsce wyburzonego kościoła.

3 DERENK W BADANIACH

Na temat migracji ludności polskiej na południową stronę Karpat oraz polonii węgierskiej powstało wiele prac polskich, słowackich i węgierskich historyków, etnografów oraz językoznawców. Wśród opracowań historycznych ważne miejsce zajmują monografie Tibora Rémiása, zawierające między innymi wnikliwą analizę ksiąg metrykalnych mieszkańców Derenku z lat 1724–1942, dzieje osady od średniowiecza, a szczególnie lata 1717–1842, kiedy mieszkali polscy osadnicy (Rémiás 2004; 2005; 2007; 2009). Zagadnieniom migracji ludności polskiej na teren Górnych Węgier poświęcone są prace Mieczysława Małeckiego (1938) i Marka Gotkiewicza (1962). Badania etnograficzne dotyczące m.in. związków kulturowych pomiędzy Polakami, Słowakami i Węgrami, struktury osadnictwa polskiego, stanu gospodarki, kultury materialnej, społecznej i duchowej przedstawia dwutomowe opracowanie *Potomkowie osadników z Polski we wsiach Derenk i Istvánmajor na Węgrzech* (Kantor – Krasieńska 1981).

Pierwsze wzmianki na temat języka mieszkańców Derenku odnajdujemy w pracy *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, w której autor scharakteryzował badaną mowę jako gwarrę podhalańską (Štolc 1949). Ważną publikacją dotyczącą języka derenczan jest opracowanie Marii Hemmert pt. *Gwara polska wsi Emöd-Istvánmajor na Węgrzech* (Hemmert 1971), będące niepublikowaną pracą doktorską, jej maszynopis znajduje się w archiwum Uniwersytetu w Szegedzie. Sytuację polskiej gwary we wsi Istvánmajor oraz wpływy języka węgierskiego autorka przedstawiła także w późniejszych artykułach publikowanych w polskich czasopiśmie (Hemmert 1971; 1972). Zbadany język autorka określiła jako gwarrę polską z przewagą cech spiskich. Wśród opracowań językoznawczych warto wymienić monografię Wiesława Stefańczyka pt. *Język Polonii węgierskiej: ujęcie typologiczne*, w której autor omawia głównie zagadnienia morfologiczne i składniowe (Stefańczyk 1995). Tematyka związana z polską gwarrą na Węgrzech była poruszana także w artykułach m.in: Zenona Stiebera (1950), Janusza Reychmana (1956; 1964), Kazimierza Dejny (1992), Elżbiety Artowicz (1997), Bubenko-Greszkó (1998).

Jak wynika z badań, mieszkańcy Derenku (pokolenie starsze i średnie) posługiwali się na co dzień polską gwarrą jeszcze w latach 60. ubiegłego wieku (por.

Hemmert 1971). Najdłużej polski charakter językowy zachowała wieś Istvánmajor. W latach 90. XX wieku liczba czynnych użytkowników gwary ograniczyła się do najstarszego pokolenia (por. Stefańczyk 1995). Jak wynika z najnowszych ustaleń, obecnie jest około 20 najstarszych mieszkańców, którzy są w stanie posługiwać się polską gwarą (Stefańczyk 2013: 481). Młodsze pokolenia posiadają tylko bierną znajomość gwary. W codziennej komunikacji dawnych mieszkańców Derenku i ich potomków dominuje już język węgierski.

4 CHARAKTERYSTYKA NAGRAŃ

Materiał dźwiękowy zawarty na płycie CD dołączonej do słowniczka to około 2 godzin nagrań różnego typu: śpiewu, śpiewu z muzyką, rozmów, opowiadań, dialogów i monologów. Nagrania podzielone są na 11 części tematycznych:

- [1] Drenka Polska – śpiew
- [2] Drenka Polska – śpiew i muzyka
- [3] Inne teksty i pieśni w wykonaniu informatorów
- [4] Charakterystyka wsi Derenk, życie mieszkańców i ich potomków
- [5] Gospodarka wsi Derenk i Andrastanya (rolnictwo, hodowla, pasterstwo, gospodarka leśna, praca zarobkowa poza własnym gospodarstwem rolnym)
- [6] Obrzędy i zwyczaje rodzinne (narodziny, wesele, pogrzeb)
- [7] Świat dziecka – szkoła, zabawy, tragedie
- [8] Obrzędy i zwyczaje doroczne, zabawa i magia (andrzejki, wigilia, Boże Narodzenie, Wielkanoc)
- [9] Wiara, wierzenia, medycyna
- [10] Problemy derenczan związane z przesiedleniem i aklimatyzacją w nowym środowisku
- [11] Pozostałe materiały

Dwie pierwsze części zawierają pieśni w wykonaniu zespołu artystycznego *Drenka Polska*, prowadzonego przez potomkinię mieszkańców Derenku. W repertuarze zespołu są pieśni, które były znane i śpiewane jeszcze przez samych mieszkańców Derenku oraz nowsze, powstałe pod koniec ubiegłego wieku. Warto przytoczyć kilka charakterystycznych tytułów pieśni: *Dejcie ze mi dejcie*, *Idzie diabol od Jurgowa*, *Niedaleko Corna Góra Jurgowa*, *Od Krakowa*, *Syroko je tota woda*, *Tańcuwała by jo*. W części trzeciej zawarte są pieśni, wiersze oraz inne teksty w wykonaniu informatorów. Kolejne części (4–11) zawierają wypowiedzi informatorów na tematy, które noszą odpowiednie tytuły, np. *Opis domu, gospodarstwa*, *Praca na gospodarce w Derenku*, *Pożywienie*, *Pieczenie chleba*, *Krosna – przygotowanie, praca*, *Wróżby andrzejkowe*, *Psoty Teresy w szkole*. Przy tytułach podane są dane o informatorach oraz czasie trwania każdego nagrania.

Wywiady zostały przeprowadzone z 20 informatorami w 5 miejscowościach: Andrastanya, Ládbesenyő, Istvánmajor, Emöd i Sajószentpéter. Jak wynika

z wykazu informatorów, 7 rozmówców to osoby urodzone w latach 1922–1940 w Derenku. Pozostała grupa rozmówców to osoby urodzone pomiędzy rokiem 1945 a 1959, czyli już po przesiedleniu do innych miejscowości (Kowalczyk – Kowalczyk – Łukuś 2014: 75).

Nagrania są dość dobrej jakości. Niekiedy występuje nakładanie głosów oraz używanie wyrazów węgierskich, czy wręcz przechodzenie na język węgierski, co utrudnia zrozumienie wypowiedzi. Wszystkie nagrania, poza fragmentami niepewnymi i trudnymi do zidentyfikowania, zostały odsłuchane i zapisane w wersji ortograficznej przez autorkę tego tekstu w celu analizy języka derenczan.

5 CECHY JĘZYKA DERENCZAN

W nagranych rozmowach z byłymi mieszkańcami Derenku z łatwością odnajduje się cechy charakterystyczne dla gwar południowomałopolskich, a szczególnie – podhalańskiej i spiskiej. Są to m.in. mazurzenie, archaizm podhalański, wymowa samogłosek nosowych i pochyłych. Uwidaczniają się także wpływy języka słowackiego oraz węgierskiego. W zapisanych nagraniach uwagę zwracają liczne wahania dotyczące określonych cech, często występujące nawet w wypowiedzi jednego informatora. Przyjrzyjmy się zatem dokładniej poszczególnym cechom języka derenczan.

5.1 Mazurzenie

Jedną z głównych cech języka, którym posługują się nagrani informatorzy jest mazurzenie, czyli wymowa spółgłosek dźwiękowych *sz*, *ż*, *cz* jako przedniojęzykowo-zębowych *s*, *z*, *c*, np. *borsc* ‘barszcz’, *cekali* ‘czekali’, *koloc* ‘kołacz’, *kurcyntka* ‘kurczątko’, *na omse* ‘na mszę’, *nie kupis* ‘nie kupisz’, *oci* ‘oczy’, *peśnicki* ‘piosenki’, *slozyła* ‘złożyła’, *wcora* ‘wczoraj’, *wyscyryła* ‘wyszczrzyła’.

Głoska *sz* bywa wymawiana jako środkowo-językowe *ś*, np. *śli* ‘szli’, *ślimy* ‘szliśmy’, *śtuchali* ‘tu: dotykali’, *śtyraceć* ‘czterysta’, *śtyrók* ‘czterech’, *w kaśtelu* ‘w kasztelu’.

Występują także głoski *cz*, *sz*, *ż*, których obecność należy tłumaczyć jako wpływ języka słowackiego lub węgierskiego, np. *aposztoli* ‘apostołowie’, *czołno* ‘czołno’, *iszli* ‘poszli’, *Pilatusz* ‘Piłat’, *szablicka* ‘szabelka’, *szafel* ‘szaflik’, *szalata* ‘sałata’, *sziatry* ‘stragany’, *sziednol* ‘usiadł’, *szionka* ‘szynka’, *szpule*, *sztólek* ‘krzesło’, *taszka* ‘torba’, *żarla* ‘jadła’, *żena* ‘kobieta’, *żupki* ‘strzechy ze słomy’.

W licznej grupie wyrazów występują wahania w obrębie szeregów *sz*, *ż*, *cz* i *s*, *z*, *c*, np. *cereśnie* / *czereszienki* ‘czereśnie’, *fszelijaki* / *fselijaki* ‘rozmaity’, *koszol* / *kosol* ‘kosił’, *ne mozes* ‘możesz’ / *możem* ‘mogę’, *penaże* / *pienaże* / *penadze* ‘pieniądze’, *priszli* / *prišli* ‘przyszli’, *seś* / *szest* ‘sześć’, *sitko* / *szicko* / *szitko* ‘wszystko’, *sztiri* / *śtyry* ‘cztery’, *szumna* / *sziumna* / *siumna* ‘piękna’, w

Miszkolcu / Miskolcu, żelóny / zielóny 'zielony'. Niekiedy wahania dotyczą jednego szeregu, np. wyraz *czwartek* występuje w trzech wariantach: *cwortek, swortek i scwortek*.

5.2 Archaizm podhalański

W języku derenczan zachowała się pierwotna samogłoska *i* w kontynuantach dawnych prasłowiańskich połączeń: **sz'i, *z'i, *cz'i*, w których spółgłoski dźwiękowe *cz, ż, sz* uległy następnie mazurzeniu (w języku ogólnym w tej pozycji *y* od XVI w.). Samogłoska *i* nie zmiękcza tu poprzedzającej spółgłoski, np. *chlopci* 'chłopcy', *cija* 'czyja', *ciście* 'czyście', *jak oboci* 'jak zorientuje się', *jynzik* 'język', *mocidło* 'sztucznie utworzony zbiornik wody do moczenia lnu; moczydło', *nojraci* 'najbardziej', *ociska* 'oczyska', *odpatrim* 'odpatrzę', *parobci* 'kawalerowie', *piyrsi* 'pierwsi', *pri* 'przy', *porwozi* 'powrozy', *pridź* 'przyjdź', *róuzicka* 'różyczka', *špywajynci* 'śpiewając', *Zidzi* 'Żydzi'. Taka wymowa rozszerzyła się także w wyrazach z połączeniami: *sy, zy, cy*, np. *cifrówana* 'ozdobiona wzorami', *kołoci* 'kołaczy', *sin* 'syn', *sinowie* 'synowie', *włosi* 'włosy'.

Po spółgłoskach *sz, ż, cz, rz*, ale przed *r* nie występuje *i*, lecz *y*, np. *cyrwóny* 'czerwony', *syroki* 'szeroki', *wysecyryła* 'wyszczrzyła'.

5.3 Akcent inicjalny

Informatorzy akcentują zwykle pierwszą sylabę. Można mówić tu o zachowaniu akcentu inicjalnego charakterystycznego dla gwary podhalańskiej i spiskiej. W podtrzymaniu tej cechy na pewno pomógł język węgierski, w którym także występuje akcent na pierwszą sylabę. W nagraniach słyszymy zatem przykłady: *kr/acunskie* 'bożonarodzeniowe, od wyrazu *Kracun* 'Boże Narodzenie', *M/aria, d/o_lasu, p/otrepaly* 'potrzepały', *p/o_poledniu* 'po południu', *w/ybralimy* 'wybraliśmy'.

5.4 Występowanie spółgłoski *r* w miejsce *rz* oraz *r* frykatywnego

Jest to cecha konsekwentnie występująca w mowie derenczan, np. *hurić* 'tłuc', *drewo* 'drzewo', *dobre* 'dobrze', *do ryftora* 'do wójta', *gwarić* 'gwarzyć, mówić', *hrynu* 'chrzanu', *jarec* 'jęczmień', *marec* 'marzec', *na kriz pribiyli* 'na krzyż przybili', *okuróne* 'wędzone', *ohtar* 'ołtarz', *ore* 'orze', *orechami* 'orzechami', *otworcie* 'otwórzcie', *po bruchu, pogryb* 'pogrzeb', *predali* 'sprzedali', *pridź* 'przyjdź', *priszli* 'przyszli', *popatrij sie* 'popatrz się', *pri weceri* 'przy wieczerzy', *redke* 'rzadkie', *retiazka* 'łańcuch', *rezali* 'rzezali, cięli', *strelila* 'strzeliła', *tri* 'trzy', *strigi* 'strzygi', *tristo* 'trzysta', *wreciono* 'wrzeczono'. Zastąpienie głoski *rz* przez *r* jest wyraźnym wpływem języka słowackiego.

Głoska *rz* pojawiła się w nagraniach w czterech następujących wyrazach: *jaworze, prziprawić* 'przyprawić', *dobrze, na dworz* (ale *na dwore* 'na podwórku'). Dwa pierwsze przykłady pochodzą z pieśni, a dwa kolejne z wypowiedzi informatorów.

Poza tym twarde *r* występuje normalnie w gwarze derenczan, np. *chory*, *z cukrem*, *drewiany* ‘drewniany’, *grad* ‘grad’, *kradli*, *kuri* ‘kury’, *na drugi rok*, *portki*, *rajbali* ‘prali’, *role*, *rombać* ‘rąbać’, *skarol* ‘pokarał’, *skrobala sie* ‘drapała się’, *sikiera* ‘siekiera’.

5.5 Realizacja głosek *l* i *l'*

Głoska welarna *l* brzmi zasadniczo jako dźwięk nieco zmiękczoney, pośredni pomiędzy *l* a *l'*, np. *bylo* ‘było’, *maly* ‘mały’, *privionzala falat plotna* ‘przywiązała kawałek płótna’, *widziala* ‘widziała’. Wyraźniej *l* zaznaczyło się w wyrazach: *clomiana* ‘słomiana’, *gałynzie* ‘gałęzie’, *oltar* ‘ołtarz’, *ościeleły* ‘pościeliły’, *po połedniu* ‘po południu’, *pyndzialek* ‘poniedziałek’, *zapolyły* ‘zapaliły’. Często występują wahania, np. *była* / *byla*, *kolo*, ale *dookoła*, *młode* / *mlode*, *skoła* / *skola*, *włozylak* ‘włożyłam’ / *wlozyl*.

Głoska *l* wymawiana jest neutralnie głównie w wyrazach węgierskich, np. *langos* ‘placek’, *Laslo* ‘Władysław’, *lewes* ‘zupa’, *grekokatolikus*. W wyrazach polskich słychać zarówno neutralne *l*, jak i zmiękczone *l'*, np. *chlyb* ‘chleb’, ale *chl'eby*, *kowol* ‘kował’, ale *kowol'u*. Warto zaznaczyć, że zarówno głoska *l* jak i *l'* zmiękczone nie są znane w języku węgierskim.

5.6 Występowanie głosek *g* i *h/ch*

Głoska *g* jest zachowana w mowie derenczan, np. *drugi*, *głowa*, *gwarili* ‘gwarzyli, mówili’, *nogi*. W wyrazach słowackich występuje głoska *h*, np. *bohata* ‘bogata’, *hore* ‘w górę’, *hruby* ‘gruby’, *huszki* ‘gęsi’, *uhle* ‘węgle’, *zohrada* ‘zagroda’. Głoska *h* realizowana jest dźwięcznie w nagłosie, np. *herbet* ‘grzbiet’, *hlopoci* ‘chłopcy’, *hejza* ‘dom, chałupa’, *hetka* ‘gdzieś’, *huncut* ‘łobuz’ oraz w śródgłosie, np. *betlehymki* ‘szopki bożonarodzeniowe’, *pohnul* ‘pachniał’, *truhla* ‘trumna’, *uho* ‘ucho’, *wahinka* ‘wanienka’. Palatalne *h'* wystąpiło tylko w wyrazach *hibaj* ‘chodź’ oraz *hipnól*, *prehipla* (od *hipnąć* ‘skoczyć, podskoczyć’). Wygłosowe *-ch* realizowane jest jako *-k*, np. *dwok* ‘dwóch’, *na krosnak* ‘na krosnach’, *trik* ‘trzech’, *w biolik* ‘w białych’, *w cornyk smatak* ‘w czarnych szmatach’.

Nagłosowa grupa *chc*, *chw* brzmi jako *f*, np. *fciol* (sporadycznie – jako *k*: *kciol*) ‘chciał’, *fce* ‘chce’, *fala* ‘chwała’, także w śródgłosie grupa *cht* wymawiana jest jako *f*, np. *plafsta* ‘płachta’.

5.7 Samogłoski pochylone

Gwara mieszkańców Derenku zachowuje kontynuanty samogłosek pochylonych *a*, *o*, *e*. Samogłoska *a* wymawiana jest jako głoska *o*, np. *bioly* ‘biały’, *downe* ‘dawne’, *godol* ‘gadał’, *pleciyniok* ‘rodzaj chałki drożdżowej’. Głoska *o* brzmi jako dźwięk pośredni pomiędzy samogłoską *o* i *u*, np. *óni*, *piecóno* ‘pieczone’, *zrobióno* ‘zrobione’, *zwóniyla* ‘dzwoniła’. Pochylona samogłoska *e* realizowana jest jako *y*, np. *dziywki* ‘dziewki’, *špiywali* ‘śpiewali’, *gniyszć* ‘gnieść’. Występują także jasne samogłoski, np. *dobra*, *gadas* ‘gadasz’, *jemu*, *taka*, *temu*.

5.8 Wymowa samogłosek nosowych

Głoska nosowa *ę* w śródgłosie realizowana jest jako połączenie samogłoski ustnej *y* + spółgłoska nosowa *m, n*, np. *cielynta* ‘ciełeta’, *dziwcynta* ‘dziewczeta’, *gałyńzie* ‘gałęzie’, *kołymbka* ‘rodzaj kołyski, w której spało niemowlę podczas prac polowych’, *myndzi* ‘między’, *myndlica* ‘międlica’, *pamiyntom* ‘pamiętam’, *pryndli* ‘przędli’, *zakryncyli* ‘zakręcili’. Wyjątkami są: *bedem / bede* ‘będę’, *bedzie / budzie* ‘będzie’, *mieso / miyso* ‘mięso’, *petnac* ‘piętnaście’, *piac* ‘pięć’, *wiakse z wiaknymi* ‘większe z większymi’. W wygłosie *ę* pozbawione jest nosowości, np. *babe* ‘babę’, *sie / szie* ‘się’, *slome* ‘słomę’.

Głoska nosowa *ą* realizowana jest w śródgłosie jako połączenie samogłoski ustnej *o* + spółgłoska *m, n*, np. *monke* ‘mąkę’, *powiönzala* ‘powiązała’, *priciongli* ‘przyciągnęli’, *świyklönce* ‘błyszczące’, *zakónsić* ‘zakąsić – zagryźć’. Spotykamy także realizację *ą* jako *a* lub *u*, np. *w miesiacu* ‘w miesiącu’, *penaże / pieniaże / penadze* ‘pieniądze’, *susiedowi* ‘sąsiadowi’, *za muz* ‘za męża’, *wuski* ‘wąski’ W wygłosie *-ą* brzmi jako *-om*, np. *chustkóm* ‘chustką’, *kefom* ‘kefą-szczotką’, *dajóm* ‘dają’, *pod pazuchóm* ‘pod pazuchą, pod pachą’, *takom* ‘taką’, *tancujóm* ‘tańczą’, *zbyrkajóm* ‘zbyrkają-dzwonią’.

5.9 Miękkosć spółgłosek

Spółgłoski miękkie: *k', g', p', b', v', m', n'* zachowują zwykle miękkosć, np. *kiedy*, *kniaziowi*, *Margieta* ‘Małgorzata’, *miesioncek* ‘księżyc’, *oblockiem* ‘obłoczkciem’, *pieniaże* ‘pieniądze’, *Remiasz*, *sziكية* ‘wszystkie’, *takiego*, *wiecór* ‘wieczór’, *zaświeciól* ‘zaświecił’, *z Belgium* ‘z Belgii’, *ciynske* ‘ciężkie’. Występuje także twarda wymowa, którą można uznać za wpływ języka słowackiego, np. *katolicke* ‘katolickie’, *ked* ‘kiedy’, *makem* ‘makiem’, *syroke* ‘szerokie’, *take* ‘takie’, *takego* ‘takiego’, *w nedziele* ‘w niedzielę’, *welki* ‘wielki’, *welkego*.

5.10 Uproszczenia grup spółgłoskowych

Grupy spółgłoskowe ulegają uproszczeniom w nagłosie, np. *dzie* ‘gdzie’, *dzieś* ‘gdzieś’ oraz w wygłosie, np. *puś* ‘puść’, *seś* ‘sześć’, *kłaś* ‘kłaść’, *plyś* ‘pleść’. Obok tego występują także realizacje całych grup spółgłoskowych zarówno w nagłosie, np. *gdzie*, *gdzieś*, jak i w wygłosie, np. *iść*, *jeść*, *prynieść* ‘przynieść’, *wlyść* ‘wleźć’.

5.11 Spółgłoski protetyczne

W nagraniach nie słycać elementów protetycznych w nagłosie typu *Jewa* ‘Ewa’, *łokno* ‘okno’, *huzda* ‘uzda’. Raz tylko wystąpiło zjawisko labializacji w wyrazie *włojna* ‘wojna’.

5.12 Fleksja rzeczownika, przymiotnika, liczebnika, zaimka

W końcówkach fleksyjnych w miejsce *-ch i -w* występuje spółgłoska *-k* w następujących przypadkach: D lm rzeczowników, np. *chłopcók* ‘chłopców’, *sinók* ‘synów’, w Msc lm rzeczowników, np. *na krosnak* ‘na krosnach’, *w Kosicak*

‘w Koszycach’, w *smatak* ‘w szmatach’ oraz w D i Msc lm przymiotników, liczebników, zaimków, np. *biolik* ‘białych’, *cornyk* ‘czarnych’, *na nik* ‘na ich’, *ónyk* ‘tych’, *tyk*, *dwok* ‘dwóch’, *trik* ‘trzech’.

Rozszerzenie zakresu użycia końcówki *-ów* (przy przejściu *-w > -k*) obserwuje się także w D lm, np. *bratók* ‘braci’, *ciastók* ‘ciast’, *nicielnicók* ‘nicielnic’, *deskók* ‘desek’, *dzieciók* ‘dzieci’, *smatók* ‘szmat’.

Nieregularne występują końcówki *-a* i *-u* w D lp, np. *do roka* ‘do roku’, *do dóma* ‘w domu’, ale *do lasu*; podobnie końcówki *-owi* i *-u* w C lp w jednosylabowych rzeczownikach rodzaju męskiego, np. *bratowi* / *bratu*, a także *-ami* i *-mi* w N lm, np. *bratami* ‘braćmi’, ale *dziećmi*, *z krowmi* ‘z krowami’.

5.13 Fleksja czasownika

W czasie teraźniejszym i przyszłym formy koniugacyjne mają końcówki: 1 os lp: *-m*, np. *bedem* / *bede* ‘będę’, *chodzim* ‘chodzę’, *gwarim* ‘gwarzę, mówię’, *idem* ‘idę’, *mom* ‘mam’, *nie możem* / *mozym* ‘nie mogę’, *pamiyntom* ‘pamiętam’, *śpiywóm* ‘śpiewam’, *widzim* ‘widzę’, *wiyim* ‘wiem’, *wybierem* ‘wybiore’; 1 os lm: *-me* lub *-my*, np. *boime sie* ‘boimy się’, *idyme lub idymy* / *idemy* ‘idziemy’, *uwidime* ‘uwidzimy’, *zabijeme* ‘zabijemy’.

W czasie przeszłym w 1 os lp występuje końcówka z głoską *-k*, np. *nakladlak* ‘nakładłam’, *poboşkalak* ‘pocałowałam’, *łapiótek* ‘złapałam’, *gwarilak* ‘gwarzyłam, mówiłam’ lub forma równa 3 os lp, np. (ja) *kosol* ‘kosił’, *zarosol* ‘zrosił’, *sie gniewala* ‘gniewała się’, *sie narodziyla* ‘narodziła się’, *śpiywala* ‘śpiewała’, *sie wydala* ‘wyszła za męż’, *wleła* ‘włała’. Kończówka z głoską *-k* jest ruchoma i niekiedy w wypowiedziach występuje z innymi częściami mowy, np. *jagek* (jak + ek) *huziala* ‘jak kołysałam’, *jok* (ja + k) *sanuwala* ‘szanowałam’, *fsek sie skrobala* (wsze ‘zawsze’ + k) ‘zawsze się drapałam’, *jo wtedyk* (wtedy + k) *widzoł* ‘wtedy widziałem’, *tagek* (tak + ek) *plakala* ‘tak płakałam’. Podobnie w 1 os lm występują formy w dwóch wariantach: *gwarilimy*, *jedlimy*, *musielimy*, *wyspalymy* lub tożsame z 3 os, np. (my) *gwarili*, *iszli*, *priszli*, *spaly*.

5.14 Przysłówki, przymyki, zaimki, modulanty

Wśród przysłówek i zaimków występują charakterystyczne formy, m.in. zakończone na *-o*, np. *kielo* / *kelo* ‘ile’, *telo* ‘tyle’; *-k*, np. *tamok* ‘tam’ (obok także *stamac / tamac*), *tutok* ‘tutaj’, pożyczone z języka słowackiego, np. *daco* ‘coś’, *daftedy* ‘wtedy’, *dafto* ‘ktoś’, *dakedy* ‘kiedys’ oraz inne, np. *hetka* ‘gdzieś, daleko’, *ka* ‘gdzie’, *nazod* ‘z powrotem’, *pokla / zakla* ‘zanim, dopóki’.

W przymykach *w*, *z* występuje tzw. *e* ruchome, np. *we siórcu* ‘w fartuchu’, *we płaŕfte* ‘w płachtę’, *we skole* ‘w szkole’, *we welki pióntek* ‘w wielki piątek’, *we wodzie*, *ze babciom*. Znajdujemy także zjawisko podwajania przymyków i zaimków, np. *ze z kosami*, *ze z malutóm* ‘z malutką’, *ze z nami* ‘z nami’, *tota* ‘ta’, *toto* ‘to’.

W nagranych tekstach występują charakterystyczne modulanty: *ka*, *ta*, np.:

*Dziś ka wyśmiejom takiego.
A potom ka ludzie jeździyli zaś drewa rómbać.
Ta sie ześli do gwary.
Kie my pošli tam do szkoły rano, ta tra bylo sie modlić.*

5.15 Charakterystyczne konstrukcje i połączenia wyrazów

Zachowaną konstrukcją jest *pluralis maiestaticus*, czyli użycie liczby mnogiej, kiedy mowa jest o osobie starszej, np.:

*Rano moja mamka stanyli o tretij.
Moja mać mie wynieśli na słonko.
Ociec tam kosiyli koło niego.
Stari ociec mali takie biole gacie.*

Obok tego funkcjonują formy w liczbie pojedynczej typu: *ociec siednoł, matka niesła*.

Występują także połączenia wyrazowe, mające określone znaczenie. Oto kilka przykładów:

- czasownik *znać* + dowolny bezokolicznik w znaczeniu ‘umieć, potrafić coś zrobić’, np. *mój hłop, to juz tak znoł śpiewać* ‘umiał śpiewać’; *on nie zno ciganić* ‘on nie potrafi oszukiwać’,
- czasownik *łapić się* + dowolny bezokolicznik w znaczeniu ‘zacząć coś zrobić’, *łapiolek sie płakać, ze moja mać be w telewizjom; mamka łapiyli się gniiys ciasta*,
- *rad / rada, rade / radzi* + czasownik *widzieć* w odpowiedniej formie osobowej w znaczeniu ‘lubić’, np. *bars radzi mie widzieli, tego rada widzim*,
- *mieć najracy* ‘lubić bardzo’, np. *bo jo cie Janicku nojraci mom*.

5.16 Leksyka gwarowa i zapożyczona

Język mieszkańców Derenku pozbawiony wpływu polszczyzny literackiej, zachował wiele archaicznych nazw, które funkcjonują do tej pory także w gwarze podhalańskiej i spiskiej, np. *bywać* ‘mieszkać, dedina / dziedzina ‘wieś’, *dogwarać sie* ‘porozumieć się z kimś; dogadać się’, *dziywka* ‘panna’, *miano* ‘imię’, *krzesnomatka* ‘matka chrzestna’, *krzesny* ‘ojciec chrzestny’, *miesiόνcek* ‘księżyc’, *narobiać* ‘robić coś stale’ (z *dziećmi narobiali*), *narodzić sie* ‘urodzić się’ (*jo sie tam narodziyla*), *na zadek* ‘do tyłu’, *odpytuwać* ‘żegnać się’ (*parobek sie odptuwoł od frajerki*), *odziewać* ‘ubierać’, *odzieci* ‘ubrani’, *parobek* ‘kawaler’, *raduwać się* ‘cieszyć się’, *rajbać* ‘prać’, *siurc* ‘fartuch’, *statki* ‘krowy’, *świekier*, *wydawać sie* ‘wychodzić za mąż’ (*ona by sie wydawala*), *wadzić sie* ‘kłócić się’, *zwyki* ‘zwyczaj’, *zawreć* ‘zamknąć’, *zapowięzać* ‘powięzać’ (*hebojcie mi zapowięzać statki*), *zawarty* ‘zamknięty’, *zbyrkać* ‘wydawać dźwięk; dzwonić’.

W tworzeniu form zdrobniałych zauważa się udział charakterystycznych formantów dla gwary podhalańskiej, np. *-iczka, -učki, -yczek* (*malučki* ‘malutki’, *wodzicka* ‘woda’, *wiyrsycek* ‘wierch’).

Wśród czasowników charakterystyczną grupę tworzą formy zakończone na *-uwać*, np. *frystykuwać* ‘jeść *frystyk*, czyli śniadanie’, *maluwać* ‘malować’, *plotkuwać* ‘plotkować’, *porusuwać* ‘ruszać czymś przez jakiś czas’, *raduwać sie* ‘cieszyć się’, *zakukuwać* ‘zaglądać’.

Wielokrotnie w wypowiedziach informatorów wystąpił czasownik *onacić*, będący zamiennikiem zastępującym inne czasowniki i przybierającym różne znaczenia, np. *sztiri dzieci odónacol* ‘tu: wychował’, *wopno onacić* ‘tu: gasić’, *to fse bylo wyonacóne* ‘tu: uzgodnione’.

Niektóre leksemy w gwarze derenczan nabrały nowego znaczenia. Takim przykładem jest wyraz *zdrówkać*. W gwarze podhalańskiej i spiskiej wyraz ten oznacza ‘mówić »na zdrowie« przy picu alkoholu’, natomiast w mowie derenczan – ‘pozdrawiać’, np.:

Kazdemy treba zdrówkać.

Ked starego raz esce uwidimy, a nie bedymy zdrówkać, tak na drugi dzień dostaniemy patyckim.

Innym przykładem zmiany znaczenia jest czasownik *nieść*, który oprócz podstawowego znaczenia, występuje także w znaczeniu ‘wieźć’, np.:

Kie bars chory był, wolali orwosia, abo na woz go položyli i nieśli na wozie.

Ociec nieśli drewa na wozie.

Konopie odnieśli potym ka do stympók.

Od wyrazu *sonki* ‘sanki’ został utworzony czasownik *sónkać sie* ‘jeździć na sankach’: *ked my sie iszli sónkać*.

W zbiorze lekсыki, którą wydobyto z nagrań duży udział ma słownictwo zapożyczone z języka słowackiego, np. *bohata* ‘bogata’, *boškać* ‘całować’, *ciżmički* ‘buty’, *dafto* ‘ktoś’, *frajer* ‘narzeczony’, *frajirka / frajerka* ‘narzeczona’, *haicek* ‘gaj’, *haluszki* ‘kluski’, *huszki* ‘gęsi’, *hudobna* ‘biedna’, *lym* ‘tylko’, *omsa* ‘msza’, *szablicka* ‘szabla’, *sziumna* ‘ładna’.

W grupie słownictwa znajdują się nazwy zapożyczone z języka węgierskiego, np. *bardo* ‘element warsztatu tkackiego’, *barsiun* ‘aksamit’, *baciar* ‘hulaka’, *gróf* ‘hrabia’, *hotar* ‘granica’, *kielcik* ‘wydatek’, *siuhaj* ‘kawaler’. W wypowiedziach informatorów zwracają uwagę wyrazy o rdzeniach węgierskich, do których dodawane są polskie końcówki, np. *atelepituwać*, *otelipituwał* < *letelepítése* ‘przesiedlić’, *za estergajosza* < *esztergályos* ‘tokarz’.

Zebrałe słownictwo nie wykazuje dużego zróżnicowania pod względem lekсыkalnym. Tylko nieliczne desygnaty mają warianty lekсыkalne, np. *dziwcynta / dziywki*, *familia / rodzina*, *gadać / gwarić*, *lendelski / polski*, *madziarski / uherski / węgierski*, *mać / matka / mama / maminka*, *stary ociec / dziadek*, *stara mać / babcia*, *siuhaj / parobek*, *śpiewanka / peśnicka*, *wydawać sie / iść za muz*.

6 PODSUMOWANIE

Analiza gramatyczna i leksykalna nagranych rozmów z byłymi mieszkańcami Derenku skłania do kilku ogólniejszych konkluzji.

Po pierwsze, język derenczan z całą pewnością jest polską gwara południowomałopolską. Nie ma powodu rozstrzygać, czy podhalańską, czy spiską, gdyż różnice pomiędzy gwarą tych trzech miejscowości, z których przybyli osadnicy, są marginalne. Za podhalańsko-spiską genealogią przemawia wiele przedstawionych powyżej cech języka derenczan, m.in. mazurzenie, archaizm podhalański, akcent inicjalny, wymowa samogłosek pochylonych i nosowych, obecność spółgłoski *-k* w zakończeniach fleksyjnych rzeczownika, przymiotnika, liczebnika, zaimka i czasownika oraz bezokolicznikowy formant *-uwać*. Gwara derenczan obfituje w leksykę charakterystyczną dla regionu Podhala i Spisza. Odnajdujemy tu wiele starych formacji, funkcjonujących po dziś dzień w gwarze podhalańskiej i spiskiej, np. *diedzina, miano, ka, krzesnomatka, podnozaje, parobek, świekier, zazbyrkać*.

Po drugie, wyniesiona gwara przed trzema wiekami gwara podhalańsko-spiska i pozostająca pod wpływem języka słowackiego i węgierskiego stała się swoistym kodem mieszanym. Duży wpływ na gwara derenczan miał język słowacki ze względu na bliskie sąsiedztwo i łatwe nawiązanie kontaktów ludźmi mówiącymi podobnym językiem, w przeciwieństwie do niezrozumiałego języka węgierskiego. Tym, co dodatkowo zbliżało polskich osadników do Słowaków, była religia katolicka. Mieszkający w okolicy Węgrzy byli przeważnie wyznania kalwińskiego. Rezultatem kontaktów z językiem słowackim jest m.in. konsekwentna realizacja głoski *rz* jako *r* oraz zapożyczone słownictwo, np. *haluszki, lem, zahrada*.

Wpływ języka węgierskiego na gwara derenczan na większą skalę rozpoczął się dopiero, gdy zostali przesiedleni z Derenku i znaleźli się w otoczeniu Węgrów. Należy dodać, że w gwarach południowomałopolskich występują także zapożyczenia z języka słowackiego i węgierskiego, o których wspominaliśmy powyżej, np. *bardo, baciár, gróf, retiazka / rzeciazka, rezać / rzezać, ryftar / ryftorz, szuihaj*. Warstwa słowackich naleciałości, a także wpływów języka węgierskiego zarówno na gwara derenczan, jak i na gwary południowomałopolskie wymagałyby dokładnego zbadania przez językoznawców słowackich i węgierskich.

Po trzecie, warto jeszcze zastanowić się, jak to się stało, że taka etniczna wyspa przetrwała tyle lat w węgierskim otoczeniu? Na pewno sprzyjało temu przede wszystkim peryferyjne położenie wsi. Derenk był miejscem izolowanym, położonym w okolicy leśnej, z dala od ośrodków kultury węgierskiej. Najbliższa węgierska osada Szögliget była oddalona o pięć kilometrów na południe od wsi. Odosobnienie to sprzyjało kultywowaniu języka i obyczajów wyniesionych ze starego kraju.

Po czwarte, warto jeszcze wspomnieć o świadomości narodowej mieszkańców Derenku. Najstarsze pokolenie derenczan zachowało derencką świadomość, wypełnioną konkretnymi doświadczeniami związanymi z tamtym miejscem.

Polskie pochodzenie dla byłych derenczan nie było początkowo takie oczywiste. Kiedy mówili o sobie, często używali nazwy *tóth* ‘Słowak lub Słowianin’, bo tak byli określani przez mieszkańców okolicznych wsi. O nasileniu świadomości polskości można mówić dopiero od lat 70. ubiegłego wieku dzięki upowszechnieniu badań historycznych na temat pochodzenia osadników z Derenku.

LITERATURA

- Artowicz 1997** = Elżbieta Artowicz, Zbiorowość polska na Węgrzech i jej język, w: *Język polski poza granicami kraju*, red. Stanisław Dubisz, Opole: Uniwersytet Opolski, 1997, 145–161.
- Bubenko-Greszkó 1998** = Waleria Bubenko-Greszkó, Polska gwara Derenczan na Węgrzech, *Łódzkie Towarzystwo Naukowe* 99 (1998), 215–219.
- Dejna 1992** = Karol Dejna, Interferencje słowackie w polskiej gwarze na Węgrzech, w: *Słowiańskie pogranicze językowe*, red. Kwiryna Handke, Warszawa: Instytut Słowianoznawstwa PAN, 1992, 23–28.
- Gotkiewicz 1962** = Marian Gotkiewicz, Migracje ludności polskiej po południowej stronie Karpat, *Rocznik Naukowo Dydaktyczny WSP w Krakowie* 1 (1962), 127–189.
- Hemmert 1971** = Maria Hemmert, O polskiej gwarze wsi Istvánmajor na Węgrzech, *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego* 8 (1971), 88–111.
- Hemmert 1970** = Maria Hemmert, *Gwara polska wsi Emöd Istvánmajor na Węgrzech*, Szeged: Uniwersytet w Szegedzie, 1970 (maszynopis rozprawy doktorskiej).
- Hemmert 1972** = Maria Hemmert, O wpływach leksykalnych języka węgierskiego na dialekt polski wsi Istvánmajor na Węgrzech, *Język Polski* 52 (1972), 369–373.
- Hemmert-Udalska 1990** = Maria Hemmert-Udalska, Teksty gwary polskiej mieszkańców Istvánmajor na Węgrzech, *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 35 (1990), 111–116.
- Kantor – Kraszińska 1981** = Ryszard Kantor – Ewa Kraszińska, *Potomkowie osadników z Polski we wsiach Derenk i Istvánmajor na Węgrzech 1: zarys gospodarki, 2: kultura społeczna i duchowa*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1981.
- Kowalczyk – Kowalczyk – Łukuś 2014** = Anna Kowalczyk – Julian Kowalczyk – Elżbieta Łukuś, *Słownik gwarowy mieszkańców Derenku i ich potomków = Derenki Lengyelék Góral Lengyel Magyar Szótára*, Edelény: Stowarzyszenie Borsod-Torna-Gömör-Egyesület, 2014.
- Kraszewski 1992** = Piotr Kraszewski, Polacy na Węgrzech, w: *Polonia w Europie*, red. Barbara Szydłowska-Ceglowa, Poznań: Polska Akademia Nauk – Zakład Badań Narodowościowych, 1992, 551–558.
- Małecki 1938** = Mieczysław Małecki, *Język polski na południe od Karpat*, Kraków: Gebethner i Wolff, 1938.
- Rémiás 2004** = Tibor Rémiás, *In memoriam Derenk I: a derenki lengyelség nyomában: a temetőkutatók redményei az egyházi halotti anyakönyvek alapján*, Miskolc–Budapest, 2004.
- Rémiás 2005** = Tibor Rémiás, *In memoriam Derenk II: a derenki lengyelség kapcsolattrendszere a házasultak gyházi könyvei tükrében*, Miskolc–Budapest, 2005.
- Rémiás 2007** = Tibor Rémiás, *In memoriam Derenk III: a derenki lengyelség nyomában az egyházi születési ill. keresztelési anyakönyvek alapján*, Miskolc – Budapest, 2007.
- Rémiás 2009** = Tibor Rémiás, *Derenk: polska wieś góralska (monografia historyczna)*, tłum. Konrad Sutarski – Ewa Słaba Rónay, Miskolc: Dominium, 2009.
- Reychman 1956** = Jan Reychman, Jeszcze o gwarach polskich na Węgrzech, *Język Polski* 36 (1956), 304–305.
- Reychman 1966–1967** = Jan Reychman, Dzieje Polonii węgierskiej, *Problemy Polonii Zagranicznej* 5 (1966–1967), 47–62.
- Stefańczyk 1995** = Wiesław Stefańczyk, *Język Polonii węgierskiej: ujęcie typologiczne*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Polonijny, 1995.

Stefańczyk 2013 = Wiesław Stefańczyk, Mniejszość polska na Węgrzech. Stan i potrzeby badań, *Konteksty kultury* 10 (2013), nr 4, 479–488.

Stieber 1950 = Zenon Stieber, Polska gwara na Węgrzech, *Język Polski* 30 (1950), 177–180.

Štolc 1949 = Jozef Štolc, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1949, 431–439.

POVZETEK

Jezik potomcev poljskih kolonistov v Derenku na Madžarskem

Članek obravnava glavne značilnosti v jeziku potomcev poljskih kolonistov na Madžarskem. Avtorica v njem ugotavlja, koliko se slovniški in slovarski pojavi navezujejo na poljska narečja.

Derenščina je samosvoj mešani kod s prvinami treh jezikov: poljščine, slovaščine in madžarščine. Podlaga tega koda je podhalsko-spiški govor. Na podhalsko-spiški izvor kažejo naslednji slovniški pojavi: mazurjenje, podhalska arhaičnost, začetni naglas, izgovor zoženih in nosnih samoglasnikov, prisotnost soglasnika *-k* v pregibnih končajih samostalnika, pridevnika, števnik, zaimka ter glagola in obrazila *-uwać* v nedoločnikih. Na leksikalni ravni nastopajo stari izrazi, ki jih srečujemo tudi v južnopoljskih govorih, npr. *dziedzina*, *dziewka*, *miano*, *ka*, *krzesnomatka*, *podnozaje*, *parobek*, *świekier* in *zazbyrkać*.

Na govor, ki so ga pred tremi stoletji prinesli z malopoljskega juga, sta vplivali slovaščina in madžarščina. Nasledek stikov s slovaščino je med drugim dosleden prehod glasu *rz* v *r* ter izposojenke kakor *haluszki*, *lem*, *zahrada*. Vpliv madžarščine je razviden na leksikalni ravni v besedah tipa *atelepitować*, *bardo*, *hejza* in *hotar*.

JOŽA HORVAT

POGLED U SUVREMENU ANTROPONIMIJU SVETOGA ĐURĐA: OSOBNA IMENA

COBISS: 1.02

Pogled v sodobno antroponimijo Svetega Đurđa: osebna imena

S terensko raziskavo so bili zbrani onimi v vasi Sveti Đurđ v ludbreški Podravini (v Varaždinski županiji v Republici Hrvaški). Pričujoče delo kaže, kako je uporaba antroponimov odvisna od sporazumevalnega konteksta; posebna pozornost je namenjena osebnim imenom. Jedro pričujoče razprave vsebuje analizo jezikovnih in zunajjezikovnih značilnosti zabeleženih primerov osebnih imen glede na njihov izvor, ponuja pa tudi ugotovitve, kako so osebna imena vključena v jezikovni sistem tega kajkavskega govora in sociokulturni kontekst. V zadnjem delu sta na razpolago primerjava osebnih imen v neuradni in uradni komunikaciji ter obrazložitev razmerja med osebnimi imeni in drugimi imenskimi kategorijami.

Ključne besede: hrvaščina, kajkavsko narečje, govor Svetega Đurđa, antroponimija, osebna imena

Insight into the contemporary anthroponymy of Sveti Đurđ:

First names

A field research method was used to collect onymic data in the village of Sveti Đurđ (located in Drava Basin region in the surroundings of the town of Ludbreg, County of Varaždin, Republic of Croatia). The paper illustrates how the use of anthroponyms depends on the communicative context, and special attention was paid to first names. The central part of the paper provides an analysis of the linguistic and extralinguistic characteristics of the attested names classified according to the criterion of their origin. It also ascertains how they fit into the system of the local Kajkavian dialect and within the sociocultural context. The last part of the paper indicates the difference between first names in unofficial and official communication, and explains the relation between first names and other onymic categories.

Keywords: Croatian, Kajkavian, local dialect of Sveti Đurđ, anthroponymy, first names

1 UVOD

Varaždinska županija može se podijeliti na četiri cjeline koje gravitiraju četirima gradskim središtima: Ivancu, Ludbregu, Novomu Marofu i Varaždinu. Područje koje gravitira gradu Ludbregu naziva se ludbreška Podravina (Kurtek 1983: 9; Feletar 1997: 13). Općina Sveti Đurđ, sa sjevera omeđena položem rijeke Drave, a s juga rijekom Plitvicom, ima središnji položaj u ludbreškoj Podravini, a obuhvaća devet sela (Hrzenicu, Karlovec, Komarnicu, Luku, Obrankovec, Priles, Sesvete, Strugu i Sveti Đurđ). Ime *Sveti Đurđ* pojavljuje se već 1334. u popisu župa Komarničkoga arhidakonata u *Statutima Zagrebačkoga kaptola* Ivana Arhidakona, odnosno u prvome popisu sela ludbreškoga vlastelinstva iz 1360. kao

Zenth György, a u tome selu dakle, s kontinuitetom većim od 650 godina, živi autohtono stanovništvo (Buturac 1990: 25; Belović 2008: 38).

2 METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Prikupljanje građe obavljeno je terenskim istraživanjem (uz pomoć ciljanih upitnika) 2013. godine te se nadovezuje na prethodna dijalektološka istraživanja koja je autor provodio od 2007. godine. S tim u skladu, za ispitivanje je izabrano 20-ak starijih mještana na koje je manje utjecao standardni jezik itd.¹ Razgovori s informantima snimljeni su diktafonom, a građa je poslije zapisana tradicionalnom hrvatskom dijalektološkom transkripcijom (usp. Menac-Mihalić – Celinčić 2012) te tako pripremljena za analizu.

3 ANTROPONIMIJSKE KATEGORIJE U SVETOME ĐURĐU

Identifikacija i diferencijacija stanovnikâ u Svetome Đurđu ostvaruje se uporabom različitih antroponimijskih kategorija, ovisno o komunikacijskome kontekstu.²

3.1 Neslužbeni komunikacijski kontekst

3.1.1 U obitelji i u izravnoj interakciji dvaju sugovornika pojedinca se identificira *jednoimenskom formulom*:

[a] neutralnom (temeljnom) varijantom osobnoga imena,³ npr. *Āna, Jēla, Klōra, Pāvel* itd.

[b] obilježenom (pokraćenom ili izvedenom) varijantom osobnoga imena, npr. *Ānka, Fērda, Īfka, Jōžek* itd. ili

[c] osobnim nadimkom, npr. *Brācu, Cīcu, Māšljin, Sēka* itd.

3.1.2 Među rodbinom (porodicom) osoba se može identificirati:

▪ *jednoimenskom formulom*;⁴

▪ *dvorječnom formulom*;⁵

[a] varijantom osobnoga imena i posvojnim pridjevom izvedenim od varijante osobnoga imena člana obitelji (najčešće roditelja ili supružnika), npr. *Ròk Trēžin, Māra Vládijeva* itd.

1 U istraživanju su sudjelovali: Franjo Bahat, Stjepan Belović, Anka Horvat, Josip Horvat, Darko Kovaček, Đuro Kovaček, Franjo Kovaček, Ivan Kovaček, Jelka Kovaček, Josip Kovaček, Marija Kovaček, Pavla Kovaček, Zlatica Kovaček, Katica Markovčić, Stjepan Markovčić, Marija Milak, Štefica Sačer, Marija Vađunec, Dragica Zlatar. Na podacima te na spremnosti za pomoć i strpljenju zahvaljujem im.

2 Funkcioniranje antroponimijskih kategorija u tome selu već je, radi kontekstualizacije, pojašnjeno u Horvat 2012a.

3 Neutralnu (temeljnu) varijantu osobnoga imena ne poistovjećujemo sa službenom varijantom jer ne mora odgovarati službenomu liku (prilagodljivomu standardu).

4 Rabe se kao i u obitelji.

5 Kako sastavnice nisu **samo** imena, takvu formulu nazivamo *dvorječnom*, a ne dvoimenskom.

- [b] varijantom osobnoga imena i ktetikom mjesta u kojemu sada živi ili iz kojega potječe, npr. *Zòran t̃nyfskì, Zòran kypřivnìčkì* itd.⁶
- [c] apelativom sa značenjem rodbinske veze i varijantom osobnoga imena, npr. *t̃ca Mára, vùjča Īva* itd.
- [d] apelativom sa značenjem rodbinske veze i ktetikom mjesta u kojemu sada živi ili iz kojega potječe, npr. *màma kypřivnìčka, stríc prìl̃škì* itd. te
- [e] apelativom sa značenjem rodbinske veze i obiteljskim nadimkom, npr. *mòjka Smòlčeva, t̃ca Štefájnkya* itd.

Unutar porodice nisu zabilježene kombinacije osobnoga imena i obiteljskoga nadimka, kao ni osobnoga nadimka i obiteljskoga nadimka. U porodici je osobni nadimak dovoljno prepoznatljiv kao kategorija te ne zahtijeva dodatne elemente koji bi ga specificirali.

3.1.3 U većoj zajednici (dijelu sela, cijelome selu ili njegovoj okolici) moguća je uporaba jednoimenskih i dvoimenskih formula.

Za preciznu identifikaciju i diferencijaciju rijetko je dovoljna *jednoimenska formula*. Jedinственe osobne nadimke (npr. *Cìcy, Cùjzek, Čřjòk, Fàšjenk, Glòdnì* itd.) ili, rjeđe, varijante osobnih imena (npr. *Žàn, Žùlìjy* itd.), prepoznatljive širom naselja, nemaju svi stanovnici.

Zato se češće rabi *neslužbena dvoimenska formula*:

- [a] varijanta osobnoga imena + osobni nadimak, npr. *Pèry Bugar* itd.
- [b] varijanta osobnoga imena + singularizirani lik pravoga obiteljskog nadimka,⁷ npr. *Frànc Smòlčef, Fyřjòn Pelingeruf* itd.
- [c] varijanta osobnoga imena + singularizirani lik nepravoga obiteljskog nadimka, npr. *Īva Baxatuf, Īfka Zlatòryva, Dànìca Čyřilìyva* itd.
- [d] osobni nadimak + singularizirani lik nepravoga obiteljskog nadimka, npr. *Tàta Kìšjčef* itd.

Stilski neobilježen poredak sastavnica, prema napomenama ispitanikâ, podrazumijeva stavljanje osobnoga imena na prvo mjesto.

Žele li preciznije opisati i diferencirati osobu, sugovornici će rabiti *višerječnu imensku formulu* s dodatnim označivačima (npr. ojkonimima, kteticima itd.).

3.2 Službeni komunikacijski kontekst

U službenim se komunikacijskim situacijama (npr. u školi, općini, crkvi, ambulanti itd.), koje se, oprečno neslužbenomu kontekstu, realiziraju i u pisanome obliku (dokumentima poput matica, medicinskih kartona itd.) rabi *službena dvoimenska formula*, imensko-prezimenska, npr. *Đuro Bahat, Štefa Sačer, Đurđica Namjesnik, Kruno Stančin* itd.

6 Ta je formula vrlo korisna postoji li među rodbinom više nositelja istoga imena.

7 Detaljnije o uporabi termina *pravi* i *nepravi obiteljski nadimci* v. u Frančić 1994.

4 OSOBNA IMENA U SVETOME ĐURĐU

Razlikovanje službenoga i neslužbenoga uporabnog konteksta posebno je važno pri analizi osobnih imena jer se ona pojavljuju u objema komunikacijskim situacijama.

4.1 Osobna imena u neslužbenoj komunikaciji

Prikupljeni primjeri osobnih imena u neslužbenoj komunikaciji obuhvaćaju temeljna, pokraćena i izvedena imena. Radi preglednosti i ilustracije njihova međudnosa predstavljena su i klasificirana u tablicama (v. najprije poglavlje *Prilozi*). U skladu s metodologijom zasebnoga predstavljanja muških i ženskih osobnih imena, analiza prikupljene građe potkrijepljena primjerima također je podijeljena u dvije veće cjeline.

4.2 Muška osobna imena

4.2.1 Osvrt na popis prikupljenih muških osobnih imena

Na temelju uvida u predstavljenu građu o muškim imenima u neslužbenoj komunikaciji moguće je zaključiti:

- [a] U antroponimikonu mjesta nisu potvrđene **dvorječne** osobnoimenske formule, što zrcali jezičnu ekonomiju.
- [b] Antroponimikom dominiraju svetačka imena. U tome se ogleda tradicija nadijevanja osobnih imena prema katoličkome kalendaru (spomendan najbližega (važnijeg) svetca potiče na odabir imena za dijete), odnosno prema imenima predaka (očeva, djedova itd.) od kojih se nasljeđuje i vjerska tradicija. Unatoč tomu, u korpusu imena mjesta dobro su zastupljena i narodna (slavska) imena.
- [c] Među narodnim imenima najčešće su izvedene varijante, dok su temeljna, pokraćena i izvedena svetačka imena gotovo ravnomjerno zastupljena.
- [d] Najčešća muška temeljna imena (Josip, Ivan i Stjepan) razvila su zbog diferencijacije najbogatiji fond izvedenih imena.

4.2.2 Jezična analiza muških osobnih imena

[1] Uvid u fonološke osobitosti

Temeljna su imena u neslužbenoj komunikaciji prilagođena fonološkomu sustavu mjesnoga govora⁸ (bez obzira na to jesu li preuzeta iz hrvatskoga standarda (mlađa), latinskoga ili iz jezika s kojima je sustav bio u dodiru, najčešće mađarskoga ili njemačkoga).⁹ Istu pojavu, dakako, opažamo u korpusu pokraćenih i izvedenih imena.

⁸ Više v. u Belović – Blažeka 2009; Horvat 2010; 2011.

⁹ U najvećemu broju primjera prepoznajemo upravo utjecaj njemačkoga i mađarskoga jezika, s kojima je kajkavsko narječje dugo bilo povezano. Nekoliko primjera pak zrcali životne priče određenih pojedinaca, čiji je kontakt s drugom kulturom (putovanja, rad u inozemstvu itd.) imenovatelje motivirao na odabir neuobičajene varijante imena (npr. *Žan*, *Žulij* itd.).

Odrizi ishodišnih glasova u imenima, neovisno o podrijetlu, uglavnom se podudaraju s odrazima u općemu leksiku, kao što pokazuju i primjeri: $\tilde{a} > a$ (*Drázen, Válent, Vládi*), $\tilde{a} > \varnothing$ (*Blôš, Drôš*), $\tilde{o} > o$ (*Dôlfa, Jôža*), $\tilde{o} > \varnothing$ (*Jôžji*), $\tilde{a} > \varnothing$ [uz nazal] $> \varnothing$ (*Furjôn, Jônuš, Týmôš*), nenagl. $o > u <$ nenagl. u (*Bártul, Dýmína, Jeguštin, Šimun*), nenagl. $\varepsilon > e$ (*Pável, Pêter*), $\tilde{e} > e$ (*Déjan*); finalni su zvučni konsonanti obezvučeni (*Lôjs*), potvrđen je samo jedan par afrikata (*Žèlek, Žúra, Tònček, Dàncč*), v u određenim položajima ima svojstva opstruenta (*Sláfkuj*), l je palataliziran ispred u (*Lúka, Lúdva*), x i f dio su sustava (*Fèrenc, Štèf, Mìxôl*), u određenim se primjerima pojavljuje protetski j (*Jendrôš, Jeguštin*) itd. Zanimljiv je i refleks vokala e u imenima aloglotskoga podrijetla (nedosljedan u svim primjerima): *Bedèna, Žèlek, Èdu, Fèrdu, Fèrenc, Fèri, Fèri, Pêter, Pèru, Štèf, Štèfika* itd.

Analiza fonemske postavice imena omogućuje određivanje njihova podrijetla (npr. u imenima *Fèrenc, Gôber, Jendrôš, Matjôš, Mìxôl, Týmôš* itd. primjećujemo mađarski jezični utjecaj, dok se njemački zrcali u likovima *Frànc, Lúdva, Štèf* itd.). Ipak, pri zaključivanju o podrijetlu određenoga imena treba biti oprezan i voditi računa o rasprostranjenosti iste osnove. Primjerice, iako bi se za ime *Joža*¹⁰ mogao pretpostaviti i mađarski utjecaj ($< József$), treba imati na umu da je ono rasprostranjeno i u štokavskim krajevima (npr. u Promini kraj Drniša, više v. u Čilaš Šimpraga 2011: 354), pa postaje jasno da je takav utjecaj manje vjerojatan. Unatoč fonetskoj sličnosti imena *Mìkùla* s mađarskim likom *Miklós* ili slovenskim *Miklavž*, potvrđenost prezimenâ i toponimâ s tom osnovom (npr. *Mikulić*) i u štokavskim područjima na koja mađarski utjecaj nije bio toliko značajan upućuju nas na to da je m dobiveno fonološkim razvojem.¹¹ Premda imena *Žúka, Žúra, Žúru* na fonološkome planu imaju sličnosti s mađarskim likom *György*, njihov razvoj treba pratiti iz grč. *Geórgios* preko lat. *Georgius*, te daljnjim promjenama $*ge > đ$ i $\tilde{o} > u$ (više v. u Vidović 2007: 436–437).

[2] Uvid u morfološke osobitosti

[2.1] Deklinacija

Muška imena (uz apelative koji odgovaraju istomu morfološkom izorku) mogu se (prema Horvat 2012b: 263–264) podijeliti u sljedeće tipove:

[a] Imena koja završavaju konsonantom

Dekliniraju se beziznimno po a -deklinaciji (npr. *Ròk* ⟨GA jd. *Ròka*, DL jd. *Ròku*, I jd. *Ròkum*...⟩ itd.).

[b] Imena s dočetakom $-i$ u N jd.

U deklinaciji imaju iste nastavke kao i imenice koje završavaju konsonantom, a umetanjem glasa $-j-$ ispred nastavka izbjegava se zijev: *Vládi* ⟨GA jd. *Vládija*, DL jd. *Vládiju*, I jd. *Vládijum*...⟩, *Júli*, *Láci*, *Nôci*, *Rúdi*, *Vládi* itd.

¹⁰ Za hipokoristik *Jôžji* sigurno je da je nastao pod utjecajem mađarskoga jezika.

¹¹ Skok II: 518 smatra da je početni glas m u hrvatskim, slovenskim i mađarskim inačicama osobnoga imena nastao disimilacijom u svezi s pridjevom *svet/szent*.

Dočetak *-i* može se objasniti utjecajem mađarskoga jezika, u kojemu se hipokoristici tvore tim sufiksom (*-i*).

- [c] Imena s morfemom *-y* te dio imena s morfemom *-a* u kanonskome obliku Dijelu muških imena (uključujući hipokoristike) koja završavaju vokalima *-a* ili *-y* (npr. *Fërda*, *Ìva*, *Màrky*, *Mìry*, *Pèry*, *Štèfy* itd.) svojstvena je posebnost u ostatku paradigme. U deklinaciji imaju iste nastavke kao imenice koje završavaju konsonantom, a zijev je izbjegnut umetanjem glasa *-j-* ispred nastavka (npr. *Màrky* ⟨GA jd. *Màrkija*, DL jd. *Màrkijy*⟩; *Fërda* ⟨GA jd. *Fèrdija*, DL jd. *Fèrdijy*⟩ itd.). Ta se pojava može objasniti analogijom prema mađarskome, u kojemu se hipokoristici tvore sufiksom *-i*.

Dio neslužbenih muških osobnih imena koja završavaju s *-a* deklinira se samo po *e*-deklinaciji (*Mìkùla* ⟨G *Mìkùle...*⟩), dio samo po *a*-deklinaciji (npr. *Fèrda* ⟨G *Fèrdija...*⟩; *Ìudva* ⟨G *Ìudvija...*⟩; *Mìška* ⟨G *Mìškija...*⟩ itd.), a za dio takvih imena potvrđeni su oblici sklanjani po objema deklinacijama (npr. *Ìva* ⟨G *Ìvija/Ìve*⟩; *Jòža* ⟨G *Jòže/Jòžija*⟩; *Žùra* ⟨G *Žùre/Žùrija*⟩ itd.).¹²

Za muška imena na *-a* specifično je da uz sinkretizam u nominativu i vokativu mogu imati i posebni vokativni oblik preuzet iz *e*-deklinacije (usp. Horvat 2012b: 258–259).

[2.2] Posvojni pridjevi

I u opisu tvorbe posvojnih pridjeva moguće je približno slijediti prethodno pojašnjenu klasifikaciju imena na tipove:

- [a] Muška imena koja završavaju konsonantom
Posvojni se pridjevi od takvih imena tvore nastavkom *-uf* (npr. *Ròk* > *Ròkuf*, *Vlàdek* > *Vlàdekuf* itd.).
- [b] Muška imena s dočekom *-i* u N jd.
Posvojni se pridjevi od takvih imena tvore nastavcima *-ef/-uf*, a zijev se izbjegava umetanjem *-j-* (npr. *Jùlì* > *Jùlijef/Jùlijuf*, *Làcì* > *Làcijef/Làcijuf* itd.).¹³
- [c] Muška imena s morfemom *-y* u N jd.
Također im je svojstvena paralelna upotreba dvaju sufikasa, *-ef/-uf*, a zijev se izbjegava umetanjem *-j-* (npr. *Bòžy* > *Bòžijef/-ijuf*, *Stànkù* > *Stànkijef/-ijuf* itd.).
- [d] Muška imena s morfemom *-a* u kanonskome obliku
Imena poput *Žùra*, *Fèrda*, *Gìga*, *Ìva*, *Jòža*, *Ìudva*, *Mìkùla*, *Pìšta*, *Rùda*, *Žìga* itd. posvojne pridjeve mogu tvoriti na više načina, pri čemu su kolebanja (ili višestruke mogućnosti (*-uf*: *-ijef/-ijuf* (kao imenice muškoga roda) : *-in* (kao imenice ženskoga roda))) zabilježena čak i u idiolektu istoga ispitanika.

¹² Slično je za varaždinsko područje utvrdila A. Frančić (2011).

¹³ Moguće je da su te dvostrukosti analogne dubletama u deklinaciji pridjeva: npr. *vèl'kì* ⟨L jd. *vèl'kum/vèl'kem*⟩ itd.

Donosimo stoga sve zabilježene mogućnosti: *Žura* > *Žur-ijef/-ijuf/-uf/-in*, *Fěrdā* > *Fěrd-uf/-ijef/-ijuf*, *Gřga* > *Gřg-uf/-ijef/-ijuf*, *Īva* > *Īv-uf/-ijef/-ijuf*, *Jōža* > *Jōž-uf/-ijef/-ijuf/-in*, *Lūdva* > *Lūd-uf/-ijef/-ijuf*, *Mīkula* > *Mīkulyf*, *Pišta* > *Piš-uf/-ijef/-ijuf*, *Rūda* > *Rūd-uf/-ijef/-ijuf*, *Žīga* > *Žig-uf/-ijef/-ijuf*.

Na istraženome području oblici na *-uf* stariji su od ostalih navedenih (o tome svjedoče drugi (konzervativniji) onimijski primjeri: toponimi (npr. *Mīkulyf jōrek* južno od Ludbrega) i obiteljski nadimci – pravi (*Pištuvi*) i nepravi (od prezimena na *-a* (*Čurilyvi* (< *Čurila*), *Štorguvi* (< *Štorga*), *Kapustuvi* (< *Kapusta*)) potvrđenih u Sv. Đurđu, odnosno od *Bendelja*, *Harambaša*, *Varga*, *Vukina*, *Vručina* i sl. potvrđenih u okolnim selima).¹⁴

[3] Osobitosti pokraćenih i izvedenih muških osobnih imena

[3.1] Pokraćena imena

Pokraćena imena nastala su od:

[a] početnoga dijela temeljnoga imena

Toj skupini pripada većina prikupljenih pokraćenih imena (npr. *Baltazar, *mađ. Boldiszár > *Bolta*; *Božidar > *Božy* (te sva pokraćena narodna imena); *Grgur > *Gřga*; *Ivan > *Īva*; *njem. Stephan > *Šřef*; *Viktur* > *Viki*; *Žigmund > *Žiga* itd.).

[b] završnoga dijela temeljnoga imena

Toj skupini pripada manji dio prikupljenih pokraćenih imena (npr. *Ālojs* > *Lōjs*, *mađ. András > *Drōš*; Ignac > *Nac* itd.).

Jednosložna imena (npr. *Blōš*, *Frānc*, *Rōk*) te dio dvosložnih imena (npr. *Ādam*, *Kārly*, *Lūka*, *Mārtyn*, *Mlāden*, *Zlātky* itd.)¹⁵ nisu skloni pokraćivanju (tablica 1).

Većina je pokraćenica dvosložna, premda su potvrđeni i jednosložni (*Tōnc*, *Dānc*, *Šřef*, *Vīnc*), odnosno trosložni primjeri (*Bedēna*, *Dymīna*). Uvidom u tablicu zaključujemo da se među mogućim formulama pokraćivanja brojnošću ističu one tvorene od prvoga sloga temeljnoga imena, dodanoga prvog konsonanta drugoga sloga temeljnoga imena te vokala *-a* (12), *-i* (9), *-y* (10).

[3.2] Izvedena imena

Izvedena imena mogla su nastati sufiksacijom:

[a] pokraćenih imena:

npr. *Jōža* > *Jōška*, *Jōžek*, *Jōžika*, *Jožina*; *Īva* > *Īvek*, *Īvica*; *Tōma*, *Tōmy* > *Tōmek*; *Drōš*, *Drāšy* > *Drōšek* itd.

¹⁴ Za više detalja v. Horvat 2012a: 76.

¹⁵ To ograničenje nije strogo kao kod dvosložnih temeljnih ženskih imena pa nalazimo potvrde: *Josip > *Jōža*; *mađ. András > *Drōš*; *Gašpar > *Gāšy*; *Rudolf > *Rūdij*, *Rūda*; *Pēter* > *Pēry* itd.

Tablica 1: Obrasci pokraćivanja temeljnih muških osobnih imena

Obrazac pokraćivanja	Primjeri pokraćenih osobnih imena
1. slog tem. imena + -c + -ø	<i>Jòc</i>
1. slog tem. imena + -č + -ø	<i>Dànc, Jùlc</i>
1. slog tem. imena + 1. konsonant 2. sloga tem. imena + -ø	<i>Št'ejf, V'inc</i>
1. slog tem. imena + 1. konsonant 2. sloga tem. imena + -a	<i>Bòlta, Dòlfa, Žùra, F'èrda, G'ìga, Gusta, Gùšta, Jòža, Lùdva, M'ika, Rùda, Tòma</i>
1. slog tem. imena + 1. konsonant 2. sloga tem. imena + -i	<i>Dòlfi, F'èri, F'èri, Gùsti, Jòži, Jùli, Láci, Rùdi, Vladi</i>
1. slog tem. imena + 1. konsonant 2. sloga tem. imena + -u	<i>Bòžu, Dràgu, Žùru, Èdu, F'èrdu, Krùnu, Miru, N'enu, Št'efu, Tòmu</i>
početna dva sloga tem. imena + 1. konsonant 3. sloga tem. imena + -a	<i>Dum'ina</i>
1. slog tem. imena + (uz prethodnu metatezu drugih dvaju slogova) 1. konsonant 3. sloga tem. imena + 1. konsonant 2. sloga tem. imena + -a	<i>Bed'ena</i>
1. slog tem. imena + -a	<i>Ž'iga</i>
1. slog tem. imena + -i	<i>V'iki</i>
1. slog tem. imena + -u	<i>G'asu</i>
1. slog tem. imena + završni konsonant tem. imena + -u	<i>P'èru</i>
završni slog tem. imena + -ø	<i>Dr'òš, L'òjs</i>
završni slog tem. imena + -a	<i>T'una</i>
završni slog tem. imena + -i	<i>T'oni</i>
završni slog tem. imena + -u	<i>Dr'asu</i>
završni slog tem. imena + -č + -ø	<i>T'onc</i>

Na terenu su prikupljena i temeljna imena čiji pokraćeni likovi nisu potvrđeni u suvremenome stanju, no iz izvedenica s istom osnovom mogu se pretpostaviti (npr. *Màrijan* (tem.) > *Màrek* (izv.); *Dàrijju* (tem.) > *Dàrek* (izv.); *Dànijel* (tem.) > *Dànek* (izv.) itd., kao i sva narodna imena s dočetakom -ku (npr. *Brànkju, Slàfkju, Stànkju* itd.)¹⁶).

[b] temeljnih imena:

npr. *Frànc* > *Fràncek*; *Màrkju* > *Màrkec*; *Tòma* > *Tòmek*; *Zòran* > *Zòranek* itd.

[c] kraćih izvedenih imena:

npr. *Miška, Miškju* > *Mišk'ina*; *Jànkju* > *Jànkec* itd.

Na temelju primjera prikupljenih istraživanjem možemo izdvojiti sufikse koji se rabe u tvorbi izvedenih imena.

16 U izvedenim narodnim imenima očito je prevladavanje prvoga dijela složenih imena tipa *Branimir, Stanislav*.

Tablica 2: Muška imena tvorena jednosložnim sufiksima

Sufiks	Primjeri
-ča	Vánča
-ček	Marijánček
-čij	Fęřčij, Jánčij, Pępčij, Vilčij
-ec	Bránkec, Drágec, Jánkec, Jůškec, Márkec, Miškec, Víkec, Zlátkec, Zvónkec
-ek	Dáneek, Dàreek, Drůšeek, Źúreek, Gábreek, Gůšteek, Fránceek, Íveek, Jůžeek, Jůleek, Jůlčeeek, Krůneek, Lójzeek, Màreek, Màteek, Míreek, Nàceek, Nėneek, Pávleek, Slàveek, Štěfeek, Tůmeek, Tůnčeeek, Vínceek, Vlàdeek, Zůraneek
-ka	Jůška, Miška
-ku	Bránku, Jánku, Mírku, Mišku, Sláfku, Stánku, Zvónku

Tablica 3: Muška imena tvorena dvosložnim sufiksima

Sufiks	Primjeri
-iča	Ívjica, Jůžiča, Pęriča
-jka	Jůžjka, Štěfjka
-ina	Jųžina, Mįškina, Įvina, Štefina

U svim su proučenim primjerima imena upotrijebljeni nesloženi sufiksi. Među njima prevladavaju jednosložni (najčešći je *-ek*). Sufiks *-ec* dolazi na osnove koje završavaju velarom, a na pokraćene osnove temeljnih narodnih imena uglavnom dolazi sufiks *-ku* (rjeđe *-ek*). Taj sufiks ipak nije rezerviran samo za narodna imena jer se pojavljuje i u svetačkim izvedenicama (*Jánku, Mišku*).

Sufiksi uglavnom ne utječu na mjesto i fizionomiju naglasaka; od toga pravila odudara sufiks *-ina* koji na sebe veže naglasak, stoga se on s vokala temeljnoga imena progresivno pomiče na prvi vokal sufiksa (npr. *Jůža : Jųžina*).

4.3 Źenska osobna imena

4.3.1 Osvrt na popis prikupljenih Źenskih osobnih imena

O Źenskim imenima u neslužbenoj komunikaciji zaključujemo:

- [a] Ni u korpusu Źenskih imena nisu potvrđene dvorječne osobnoimenske formule.
- [b] Prevladavaju svetačka imena, što, kao i u slućaju muških imena, dokazuje (katolićku) tradiciju u njihovu nadijevanju. Ipak, potvrđeno je i mnogo narodnih imena.
- [c] Najčešća su u uporabi pokraćena ili izvedena imena, posebice ona nastala od svetaćkih imena.
- [d] Najčešća temeljna imena (Ana i Marija) razvila su zbog diferencijacije najbogatiji fond izvedenih imena.
- [e] Za dio je Źenskih osobnih imena moguće pretpostaviti mocijsku tvorbu od muških osobnih imena (npr. *ŹůrŹa, Fránca, Jůla, Pępa, Štefina* itd.).

4.3.2 Jezična analiza ženskih osobnih imena

[1] Uvid u fonološke osobitosti

Zapažanje o prilagođenosti neslužbenih varijanti imena fonološkomu sustavu mjesnoga govora vrijedi i za ženska imena.

Odrzi ishodišnih glasova u imenima, bez obzira na podrijetlo, podudara ju se s odrazima u općemu leksiku, kao što pokazuju i primjeri: $\tilde{a} > a$ (*Dána, Mága, Zláta*); $\tilde{a} > \text{ø}$ (*Bôra, Jôlža, Klôra*); $\tilde{o} > o$ (*Bôža, Mòna, Ròza, Žòfa*); $\tilde{o} > \text{ø}$ (*Dôra*); $\tilde{a} > \text{ø} > /uz\ nazal/ \text{ø}$ (*Môrta*); nenagl. $o > \text{y} < \text{nenagl. } u$ (*Pùlòna*); $\tilde{e} > e$ (*Sněška, Sněžica*); potvrđen je samo jedan par afrikata (*Šěla, Šúržica, Málča, Mariča, Tilča*), v ima svojstva opstruenta (*Ífka*), l je palataliziran u dijelu imena aloglotskoga podrijetla (*Tilika*), u određenim se primjerima pojavljuje protetski j (*Jága, Júrša*) itd. Sa stajališta fonologije zanimljivo je što je u navedenim imenima prejtacija provedena, dok u imenu *Ána* i njegovim izvedenim varijantama protetsko j ne nalazimo (usp. Horvat 2010). Refleks vokala e u imenima aloglotskoga podrijetla nije dosljedan (u kratkome slogu potvrđeno je samo \acute{e} , dok u dugome bilježimo i $'e$ i e): *Něška, Šěla, Ěma, Ğera, Ğeta, Pěpica, Rěga, Štěfca, Štěfka, Trěza, Věra, Zěfa* itd., dok je u imenima idioglotskoga podrijetla očekivan: *Jěla*.

Analizom fonemske postave imena rekonstruiramo mađarski jezični utjecaj u imenima *Jôlža, Něža, Něška, Žòfa*, dok njemački pretpostavljamo za imena *Fína, Fránca, Ğera, Štěfa, Zěfa*.

Opažanje A. Varge (1987: 185) o tome da se mađarski hipokoristici (pokraccenice oblikom) često razlikuju od svetomarskih samo po završnome vokalu (s obzirom na to da mađarski oblik imena završava vokalom $-i$, a hrvatski vokalom $-a$) može se primijeniti i na primjere prikupljene u Svetome Đurđu, stoga se mađarski jezični utjecaj opravdano može tumačiti i u mnogim pokraccenim ili izvedenim imenskim oblicima.

[2] Uvid u morfološke osobitosti

[2.1] Deklinacija

Budući da sva temeljna, pokraccena i izvedena imena (izuzimamo ovdje hipokoristične vokativne formacije tipa *Ankec, Ankič*) završavaju vokalom $-a$, dekliniraju se beziznimno prema e -deklinaciji. Važno je istaknuti da je u govoru Svetoga Đurđa potvrđen i poseban vokativni morfem u e -deklinaciji,¹⁷ stoga vokativ treba promatrati kao dio paradigme, unatoč tomu što su u drugim kategorijama izjednačeni nominativni i vokativni morfem. Uz svoju temeljnu funkciju – dozivanje – vokativ je sredstvo izražavanja osjećaja: ljubavi, nježnosti, povjerenja, prijekora, ljutnje, molbe, zahvale itd., pa *Šúržôjnčani*

17 Pojava je potvrđena i u nekim drugim kajkavskim govorima, usp. Maresić (1995: 235–238); Lončarić (1986: 172) itd. U sustavu govora Svetoga Đurđa također nalazimo poseban vokativni morfem ($-y$) u deklinaciji imenica e -vrste (posebno u imenima): *Anky, Ífky, Jôlžy, Jôžiky, Mây, môjky, pûcy, Rúžy, Sîdy, Štěfy, Trězy* i sl.

pri obraćanju ili dozivanju često rabe deminutive ili hipokoristike, češće nego u neutralnome iskazu.

Uz vokativ su vezani i posebni imenski hipokoristični likovi, npr. *Ánkec*, *Ánkíč*, *Ánčj*, koji se rabe najčešće u vokativnoj službi, tj. samo u izravnome obraćanju ili dozivanju.¹⁸

[2.2] Posvojni pridjevi

Posvojni pridjevi od imena ženskoga roda redovito se tvore nastavkom *-jn*, npr. *Ánka* > *Ánkjn*, *Kátjca* > *Kátjčjn* itd.

[3] Osobitosti pokraćenih i izvedenih ženskih osobnih imena

[3.1] Pokraćena imena

Pokraćena imena nastala su od:

[a] početnoga dijela temeljnoga imena

Toj skupini pripadaju primjeri poput: *Barbara > *Bôra*, *Gabrijela > *Gábra*, *Julija > *Júla*, *Katarina > *Káta*, *Lucija > *Lúca*, *Magdalena > *Mága*, *Monika > *Móna*, *Zsófia > *Žófa* itd.

[b] središnjega dijela temeljnoga imena

U tu skupinu ubrajamo primjere poput: *Anastazija > *Stáza*, *Cecilija > *Cíla*, *Jozefina > *Zěfa*, *Apolonija > *Pylóna* itd.

[c] završnoga dijela temeljnoga imena

Toj skupini pripadaju primjeri poput: *Jozefina > *Fína*, *Agneza > *Něža* itd.

Za razliku od dijela dvosložnih muških imena, ženska se dvosložna imena (npr. *Ána*, *Dána*, *Drága*, *Klôra*, *Náda*, *Vida*, *Zláta*, *Zóra* itd.) ne krata (tablica 4)

Na temelju analize moguće je ustvrditi da je većina pokraćenica dvosložna, a potvrđeni su i trosložni primjeri (*Veróna*, *Pylóna*). Jednosložna pokraćenica nije potvrđena, dok u inventaru muških osobnih imena jest.

Među formulama pokraćivanja brojnošću se ističu one tvorene od 1. sloga temeljnoga imena, dodanoga 1. konsonanta 2. sloga tem. imena te vokala *-a* (25). Drugi najčešći obrazac (uvjetovan zatvorenosću 1. sloga tem. imena) tvore 1. slog tem. imena + *-a* (4), odnosno dva završna sloga tem. imena (6). Za ostale je obrasci potvrđen manji broj primjera.

18 Usp. »[...] oblikom su nominativi, ali se rabe samo u vokativnoj službi, tj. samo u izravnom obraćanju ili dozivanju (npr. u dubovečkom govoru *Ánček, ôj přjdi v dučân!*). Ne može se reći **Marek je došla*, a nema ni drugih padeža. Ti su hipokoristici u većini slučajeva u ekspresivnoj uporabi, njima se izražava nježnost, ljubav ili kakav drugi pozitivan osjećaj« (Maresić 1995: 237).

Tablica 4: Obrasci pokraćivanja temeljnih ženskih osobnih imena

Obrazac pokraćivanja	Primjeri pokraćenih osobnih imena
1. slog tem. imena + 1. konsonant 1. sloga tem. imena + -a	<i>Biba, Gôga, Nèna</i>
1. slog tem. imena + -c- + -a	<i>Gôca</i>
1. slog tem. imena + 1. konsonant 2. sloga tem. imena + -a ¹	<i>Bîsa, Bôža, Dàra, Dôra, Ěma, Frànca, Jàga, Jèla, Jôlža, Jùla, Jûrša, Jùsta, Kàta, Krîsta, Lùca, Màra, Mòna, Pèpa, Règa, Rôza, Rûža, Sîda, Štèfa, Vèra, Žôfa</i>
1. slog tem. imena + -a	<i>Bôra, Gêra, Mâga, Vîka</i>
1. slog tem. imena + početna dva konsonanta 2. sloga tem. imena + -a	<i>Gâbra</i>
završna dva sloga tem. imena	<i>Žèla, Fîna, Gêta, Nèža, Tîna, Rèza</i>
1. konsonant 1. sloga tem. imena + završna dva sloga tem. imena	<i>Trèza</i>
2. slog tem. imena + 1. konsonant 3. sloga tem. imena + -a	<i>Cîla, Zèfa</i>
2. slog tem. imena + -a	<i>Tîla</i>
1. i 2. slog tem. imena + 1. konsonant 3. sloga tem. imena + -a	<i>Veròna</i>
2. i 3. slog tem. imena + 1. konsonant 4. sloga tem. imena + -a	<i>Pylòna</i>
3. slog tem. imena + 1. konsonant 4. sloga tem. imena + -a	<i>Stàza</i>

- 1 Na temelju primjerâ prikupljenih tijekom vlastitoga istraživanja (*Jàga, Kàta, Bôra*) prilagodavamo (pojednostavnjujemo) model klasifikacije A. Frančić (2003–2004: 127).

[3.2] Izvedena imena

Izvedena imena mogla su nastati sufiksacijom:

[a] pokraćenih imena:

npr. *Bôža* > *Bôžica*; *Jèla* > *Jèlka*, *Jèlčica*; *Dôra* > *Dôriča*; *Lùca* > *Lùčica*; *Tîla* > *Tîlča*; *Žôfa* > *Žôfiča* itd.

Zabilježena su, kao i među muškim imenima, i temeljna imena čiji pokraćeni likovi nisu potvrđeni u suvremenome stanju, ali se iz izvedenica s istom osnovom mogu pretpostaviti (npr. **Krunoslava* > *Krânka*, **Snježana* > *Snèška* itd.).

[b] temeljnih imena:

npr. *Dràga* > *Dràgiča*, *Dragička*; *Frànca* > *Frànčica*; *Zlâta* > *Zlâtčica* itd.

[c] kraćih izvedenih imena:

npr. *Ànka* > *Ànkec*, *Ànkica*, *Ànkič*; *Āfka* > *Āfkica*; *Jùlka* > *Jùlčica*; *Mîca* > *Micika*; *Snèška* > *Snèškica* itd.

Na temelju primjera prikupljenih istraživanjem možemo izdvojiti sufikse koji se rabe u tvorbi izvedenih imena.

Tablica 5: Ženska imena tvorena jednosložnim sufiksima

Sufiks	Primjeri
-ča	<i>Màlča, Kàča, Tìlča</i>
-čì	<i>Ànčì</i>
-ec	<i>Ànkec</i>
-ič	<i>Ànkíč</i>
-ka	<i>Ànka, Īfka, Jēlka, Jūlka, Krūnka, Mīlka, Nēška, Smīlka, Snēška, Štēfka, Tērka, Tīlka, Tīnka, Tōnka, Zōrka</i>

Tablica 6: Ženska imena tvorena dvosložnim sufiksima

Sufiks	Primjeri
-ica	<i>Ànīca, Ànkīca, Bōrīca, Bōžīca, Dānīca, Dōrīca, Drāgīca, Žūržīca, Ēmīca, Gōgīca, Īfkīca, Īvānčīca, Jāgīca, Jēlīca, Jōlžīca, Jūršīca, Kātīca, Klōrīca, Māgīca, Mārīca, Mīca, Mīlīca, Mōrīca, Nādīca, Ōlgīca, Pāvīlīca, Pēpīca, Rēgīca, Rūžīca, Snēškīca, Snēžīca, Štēfīca, Tīnīca, Vērīca, Vīkīca, Zlātīca, Zōrīca, Žōfīca</i>
-iča	<i>Mārīča</i>
-ička	<i>Drāgīčka</i>
-jška	<i>Mārīška</i>
-īka	<i>Ànčīka, Ālīkīka, Žūrīka, Fīnīka, Frāncīka, Jūlīka, Jūlčīka, Lūcīka, Mālčīka, Mīcīka, Pāvīlīka, Rōzīka, Rūžīka, Tīlīka, Trēžīka</i>

U svim su proučenim primjerima imena upotrijebljeni nesloženi sufiksi. Ženska izvedena imena najčešće se tvore dvosložnim sufiksima: najčešći je *-ica*, a drugi po čestoci *-īka*. Među jednosložnim sufiksima najčešći je *-ka*, a sljedeći po čestoci *-ča*. Budući da većina izvedenih imena nastaje kombinacijom pokraćenih imena i navedenih sufikasa, taj tip tvorbe možemo nazvati dominantnim tipom tvorbe ekspresivnih (hipokorističnih) imena.¹⁹ Ostali spomenuti sufiksi rezervirani su za tvorbu izvedenica samo od određenih imena, stoga su vrlo rijetki, a neki uglavnom imaju vokativnu funkciju.

Sufiksi uglavnom ne utječu na mjesto i fizionomiju naglasaka; od toga pravila odudaraju sufiksi *-iča* i *-ička* koji na sebe vežu naglasak pa se on s vokala osnove temeljnoga imena progresivno pomiče na prvi vokal sufiksa (npr. *Māra* : *Mārīča*; *Drāga* : *Drāgīčka*).

4.4 Stilska vrijednost pokraćenih i izvedenih osobnih imena

Pokraćena imena, iako hipokoristična oblikom, imaju neutralno značenje te su u svakodnevnoj komunikaciji stilski neobilježena. Vrlo često korištena izvedena imena također su izgubila svoje hipokoristično značenje te njihova uporaba nije

19 »Model, tip tvorbe kojim se u nekom govoru, ponekad i u čitavom kraju, tvore ekspresivne varijante od svakog imena može se nazvati glavnim, dominantnim modelom tvorbe ekspresivnih imena« (Lončarić 1981).

stilski obilježena.²⁰ Neka zabilježena izvedena imena ipak su i danas izrazito afektivno nabijena i njihovom se upotrebom prenosi odnos imenovatelja i imenovana. Bez obzira na to je li riječ o hipokorističnome ili augmentativnome sufiksu, značenje je imena uglavnom pozitivno.

4.5 Odnos osobnih imena u službenoj i neslužbenoj komunikaciji

Kako je opseg ovoga rada ograničen, prioritet je (zbog ugroženosti dijalektne građe pred modernim utjecajima) bilo prikupljanje neslužbenih likova osobnih imena. Građa iz koje bi se mogla iščitati službena imena (npr. matične knjige i sl.)²¹ zbog toga nije mogla biti detaljno i sustavno prikazana pa smo se poslužili najjednostavnijim dostupnim popisom službenih imena – telefonskim imenikom. Iako trivijalan i selektivan, takav popis omogućio je suprotstavljanje i usporedbu dvaju sustava te pružio temelj za osvrt na njihov odnos, a rezultati analize predstavljeni su radi bolje preglednosti u tablici 7.

4.6 Odnos osobnih imena i drugih onimijskih kategorija

Potpuno i detaljno onomastičko istraživanje omogućava uvid u prikaz povezanosti osobnih imena s drugim onimijskim kategorijama (npr. drugim antroponimima, toponimima ili zoonimima). U osnovama nekih primjera drugih onimijskih kategorija sačuvani su i vrlo stari imenski likovi, dio kojih u suvremenome stanju više nije potvrđen.

Tablica 7: Odnos osobnih imena u službenoj i neslužbenoj komunikaciji

Kriterij za usporedbu	Neslužbena osobna imena	Službena osobna imena
Dominantan tip	– pokraćena, izvedena (iako fond nije ograničen isključivo na njih)	– temeljna (iako fond nije ograničen isključivo na njih)
Podrijetlo imena	– većina je svetačkoga podrijetla	– većina je svetačkoga podrijetla; potvrđena su i pomodna imena (Denis, Ines, Elvis itd.)
Značenje imena	– stilski obilježeno i neobilježeno, ovisno o kontekstu	– neutralno

20 »Učestalom uporabom oni se mogu semantički isprazniti (što se u Mariji na Muri i dogodilo) te postati značenjski neutralna, odnosno poprimiti funkciju temeljnog imena. Dakle, formalno, materijalno oni jesu hipokoristici, a samo izuzetno, situacijski to su i funkcionalno« (Varga 1987: 183). »Kraćenjem temeljnih imena nastajali su hipokoristici, npr. *Ive*, *Nine*. No u mnogih imena njihovo se hipokoristično značenje ispraznilo te su ta imena, postavši značenjski neutralna, preuzela funkciju službenih imena« (Čilaš Šimpraga 2011: 352).

21 Petrić (2010: 181), primjerice, donosi popis kućedomaćina (obveznika podavanja župnicima) iz 1659. godine, a u Svetome Đurđu tada su potvrđena imena: *Blas*, *Gyurek*, *Gyurko*, *Juan*, *Martin*, *Mattek*, *Mattias*, *Mihaly*, *Peter* i *Thomas*.

Odras organskoga govora	Uglavnom odgovaraju sustavu mjesnoga govora (na fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj razini). Na leksičkoj razini primjetan je utjecaj mađarskoga i njemačkoga posredništva.	Često ne odgovaraju sustavu mjesnoga govora: – fonološki se približavaju standardnomu jeziku ili kajkavskomu interdijalektu (npr. neutralizira se otvorenost i zatvorenost vokala; <i>šva</i> se odrazio kao glas <i>a</i> ; glas <i>ń</i> potvrđen je u imenskome fondu (<i>Dunja, Sanja, Sonja, Snježana</i>); – inovativnost na morfološkomu planu (posebice u deklinaciji (moguća indeklinabilnost pomodnih imena (<i>Ines</i>)) i tvorbi posv. pridjeva); – na leksičkoj razini prednost se daje hrvatskoj varijanti osobnoga imena; posljedično, neutraliziraju se inojezični elementi. ¹
Uporabni kontekst	Posebno su živa u uporabi starijega i (jezično) konzervativnijega stanovništva.	Među mladim, obrazovanim i jezično inovativnim stanovništvom često su u upotrebi i kao dio neslužbene komunikacije. Moguće je da se u toj tendenciji odražava cilj izbjegavanja povezivanja sa seoskom sredinom. ²

- 1 Usp. »No, ne samo da su se promijenili aktivni i pasivni leksik Međimuraca, već su se promijenila i imena koja međimurskoj djeci nadijevaju njihovi roditelji. Dok je na početku 20. stoljeća bilo sasvim normalno ili i oportuno nositi imena poput *Feri, Ilka, Joži, Karol, Marika, Mihalj, Mikloš* ili *Pišta* danas takva imena gotovo da više ne postoje, jer su njihovi ondašnji nosioci umrli, a mladima se nadijevaju neka posve drugačija imena koja s mađarskim izvorištem više nemaju nikakve veze« (Filipan-Žignić 2013: 129).
- 2 »S pomodarstvom je u vezi i nastojanje da se iz usmene forme imena uklone osobitosti mjesnog idioma: nema prejtacije, a u vokalskom se sustavu otvoreni i zatvoreni vokali slijevaju u vokale srednje vrijednosti koji govornicima zvuče „ljepše“, „gradskije“« (Varga 1987: 188). – »Nasuprot nekadašnjoj prepoznatljivoj različitosti službene i neslužbene sfere uporabe osobnog imena (službena sfera – uglavnom temeljni lik osobnog imena [...]; neslužbena sfera – uglavnom pokraćenice i izvedenice) danas imamo težnju da se dijete i u svakidašnjoj komunikaciji imenuje onim imenskim likom kojim je uvedeno u matičnu knjigu rođenih« (Frančić 1993: 89).

4.6.1 Antroponimi

Obiteljski nadimci motivirani osobnim imenima prikupljeni u mjestu su: *Blažėkųvį*, *Blažėnųvį*, *Fėřkųvį* [< *Fėřkų* < mađ. *Ferenc*], *Fįkėlėvį* [< *Fįkėl*],²² *Xėbekųvį* [< *Xėbek* < *Habian* < *Fabian*], *Xabjėnųvį*, *Łůkačį*, *Łųkėčėvį* [< mađ. *Lukács* < *Luka*], *Matėlėvį* [< *Matėl* < *Matej*], *Pavlıčėvį* [< *Pavlıč* < *Pavel*] itd.²³

22 Varijanta osobnoga imena koje je u osnovi ovoga obiteljskog nadimka tvorena je starim sufiksom *-ol'* te je, zbog pripadnosti tradiciji i prošlosti, ispitanici smatraju neprozirnom. Usp. »U obiteljskom nadimku, slično kao i u drugim onomastičkim leksemima, koji su dio minulosti naroda koji ih je stvorio, kondenzirani su dijelovi te minulosti – jezične i izvanjezične« (Frančić 1994: 61) i »U njima su i potvrde danas slabo plodnih ili neplodnih sufikasa [...] kojima se bez umnožavanja imenskih osnova postizao cilj onomastičke komunikacije – točna identifikacija i diferencijacija pojedinca« (Frančić 1993: 89).

23 Više v. u Horvat 2012a.

Osobnim su imenima motivirana i mnoga prezimena zabilježena danas u Svetome Đurđu, kao npr. Blagaj, Borko, Breković, Čurila, Habjanić, Jantol, Mihoci, Petrošaneć, Piljak, Pongrac, Radiković, Urban itd.

4.6.2 Toponimi

I u toponimiji mjesta nalazimo odraze osobnih imena. Primjerice, za oranice čija su imena *Bêrtekuvîna* (< *Bertek < *Albert (Adalbert)), *Maruškuvîna* (< *Maruškuvî < *Maruška < *Marija) ili *Petrînuvîca* (< *Petrînuvî < *Peter) može se pretpostaviti imenska (izravna ili neizravna) osnova, a i sâm ojkonom *Sveti Đurđ*, kao i hodonom *Hemovec*²⁴ (sufiksacijom od skraćene osnove (Hem(o)- (< Hemuš ‘antropnim’) + -ovec)), motivirani su osobnim imenom.

4.6.3 Zoonimi

Imena konja (*Bòris*, *Jànkù*, *Milan*), kobilica (*Dòna*, *Frida*, *Jàdranka*, *Vilma*, *Zvònka*), krava (*Nàda*) i pasa (*Àva*, *Bèn*, *Làra*, *Màks* itd.) nastala su transnominizacijom od osobnih imena. A. Čilaš Šimpraga i J. Horvat (2014: 59, 71) smatraju da se u većini zoonima motiviranih osobnim imenima očituju moderne tendencije u imenovanju životinja, što vrijedi i za istraživani punkt, s obzirom na to da su u njemu kao motivi najčešće poslužila imena koja nisu česta u antroponimikonu, pomodna imena te imena estradnih ličnosti. S obzirom na to se u većini kajkavskih govora²⁵ (pa tako i govoru Svetoga Đurđa) naglasno ne razlikuju apelativ *ruža* ‘cvijet’, osobno ime *Ruža* i zoonim *Ruža*, ne može se jasno utvrditi je li zoonim motiviran antroponimom ili fitoapelativom, ali imajući na umu modele imenovanja te da se u dijelu štokavskih, čakavskih i kajkavskih govora upravo po naglasku razlikuje zoonim od antroponima,²⁶ prednost dajemo motivaciji apelativom.

4.6.4 Imena blagdana

Imena blagdana, poput *Anînyu*, *Antõnyvu*, *Blõževu*, *Žûrževu*, *Furjõnyvu*, *Ilje*, *Îvõje*, *Jõžekuvu*, *Katafêje*, *Martije*, *Mikulje*, *Ròkuvu*, *Štêfaje*, *Viduvu*, *Vincekuvu* itd., također su riznica osobnih imena.

24 Povijesne potvrde toga imena, kao i osobnu potvrdu njegove uporabe, donosi Belović (2008: 39–46).

25 Dijalektni rječnici (hrvatskih govora Đurdevca (Maresić – Miholek 2011), Varaždina (Lipljin 2002), Cerja (Kalinski – Šatović 2012)), pa i rječnik slovenskoga kostelskog govora (Gregorič 2014) potvrđuju nepostojanje razlike u naglasku zoonima i antroponima *Ruža* (i njegovih fonoloških varijanti).

26 U Klisu (novoštok. ik.) i u Milni na otoku Braču (čak. ik.) i zoonim i antroponim naglašeni su “naglasom (na usmenim podatcima zahvaljujem dr. sc. Ivani Kurtović Budja), u Hrasnu u Hercegovini (novoštok. ijek.) zoonim s “naglasom razlikuje se od antroponima s ‘naglasom (usp. Vidović 2014: 30), a u govoru Novoga Golubovca (Hrv. zagorje) te se dvije kategorije razlikuju tako što osobno ime ima ‘naglasak (*Rùžà*), a zoonim glasi *Ruôžà* (na usmenome podatku zahvaljujem dr. sc. Aniti Celinić).

5 UMJESTO ZAKLJUČKA

Zbog ograničenoga opsega rada istraživanjem su bila obuhvaćena samo osobna imena iz antroponimijskoga korpusa. Ovu analizu osobnih imena trebalo bi u budućim istraživanjima nadograditi uzimajući u obzir, s ciljem usporedbe, i dijakronijsku razinu (odn. proučavajući podatke iz matičnih knjiga i drugih dostupnih pisanih izvora). Takva bi usporedba, kao i uključivanje većega broja punktova iz ludbreške Podravine, omogućila dobivanje preciznijega opisa antroponimije toga područja, odnosno, uz daljnje istraživanje, stvaranje cjelokupnoga onimijskog mozaika koji će omogućiti iščitavanje važnih, dosad uglavnom neopisanih, jezičnih i izvanjezičnih podataka.²⁷

LITERATURA

- Belović 2008** = Stjepan Belović, *Zavičajni sentimenti*, Ludbreg: Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak, 2008.
- Belović – Blažeka 2009** = Stjepan Belović – Đuro Blažeka, *Rječnik govora Svetog Đurđa (rječnik ludbreške Podravine)*, Zagreb: Učiteljski fakultet, 2009.
- Buturac 1990** = Josip Buturac, *Župa Sveti Đurđ*, Zagreb: Zagrebačka tiskara, 1990.
- Čilaš Šimpraga 2011** = Anka Čilaš Šimpraga, Muška osobna imena u Promini, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37 (2011), br. 2, 333–364.
- Čilaš Šimpraga – Horvat 2014** = Anka Čilaš Šimpraga – Joža Horvat, Iz hrvatske zoonimije: imenovanje krava, *Folia onomastica Croatica* 23 (2014), 39–75.
- Feletar 1997** = Dragutin Feletar, Geografske, prometne i demografske značajke Ludbreške Podravine, u: *Ludbreg – Ludbreška Podravina*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1997.
- Filipan-Žiganić 2013** = Blaženka Filipan-Žiganić, *Jezič moje bake i internet: posuđenice u međimurskom kajkavskom dijalektu – jučer, danas, sutra*, Čakovec: Matica hrvatska, Ogranak Čakovec, 2013.
- Frančić 1993** = Anđela Frančić, Međimurski obiteljski nadimci od osobnih imena, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 19 (1993), 81–91.
- Frančić 1994** = Anđela Frančić, Međimurski obiteljski nadimci, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 20 (1994), 31–66.
- Frančić 2003–2004** = Anđela Frančić, Antroponimija u *Hrvatskim pučkim popijevkama iz Međumurja*, *Folia onomastica Croatica* 12–13 (2003–2004), 121–137.
- Frančić 2011** = Anđela Frančić, Osobna imena u *Rječniku varaždinskoga kajkavskog govora Tomislava Lipljina*, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37 (2011), br. 2, 381–391.
- Gregorič 2014** = Jože Gregorič, *Kostelski slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Kostel: Občina, 2014.
- Horvat 2010** = Joža Horvat, *Fonološki opis i leksik govora Svetog Đurđa: diplomski rad*, Zagreb: [J. Horvat], 2010.
- Horvat 2011** = Joža Horvat, Prozodija i vokalizam govora Svetoga Đurđa, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 17 (2011), 81–107.
- Horvat 2012a** = Joža Horvat, Iz antroponimije općine Sveti Đurđ: obiteljski nadimci u Svetome Đurđu, Obrankovcu i Prilesu, *Folia onomastica Croatica* 21 (2012), 59–96.
- Horvat 2012b** = Joža Horvat, Iz morfologije govora Svetoga Đurđa: imenice a-deklinacije, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 38 (2012), br. 2, 251–294.
- Keber 2008** = Janez Keber, *Leksikon imen: onomastični kompendij*, Celje: Mohorjeva družba, 42008.
- Kurtek 1983** = Pavao Kurtek, Ludbreška Podravina, u: *Ludbreg*, Ludbreg: Skupština općine – SIŽ za kulturu, tehničku kulturu i informiranje općine – Narodno sveučilište, 1983.

27 Na pomoći s prijevodom sažetka zahvaljujem Zali Kokalj (*Kameleonu, prevajalske storitve*).

- Lončarić 1981** = Mijo Lončarić, Prilog tvorbi živih imena u kajkavskom narječju, *Četrta jugoslovenska onomastična konferenca: zbornik referatov*, Ljubljana: SAZU, 1981, 341–352.
- Lončarić 1986** = Mijo Lončarić, Bilogorski kajkavski govori, *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 12 (1986), 1–224.
- Maresić 1995** = Jela Maresić, O ostacima kajkavskoga vokativa, *Filologija* 24–25 (1995), 235–238.
- Menac-Mihalić – Celinić 2012** = Mira Menac-Mihalić – Anita Celinić, *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije: sveučilišni udžbenik s nosačem zvuka*, Zagreb: Knjigra, 2012.
- Milak 2012** = Marija Milak, *Kiklja*, Festival kajkavske komedije – dani Mladena Kerstnera (<http://www.youtube.com/watch?v=HwiS2UYfLIE>), pristupljeno 20. 11. 2014.
- Petrić 2010** = Hrvoje Petrić, Popis kućedomačina (obveznika podavanja župnicima) u Komarničkom arhiđakonatu 1659. godine, *Podravina* 9 (2010), br. 17, 166–185.
- Skok I–IV** = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Varga 1987** = Anđela Varga, Ženska osobna imena u Mariji na Muri, *Rasprave Zavoda za jezik* 13 (1987), 175–189.
- Vidović 2007** = Domagoj Vidović, Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Juraj u hrvatskoj antroponimiji, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 33 (2007), 431–447.
- Vidović 2014** = Domagoj Vidović, *Začapska onomastika*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2014.

PRILOZI

Radi preglednosti zasebno se donose muška, odnosno ženska imena, odijeljena i prema kriteriju podrijetla (narodna ili svetačka).²⁸ Likovi su doneseni abecednim redom potvrđenih, a ne pretpostavljenih osobnih imena.

Tablica 8: Inventar narodnih muških osobnih imena

Temeljna	Pokraćena	Izvedena
*Božidar	<i>Bòžy</i> ¹	
*Branimir		<i>Brànkų, Brànkec</i>
<i>Dàrkų</i>		<i>Dàrkec</i>
<i>Dèjan</i>		
*Dragutin	<i>Dràgy</i>	<i>Dràgec</i>
<i>Dràžen</i>		
*Krunoslav	<i>Krūny</i>	<i>Krūnek</i>
*Ladislav / *mađ. László	<i>Làcį</i>	
*Miroslav	<i>Mīry</i>	<i>Mīrkų, Mīrek</i>
<i>Mlāden</i>		
*Nenad	<i>Nėny</i>	<i>Nėnek</i>
*Vjekoslav		<i>Slàfkų, Slàvek</i>
*Stanislav		<i>Stànkų</i>

²⁸ Znak * ispred dijela osobnih imena (npr. *Božidar) znači da su ona u svakodnevnoj, neslužbenoj komunikaciji nepotvrđena, već su tipična za službeni kontekst.

<i>Tymôš</i> (< mađ. Tamás) / *Tomislav	<i>Tòma, Tòmų</i>	<i>Tòmek</i>
*Vladimir	<i>Vlàđi</i>	<i>Vlàdek</i>
<i>Zlàtkų</i>		<i>Zlàtkec</i>
<i>Zòran</i>		<i>Zòranek</i>
*Zvonimir		<i>Zvònkų, Zvònkec</i>

- 1 Od većine je pokraćenih muških imena moguće stvoriti izvedenicu. Iznimka je ime *Bòžų* jer bi se dodavanjem najčešćega sufiksa *-ek* dobilo *Bòžek*, hipokoristik rezerviran za obraćanje Bogu.

Tablica 9: Inventar svetačkih muških osobnih imena

Temeljna	Pokraćena	Izvedena
<i>Ádam</i>		
<i>Álųjz</i>	<i>Lòjs</i>	<i>Lòjzek</i>
<i>Bártųl</i>		
*Benedikt / *mađ. Benedek	<i>Bedęna</i>	
<i>Blôš</i>		
*Baltazar / *mađ. Boldizsár	<i>Bòlta</i>	
<i>Dànjel</i>	<i>Dànc</i>	<i>Dànek</i>
<i>Dàrijų</i>		<i>Dàrek</i>
*Adolf	<i>Dòłfa, Dòłfi</i>	
*Dominik	<i>Dųmina</i>	
<i>Žán</i> / *Ivan		
*Anđel(ko)		<i>Žęlek</i>
<i>Žúlįjų</i> / *Julijan		
*Juraj / <i>Žúrć</i>	<i>Žúka, Žúra, Žúrų</i>	<i>Žúrek</i>
*Eduard	<i>Ėdų</i>	
*Ferdinand	<i>Fęrda, Fęrdų</i>	
<i>Fęrenc</i> (< mađ. Ferenc) / *Franjo	<i>Fęri, Fęri</i>	<i>Fęrići</i>
<i>Fílįp</i>		
<i>Frànc</i> (< njem. Franz) / *Franjo		<i>Fràncek</i>
<i>Fųrįjôn</i> / *Florijan		
<i>Gõber</i> (< mađ. Gábor) / *Gabrijel		<i>Gàbrek</i>
*Gašpar	<i>Gàšų</i>	
*Grgur	<i>Gřga</i>	
<i>Ímbra, Ímbry</i> (< mađ. Imre) / *Emerik		
*Ivan	<i>Íva</i>	<i>Vànća, Ívek, Ívica, Ívina</i>
<i>Jàkųp</i>		
<i>Jeguštìn</i> / *Augustin, *August, *Gustav	<i>Gùsta, Gùsti, Gùšta</i>	<i>Gùštec</i>

<i>Jendrôš</i> (< mađ. András) / *Andrija	<i>Drôš, Drášu</i>	<i>Drôšek</i>
<i>Jônuš</i> (< mađ. János)	<i>Janĭ</i>	<i>Jânčĭ</i> (< mađ. Jancsi), <i>Jânku,</i> <i>Jânkec</i>
*Josip / *mađ. József	<i>Joža, Jôžĭ, Jôc</i>	<i>Jôška, Jôškec, Jôžek, Jôžĭca,</i> <i>Jôžĭka, Južĭna</i>
*Julijan	<i>Jûlĭ, Jûlč</i>	<i>Jûlek, Jûlček</i>
<i>Kárlu</i>		
<i>Lóvra</i>		
*njem. Ludvig	<i>Lúdvá</i>	
<i>Lúka</i>		
<i>Márijan</i>		<i>Márek, Marijánček</i>
<i>Márku</i>		<i>Márkec</i>
<i>Mártĭn</i>		
<i>Matjôš</i> (< mađ. Mátyás)		<i>Mátek</i>
<i>Mĭxôl'</i> (< mađ. Mihály) / *Mihael / *Mihovil		<i>Miška, Miškec, Mišku, Miškina</i>
<i>Mĭkúla</i> / *Nikola	<i>Mĭka</i>	
*Ignac / *mađ. Ignác	<i>Nác, Nôcĭ</i>	<i>Nácek</i>
<i>Pável</i> / *Pavao		<i>Pávlek</i>
<i>Pêter</i> / *Petar	<i>Pêru</i>	<i>Pêriča</i>
*mađ. István 'Stjepan'	<i>Pišta</i> (< mađ. Pista)	
<i>Ròk</i>		
*Rudolf	<i>Rúdĭ, Rúda</i>	
<i>Šándur</i> (< mađ. Sándor) / *Aleksandar		
<i>Šimun</i>		
*Stjepan / *njem. Stephan	<i>Šêf, Štêfu</i>	<i>Štêfek, Štêĭka, Štêfina, Pêpčĭ</i>
<i>Tòma; Tûmôš</i> (< mađ. Tamás)		<i>Tòmek</i>
*Antun	<i>Tônĭ, Tònč, Tûna</i>	<i>Tònček</i>
<i>Válent</i>		
<i>Vĭda</i>		
<i>Viktur</i>	<i>Vĭkĭ</i>	<i>Vĭkec</i>
*Vilim		<i>Vĭlčĭ</i>
*Vincent	<i>Vĭnc</i>	<i>Vĭncek</i>
*Žigmund (< mađ. Zsigmund)	<i>Žĭga</i>	

Tablica 10: Inventar narodnih ženskih osobnih imena

Temeljna	Pokraćena	Izvedena
*Biserka	<i>Bĭba, Bĭsa</i>	
*Bosiljka	<i>Bòsa</i>	
*Božena	<i>Bòža</i>	<i>Bòžĭca</i>
<i>Dána</i>		<i>Dánĭca</i>

*Darinka	<i>Dàra</i>	
<i>Dràga</i>		<i>Dràgìca, Dragìčka</i>
<i>Gòrdana</i>	<i>Gòca, Gòga</i>	<i>Gògìca</i>
*Jelena	<i>Jèla</i>	<i>Jèlìca, Jèlka</i>
*Krunoslava		<i>Krùnka</i>
*Mila		<i>Mìlka, Mìlìca</i>
<i>Nàda</i>		<i>Nàdìca</i>
*Nevenka	<i>Nèna</i>	
<i>Ólga</i>		<i>Ólgìca</i>
*Smilja		<i>Smìlka</i>
*Snježana		<i>Snèška, Snèškìca, Snèžìca</i>
<i>Zdènka</i>		
<i>Zlàta</i>		<i>Zlàtìca</i>
<i>Zòra</i>		<i>Zòrìca, Zòrka</i>

Tablica 11: Inventar svetačkih ženskih osobnih imena

Temeljna	Pokraćena	Izvedena
<i>Àna</i>		<i>Ànči, Ànčìka, Ànìca, Ànìta, Ànka, Àncec, Ànkìca, Ànkìč</i>
<i>Anžèla</i>	<i>Žèla</i>	
*Barbara	<i>Bôra</i>	<i>Bôrìca</i>
*Cecilija	<i>Cìla</i>	<i>Cìlìka</i>
*Doroteja	<i>Dôra</i>	<i>Dôrìca</i>
<i>Žùrža</i>		<i>Žùržìca, Žùrìka</i>
*Emilija	<i>Èma</i>	<i>Èmìca</i>
*Jozefina	<i>Fìna, Zèfa</i>	<i>Fìnìka</i>
*Franciska	<i>Frànca</i>	<i>Frànçìka</i>
*Gabrijela	<i>Gàbra</i>	
*Gertruda	<i>Gèra</i>	
*Margareta / *mađ. Margit	<i>Gèta</i>	
*Ivana	*Iva	<i>Ìfka, Ìfkìca, Ìvànčìca</i>
*Agata	<i>Jàga</i>	<i>Jàgìca</i>
*Elizabeta / *mađ. Erzsébet	<i>Jôlža</i>	<i>Jôlžìca</i>
*Julijana	<i>Jùla</i>	<i>Jùlka, Jùlìka, Jùlčìka</i>
*Uršula	<i>Jùrša</i>	<i>Jùršìca</i>
*Justina	<i>Jùsta</i>	
*Katarina	<i>Kàta</i>	<i>Kàtìca, Kàča</i>
<i>Klôra</i>		<i>Klôrìca</i>
*Kristina	<i>Krista, Tìna</i>	<i>Tìnìca, Tìnka</i>
*Lucija	<i>Lùca</i>	<i>Lùcìka</i>
*Magdalena	<i>Màga</i>	<i>Màgìca</i>

*Amalija		<i>Màlča, Málčika</i>
<i>Màrija</i>	<i>Màra</i>	<i>Màriča, Măriška, Mariča,</i> <i>Mica, Miciča</i>
<i>Martina</i>		
<i>Môrta</i>		<i>Môrtiča</i>
*Monika	<i>Móna</i>	
*Agneza	<i>Něža</i>	<i>Něška</i>
*Pavla / *Paula		<i>Pàvljka, Pàvljca</i>
*Josipa	<i>Pèpa</i>	<i>Pèpica</i>
*Apolonija	<i>Pylóna</i>	
*Regina	<i>Règa</i>	<i>Règijca</i>
*Rozalija	<i>Ròza, Rùža</i>	<i>Ròzjka, Rùžjca, Rùžjka</i>
*Sidonija	<i>Sìda</i>	
*Anastazija	<i>Stàza</i>	
*Štefánija (< njem. Stephanie)	<i>Štèfa</i>	<i>Štèfjca, Štèfka</i>
*Matilda	<i>Til'a</i>	<i>Til'ča, Til'jka, Til'ka</i>
*Antonija		<i>Tònka</i>
*Terez(ij)a	<i>Trèza, Rèža</i>	<i>Tèrka, Trèžjka</i>
*Veronika	<i>Vèra, Ver'ona</i>	<i>Vèrjca</i>
<i>Vida</i>		
*Viktorija	<i>Vika</i>	<i>Vikjca</i>
*mađ. Zsófia / *Sofija	<i>Žòfa</i>	<i>Žòfjca</i>

POVZETEK

Pogled v sodobno antroponimijo Svetega Đurđa: osebna imena

S terensko raziskavo je bilo v Svetem Đurđu v lubreški Podravini (v Varaždinski županiji v Republiki Hrvaški) zbrano onimično gradivo. Ker je raba antroponimov odvisna od komunikacijskega konteksta, so v uvodnem delu razprave opisane različne onimične formule, ugotovljeno pa je, da se osebna imena pojavljajo v obeh komunikacijskih kontekstih – uradnem in neuradnem. V osrednjem delu razprave je predstavljena analiza izpričanih osebnih imen, ločeno moških in ženskih. Avtor se je najprej dotaknil na inventar osebnih imen, pri čemer je posebej posvetil njihovemu izvoru. Najbogatejši fond izpeljanih imen so razvila najpogostejša in najbolj zastopana osebna imena. Z dialektološkimi metodami avtor zaključuje, da se osebna imena na različnih ravneh (glasoslovni, oblikoslovni, besedotvorni itd.) vključujejo v jezikovno strukturo krajevnega govora, ki pripada varaždinsko-lubreški skupini kajkavskega narečja, pa tudi v sociokulturni kontekst. Naslednji del prispevka je posvečen analizi značilnosti okrajšanih in izpeljanih imen, pa tudi njihovim stilističnim vrednostim. V zaključnem delu so izpostavljene razlike med osebnimi imeni v uradnem in neuradnem komunikacijskem kontekstu, s primeri pa je podkrepjen odnos osebnih imen in drugih onimičnih kategorij (zoonimov, toponimov, drugih antroponimov itd.).

RADMILA V. ŽUGIĆ

SEMANTIČKA ANALIZA PRIDEVSKIH DEMINUTIVA U PRIZRENSKO-TIMOČKIM GOVORIMA SRPSKOGA JEZIKA

COBISS: 1.01

Pomenska analiza pridevniških manjšalnic v prizrensko-timoških govornih srbskega jezika

V razpravi je predstavljena splošna definicija pridevniških manjšalnic, ki so potem izčrpno pomensko klasificirane. Prav tako je vzpostavljen odnos pomenskih tipov v okviru splošnih pomenskih kategorij ‚neživo‘ in ‚živo‘ (za osebe), podčrtana pa je tudi razlika v njihovi pomenski strukturi, kar je rezultat različnih parametrov referenčnega pojma, ki jih subjekt podreja osebnim ocenam.

Ključne besede: pridevniške manjšalnice, pomenske kategorije, pomenski tipi, prizrensko-timoški govori

A semantic analysis of adjectival diminutives in the Prizren-Timok dialects of Serbian

This article presents a general definition of adjective diminutives and thoroughly semantically classifies them. In addition, it establishes the relationship between semantic types within the general semantic categories of inanimate and animate (for persons), and highlights the difference in their semantic structure, which is the result of various parameters of the reference concept that the subject subordinates to personal opinion.

Keywords: adjectival diminutives, semantic categories, semantic types, Prizren-Timok dialects

1 UVOD

U radu¹ koji se bavi tvorbenom analizom pridevskih deminutiva (Žugić 2015d) istaknuta su, analogno imeničkim² i glagolskim deminutivima, njihova osnovna semantička svojstva kao reči subjektivne ocene modifikacionog značenja. Shodno tome, sagledani u okviru dve najšire semantičke kategorije ‚neživo‘ i ‚živo‘ (osoba), oni označavaju umanjena, deminuirana svojstva fizičke razmere pojma (veličina, dimenzija), sniženi stepen kvalitativnog svojstva referentnog pojma, a u semantičkoj kategoriji ‚osoba‘ kako deminuirane parametre fizičke razmere u najširem smislu, tako i pragmatične parametre vrednovanja osobina koje se mogu podvesti pod opšti sadržaj karakternih svojstava.

1 Rad je nastao u okviru projekta *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU* (178009) koji u celosti finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 U srpskoj literaturi se ističe da se u deminutivnim derivatima sa značenjem umanjjenih fizičkih realija u semantičkoj sferi ‚neživo‘ i deminutivnim derivatima iz semantičke sfere ‚živo‘ primarni semantički sadržaj realizuje kao subjektivna (vrednosna, emotivna) ocena objekta imenovanja (Veljković-Stanković 2005: 93–96).

Polazeći od napred navedenih opštih semantičkih osobnosti pridevskih deminutiva, ovaj rad se bavi analizom semantičkih tipova u okviru najširih semantičkih kategorija.

U semantičkoj analizi pridevskih deminutiva biće korišćena građa ekscerpirana iz sledećih dijalekatskih rečnika:³ *Rečnik leskovačkog govora* (Mitrović 1984, P–JM);⁴ *Pirotski rečnik* (Živković 1987, T–L); *Rečnik govora južne Srbije* (Zlatanović 1998, P–JM); *Rečnik govora sela Kamenice kod Niša* (Jovanović 2004, S–Z); *Rečnik govora jablaničkog kraja* (Žugić 2005, P–JM); *Timočki dijalekatski rečnik* (Dinić 2008, T–L); *Crnotravski rečnik* (Stojanović 2010, S–Z) i *Rečnik govora juga Srbije* (Zlatanović 2011, P–JM).

2 SEMANTIČKA SISTEMATIZACIJA PRIDEVSKIH DEMINUTIVA

Pridevski deminutivi biće semantički analizirani u okviru najširih semantičkih kategorija sa značenjem ‚neživo‘ i ‚živo‘ (dalje u radu ‚osoba‘). U okviru njih biće izdiferencirani odgovarajući semantički tipovi sa opštom definicijom svakoga od njih. Na taj način će biti predstavljeni i ustanovljeni i konkretni parametri entiteta koje subjekat, govorno lice, svodi na niži manifestativni stepen, ublažava, umanjuje i sl.

2.1 Pridevski deminutivi iz semantičke sfere ‚neživo‘

Pridevski deminutivi iz semantičke sfere ‚neživo‘, tj. entiteta iz čovekovog okruženja, biće sistematizovani u nekoliko semantičkih tipova koji će obuhvatiti derivate različitih tvorbenih načina. Takođe, biće prikazane i različite fonetske ili morfološke varijante jedne lekseme. Redosled semantičkih tipova biće načelno ustanovljen po principu produktivnosti, a odstupanje je moguće u slučaju približne produktivnosti kada ćemo prednost dati semantičkom tipu većeg stepena bliskosti prethodno navedenom tipu (v. npr.: tip 1c, 1d).

[a] pridevi sa značenjem umanjenog, sniženog stepena, intenziteta boje predmeta: *belužnjàv, belunjàv*,⁵ *bèlas, bèlčas*⁶ (Mitrović 1984, P–JM); *belužnjàv, žltunjàv*,

3 Budući da se u definicijama pridevskih deminutiva u većini dijalekatskih rečnika s prostora prizrensko-timočkih govora, vrlo često javljaju propusti, omaške, nekorektnosti, čak i gruba kršenja osnovnih leksikografskih imperativa, pokušaćemo tokom semantičke analize da skrenemo pažnju na neke od njih, iz dva razloga: najpre da definicija što adekvatnije predstavi semantiku određene lekseme. Drugi razlog je uspostavljanje korektnog obrasca definicije kao jedne vrste pomoći u izradi budućih dijalekatskih rečnika. O ovome opširnije u Žugić 2007: 343–354.

4 U radu će uz skraćenicu izvora biti navedena i skraćeni govora u okviru prizrensko-timočkih govora: P–JM (prizrensko-južnomoravski govor); T–L (timočko-lužnički govor) i S–Z (svrljiško-zaplanjski govor).

5 U primeru se kaže: »Neje ovoj potpuno belo, salte je belunjava.«

6 Čini se da ovaj oblik nije precizno zabeležen, budući da je u leskovačkom govoru finalna grupa *st* redukovana.

zelenjikav, šargav (šarenkast), *crvenjäs* (Živković 1987, T–L); *belinjäkav* (Zlatanović 1998, T–L); *belužnjäv*,⁷ *zelenjikav, crvenjikav, älenkas, bëlicäs, žütkas, moravilkas, sùrkas, c̀rnkas, šarènkas* (Jovanović 2004, S–Z); *žutinjäv* (Žugić, kartoteka), *žutiškäv, zelenjikav, zelenjiškav, modrinjäv, roznjikäv, rozinjäv* (Žugić, kartoteka), *crvenjüškav, crnjiškäv, šarenjikav, älenkas, žütkas* (Žugić 2005, P–JM); *žltačak, plävačëk, plävkačak, crvenčëk, crvenšëk; belužnjäv, vinkav, žltinjäv, žltnjikäv (žltnjikav), žltunjäv, zelenikav, zelenjikav, modrikav, roznikav, rumenikav, crvenjikav, šerenikav; crvènkas; nàcrven* (Dinić 2008, T–L); *belužnjäv, belunjäv, žutinjkav, zelenjikav, zelenjikakav, modrikav, modrinjäv, modruljäv, roznjikav, crvenjikav, šarenjikav; alènkas, žutkäs, ljütkas, sùrkas, c̀rnkas, šarènkas; nabelužnjäv, nabeličäs, nažutinjkav, nacrničäv* (Stojanović 2010, S–Z); *belinjäv, žutinjäv, zelenjikav, zlatinjäv, kafeničäv, modrinjäv, rozinjäv, rozinjäv, srebrinjäv, crvenjüškav, crnjikav; nacrniškäv, prižutičäv, prizeleničäv, primodrinjäv* (Zlatanović 2011, P–JM);

[b] pridevi sa značenjem umanjenog stepena osobina koje se odnose na ukus jela i pića: *gorčiljav*;⁸ *naljutnjičäv*⁹ (Mitrović 1984, P–JM); *ljütačak / ljutačëk, blägačak / blagačëk, mekačëk; pròciselan* (Živković 1987, T–L); *ljutnjikäv, nakiseličäv, nablaginjav* (Zlatanović 1998, P–JM); *bljütkačak*,¹⁰ *ljütkas; pròkisel* (Jovanović 2004, S–Z); *gorčuljäv, gorčiljäv; nagornjičäv, nakiseličäv, naljutnjičäv* (Žugić 2005, P–JM); *bljütkačak; nagòrnjičäv, pròcisalan, pròciselan; nàgorak, nàcisäl, nàcisel* (Dinić 2008, T–L); *bljütkačak, ljutinjkäv, ljütkas; nablagnjičäv, nagornjičäv, nakiseličäv, naljutnjičäv, naljutinjäv, naljutinjikav, naljutnjikav; nagòrciv, pròkisel; poprišlàn* (Stojanović 2010, S–Z); *blagunjäv, ljutnjikäv; prikiseličäv; priljüt* (Zlatanović 2011, P–JM);

[c] pridevi sa značenjem umanjenja ostalih svojstava jela i pića (konzistencija, veličina, stepen zrelosti, mekoća, tvrdoća i sl.): *vrücačak* (Mitrović 1984, P–JM); *güstačëk, mekačëk, rëtačak / rëtačëk, sïtačak / sïtačëk, sïtnačak; òp-sitan* (Živković 1987, T–L); *priglòtan* (o žitu u kome ima glote, urodice u neznačajnoj količini), *prirujan* (Zlatanović 1998, P–JM); *güstëčëk / güstačak*¹¹ / *güstačëk, rëťčëk / rëťčak / rëtačak, sïťčëk / sïtačëk / sïtačak,*

7 Kod Jovanovića, u primeru koji navodi, ovo deminutivno svojstvo se pripisuje delu odeće koji prilikom farbanja nije poprimio željenu crnu boju, već je ostao belužnjav, tj. svetlije, beličaste boje.

8 Definicija: *koji nagornjuje*, a reč je o nekom jelu. Primedba na upotrebu dijalekatske reči u definiciji stoji, ali je i sam glagol deminutivan što jasno ukazuje na deminutivno svojstvo prideva.

9 Skrećemo pažnju na Mitrovićevu definiciju: *koji naljutnjuje*, a primedba se odnosi na upotrebu dijalekatskog glagola.

10 Jovanović u definiciji koristi neutralni pridev *bljutav*, ali da nije reč o semantičkim ekvivalentima već o pridevskom deminutivnom značenju dovoljno ukazuje element *-k-*. I pored navedenog primera zaključujemo da se svojstvo pripisuje nekom jelu ili piću.

11 Jovanović definiše ovu leksemu: *prilično gust* (u primeru je reč o skuvanom pasulju), a Dinić proširuje definiciju sa: *dovoljno gust* (reč je o skuvanom skrobu). Međutim, sufiks *-ak* sugeriše umanjeni, ne u potpunosti izražen stepen osobine.

sit̃čьk / sitačьk / sitačak, sit̃nьčьk / sitnačьk / sitnačak, tṽrdьčьk / tṽrdьčak / tṽrdačak (Jovanović 2004, S–Z); *vr̃učak, vr̃učačak, g̃ustačьk, ladnačьk, m̃ekačak / m̃ekačьk, r̃etačьk, sitacьk, sitačьk, stud̃enačьk, tṽrdačьk, t̃oplačьk* (Žugić 2005, P–JM); *g̃ustačьk, r̃etačьk, sitьcьk; ñagñjil, ñarujan*,¹² *ñasirov, òbretьk, òbretьcьk, òbretьčьk / òbretačьk* (o usevu), *òpsitan* (o luku), *òpsitьcьk, pr̃ir̃etak, pr̃itṽrdьčьk* (Dinić 2008, T–L); *g̃ustačьk, m̃ekačьk, r̃etačьk, sitačak, sitnačak; òsitan* (Stojanović 2010, S–Z); *pr̃isitan, pr̃itṽrd* (Zlatanović 2011, P–JM);

[d] pridevi sa značenjem deminuiranih svojstava odevnih predmeta, najčešće izvesnog stepena nesrazmere njihovih dimenzija prema konstituciji osobe; umanjene razmere drugih predmeta: *pr̃it̃nьk* (Mitrović 1984, P–JM); *kr̃atačak / kr̃atačьk, š̃iročьk; òmalečak, ùskratak* (Živković 1987, T–L); *dol̃ěčьk*,¹³ *kr̃atačak, sk̃ĩr̃ьčьk / sk̃ĩračьk / sk̃ĩračak, t̃esьcьk / t̃esьcak / t̃esacьk / t̃esacak; popr̃it̃esan, pr̃itesan, pr̃it̃esacьk*,¹⁴ *ùskratak* (Jovanović 2004, S–Z); *t̃načьk, t̃esnačьk, pl̃itačьk, t̃oplačьk, š̃ir̃okačьk; ñaprazan, pr̃ikratak, pr̃itesan, ùskratak, ùtesan* (Žugić 2005, P–JM); *t̃esьcьk / t̃esьčьk, t̃op̃l̃ьčьk, ùbavьčьk, kr̃atacьk, kr̃atačьk, sk̃ĩr̃ьčьk, pl̃itacьk*,¹⁵ *pl̃itačьk, t̃nьcьk, t̃nьčьk, ùbavьčьk, č̃istьčьk, š̃iročьk; popr̃it̃esan, popr̃it̃esačьk, poũskratan, podol̃ěčьk, pr̃igol̃emšьk, pr̃imal, pr̃it̃esacьk, pr̃it̃esačak, òtprazan, ùzmal, ùtesan* (Dinić 2008, T–L); *dubočak, kr̃atačьk, pl̃itačьk, sk̃ĩračьk, t̃anačьk; òmalečak, pr̃it̃esačьk, ùskratak, ùskratan, ùtesan, p̃òpr̃itesan* (Stojanović 2010, S–Z); *kr̃atačak, š̃ir̃očьk; òmalečak, pr̃imal, pr̃imalčak, pr̃it̃anak, popr̃ist̃egñjet* (Zlatanović 2011, P–JM);

[e] pridevi sa značenjem deminucije svojstava zemljišta: (a) kvalitativna svojstva: *m̃ekačьk* (Živković 1987, T–L); *m̃ekačьk, r̃etačьk, tṽrdačьk; pr̃ivl̃azan* (Žugić 2005, P–JM); *m̃ekačьk, r̃etačьk, tṽrdьčьk, s̃olkav; nap̃òsñičav* (Dinić 2008, T–L); *m̃ekačьk, r̃etačьk, tṽrdačьk* (Stojanović 2010, S–Z); *pr̃itṽrd* (Zlatanović 2011, P–JM); (b) konfiguracija terena: *ravanšьk* (Živković 1987, T–L); *nag̃òr̃njičav, nadòl̃njičav, uzbr̃dičav, uzbr̃dñjičav, nauzbr̃dičav, nauzbr̃dñjičav, ñanizbr̃dičav* (Dinić 2008, T–L);

12 Odrednica je definisana pridevom *nedozreo*, a svojstvo se odnosi na paradajz. Pridevi *nedozreo* i *rujan* nisu apsolutni sinonimi. *Rujan* se odnosi na početnu fazu zrenja nekih vrsta povrća i voća. Prefiks *na-* unosi u osnovni pridev izvesnu nijansu umanjivanja svojstva iskazanog pridevom *rujan*. Detaljnije o odnosu osnove motivne reči i tvorbenog formanta i njihovom međusobnom uticaju pri nastajanju tvorenica modifikovane semantike u Žugić 2011: 403–413.

13 Definicija *pr̃ilično daleko, udaljeno* nije u skladu sa leksikografskim pravilima budući da su umesto prideva upotrebljeni prilozi. Iz navedenog primera nemamo saznanje o konkretnom entitetu. Trebalo bi da je reč o nekom udaljenom mestu.

14 Stepem deminucije u odnosu na pridev *pr̃itesan* je viši čemu doprinosi sufiks *-ьk*.

15 Autor ovu leksemu definiše: *pr̃ilično, dosta plitak* (o *džepu*). Ovakvom definicijom se sugeriše da je osobina plitkosti izraženija, odnosno u većem stepenu u odnosu na pridev *plitak*. Međutim, deminutivni sufiks *-ьk* kao semantički modifikator, donekle ublažava svojstvo plitkosti.

[f] pridevi sa značenjem deminucije vremenskih parametara: *studenšb̂k*, *studenjikav*; *nalàdnjìčav* (Živković 1987, T–L); *navetrenjìčav* (Zlatanović 1998, P–JM); *vrùcačak*, *ladnačb̂k*, *studènačb̂k*, *tòplačb̂k*; *nastudenjìčav*, *prilàdnačb̂k* (Žugić 2005, P–JM); *ladnjikav*, *strùjkav*, *strùljikav* (prohladan), *studenjikav*, *studenčb̂k*, *studenšb̂k*, *tòp̂lčb̂k* (Dinić 2008, T–L); *vrùčak*, *làdnačb̂k*, *tòplačb̂k*, *ladnjikav*, *studenjikav* (Stojanović 2010, S–Z); *ladnjikàv*, *studenjkàv* (Jovanović 2004, S–Z); *vetričav*, *studenjikav*; *namagljìčav*, *prilàdan* (Zlatanović 2011, P–JM).

Semantičkom klasifikacijom pridevskih deminutiva iz kategorije ‚neživo‘, izdvojeno je šest semantičkih tipova: (a) pridevi sa značenjem umanjenog, sniženog stepena, intenziteta boje predmeta; (b) pridevi sa značenjem umanjenog stepena osobina koje se odnose na ukus jela i pića; (c) pridevi sa značenjem umanjenja ostalih svojstava jela i pića (konzistencija, veličina, stepen zrelosti, mekoća, tvrdoća i sl.); (d) pridevi sa značenjem deminuiranih svojstava odevnih predmeta, najčešće izvesnog stepena nesrazmere njihovih dimenzija prema konstituciji osobe; umanjene razmere drugih predmeta; (e) pridevi sa značenjem deminucije svojstava zemljišta i (f) pridevi sa značenjem deminucije vremenskih parametara.

Svim semantičkim tipovima zajednička je komponenta umanjene veličine, fizičke razmere, stepena intenziteta osobine pojma prema motivnoj pridevskoj reči. Umanjenje fizičke razmere i stepena kvalitativnog svojstva referentnog pojma su osnovni parametri u kategoriji ‚neživo‘ koji podležu deminuciji.

Fonetske i morfološke (tvorbene) varijante semantički ekvivalentnih deminutiva prikazane su u okviru istog semantičkog tipa. Tvorba se i na primeru pridevskih deminutiva, raznolikošću tvorbenih načina, obrazaca i modela, pokazuje kao značajan izvor leksičke sinonimije,¹⁶ a samim tim i bogaćenja leksičkog sistema jednog govora (Dragičević 2007: 249). Naša građa potvrđuje pojavu nastajanja jednokorenskih sinonima dodavanjem različitih afiksa na istu tvorbenu osnovu.¹⁷ U lingvistici se ovakve leksičke jedinice nazivaju tvorbenim ili gramatičkim sinonimima (Dragičević 2007: 246). Ovo dokumentujemo sa dva primera, a pregledana građa potvrđuje visok stepen razvijenosti različitih tvorbenih mogućnosti: *tèŝčb̂k* / *tèsacak* / *tèŝčb̂k* / *tèsnačb̂k* / *ùstesan* / *popritèsan* / *popritèsáčb̂k* / *pritàsáčb̂k*; *ljùtačak* / *ljutačb̂k* / *ljutinjàv* / *ljutiškàv* / *ljutnjikàv*; *naljutinjàv* / *naljutinjikav* / *naljutnjikav* / *naljutnjìčav*.

Pridevski sufiks *-b̂k* u proširenoj varijanti *-áčb̂k* (*-b̂čb̂k*) sa očuvanim poluglasnikom (*mèkačb̂k*, *prìtvrdáčb̂k*, *rètačb̂k*, *slànačb̂k*, *tvrdáčb̂k*) kao uostalom

16 Detaljno o leksičkoj sinonimiji na primerima pejorativa za ženska lica u jablaničkom govoru (P–JM govor) u Žugić 2014a: 295–314.

17 Detaljno o jednokorenskim sinonimima na primerima pejorativa za ženska lica u jablaničkom govoru (P–JM govor) u Žugić 2014b: 131–143.

i njegov imenički ekvivalent u tvorbi imeničkih deminutiva muškog roda (Žugić 2013: 219–232), govori u istorijsko-jezičkom kontekstu o čuvanju starog stanja srpskog jezika.

2.2 Pridevski deminutivi iz semantičke sfere ‚osoba‘

Pridevskim deminutivima uopšte, nezavisno od toga da li pripadaju semantičkoj sferi ‚neživo‘ ili semantičkoj sferi ‚osoba‘ označavaju se umanjena, deminuirana svojstva pojma koji subjekt ocenjuje. Semantička analiza pridevskih deminutiva koji se odnose na ‚neživo‘ pokazala je deminuciju kvantitativne komponente svih semantičkih tipova, nezavisno od toga da li se umanjeni, sniženi stepen osobine predmeta odnosi na umanjene fizičkog svojstva (veličina, dimenzija) ili sniženi stepen kvalitativnog svojstva referentnog pojma.

Semantička struktura prideva se razlikuje od semantičke strukture imenica. Prava imenica predstavlja zbir osobina za razliku od prideva koji označavaju jednu, izdvojenu osobinu pojma. Tako npr. imenica *kuća* može označavati i veliku i malu kuću, kuću od blata, cigala, kamena, okrečenu kuću, belu kuću, neokrečenu kuću, staru ili novu kuću i sl. Ako iz zbira osobina pojma *kuća* izdvojimo osobinu fizičke razmere, u semantičkoj strukturi ove imenice dominantna je kvantitativna sema pa ćemo tako dobiti najmanje dva derivata *kućice* i *kućetina* čije je deminutivno ili augmentativno svojstvo određeno gramatičkim sredstvima, tj. tvorbenim sufixima. U strukturi imenica iz sfere ‚živo‘, kvantitativna komponenta takođe može biti dominantna što može dati derivate *konjè* i *konjište*, ali i kvalitativna komponenta sa značenjem mladunčeta koje se imenuje imenicom *ždrebè* neutralnog, odnosno *ždrebènce* deminutivno-hipokorističkog značenja. Za deminutive iz sfere ‚osoba‘ nisu primarni sadržaji razmere već pragmatički sadržaji kojima subjekat iskazuje vrednosnu, pozitivnu ili negativnu ocenu referenta, poput *drag*, *mio*, *simpatičan*, odnosno *mrzak*, *nedopadljiv*, koji nije vredan poštovanja i sl. (Ristić – Milosavljević – Jovanović 2005: 604). Za razliku od deminutivnih i augmentativnih imenica, pridevskim deminutivima iz sfere ‚osoba‘ deminuiraju se i osobine kojima se kvalifikuju kako parametri fizičke razmere (u najširem smislu parametri koji se odnose na čovekove manifestativne osobine – uzrast, visina, lepota, telesna težina i sl.), tako i pragmatični parametri vrednovanja osobina sa sadržajem ljudskih odnosa koji se mogu podvesti pod opšti sadržaj karakternih svojstava. Ovde se otvara i pitanje zašto navedeni parametri mogu indukovati imenice deminutivne i augmentativne semantike, a pridevi samo pridevske deminutive i onda kada je reč o svojstvima i pozitivne i negativne konotacije.

Pridevske deminutive kojima se iskazuje umanjivanje, odnosno ublažavanje stepena određenog svojstva osobe iskazanog osnovnim, neutralnim pridevom, razvrstaćemo u dva šira semantička tipa: 2.2.1 pridevski deminutivi motivisani manifestativnim svojstvima osobe i 2.2.2 pridevski deminutivi motivisani karakternim svojstvima osobe do kojih se dolazi apstrakcijom (o ovome Žugić 1997: 136). Kao što će građa pokazati, deminuciji podležu i pridevi pozitivne, i pridevi negativne

konotacije. Nakon sistematizacije građe u dva osnovna semantička tipa, biće izneti opšti zaključci o manifestativnim i karakternim parametrima osobe koje subjekat ocenjuje, tj. podvrgava deminuiranju. Takođe, biće sagledan i odnos brojčane zastupljenosti parametara jednog i drugog tipa.

2.2.1 Pridevski deminutivi motivisani manifestativnim svojstvima osobe:

*golemačak, l̂kьčьk; boljnikav, mršuljāv; naaljīčav, nagluvičav;*¹⁸ *ōmalečak; prit̂nьk* (Mitrović 1984, P–JM); *visočьk, golemšьk, debelšьk, đrtačak / đrtačьk, jàkačak / jàkačьk, jačьk, làkačьk / l̂kačak, màlečak / malečьk, mànecak, mànečak, nizačьk, ŝitačak / ŝitačьk, ŝitnačak, slàbačьk, stàračak / stàračьk, težachak / težachьk, ùbavačak / ùbavačьk, ùbavšak / ùbavšьk; crvenjās; nabolnjīčav, nagluvičav, naglūnjičav; òpsitan* (Živković 1987, T–L); *golēmačak, golēmšak, ùbavьčьk; nagluvičav; nacr̂njīškav; osuvičav; priglōtan, prigrub* (Zlatanović 1998, P–JM); *visočьk, golemčьk, jàkьčьk / jàkačьk / jàkačak, jàčak, malēčak, slàbačьk / slàbačak, stàračьk / stàračak, ŝuvačьk / ŝuvačak, t̂nьčьk / t̂nьčak, težьčьk / težьčak / težachьk / težachak, ùbьvьčьk¹⁹ / ùbьvьčak / ùbavьčьk / ùbavьčak / ùbavačьk / ùbavačak, ŝitьčьk / ŝitacьk / ŝitacak, ŝitьčьk / ŝitačьk / ŝitačak, ŝitnьčьk / ŝitnačьk / ŝitnačak; bolužnjāv, crvenjikav; bēličas,²⁰ žūtkaš, ŝurkaš, cr̂nkaš* (Jovanović 2004, S–Z); *golēmačьk, grubachьk, debelьčьk, jàčak, jàkačak, malēčьk, malēčьk, ŝitacьk, ŝitačьk, stàračьk, ŝuvačьk, t̂načьk, ùbavьčak, š̂iròkačьk; bolinjāv, bolunjāv, crvenjūškav, cr̂njiškāv; žūtkaš; nabolničav, nagluvičav; òmalečak; òmal* (Žugić 2005, P–JM); *visočьk, golemšьk, zdravačьk, jačьk, kadarčьk, kàdračьk, debelšьk, đrtačьk, živačak,²¹ l̂kьčьk, l̂kьčьk, m̂lēcьk, m̂lēcьk, m̂nьčьk, m̂nєnьk, m̂nєcьk, m̂nєčьk, n̂isacьk, n̂isachьk, crvenčьk, crvenšьk, pl̂načak, pl̂načьk, ŝitьčьk, ŝitačak, stàrьčьk, ŝuvačьk, težьčьk, ùbavьčьk, t̂nьčьk, t̂nьčьk, ùbavšьk, č̂istьčьk; boležnjāv, bolnjāv, bolinjāv, bolužnjāv, boljnikav, slabužnjāv, crvenjikav; crvєnkaš; nabolničav, nagluvičav; prigolemšьk;²² òbmanecьk, òpsitьčьk; òbmal,*

18 Ovde bismo skrenuli pažnju na jedno nesnalaženje Mitrovića u definisanju koristeći imenicu umesto pridevske reči, ali i na upotrebu dijalekatske reči u definiciji: *osoba koja nagluvuje*.

19 Ovaj primer se javlja u šest fonetskih likova i pokazuje proces čuvanja poluglasnika ne samo u sufiksu već i u drugim pozicijama u osnovi, a potom iščekivanje poluglasničke vrednosti najpre u osnovi, a potom i u samom sufiksu.

20 Ovu odrednicu autor definiše: ‘plav’ (o čoveku). Leksema *plav* se i u standardnom srpskom jeziku, kao i u mnogim narodnim govorima, upotrebljava u značenju *svetloput*. Međutim, u govorima s ovog područja, u upotrebi je i leksema *bel* kao ekvivalent lekseme *plav*. Pridev *bēličas* svojom tvorbenom strukturom, odnosno sufiksom *-ičas*, očito upućuje na njegovu nešto pomerenu, izdiferenciranu semantiku, odnosno na to da je svojstvo iskazano pridevom *bel* prisutno u neznatnoj meri, da je ono izraženo samo do neke određene granice, ali svakako ne u punom stepenu.

21 Dinić ovu leksemu ovako definiše: *odrastao, poodrastao, jedar*. Međutim, primer kojim ovo značenje potvrđuje – *Detēto im živačko, skōro će u škōlu* – upućuje na to da je reč o subjektivnoj oceni govornog lica da je dete dovoljno odraslo, poraslo da može poći u školu, ali to ne znači da je onaj o kome se iznosi stav odrastao, sa značenjem koje ovaj pridev ima. Dato svojstvo se svodi na niži stepen ove osobine sufiksom *-ačak*.

22 Iz navedenih primera se vidi da je reč o mlađoj osobi o kojoj subjekat iznosi lični stav da je takva osoba dovoljno telesno, fizički razvijena da može pomagati u obavljanju nekih poslova.

òmal, òpsitan; primal, prìslab; ùzmal; popridebèl (Dinić 2008, T–L); *visočëk, golemčëk, golemšëk, debelčëk, jàkačëk, jàčëk, kьdarčëk, krìvačëk, krùrnačëk, làkačëk, malèčëk, malèšëk, pùnačëk, sìtačëk, sìtačak, sìtnačak, slàbačëk, stàračëk, sùvačëk, tèžačëk, ùbavačëk, ùbančëk, tànačëk; bledinjàv, bolnjikàv, boluznjàv, bolunjàv, kènjkan, krupnjikav, slabunjàv, crvenjikav; žutkàs, sùrkas, c̀rnkas; nabolnjìčav, nagluvičav; nabelùžnjav; nabelìčas; òmalečak; òmal, òsitan; poprìsùv* (Stojanović 2010, S–Z); *visòčëk, golemčëk, debelčëk, debelšàk, jàčak, krùrnačak, l̀kčëk, malčëk, sìtnačëk; bledinjàv, bolnikàv, slabinjàv, crvenjùškav, crnjikav; nagrbičav, nakrupničav; prižutičav, priubavičav; primalèčak; òmalečak; primàl, prisìtan, pritànak, priùbav* (Zlatanović 2011, P–JM).

2.2.2 Pridevski deminutivi motivisani karakternim svojstvima osobe:

nabudaličav, nagospodičav,²³ nakurvičav,²⁴ naljutnjičav, namajstoričav, nastranjičav (Mitrović 1984, P–JM); *glùpavšëk, dobьrčëk, kròtačëk / kròtëčëk, pròstačak; nalùdnjičav, nastrànjičav, nastrašnjičav* (Živković 1987, T–L); *nablesavičav, nagospodičav, nakurvičav, namajstoričav, nastraničav, našuntavičav; prìmutav* (Zlatanović 1998, P–JM); *dòbьrčëk / dòbarčëk / dòbarčak, kròtëčëk / kròtačak; namajstoričav; prìpros* (Jovanović 2004, S–Z); *pròstačëk;²⁵ nablesavičav, nabudaličav, namajstoričav, namuškarìčava, nastraničav, našašavičav; prilènj* (Žugić 2005, P–JM); *dobьrčëk, kròtacëk, kròtačëk, pròstačëk, čistšëk; nablèsnjičav, nalùdničav, namajstoričav, naprasničav,²⁶ napùdljičav,²⁷ nastraničav, načùdičav, našašavičav; sulùdičav; prilènj, pritùpav* (Dinić 2008, T–L); *àrnačëk, glupavčak, dòbarčak / dòbarčëk, kròtačëk; zailjkav, tužnjikav; nablesnjičav, naglupnjičav, nalùdnjičav, namajstoričav, namaòvičav, nastrašnjičav, našašavičav, našašnjičav; pritužljiv* (Stojanović 2010, S–Z); *kròtačak; drveničav, ùlavičav; nabaksuzničav, nabudaličav, nagospodnjičav, naićničav, nalopovičav, naludičav, namaìčav, namutavičav, namuškarìčava*

23 Mitrović ovu osobinu definiše trpnim pridevom: *pogospođen*, leksemom neutralnog značenja »*koi se podgospodio*«. Međutim, tvorbena struktura prideva *nagospodičav* sugerise da je reč o pridevskom deminutivu kojim se iskazuje da je svojstvo gospodstvenosti izraženo samo delimično (obično je reč o manifestativnim osobinama: pokušaj da se govori književnim jezikom, odeća gradskog tipa i sl.).

24 Mitrović ovu leksemu definiše imenicom *ženskaroš* narušavajući pri tom jedan od osnovnih principa leksikografije. Suštinska semantička neadekvatnost koja proističe iz definicije odnosi se na isključivanje osoba ženskog pola sa ovakvom osobinom. Komunikativna situacija na terenu pokazuje da se navedeno svojstvo prvenstveno pripisuje osobi ženskog pola, ne isključujući pri tom ni osobe muškog pola.

25 Dinić odrednicu definiše: *prilično, dosta prost*. Tvorbena struktura ove lekseme, međutim, to demantuje budući da sufiks *-ak* i u imeničkim i u pridevskim izvedenicama ukazuje na deminutivno obeležje.

26 Dinić definiše ovu leksemu neutralnim, osnovnim pridevom: *naprasit*. Međutim, pridevska izvedenica sufiksom *-ičav* jasno upućuje na to da se njome iskazuje izvesna deminutivnost, odnosno ublažavanje osobine *naprasitosti*.

27 Dinić u definiciji koristi dijalekatski semantički ekvivalent standardnog prideva 'plašljiv' – *puđljiv* što se u leksikografiji smatra grubom greškom.

(samo ž. r.), *naulavičav*, *nauličav*; *priulavičav*, *priljūt*, *priskržav*, *pritùp*, *pritùtav*, *prišùntav* (Zlatanović 2011, P–JM).

Iz izložene semantičke analize pridevskih deminutiva iz semantičke sfere ‚osoba‘, nužno se nameće nekoliko zaključaka:

Na osnovu semantičkog sadržaja, ovi pridevi su razvrstani u dva semantička tipa: prvi se tiče označavanja manifestativnih, a drugi karakternih osobina čoveka.

Semantički tip sa značenjem manifestativnih osobina je bogatiji u odnosu na tip sa značenjem karakternih osobina, o čemu svedoči prikazana građa.

Svim pridevskim deminutivima sa značenjem manifestativnih osobina zajednički je opšti parametar umanjene, deminuirane fizičke razmere ili nekog kvalitativnog svojstva, što ih u semantičkom smislu načelno čini sličnima pridevskim deminutivima iz semantičke sfere ‚neživo‘. U tom smislu valja razumeti pripadnost istog pridevskog deminutiva obema osnovnim semantičkim kategorijama, npr.: *sitačak*, *crvenjùškav*. Ipak, zapaža se daleko veća semantička izdiferenciranost u sferi ‚neživo‘ što se objašnjava raznovrsnijom strukturom neživih entiteta sa daleko većim brojem parametara o kojima subjekat iznosi svoj lični stav. S druge strane, predstavnik govorne zajednice, sa sociološkog aspekta, iznoseći lični stav o čoveku, pokazuje izvestan respekt prema osobinama čoveka iskazanim pridevskim leksemama pretežno negativne konotacije.

Brojnost pridevskih deminutiva sa značenjem osobina čoveka i prideva neutralnog značenja za iskazivanje osobina čoveka, bitno je različita. Naime, na samo jednom punktu prizrensko-južnomoravskog govora (okolina Lešana) zabeleženo je 185 neutralnih pridevskih leksema za kvalifikovanje čoveka (Žugić 1997: 135). Ovo ide u prilog zaključku da subjekat za iskazivanje vrednosne ocene referentnog pojma, čoveka, koristi visoko specijalizovane pridevske lekseme suženih semantičkih polja, sa jednom dominantnom semom koja markira jedan parametar (Žugić 1997: 145). Međutim, brožani odnos pokazuje da procesu deminucije, ublažavanju, odnosno svođenju date osobine čoveka na niži stepen podleže nešto manje od jedne petine ukupnog broja pridevskih kvalifikativa za čoveka. Ovu pojavu objašnjavamo semantikom prideva koji su pretežno negativne konotacije (Žugić 1997: 145) i potrebom subjekta da deminuciji podvrgava najpre prideve pozitivne konotacije, tj. parametre leksikalizovane takvim pridevima, koji pritom dobijaju i značenje hipokorističnosti (*dòbračьk*, *kròtačьk*), ali i prideve negativne konotacije. Deminucijom ovakvih prideva, nepoželjno fizičko ili karakterno svojstvo svodi se na niži, donekle prihvatljiv stepen. Većina njih je upotrebljena u kontekstu iz koga se vidi da se takvo svojstvo pripisuje osobama nižeg uzrasta (deci, omladini). Sa sociološkog aspekta konkretne govorne zajednice, prisutna je implikacija da će vremenom, tj. sazrevanjem mladih osoba, pripisana karakterna ili fizička crta izgubiti na intenzitetu, postati manje uočljiva ili čak potpuno iščeznuti.

Sušinski, pridevskim deminutivima uopšte, nezavisno od pozitivne ili negativne semantike osnovnog prideva, osobina čoveka se svodi na niži stepen, koji, naročito kod prideva negativne konotacije, postaje za dotičnu govornu

zajednicu prihvatljiv. To se postiže odgovarajućim tvorbenim postupcima, u prvom redu sufiksacijom sufiksima koji u motivni pridev unose deminutivno značenje.

Pridevski deminutivi sa značenjem manifestativnih osobina čoveka odnose se na: (a) fizički izgled (visina, rast: *golëmačak*, *malëčak*, *òmalečak*; boju lica i kose: *bëličas*, *bledunjäv*; telesnu težinu: *debelčëk*, *lâkačak*; telesnu konstituciju: *sitnačak*, *süvačak*, *krüpnáčëk*; fizičku izdržljivost: *jâkëčëk*, *jâčak*; opšti telesni izgled: *ùbavačak*, *prigrub*); (b) pridevskim deminutivima sa značenjem karakternih osobina čoveka deminuiraju se različita karakterna svojstva: *àrnačak*, *prilënj*, *našasavičav* i sl.

Većina pridevskih deminutiva ima za motivnu reč pridev, npr. *ùbavšëk*, *pròstačëk*, *crvenjikav*, ali je zabeleženo i nekoliko njih u čijoj je osnovi imenica, npr. *nabudaličav*, *nakurvičav*, *namajstoričav*.

Ovde se, takođe, uočavaju fonetske ili morfološke varijante pridevskih deminutiva: *bolinjäv* / *bolužnjäv* / *bolnjikäv*; *glupavčäk*; *nag lupnjìčav*; *kròtačak*, *kròtačëk* i sl.

3 ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Semantička analiza pridevskih deminutiva u prizrensko-timočkim govorima omogućava izvođenje sledećih zaključaka:

Pridevskim deminutivima uopšte označavaju se umanjena, deminuirana svojstva pojma koji subjekt ocenjuje.

Svi pridevski deminutivi su analizirani u okviru dve semantičke kategorije: kategorija pridevskih deminutiva iz semantičke sfere ‚neživo‘ i kategorija pridevskih deminutiva iz semantičke sfere ‚osoba‘.

U okviru pridevskih deminutiva iz semantičke sfere ‚neživo‘ izdvojeno je šest semantičkih tipova. Svima njima je zajednička deminucija fizičke razmere (veličina, dimenzija) ili stepena intenziteta kvalitativnog svojstva referentnog pojma.

Pridevski deminutivi iz semantičke sfere ‚osoba‘ klasifikovani su u dva semantička tipa: deminutivi kojima se na niži stepen svode fizička, manifestativna svojstva čoveka i deminutivi kojima se umanjuju, ublažavaju karakterna svojstva čoveka. Ova klasifikacija je pokazala, da su za razliku od deminutivnih imenica, za deminutivne prideve iz sfere ‚osoba‘ podjednako važni kako parametri fizičke razmere (uzrast, visina, telesna težina i sl.) tako i pragmatični parametri vrednovanja osobina sa sadržajem ljudskih karakternih svojstava. I u jednom i u drugom slučaju iskazuje se vrednosna ocena subjekta koji umanjuje pozitivna ili negativna fizička ili karakterna svojstva referenta.

Semantika pridevskih deminutiva formalizuje se odgovarajućim gramatičkim sredstvima, tj. sufiksima sa deminutivnim značenjem, prefiksima kojima se umanjuje svojstvo motivnog prideva nulte sufiksacije, odnosno tvorbenom strukturom od prefiksa i sufiksiranog prideva.

Na osnovu izloženog pregleda pridevskih deminutiva može se zaključiti da su sufiksi *-ak* / *-bk* sa proširenim varijantama *-(a)čak* / *-(a)čbk* / *-(b)čbk* / *-šbk* najproduktivniji. Ravnomeran obuhvat građe iz svih navedenih izvora omogućava ne samo precizan uvid u stanje ovog sufiksa, već pokazuje i važnu činjenicu o njegovoj ravnopravnoj distribuciji na čitavom području prizrensko-timočkih govora.

Sa aspekta distribucije navedenog sufiksa u osnovnim semantičkim kategorijama ‚predmet‘ i ‚osoba‘, kao i njihovim podgrupama, evidentna je njegoova šira zastupljenost u deminutivima iz kategorije ‚predmet‘, dok je u kategoriji ‚osoba‘, posebno u podgrupi karakternih svojstava, ona značajno niža. Njime je deriviran manji broj deminutiva: *àrnačbk*, *glupavčák*, *glupavšbk*, *dòbarčbk* / *dòbarčak* / *dobyrcčbk*, *kròtačbk* / *kròtčbk*, *pròstačak*, *čistčbk*.

Time se istodobno objašnjava i prednost prefiksarno-sufiksalnog ili prefiksalnog tvorbenog načina deminutiva u deminuciji karakternih osobina čoveka, osobeno prefiksa *na-* koji se najčešće vezuje sa sufiksom *-av* i njegovim proširenim varijantama *-kav* (*-ikav*, *-injkav*, *-iškav*), *-užnjav*, *-iljav*, *-uljav*, *-injav*, *-unjav*, *-ičav*. Mada je i ovaj sufiks znatno produktivniji u semantičkoj kategoriji ‚predmet‘, njegovo prisustvo u semantičkoj kategoriji ‚osoba‘ veće je od sufiksa *-ak*. Kao potvrdu ovoga navodimo nekoliko primera deminutiva tvorenih sufiksom *-av* i prefiksarno-sufiksanim tvorbenim načinom: *zauļjkav*, *kènjlav*, *tužnjikav*, *grozničav*, *drveničav*, *ulavičav*; *nabaksuzničav*, *nablesavičav*, *nabudaličav*, *naglupnjičav*, *nakurvičav*, *naludnjičav*, *namajstoričav*, *nastranjičav*, *našasašavičav*, *našuntavičav*, *našašnjičav*; *priulavičav*; *suludičav*, *pritužljiv*.

Pažnju bismo skrenuli i na sufiks *-as* sa proširenim varijantama (*-kas*, *-čas*, *-ičas*) koji se u prvom redu javlja u semantičkoj kategoriji ‚predmet‘ (podgrupa deminutiva za boje), dok je u kategoriji ‚osoba‘ prisutan samo u podgrupi deminutiva za iskazivanje manifestativnih osobina čoveka, i to u ograničenom broju primera: *žutkas*, *sùrkas*, *crvenkas*, *crvenjàs*.

Istraživanje pokazuje da su pridevski deminutivi u prizrensko-timočkim dijalektima, u dobrom delu crta, na semantičko-tvorbenom planu, jezička relativnost u odnosu na standardni srpski jezik. S druge strane, u tvorbenom pogledu, stanje pridevskih deminutiva mnogo je bliže stanju u bugarskom jeziku (Žugić 2014d: 137–149).

IZVORI

- Dinić 2008** = Jakša Dinić, *Timočki dijalekatski rečnik*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008 (Monografije 4).
- Jovanović 2004** = Vlastimir Jovanović, Rečnik sela Kamenice kod Niša, *Srpski dijalektološki zbornik* 51, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2004, 313–688.
- Mitrović 1984** = Brana Mitrović, *Rečnik leskovačkog govora*, Leskovac: Narodni muzej, 1984 (Biblioteka Narodnog muzeja u Leskovcu 32).
- Stojanović 2010** = Radosav Stojanović, *Crnotravski rečnik = Srpski dijalektološki zbornik* 57, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2010.

- Zlatanović 1998** = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora južne Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 1998.
- Zlatanović 2011** = Momčilo Zlatanović, *Rečnik govora juga Srbije*, Vranje: Učiteljski fakultet, 2011.
- Živković 1987** = Novica Živković, *Rečnik pirotskog govora*, Pirot: Muzej Ponišavlja, 1987.
- Žugić, kartoteka** = Radmila Žugić, kartoteka novih reči.
- Žugić 2005** = Radmila Žugić, *Rečnik govora jablaničkog kraja = Srpski dijalektološki zbornik 52*, Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2005.

LITERATURA

- Dragičević 2007** = Rajna Dragičević, *Leksikologija srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.
- Ristić – Milosavljević – Jovanović 2005** = Stana Ristić – Bojana Milosavljević – Vladan Jovanović, Jedno moguće rešenje obrade deminutiva sa sufiksima *-če* i *-(č)ić* (leksikografsko-leksikološki pristup), *Srpski jezik* (Beograd) 10 (2005), br. 1–2, 597–616.
- Veljković-Stanković 2005** = Dragana Veljković-Stanković, *Reči subjektivne ocene u nastavi srpskog jezika i književnosti*, 2005 (neobjavljena doktorska disertacija, odbranjena na Filološkom fakultetu u Beogradu).
- Žugić 1997** = Radmila Žugić, Pridevi koji se odnose na čovekove osobine u govoru okoline Lebana, *Južnoslovenski filolog* (Beograd) 53, 135–145.
- Žugić 2007** = Radmila Žugić, Obrada pridevskih deminutiva u srpskim dijalekatskim rečnicima, *Leksikografijata i leksikologijata v svremeniija svjat*, Sofija: Българско лексикографско друштво, Секција за българска лексикологија и лексикографија – Велико Търново: Знак '94, 2007, 343–354.
- Žugić 2011** = Radmila Žugić, Leksikografski postupci tumačenja semantike izvedenica na osnovu odnosa tvorbeno osnove i tvorbenog formanta, u: *Gramatika i leksika u slovenskim jezicima: zbornik radova s međunarodnog simpozijuma*, ur. Sreto Tanasić, Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU, 2011, 403–413.
- Žugić 2013** = Radmila Žugić, Deminutivi muškoga roda na *-bk* (*-ak*) i njegovu proširenu varijantu *-čbk* (*-čak*) u prizrensko-timočkim govorima, *Godišnjak za srpski jezik* (Niš) 26 (2013), br. 13 (posvećen profesoru Slobodanu Remetiću), 219–232.
- Žugić 2014a** = Radmila Žugić, Sinonimija u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za ženska lica u jablaničkom govoru, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini* (Kosovska Mitrovica) 44 (2014), br. 2, 295–314.
- Žugić 2014b** = Radmila Žugić, Jednokorenski sinonimi u leksičko-semantičkoj grupi pejorativa za muška lica u jablaničkom govoru, *Makedonski jazik* (Skopje) 65 (2014), 131–143.
- Žugić 2015a** = Radmila Žugić, Produktivni tvorbeno-semantički tipovi imeničkih deminutiva srednjeg roda u bugarskom jeziku i prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika, *Filolog* (Banja Luka) 6 (2015), br. 11, 35–45.
- Žugić 2015b** = Radmila Žugić, Deminutivne imeničke izvedenice na sufiks *-ka* u prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika i bugarskom jeziku (semantičko-tvorbeni aspekt) (u štampi).
- Žugić 2015c** = Radmila Žugić, Komparativna analiza imeničkih deminutiva srednjega roda na sufiks *-če* u bugarskom jeziku i prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika (u štampi).
- Žugić 2015d** = Radmila Žugić, Tvorba pridevskih deminutiva u prizrensko-timočkim govorima srpskog jezika i bugarskom jeziku: komparativna analiza, *Jezikoslovni zapiski* (Ljubljana) 21 (2015), br. 1, 137–150.

POVZETEK

Pomenska analiza pridevniških manjšalnic v prizrensko-timoških govorih srbskega jezika

Avtorica v delu najprej definira pridevniške manjšalnice in jih analitično deli na pomenske tipe v dveh širših pomenskih kategorijah s področja ‚neživo‘ in ‚živo‘ (= ‚oseba‘).

V okviru pomenskega področja ‚neživo‘ ugotavlja šest pomenskih tipov s skupno značilnostjo pripisovanja manjšalnosti fizičnim merilom ali stopnje intenzivnosti kvalitativne lastnosti referenčnega pojma.

Pridevniške manjšalnice s pomenskega področja ‚oseba‘ so razvrščene v dva pomenska tipa. Prvi se tiče manjšalnosti manifestativnih, drugi pa značajskih posebnosti človeka.

Opozorjeno je tudi na slovnična sredstva, s katerimi se formalizirajo pridevniške manjšalnice.

DRAGA BOJOVIĆ

TUMAČENJA I PERSPEKTIVE SEMANTIZACIJE FRAZEOLŠKIH JEDINICA U DIJALEKATSKOM RJEČNIKU (SA POSEBNIM OSVRTOM NA SAZNAJNA U RUSISTICI)

COBISS: 1.02

Razlage in perspektive frazeoloških enot v narečnem slovarju (s posebnim pogledom na spoznanja v rusistiki)

Delo govori o opisovanju pomenov narečnih frazeoloških enot v slovarju.

Ključne besede: frazeološka enota, narečna frazeologija, pomen frazeološke enote, opis pomenov frazeološke enote

Interpretations of and perspectives on semantization of phraseological units in a dialect dictionary (with special regard to findings in Russian studies)

This paper discusses how the meanings of dialect phraseological units are described in a dictionary.

Keywords: phraseological unit, dialect phraseology, phraseological unit meaning, description of phraseological unit meanings

- 0 O opštim gramatičkim karakteristikama dijalekatske frazeologije, o leksičko-gramatičkim tipovima i o prelaznim frazeološkim jedinicama govorili smo u prethodnim radovima (Bojović 2011a: 371–379; 2011b: 315–322; 2012: 157–162).
- 1 Opštepoznato je da je teško formulirati *značenje* frazeoloških jedinica u jednojezičnim rječnicima, da »to odavno predstavlja njihovo najslabije mjesto, i odavno se vode polemike o najboljim metodama određivanja značenja« (Ščerba 1958: 69). Prema tome »najozbiljniji korak u unutrašnjoj parametrizaciji frazeoloških jedinica jeste formulacija značenja« (Borisova i dr. 1987: 11). A. A. Čepurjenko dotiče se problema opisa značenja frazeoloških jedinica, ukazuje da se ona odnose na brojna važna i neriješena pitanja u frazeologiji do dan danas i da se vrlo jasno postavlja pitanje kako opisati značenje određenog frazeologizma i koje faktore pri tom treba uzeti u obzir (Čepurjenko 2001: 37).

I. G. Nosjenko, analizirajući različite interpretacije plana sadržaja frazeoloških jedinica, procjenjuje u kojoj se punoći on eksplicira, da li se pri tom gubi suštinska informacija za pravilno poimanje frazeološke jedinice, prema kakvim parametrima se vrši opis, i izdvaja *denotativne*, *načinske*, *emotivne* i *stilističke parametre* i parametre zasnovane na *ocjeni makrokomponente* značenja frazeologiz-

ma. Pri tome Nosjenko primjećuje da se *imenski*, *atributivni*, *glagolski* i *priloški* deskriptivni obrti pojavljuju kao osnovno sredstvo opisa frazeologizma, i izdvaja druge tipove opisa frazeoloških jedinica:¹

- [a] *analitički* opis – direktno otkrivanje logičko-predmetnoga (denotativnog) značenja frazeologizma putem tekstovne eksplikacije odgovarajućih semantičkih obilježja:
 - *pljunuti otac* ‘dijete koje potpuno liči na oca’;
 - *ćer dotle* ‘ne može mimo toga’;
- [b] *paradigmatički* opis – izjednačavanje frazeologizma i njegovog korelata od jedne riječi:
 - *otegnuti papke* ‘umrijeti’, *o(t)kinuti nos* ‘osramotiti’;
- [c] *relativni* opis – ukazivanje na klasu predmeta, u odnosu na koji frazeologizam koji se tumači ispunjava funkciju konotativno zasićene i ekspresivno jarke druge nominacije:
 - *kalijeg/kalijež i obličje* ‘čudo, velika izopačenost’;
 - *Bog (i) vesak* ‘nemogućnost, blokada u (pri)sjećanju’;
- [d] *performativno-klasifikaciono* tumačenje – opšte ukazivanje na tip performativnih iskazivanja kojemu pripada frazeologizam koji se tumači (Nosjenko 1990: 170–173):
 - *oladijo ti se pos(t)* ‘blaga kletva povodom nečega’;
 - *s’edi, usio se* ‘opomena zbog neposlušnosti’.

Ocjenjujući karakter međusobnog odnosa makrokomponenata značenja frazeoloških jedinica u svakom od tih slučajeva, Nosjenko izvodi zaključak da »višeobraznost tipova opisa značenja frazeologizama, koji se razlikuju po načinu i po efektima definicije značenja, dovodi do neusaglašenosti i nehomogenosti opisa ukupnog frazeološkog materijala. Sljedstveno tome javlja se neophodnost sistemskog, konceptualnog i iscrpnog opisa inventara tipova tumačenja frazeologizma u frazeološkim rječnicima« (Nosjenko 1990: 176).

Vidno je da se najozbiljniji prigovor može dati trećem tipu opisa (»relativnom« opisu) (Koboljeva 2007: 160). U vezi s njim A. M. Meljerovič piše: »Često se daju semantička određenja frazeoloških jedinica, koja sadrže samo opšte ukazivanje na

1 Srbištička frazeološka literatura oskudijeva frazeološkim rječnicima i književnog jezika, i narodnih govora, a shodno tome i teorijsko-metodološkim pogledima na probleme leksikografske obrade. Teorija frazeologije i frazeografije najrazrađenija je u rusistici. Za nas je posebno interesantna dijalekatska frazeologija. Riječ je o bliskosrodnim jezicima – srpskom i ruskom, pa se lako mogu naći sintaksički i semantički ekvivalentni obrti. Koristimo uglavnom korpus koji smo zabilježili u govorima Crne Gore, a oni su, nesumnjivo je i osobina ostalih područja srpskoga jezika (uz neizostavno variranje u akcentu, oblicima ...), kao što mogu biti i osobina srpskog književnog jezika. – Cjelovitiji pogled na problematiku opisa značenja i metodu navođenja frazeoloških jedinica uključio bi frazeologiju i frazeografiju ostalih, prevashodno slovenskih jezika, u kojima su one dostigle zavidan nivo razvoja (hrvatski, npr.). Rezultati tih istraživanja, kao i komparativna analiza, biće predstavljeni drugom prilikom, a ovdje izostaju zbog obimnosti rada.

njihovu predmetnu-pojmovnu korelaciju, neadekvatno određenim frazeološkim jedinicama po gramatičkoj strukturi.« Dalje, Meljerovič smatra umjesnim da se zamijeni predstavljanje u nekim rječnicima ruskih govora »jednobraznog tipa opisa dijalekatskih frazeoloških jedinica, koje pripadaju različitim leksičko-gramatičkim tipovima«, pa predlaže »semantičke ekvivalente određenih frazeologizama, analogne u kategorijalno-gramatičkom odnosu i sintaksičkoj strukturi« (Meljerovič 1982: 70–71), npr.:

- *ko zadnja šešina* ‘o blentavom čovjeku’ → ‘blentav čovjek’;
- *udario u tri lika* ‘o pomahnitalom čovjeku’ → ‘ne zna šta radi’.

- 2 Predlog transformacije objašnjenja u dijalekatskom rečniku imaju i drugi istraživači ruske frazeologije: »Definicija u rečniku treba da bude zasnovana na gramatičkom značenju (sintaksičkoj ulozi) frazeološke jedinice. Definicija zamjenjuje frazeologizam u tekstu bez njegove sintaksičke i semantičke transformacije.« (Lebedjeva 1999: 94)

Prema mišljenju A. I. Molotkova značenje frazeoloških jedinica najjasnije se otkriva pri leksikografskom opisu, kada različiti tipovi rječničkog opisa pomažu da se uporede ili razgraniče frazeologizmi na semantičkom planu (Molotkov 1994: 11). Frazeološkim jedinicama koje se odnose na razne leksičko-gramatičke tipove, treba da bude svojstven različit tip opisa, što je odraženo u Frazeološkom rječniku ruskog književnog jezika (Fjedorov 1997) za *imenske* frazeologizme koristi se *imenski* obrt, za glagolske *glagolski*, itd., kao i u Frazeološkom rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika (Matešić 1982). U Malom srpskom frazeološkom rečniku nemamo ilustraciju na primjerima (Otašević 2007). Saglasnost tipa definicije leksičko-gramatičkom tipu A. A. Čepurjenko ocjenjuje kao realizaciju semantičko-gramatičkog principa, i zaključuje: »Uzimanje u obzir gramatičke prirode frazeološke jedinice, po našem mišljenju, predstavlja moćnu stranu ovog principa« (Čepurjenko 2001: 41). Takvo mišljenje podržava A. M. Meljerovič, ističući da pri opisu dijalekatske frazeološke jedinice treba uzeti u obzir njeno kategorijalno značenje i osobenosti gramatičke strukture: »Kvalitet izbora semantičkog određenja frazeološke jedinice, riječi ili sintagme, analogno njoj (u najvećem stepenu izomorfno) prema gramatičkoj strukturi, dozvoljava da se s maksimalnom punoćom eksplicira struktura značenja određene frazeološke jedinice« (Meljerovič 1982: 70). O postojanju opštepriznatoga leksikografskog pravila, da definicija odgovara kategorijalnom značenju jezičke jedinice piše i V. N. Grišanova (2005: 408).

- 3 U dijalekatskim rječnicima² mogućna ujednačenost u leksikografskom opisu frazeoloških jedinica izostaje, što se očituje u sljedećem:

2 Primjere smo uzeli iz rječnika leksike: Uskočkog rečnika (= UR = Stanić 1990), Rječnika govora Zete (= RGZ = Bašanović-Čečović 2010) i Rječnika govora okoline Mojkovca (= RGOM = Ristić 2010). U njima su u vezi s nekim leksema zabilježene frazeološke jedinice, a primjeri frazeoloških jedinica dati su pod odrednicom *izraz* i, što je i prirodno za ovu vrstu rječnika, prisutno je i opisivanje značenja kroz tzv. indiferentne obrte.

- [a] Kroz gramatički *indiferentan* obrt s predlogom *o* ili *za* opisuju se frazeološke jedinice raznih leksičko-gramatičkih karakteristika:
- *podnijeti ofišćiju* ‘o onome ko najviše podnese’;
 - *obisko bi greben o prknu* ‘o djevojci, zamuzatila je, odrasla’: *Obisko bi joj greben o prknu* (UR);
 - *ko Milutinova đeca* ‘o đeci koja su dobra kao Milutinova’;
 - *ka da si bes glave* ‘za onoga koji nepromišljeno postupa’ (RGZ);
 - *na vr glave* ‘za nekoga ko se baš prehladio’ (RGZ);
 - *(j)edna glava sto jezika* ‘za osobu koja u bijesu izgovori puno uvredljivih riječi, goropadna osoba’ (RGZ).³

Osim toga, ako se frazeologizmi sa gramatički indiferentnim opisom ne predstave minimalnim kontekstom upotrebe, korisnik rječnika je u nedoumici o tome kako se u živoj riječi upotrebljava i u kakve odnose sa riječima stupaju navedene frazeološke jedinice. Tako, npr. stvari stoje s frazeologizmima koji, po formi, potencijalnim slaganjem i sintaksičkom funkcijom odgovaraju i adjektivnom i adverbijalnom leksičko-gramatičkom tipu, npr.: *ko (j)edna i po(j)edna* ‘o ženskom stvorenju rijetkih kvaliteta’.

Takvom definicijom, gramatički indiferentnom i bez ilustracije nije moguće »usaglasiti izučavanje strukturno-tipološkog jedinstva frazeološkog obrta s određivanjem načina njihove sintaksičke funkcije« (Vinogradov 1969). Ona zatamnjuje gramatičku suštinu frazeološke jedinice i ne sadrži nikakvu informaciju o njoj, jer ne odgovara zahtjevu: »Kako bi se izrazila pravila upotrebe frazeološke jedinice u govoru (tj. njena živa upotreba) potrebno je opisati sa stanovišta mogućnosti realizacije u rečeničnom kontekstu« (Borisova i dr. 1987: 14).

- [b] Gramatički nepodudarne mogu biti definicije, npr. kod:
- [b1] varijanata u osnovi istog frazeologizma:
- *pričati Markove konake* ‘kaže se za osobu koja priča dosadne priče’;
 - *pričati pričinu priču* ‘pričati jedno te isto, ponavljati’;
- [b2] mnogoznačnih frazeologizama:
- *ni pet, ni šes* ‘preduzeti nešto odmah’, ‘prebrza reakcija’,
- [b3] frazeologizama za koje bi se moglo reći da su sinonimi:
- *pijan/pljan ko maca* ‘teško pijan čovjek’;
 - *pijan/pljan ko metla* ‘o velikom stepenu pijanstva’.

3 U Rječniku govora okoline Mojkovca ista frazeološka jedinica opisana je glagolskim obrtom: *zasuti grdnjama i psovka, verbalno oštro napasti i izvrijedati*. Mi smo zabilježili frazeološku jedinicu koja se javlja u govorima Crne Gore, od sjevera do juga: *jedna glava, (h) iljadu jezika*.

- [c] U opisu jedne frazeološke jedinice moguće je miješanje tipova definicija, svojstveno frazeologizmima različitih leksičko-gramatičkih tipova, npr. adjektivnog i adverbijalnog tipa:
- *kao da mu je šilo u prknu/prkno* ‘nemirno ponašanje’, ‘nemirno se ponašati’.
- [d] Jedna ista frazeološka jedinica može biti kategorijalno (i varijantno) različito zabilježena i u rječnicima istoga tipa:⁴
- *okinuta glava* ‘za onoga koji baš liči na nekoga, isti’: ... *ja i dalje velim da (j)e tajova okinuta glava* (RGZ);
 - *glavu otkinut(i)* ‘veoma ličiti na nekog likom, osobinama, biti veoma sličan nekom’: *Sve ujčevini liči, onom najmlađem ujaku glavu otkinuo* (RGOM);
 - *skinuti glavu* **1.** ‘potpuno ličiti na nekoga, izgledati potpuno kao neko drugi’: *Skinuo ujaku glavu*; **2.** ‘pogubiti nekoga’ (UR).
- [e] Bilježi se samo jedno tumačenje frazeološke jedinice gdje su zapisana i druga tumačenja:
- *u njegovu glavu* ‘neka to bude sva šteta’: *Ja nijesam gl’edala namjerno da ga slomim – u njegovu glavu* (RGZ);
 - *u njegovu glavu* ‘kaže se kada se napravi neka šteta, razbije nešto: nije bitno, ne mari’: *U njenu glavu, biće čaša dosta* (RGOM);⁵
 - kletva: *na njegovu glavu* ‘neka se nesreća završi na tome, neka ne bude više nesreće, to zlo bilo i više ne bilo’ (UR).⁶
- [f] Opis frazeološke jedinice jednog leksičko-gramatičkog tipa može da se formira po principu *isto što* i tumačenje drugog leksičko-gramatičkog tipa:
- *glavu o(t)kinuti/o(t)kinuta glava, čer dotle/mimo to ne može.*
- [g] Tumačenja frazeoloških jedinica sa akcentom na pojedinim komponentama:
- [g1] »suvišak« tumačenja, koji se ogleda u tome što se u definiciju, u ulozu obaveznog elementa značenja frazeološke jedinice, uključuje riječ iz njenog stalnog leksičkog okruženja:
- *osto ko ispod rešeta* ‘koji je jedva ostao’;

4 Ovo može biti stvar leksikografskog odabira, uslovljenog zapisom, pa i neka opšteprisutna značenja mogu izostati. Tako, u RZ i RGOM izostaje tumačenje ‘pogubiti nekoga’, prisutno u Uskočkom rečniku.

5 Na ovom području zabilježili smo i značenje frazeologizma *u njegovu glavu* koje je u vezi s nestankom, ili crkavanjem životinja, dok se frazeologizam *na njegovu glavu* odnosi na ljudska stvorenja. S obzirom na prirodu RGOM ne možemo očekivati da u njemu nademo sve varijante i značenja frazeoloških jedinica.

6 U njemu nalazimo veliko bogatstvo izraza s komponentom *glava*, ali nema izraza *u njegovu glavu*.

- [g2] »manjak« tumačenja kada se opisuje samo komponenta koja pripada »dijalekatskoj« jedinici, a ne jedinica, tj. konstrukcija:
- *popišljaj (h)oda* ‘blizu’;
- [g3] tumačenje frazeologizama koje čine bezlične rečenice opštom nominacijom:
- *sve u šesn(a)es* ‘veselje’.

4 Kao što se vidi iz našeg pregleda, za primjenu jedinstvenog načina opisa govora i frazeoloških jedinica istog tipa ima još mnogo posla, čak i u dijalekatskoj frazeologiji koja je daleko ispred frazeologije srpskog jezika. Nama je potrebno uraditi rječnike, ali istovremeno razrađivati i teoriju njihove izrade. Pri opisu frazeoloških jedinica istog tipa, kako smo vidjeli, mogu se koristiti ili različite definicije, ili gramatički indiferentne. I u jednom, i u drugom slučaju nivelišu se individualne osobenosti značenja frazeološke jedinice što dovodi do iskrivljene predstave o njenim gramatičkim svojstvima. Da bi se trebalo pridržavati ujednačenosti u leksikografskoj obradi ukazivali su A. V. Kunjin (»... ujednačena obrada frazeologizama u rječniku potpuno je poželjna.« – Kunjin 1977: 178) i A. M. Babkin (»Leksikografska samovolja, promašaji i greške sastavljača rječnika mogu se kontrolisati isključivo citatima. Ali za to su potrebni stručni komentari s kontekstualnim isječcima, a ne mehaničko gomilanje po pravilu: brojem veće – kvalitetom manje.« – Babkin 1976: 29). Vezu između značenja jezičke jedinice s njenom gramatičkom karakteristikom koja odgovara frazeološkom materijalu zapazio je V. V. Vinogradov, ukazujući na postojanje zakonomjernih odnosa »između semantike frazeološkog obrta i njegove sintaksičke funkcije, između semantičkih varijanata frazeologizma i dinamičkim mogućnostima njegove sinaksičke primjene« (Vinogradov 1969: 10).

Tumačenje preko obrta s predlogom *o i za* obezličava frazeološku jedinicu i ona gubi »značenjsku snagu« (Nosjenko 1990: 169) jer postoji miješanje u jednom rječničkom opisu frazeologizama različitih leksičko-gramatičkih tipova: ti frazeologizmi razlikuju se međusobno po načinu slaganja, upotrebljavaju se u različitim gramatičkim funkcijama i kao elementi različitih sintaksičkih modela.

Na taj način, prigod pravom tumačenju je činjenica da »od jasnosti i pravilnosti opisivanja značenja zavisi [...] poistovjećivanje datog obrta s nekom klasom obrta« (Kotelova 1977: 40), a i uz njega ide tumačenje »da složenosti proističu prije svega pri određivanju značenja dijalekatske frazeološke jedinice i njoj odgovarajućeg opštekategorijskog značenja, iz čega proizilaze teškoće formulisanja definicije« (Grišanova 2005: 407). U potpunosti se značenje frazeologizma realizuje u realnoj govornoj upotrebi, u slaganju sa riječima: »Okruženje pomaže da se razgraniče značenja frazeologizama (prema okruženju frazeologizam se nalazi ne samo u semantičkoj, nego i gramatičkoj vezi). Leksičko

značenje uvijek je u vezi sa gramatičkom karakteristikom samog frazeologizma i postojanjem kod njega određenih gramatičkih kategorija, što uslovljava ograničenja njegovih mogućnosti slaganja: leksičko značenje frazeologizma prema okruženju može se odrediti uzimajući u obzir s kakvim riječima se može slagati frazeologizam, i kako se slaže s njima« (Bogdanova 1981: 134–135).

- 5 Možemo zaključiti da za opisivanje značenja dijalekatskih frazeoloških jedinica treba podsjetiti na činjenicu da je dijalekatska frazeologija kategorijalno istog tipa sa frazeologijom književnog jezika; u suštini radi se o »istoj« frazeološkoj jedinici što se dokazuje poklapanjem opštih gramatičkih karakteristika i parametara (Kobeljeva 2007).

Naravno, dijalekatski frazeologizam ima i svoje osobenosti, uslovljene sferom upotrebe, a u vezi je sa:

- [a] obimom frazeoloških jedinica u okviru određenih semantičko-tematskih grupa,
- [b] manjom ili većom produktivnošću određenih kategorija (npr. kategorije roda).

- 5.1 Izučavanje frazeologije narodnih govora, tj. dijalekata treba da se odvija u koordinaciji sa izučavanjem frazeologije književnog jezika. Korišćenje rezultata može doprinijeti boljem izučavanju frazeološkog sastava dijalekata što, na svoj način, može da posluži dubljem poimanju suštine same frazeološke jedinice i njenoj upotrebi u jeziku. Leksikografskom predstavljanju frazeoloških jedinica trebalo bi da prethodi:

- [a] tačno markiranje svake jedinice sa stanovišta pripadnosti leksičko-gramatičkom tipu;
- [b] izbor tipa definicije u skladu sa leksičko-gramatičkom karakteristikom;
- [c] ukazivanje na obavezno slaganje s određenom klasom riječi;
- [d] ukazivanje na ograničeno leksičko i slaganje u cjelosti dozvoljava da se utvrdi komponentni sastav frazeologizama i razdijeli od ostalih riječi;
- [e] ukazivanje na osobenosti gramatičkih kategorija svojstvenih odgovarajućem leksičko-gramatičkom tipu.

SKRAĆENICE IZVORA

RGOM = *Rječnik govora okoline Mojkovca* = Ristić 2010

RGZ = *Rječnik govora Zete* = Bašanović-Čečović 2010

UR = *Uskočki rečnik* = Stanić 1990–1991

IZVORI I LITERATURA

- Babkin 1977** = А. М. Бабкин, Слово в контексте и в слове, и: *Современная русская лексикография* 1976, Ленинград: Наука, 1977, 3–36.
- Bašanović-Čečović 2010** = RGZ = Јелена Башановић-Чечовић, *Рјечник љовора Зејпе*, Подгорица: ЦАНУ, 2010 (Рјечници 6).
- Bogdanova 1981** = А. Ф. Богданова, *Сочетаемость фразеологизма со словами в речи и разграничение его лексических значений (на материале глагольных фразеологизмов русского языка)*, Ленинград, 1981.
- Bojović 2011a** = Драга Бојовић, Структурно-семантички модели дијалекатских фразеолошких јединица (на примјерима именичких и придјевских фразеолошких јединица), и: *40. научни састајанак славистица у Вукове дане, Београд 2010: два века савременој српској књижевности језика*, Београд, 2011, 371–379.
- Bojović 2011b** = Драга Бојовић, Транспозиција фразеологизама у систему лексичко-граматичких типова дијалекатских фразеологизама, и: *Међународни научни скуј Српски језик, књижевности, уметности: језички сисџем и ујојшреба језика: зборник радова са међународној научној скуја одржаној на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 2010*, Крагујевац 2011, 315–322.
- Bojović 2012** = Драга Бојовић, Увод у синтаксу фразеолошких јединица (лексикографски оглед), и: *Међународни научни скуј Бошковићеви дани* 2011, Подгорица: ЦАНУ, 2012, 157–162.
- Borisova i dr. 1987** = Е. Г. Борисова i др., Фразеографические параметры и их описание в словаре (на материале русской идиоматики), и: *Фразеологизм и его лексикографическая разработка: Материалы IV Межд. симпозиума в рамках заседания Межд. комиссии по проблемам славянской фразеологии при Межд. комитете славистов*, Минск, 1987, 9–18.
- Čepurjenko 2001** = А. А. Чепуренко, Семантико-граматическиј принцип толкования значений фразеологизмов, и: *Фразеология в аспекте науки, культуры, образования: тезисы докладов международной научно-практической конференции, к 75-летию проф. А. М. Чепасовой*, Челябинск: Изд-во Челябинского гос. университета, 2001, 65–67.
- Fjodorov 1997** = А. М. Федоров, *Фразеологический словарь русского литературного языка I–II*, Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1997.
- Grišanova 2005** = В. Н. Гришанова, Некоторые вопросы диалектной фразеографии, и: *Информационный потенциал слова и фразеологизма: сборник научных статей*, Орел: Орловский гос. университет, 2005, 407–410.
- Kobeljeva 2007** = И. А. Кобелева, *Русская диалектная фразеография: грамматический аспект (на материале словарей говоров Русского Севера)*, Санкт-Петербург: Наука, 2005.
- Kotelova 1977** = Н. З. Котелова, Лексическая сочетаемость слова в словаре, и: *Современная русская лексикография* 1976, Ленинград: Наука, 1977, 36–53.
- Kunjin 1977** = А. В. Кунин, К вопросу о лексикографической разработке русской фразеологии, и: *Современная русская лексикография* 1976, Ленинград: Наука, 1977, 177–179.
- Lebedjeva 1999** = Л. А. Лебедева, *Устойчивые сравнения русского языка в фразеологии и фразеографии*, Краснодар, 1999 (disertacija).
- Matešić 1982** = Josip Matešić, *Frazeološki rečnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 1982.
- Meljerović 1982** = А. М. Мелерович, Из наблюдений над семантической структурой диалектных фразеологических единиц и ее отражением в словарных дефинициях (на материале севернорусских говоров), и: *Системные отношения в лексике севернорусских говоров*, сб. статей, Вологда: Вологодский гос. пед. институт, 1982, 70–72.
- Nosjenko 1990** = И. Г. Носенко, Типы толкований фразеологических единиц (вопросы таксономии и моделирования), и: *Фразеография в Машинном фонде русского языка*, Москва: Наука, 1990, 170–173.
- Otašević 2007** = Ђорђе Оташевић, *Мали српски фразеолошки речник*, Београд: Алма, 2007.
- Ristić 2010** = RGOM = Данијела Ристић, *Рјечник љовора околине Мојковца*, Подгорица: ЦАНУ, 2010 (Рјечници 5).

Stanić 1990 = UR = Милица Станић, *Ускочки речник I–II*, Београд: Научна књига, 1990.

Ščerba 1958 [1940] = Л. В. Щерба, Опыт общей теории лексикографии, и: *Избранные работы по языкознанию и фонетике I*, Ленинград: Издательство ленинградского университета, 1958, 54–91.

Vinogradov 1969 = В. В. Виноградов, О взаимодействии лексико-семантических уровней грамматическими в структуре языка, и: *Мысли о современном русском языке*, Москва: Просвещение, 1969, 5–23.

РЕЗЮМЕ

Толкования и перспективы семантизации фразеологических единиц в диалектном словаре (в сопоставлении с опытом в русистике)

Во многих случаях в словаре народных говоров возможно то что не выдерживается принцип единообразного описания формы и значения однотипных фразеологических единиц, поскольку не учитывается их принадлежность к определенному лексико-грамматическому разряду. Во избежание этого указание на лексико-грамматическую характеристику фразеологизма должно стать обязательным элементом словарной статьи словаря, и тогда компонентный состав, сочетаемость и тип дефиниции фразеологической единицы будут обусловлены этой характеристикой.

IRINA MAKAROVA TOMINEC

RUŠČINA IN SLOVENŠČINA: JEZIKOVNA ODSTOPANJA V RUŠČINI POD VPLIVOM SLOVENŠČINE KOT JEZIKA OKOLJA

COBISS: 1.02

Prispevek opisuje položaj rusko govorečih priseljencev v Sloveniji, predstavlja rezultate sociolingvistične raziskave jezika predvsem mlajših predstavnikov ruske diaspore in analizira pogostejše spremembe, ki nastajajo v jeziku predvsem druge generacije rusko govorečih prebivalcev Slovenije pod vplivom slovenščine kot jezika okolja. Predstavljen je sistematizirani opis pogostejših odstopanj od ruskega jezikovnega standarda, ugotovljenih tako pri pisnem kot tudi ustnem sporočanju rusko-slovenskih dvojezičnih govorcev. Na podlagi podatkov, zbranih z analizo maturitetnih spisov, osebnih intervjujev in spletnega anketiranja, se ugotavljajo pomembnejši vzroki, ki vplivajo na razvoj sporazumevalne zmožnosti v ruskem jeziku pri dvojezičnih otrocih.

Ključne besede: dvojezičnost, ruski jezik, analiza napak, priseljenci, rusko-slovenski jezikovni stik

Russian and Slovenian: Linguistic deviations in Russian under the influence of Slovenian as a dominant language

This article describes the status of Russian-speaking immigrants in Slovenia, presents the findings of a sociolinguistic study of primarily younger members of the Russian emigre community, and analyzes the common changes that occur in the language of especially second-generation Russian-speaking residents of Slovenia under the influence of Slovenian as the dominant language. It presents a systematized description of common deviations from the Russian linguistic standard established in both the written and oral communication of Russian-Slovenian bilinguals. Based on the data collected through the analysis of secondary-school exit exam essays, personal interviews, and an online survey, the major factors influencing the development of Russian communicative competence in bilingual children are established.

Keywords: bilingualism, Russian, error analysis, immigrants, Russian-Slovenian language contact

- 1 Vse do zdaj jeziku ruske diaspore v Sloveniji¹ ni bila posvečena posebna raziskovalna pozornost, čeprav se je število rusko govorečih priseljencev v Sloveniji v

1 Prispevek je nastal v okviru slovensko-ruskega bilateralnega raziskovalnega projekta ARRS Faze jezikovne adaptacije v govornici različnih generacij rusko govorečih migrantov v Sloveniji in slovensko govorečih v Rusiji, številka projekta BI-RU/14-15-034, vodja projekta na slovenski strani je doc. dr. Irina Makarova Tominec, Inštitut za medkulturne študije Univerze na Primorskem, vodja projekta na ruski strani je prof. dr. Galina Neščimenko, Inštitut za slavistiko, Ruska akademija znanosti, Moskva. Vzporedno raziskavo jezikovnih odstopanj v jeziku slovenske diaspore v Rusiji (v Moskvi) pod vplivom ruskega jezikovnega okolja je v okviru imenovanega projekta izvedel Gleb Pilipenko (Pilipenko 2015). Za pomoč pri zbiranju gradiva se zahvaljujemo Ruskemu centru znanosti in kulture, posebej direktorju g. Rifatu Pateevu in strokovnjakinji za ruski jezik ge. Valeriji Kiljpkovi, kolektivu, staršem in učencem Ruske šole

zadnjem desetletju opazno povečalo.² Po neuradnih podatkih³ je trenutno v Sloveniji okoli 5000 rusko govorečih prebivalcev. Pri tem pričakovano več rusko govorečih priseljencev iz različnih držav bivše Sovjetske zveze pritegnejo predvsem Ljubljana,⁴ slovenska obala in večja slovenska mesta (Maribor, Celje, Kranj, Novo mesto). Za natančen geografski prikaz poseljenosti Slovenije z rusko govorečimi priseljenci bi bila potrebna posebna raziskava, vendar se zdi, da bi tudi v tem primeru za izbiro novega kraja bivanja v Sloveniji lahko veljala enaka strategija kot pri večini drugih priseljencev.⁵

Že zdaj je mogoče v večjih slovenskih mestih najti ruske trgovine, ki ponujajo rusko hrano ali tipične ruske in sovjetske jedi.⁶ Sicer pa je za novejšo rusko govorečo diasporo v Sloveniji značilno, da ne glede na opazno aktivizacijo različnih novonastalih združenj rusko govorečih rojakov po letu 2000⁷ njeni predstavniki ostajajo večinoma slabo povezani med sabo, živijo dokaj izolirano.⁸

Pozitiven učinek na položaj ruskih migrantov v Sloveniji je imela sprememba v odnosu matične države, Ruske federacije, do izseljencev in migrantov. Če se je v sovjetskih časih na izseljence v zahodne države neuradno gledalo kot na »izdajalce«, so bili v novi Rusiji pojmovani kot potencialni »zavezniki« in podporniki ruske državne politike v tujini. Med pomembnimi pridobitvami

v Ljubljani in posebej direktorici ge. Juliji Mesarič, profesorici ruščine na Gimnaziji Poljane ge. Ines Vozelj in dijakom, ki se učijo ruski jezik, ter Državnemu izpitnemu centru za pripravo arhivskega gradiva.

- 2 Tako je po bilo podatkih Ministrstva za notranje zadeve RS 30. 8. 2015 zabeleženih 2322 veljavnih dovoljenj za začasno/stalno bivanje priseljencem iz Ruske federacije ter 1841 veljavnih dovoljenj za začasno/stalno prebivanje priseljencem iz Ukrajine, kar pomeni skupaj 4163 oseb, gl. http://www.mnz.gov.si/si/mnz_z_vas/tujci_v_sloveniji/statistika/ (dostop 28. 9. 2015).
- 3 Podatek je priskrbel svetnik ruskega veleposlaništva v Ljubljani, direktor Ruskega centra znanosti in kulture Rifat Pateev (junij 2015).
- 4 V zadnjem petletju se zaradi povečanega priliva rusko govorečih priseljencev prav v Ljubljani kaže tendenca po postopnem oblikovanju zaključene ruske infrastrukture (Ruski center znanosti in kulture, dve ruski šoli dopolnilnega pouka maternega jezika, več ruskih trgovin, ruski avtokleparski salon, ruski zdravnik, ruska restavracija, številna interesna združenja – fotografski krožek, glasbeni krožek, slikarski krožek itd.). Podatke povzemamo na podlagi osebnih izkušenj in informacij s socialnih omrežij, kjer so rusko govoreči prebivalci Slovenije dokaj aktivni (FB-skupina Русскоговорящая Словения = Rusko govoreči v Sloveniji).
- 5 Gl. zemljevid z naslovom Prebivalci prvih prebivališčem v tujini, ki ga je SURS objavil na povezavi <http://www.stat.si/StatWeb/glavnavnavigacija/podatki/prikazistaronovico?IdNovice=4430> (stanje 10. 9. 2015).
- 6 Po naših podatkih take trgovine obstajajo v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kranju in na slovenski obali (Lucija).
- 7 Od leta 2000 do zdaj je bilo na novo ustanovljenih 7 takih združenj: Klub sorojakov RUSLO (Ljubljana in regionalne podružnice), Zavod Vesela dRuščina (Ljubljana in regionalne podružnice), Zavod Ruski svet (Izola), Zavod Ruski samovar (Ljubljana), Mednarodno kulturno društvo Soglasje (Nova Gorica), Zavod Primorje (Izola), Zavod Ruski dom (Maribor). 21. septembra 2015 je v Ruskem centru znanosti in kulture v Ljubljani potekalo prvo vseslovensko srečanje navedenih združenj, ki so vse do zdaj delovala dokaj izolirano na različnih koncih Slovenije.
- 8 Enako velja za rusko diasporo v Italiji (gl. Perotto 2009; Perotto – Niznik 2014).

za rusko diasporo vsekakor štejemo otvoritev Ruskega centra znanosti in kulture v Ljubljani (aprila 2011). Gre za državno institucijo, ki je bistveno pripomogla k okrepitvi položaja in večji pozitivni prepoznavnosti ruske diaspore v Sloveniji.⁹ Že nekaj let v Mariboru deluje tudi predstavništvo ruskega državnega sklada Ruski mir ('Ruski svet'),¹⁰ ki uspešno promovira ruščino in rusko kulturo po vsem svetu.

V zadnjem letu ali dveh je – zaradi omenjene geografske in socialne razpršenosti ruske diaspore na eni strani ter povečanega priliva novih priseljencev (predvsem na račun poslovne imigracije iz Ruske federacije in še posebej iz Ukrajine) na drugi strani – opaziti skokovit razvoj aktivnosti rusko govorečih priseljencev v Sloveniji predvsem na spletnih socialnih omrežjih.¹¹ FB-skupine so postale priljubljeno sredstvo za obveščanje, vzpostavljanje osebnih stikov, povezovanje, izmenjavo praktičnih informacij in reševanje najrazličnejših vsakodnevnih vprašanj v virtualnem okolju, medtem pa v realnem življenju za otroke rusko govorečih družin po Sloveniji ostaja dostop do ruske infrastrukture, do ruskega vrta ali šole dopolnilnega pouka maternega jezika dokaj omejen.

Kot pomembno značilnost, po kateri se položaj rusko govorečih priseljencev v Sloveniji pozitivno razlikuje od položaja v drugih evropskih državah, velja omeniti dejstvo, da v slovenski družbi po naših podatkih prevladuje pozitivno-nevtralen odnos do govorcev ruščine. Poznamo zelo malo primerov, da bi bili govorniki ruščine v slovenski družbi predmet stigmatiziranja oz. negativnega vrednotenja.¹² Menimo, da je razlog za to predvsem hitra in uspešna jezikovna asimilacija rusko govorečih priseljencev v Sloveniji, še posebej, če gre za mlajšo generacijo. Praktično vsi naši mlajši informanti z nekajletno dobo bivanja v Sloveniji zatrjujejo, da jih v Sloveniji ne prepoznajo več kot tujce.¹³

-
- 9 Ruski center je zagotovil večji obnovljen prostor na prestižni lokaciji v centru Ljubljane (Ciril-Metodov trg 1) za izvajanje najrazličnejših izobraževalnih, kulturnih, promocijskih in interesnih aktivnosti v ruskem jeziku, odprtih za široko javnost. Ustanovljena je bila nova bogato založena knjižnica, olajšan je dostop do rednih študijskih izmenjav za sorojake in druge posameznike v matično državo. Zahvaljujoč finančni podpori ruske državne fundacije Ruski mir so kulturni dogodki v ruskem jeziku, ki jih organizirajo predstavniki ruske diaspore, postali redni, bogatejši in zanimivejši tudi za širšo javnost po celi Sloveniji (večletno praznovanje ruskega pusta – maslenice – v Ljubljani, ruska otroška gledališka predstava Zapl'asala moškara, ki je leta 2013 v organizaciji ruske šole Vesela dRuščina v Ljubljani z velikim uspehom gostovala po slovenskih osnovnih šolah, redno praznovanje novega leta v Pionirskem domu v Ljubljani).
- 10 Državna fundacija Ruski mir (Фонд «Русский мир») je bila ustanovljena na podlagi direktive predsednika Ruske federacije Vladimirja Putina z dne 21. 7. 2007 (<http://russkiymir.ru/en/>). Slovensko predstavništvo sklada v Mariboru deluje od leta 2007 (<http://www.ruskimir.si/>).
- 11 FB-skupina Живём в Словении = Živimo v Sloveniji, kjer dopisovanje poteka v ruskem jeziku, šteje 584 članov (dostop 6. 9. 2015); FB-skupina Доска объявлений в Словении = Oglasna deska v Sloveniji šteje 587 članov (dostop 6. 9. 2015), FB-skupina Мамы и папы Словении/русскоговорящие = Mame in očetje Slovenije/rusko govoreči šteje 146 članov (dostop 6. 9. 2015).
- 12 Po podatkih naše informantke so se njeni sošolci spomnili, da je ruskega porekla, šele takrat, ko je bila v Sloveniji poražena ruska nogometnareprezentanca.
- 13 Podatek navajam na podlagi ustnih vodenih pogovorov. Posnetki so pri avtorici.

Tudi slovenski šolski sistem (govorimo predvsem o osnovnem šolstvu) je v zadnjem času začel odpirati vrata jezikom priseljencev, med katere spada tudi ruščina (Medvešek – Bešter 2012). Po podatkih Ruskega centra znanosti in kulture¹⁴ je bilo v šolskem letu 2014/15 v Sloveniji 13 osnovnih šol, 3 srednje šole in 18 gimnazij, kjer je organiziran pouk ruščine. Geografsko je pokrita skoraj cela Slovenija, čeprav je možnosti za učenje ruščine v večjih krajih bistveno več.

Sicer pa ima slovenskih gimnazijah in v visokošolskem sistemu poučevanje ruščine že dolgo tradicijo (Derganc – Urbas 2009). Ruščina se poučuje na Univerzi v Ljubljani (Komarova 1997), na Univerzi v Mariboru in od leta 2006 tudi na Univerzi na Primorskem. Tečaje ruščine ponujajo zasebne fakultete, ljudske univerze, univerze za tretje življenjsko obdobje, jezikovne šole itd. Vendar gre v večini primerov za pouk ruščine kot tujega jezika na začetnih stopnjah, ki je manj primeren za dvojezične otroke iz rusko govorečih družin. Kot kažejo izkušnje, je zanje potreben posebej prilagojen program.¹⁵

2 POLOŽAJ RUŠČINE V RUSKO GOVOREČI DIASPORI

Ne glede na to, da je odnos Slovencev do ruščine in do rusko govorečih priseljencev v glavnem pozitiven, ugotavljamo, da je usoda ruskega jezika v takih družinah skoraj v celoti odvisna od jezikovne politike znotraj same družine, natančneje od tega, koliko časa, energije in pogosto tudi denarja so starši pripravljene vložiti za ohranitev ruskega jezika pri otrocih. Za mešane družine, kjer samo en starš (večinoma samo mati) govori rusko, je ta naloga še težja, ker se kot skupni sporazumevalni jezik v takih družinah večinoma uporablja jezik okolja, torej slovenščina.¹⁶ Kljub temu po podatkih, ki nam jih je uspelo pridobiti v raziskavi, večina rusko govorečih staršev, med katerimi je zelo visok delež visoko izobraženih, želi ohraniti ruski jezik v družini v kar se da veliki meri (73 % vseh odgovorov) ne glede na državo bivanja.

14 Za podatke se zahvaljujemo Valeriji Kiljpkovi, glavni strokovnjakinji za ruski jezik na Ruskem centru znanosti in kulture (elektronsko sporočilo 7. 9. 2015).

15 Po naših podatkih tak program ponuja Ruska šola v Ljubljani, ki ima svoje podružnice v Ljubljani, Kopru, Novem mestu in Radovljici (www.ruskasola.si).

16 V ustnem intervjuju smo izvedeli za en tak primer: otrok je opustil ruščino, ker ga je jezik spominjal na travmatični dogodek (smrt babice, s katero je govoril rusko). Ruska mati je popustila, potem pa položaja ni bilo več mogoče popraviti, ker je v družini dokončno prevladala slovenščina. Zdaj se mama in hči rusko pogovarjata samo še občasno.

Preglednica 1: Navedite stopnjo svoje izobrazbe (vprašanje za starše).

	Odgovori	Delež
Nedokončana srednja šola	2	3 %
Dokončana srednja šola	1	1 %
Nedokončana visokošolska/univerzitetna izobrazba	8	11 %
Dokončana visokošolska/univerzitetna izobrazba	38	50 %
Dvojna diploma	6	8 %
Podiplomski študij	12	16 %
Doktor znanosti	5	7 %
Skupaj	69	

Vir: TEST 1¹⁷

Če domnevamo, da je ravno odločitev družine v začetni fazi otrokovega življenja najbolj pomemben dejavnik, lahko visok delež staršev, ki v vsakem primeru želijo ohraniti ruščino pri svojih otrocih, ocenjujemo kot pomembno pozitivno predispozicijo za položaj ruščine v diaspori.

Preglednica 2: Označite, v kolikšni meri se strinjate s spodnjo izjavo.

Želim, da moj otrok ohrani ruski jezik in kulturo v maksimalni možni meri, ne glede na državo bivanja.	Odgovori	Delež
Se popolnoma strinjam	33	73 %
Se večinoma strinjam	3	7 %
Se delno strinjam	7	16 %
Se ne strinjam	2	4 %
Skupaj	45	100 %

Vir: TEST 1

V strokovni literaturi so mlajši govorci – govorci t. i. *poldruge*¹⁸ oz. *druge* generacije priseljencev – pogosto imenovani *heritage speakers*, govorci *družinskega* oz. *domačega jezika* (Kagan – Dillon 2001; Polinsky – Kagan 2007: 369; Polinska 2010: 314; Perotto – Niznik 2014: 77). Govorci družinskega jezika so torej tisti, ki so se tega jezika naučili v otroštvu od članov družine in so ga uporabljali (samo) doma, zato sporazumevalna možnost v tem jeziku pri njih praviloma ostane manj razvita kot v prevladujočem jeziku (okolja). V večini primerov so zato govorci družinskega jezika ovrednoteni kot *neuravnoteženi dvojezični govorci*. Pri tem pa, zahvaljujoč družinskemu okolju usvajanja družinskega jezika, govorci ostajajo nanj vse življenje čustveno navezani. V primeru *enojezične* družine v komunikaciji z

17 Test для родителей, dostopen na spletni strani <https://www.1ka.si/a/68300> (9. 9. 2015).

18 Govorci *poldruge* generacije so otroci, ki so bili rojeni še v matični državi in so se preselili v Slovenijo skupaj s starši. Govorci *druge* generacije so otroci, ki so že bili rojeni v Sloveniji.

otrokom uporabljata ruski jezik oba starša, v primeru *dvojezične*, mešane slovensko-ruske družine praviloma samo eden od njiju. Pri tem starši radi govorijo rusko tudi v širšem okolju, s prijatelji, v službi, ker zanje ruščina ostaja prevladujoči jezik. Slovenščine se ruski starši, ne glede na to, da gre za sorodni slovanski jezik, naučijo težje, slabše in počasneje kot njihovi otroci.

Pri ruskih otrocih tako *poldruga* kot *druge* generacije je položaj obraten. Sorazmerno hitro (od 3 do največ 12 mesecev aktivnega stika z okoljem, v slovenskem vrtcu ali šoli) usvojijo sorodni slovenski jezik, ki ga potem radi govorijo naprej. Slovensko vztrajajo v komunikaciji s svojimi ruskimi starši, ki jih ogovarjajo rusko, in če le lahko, govorijo slovensko celo z ruskim učiteljem.¹⁹ Taki primeri se pogosteje opažajo predvsem v mešanih slovensko-ruskih družinah, v obdobju otrokovega odraščanja (od 12 do 16 let). Funkcionalna omejenost ruščine na domačo rabo, vsakdanje teme in vedno isti govorci – vse to negativno vpliva na obseg aktivnega besedišča (pasivni besednjak dvojezičnega ruskega otroka bistveno presega aktivnega) in na slabšo motiviranost za rabo ruščine zunaj družine. Celo v pogovoru s svojimi dvojezičnimi prijatelji (!) raje uporabljajo slovenski jezik.²⁰

Otroci iz ruskih družin, ki se niso nikoli posebej učili ruskega jezika, praviloma dobro obvladajo pogovorno ruščino, večje težave pa imajo pri branju in še posebej pri pisanju v ruščini. Dvojezični otroci praviloma težje razlikujejo tudi med variantnimi izraznimi sredstvi v funkcionalno omejenem jeziku, ker zaradi pomanjkanja prakse njihova sociolingvistična zmožnost v ruščini ostaja omejena.

Na podlagi naših opazovanj lahko rečemo, da uporaba ruskega jezika v Sloveniji samo delno ustreza navedeni definiciji *družinskega jezika*, ker ruski starši večinoma poskušajo svojemu otroku priskrbeti tudi redno šolanje v ruskem jeziku (v slovenski šoli, v ruski šoli dopolnilnega pouka ali samostojno) in na ta način spremeniti status ruščine iz *družinskega jezika* z omejeno rabo v *ciljni jezik poučevanja*.

Pri daljši izpostavljenosti otroka obema jezikoma, ruščini in slovenščini, z upoštevanjem čedalje bolj omejene vloge ruščine in čedalje bolj aktivne vloge slovenskega jezika kot jezika okolja, kot pglavitna značilnost ruščine pri dvojezičnih govorcih nastopa negativni jezikovni prenos oz. interferenca. Jezikovni prenos iz funkcionalno razvitejšega v funkcionalno omejeni jezik je v tem primeru skorajda neizogiben, vendar je stopnja izraženosti tega pojava pri različnih generacijah, pri starših in njihovih otrocih bistveno različna.

19 Tako situacijo nam je v osebni intervjuju opisala učiteljica dopolnilnega pouka ruščine v Ljubljani ga.Olga Tsyganova. Dvojezični učenci v starosti 8–10 let so z ruskim učiteljem dopolnilnega pouka vztrajno govorili slovensko, dokler jim niso povedali, da učitelj sploh ne razume slovensko. Ko pa so ugotovili prevaro, je bilo treba spet povedati, da učitelj med poukom preprosto »pozabi slovensko«.

20 Opazovali smo, kako so med odmorom v ruski šoli dopolnilnega pouka ruski otroci med sabo govorili slovensko (Ljubljana, Zavod Vesela dRuščina, pouk ruščine na Osnovni šoli Danile Kumar, maj 2015).

3 CILJI IN METODOLOGIJA RAZISKAVE

Pričujočo raziskavo smo zasnovali z upoštevanjem naslednjih raziskovalnih nalog z dveh področij, jezikovnega in sociolingvističnega:²¹

- [1] Popis pogostih napak v ruščini, ki jih delajo dvojezični slovensko-ruski govorci; sistematizacija ugotovljenih napak; ugotovitev »rizičnih« con v ruščini, ki najprej podlegajo negativnemu jezikovnemu prenosu in drugim spremembam v primeru daljšega slovensko-ruskega stika.
- [2] Ugotovitev pomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo vitalnosti/ohranjenosti jezika pri posameznih dvojezičnih govorcih.
- [3] Preučitev stališč samih informantov o različnih vidikih rabe ruskega jezika ter njihovih mnenj o stopnji težavnosti različnih jezikovnih ravnin in pojavov.

Da bi predstavili natančnejši opis odstopanj od ruskega jezikovnega standarda, ki se opaža pri dvojezičnih otrocih, smo analizirali 35 maturitetnih spisov dvojezičnih otrok.²² Pogostejša ugotovljena odstopanja smo popisali in vključili v poseben kontrolni test,²³ ki je bil ponujen v reševanje dvojezičnim govorcem. Rezultati kontrolnega testiranja so pokazali, pri prepoznavanju katerih napak imajo informanti največje težave. Na ta način smo poskusili ugotoviti občutljivejše cone jezikovnega sistema, ki v primeru daljšega jezikovnega stika najprej podležejo negativnemu jezikovnemu prenosu oz. drugim spremembam.

Spletni vprašalnik z naslovom Test iz ruskega jezika, ki ga želimo predstaviti v nadaljevanju, vsebuje torej dva dela: sociolingvistični del, ki ga sestavlja 19 vprašanj, in jezikovni del, ki ga sestavlja 60 nalog, s pomočjo katerih smo želeli izmeriti jezikovno zmožnost informantov v ruskem jeziku. Za poglobljeno analizo dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo znanja ruščine, smo v nadaljevanju s posameznimi informanti opravili še osebne intervjuje.²⁴ Zaradi omejitev obsega članka ponujamo le izbrane ugotovitve.

4 PREDSTAVITEV REZULTATOV RAZISKAVE: SOCIOLINGVISTIČNI DEL

Ker skupina naših anketirancev ne predstavlja povsem enotne populacije in glede na vidik obravnave kaže različne meritvene rezultate, se zdi smiselno, da jo podrobneje predstavimo.

21 Isto ugotavlja Pilipenko: »Zbrano gradivo je mogoče analizirati tako z vidika najbolj tipičnih napak v obeh jezikih kot z vidika stališč govorcev do jezikov in posameznih napak« (Pilipenko 2015: 588).

22 Za raziskavo smo uporabili maturitetne spise iz let 2013, 2014 in 2015, spomladanski in jesenski izpitni rok (SPISI).

23 Spletna anketa Тест по русскому языку, dostopna na <https://www.1ka.si/a/68599>. Test je rešilo 28 oseb.

24 Posnetki se hranijo pri avtorici, v nadaljevanju POSNETKI.

Starostna struktura naših informantov je raznolika, čeprav je opazna prevlada mlajše generacije: 17 informantov je starih od 15 do 20 let, 7 jih je v starosti od 21 do 30 let, 3 so v starostni skupini od 40 do 55 let.

Jezikovna sestava družin anketirancev je prav tako precej raznolika: večji del sestavijo rusko govoreči Slovenci, gimnazijski dijaki, iz slovenskih družin, ki so se ruščino učili od 3 do 4 leta (11 oseb), sledijo otroci iz mešanih rusko-slovenskih družin (9 oseb), 5 informantov je iz enojezičnih ruskih družin, ki najmanj 4 leta živijo v Sloveniji, in še 3 so večjezični govorci ruščine, ki najmanj 5 let živijo v Sloveniji.

Preglednica 3: Označite jezikovni sestav vaše družine: (N = 28)

Sem iz slovenske družine (oba starša sta Slovenca)	39 %
Sem iz mešane družine (en starš je ruskega porekla, drugi pa slovenskega)	32 %
Sem iz ruske družine (oba starša sta Rusa)	18 %
Drugo	11 %

Vir: TEST 2²⁵

Med informanti je sorazmerno velik delež tistih, ki so rojeni v Rusiji (33 %) in so se pozneje preselili v Slovenijo; v Sloveniji jih je rojenih 63 %.

V strokovni literaturi se *mlajši priseljenci* (v starosti do približno 15 let), rojeni v državi izvora, štejejo med predstavnike t. i. *poldruge* generacije (Perotto – Niznik 2014). Ta skupina je med našimi informanti precej raznolika. Med njimi prevladuje skupina tistih, ki so se v Slovenijo skupaj s svojimi starši preselili v starosti od 5 do 10 let. Skladno s prevladujočim mnenjem ti niso več pravi *naravni dvojezični govorci*, ker začnejo usvajati slovenščino v času, ko pri njih že prevladuje *eksplicitna* strategija jezikovnega spomina.²⁶ Vendar po naših opažanjih taki otroci vseeno dosegajo zelo visoko stopnjo znanja slovenščine in zato po našem mnenju vsekakor spadajo med dvojezične govorce, tudi če gre za *zaporedno* dvojezičnost (usvajanje obeh jezikov ne poteka vzporedno kot pri t. i. naravnih dvojezičnih govoricah iz mešanih družin, ampak s časovnim zamikom zaradi časovno poznejše selitve v Slovenijo).

25 Pod zadnjo možnostjo v preglednici (Drugo) so vpisane mešane neslovenske družine z alternativnim narodnostnim izvorom staršev (Hrvat, Srb).

26 Po nevrolingvističnih raziskavah *implicitno* strategijo jezikovnega učenja, značilno za zgodnje usvajanje maternega jezika, v starosti 3 let nadomesti *eksplicitna*, ki je bolj značilna za zaporedno dvojezičnost oz. za učenje tujega jezika (Paradis 2004).

Preglednica 4: Koliko ste bili stari, ko ste se preselili v Slovenijo (če niste rojeni v Sloveniji)? (N = 10)

Do 5 let	10%
Od 5 do 10 let	30 %
Od 10 do 15 let	10 %
Od 15 do 20 let	20 %
Od 20 do 25 let	20 %
Od 50 do 60 let	10 %

Vir: TEST 2

Med našimi informanti ločimo skupino študentske generacije priseljencev iz Rusije, ki so prišli v Slovenijo zaradi študija na slovenskih fakultetah (v starosti od 20 do 25 let) in želijo v Sloveniji tudi ostati.²⁷ Ne glede na to, da kažejo sorazmerno visoko stopnjo jezikovne asimilacije, je zanje materni jezik le ruščina. Zato jih štejem kot predstavnike *prve* generacije priseljencev, ki izkazujejo sorazmerno visoko raven pozno pridobljene dvojezičnosti (*high level of lately achieved bilingualism*). V tem primeru je za doseganje *uravnotežene dvojezičnosti* treba izboljševati znanje slovenskega in ne ruskega jezika.

Glede na to, da informanti v Sloveniji živijo dalj časa, se podatki o jezikovni sestavi družin pričakovano ne ujemajo s podatki o tem, kateri jezik je za informante glavni. Tukaj pričakovano prevladuje slovenščina oz. oba jezika v enaki meri (22 %):

Preglednica 5: Kateri jezik je za vas glavni? (N = 23)

Samo slovenščina	43 %
50 : 50	22 %
Bolj slovenščina	22 %
Drugo	9 %
Samo ruščina	4 %
Bolj ruščina	0 %

Vir: TEST 2

Ne glede na to, da je v Sloveniji slovenščina funkcionalno pomembnejši jezik, večina dvojezičnih anketirancev dokaj visoko ocenjuje svoje znanje ruščine.

²⁷ Po naših opažanjih pri pouku slovenščine kot drugega/tujega jezika za tuje študente Univerze na Primorskem v Kopru v študijskih letih 2013/14 in 2014/15 je pri študentih, ki po končanem študiju ne želijo ostati v Sloveniji, stopnja motivacije za učenje slovenščine sorazmerno nizka. Ker gre zanje le za začasno obdobje, slovenščino usvojijo v minimalni stopnji, saj se raje odločijo za angleški jezik, ki jim odpre vrata v svet.

Za natančnejšo oceno dejanske rabe ruščine pri dvojezičnih govorcih v Sloveniji smo jih zaprosili za primerjavo, v kolikšni meri uporabljajo oba jezika v različnih položajih.

Najbolj aktivna raba ruščine je pri naših informantih vezana na pogovor s starimi starši (41 % samo rusko, 14 % v glavnem rusko), sledi branje (5 % rusko, 32 % mešano rusko-slovensko), uporaba spleta (5 % samo rusko, 27 % mešano rusko-slovensko), gledanje televizije (5 % samo rusko, 24 % mešano rusko-slovensko, 33 % v glavnem slovensko) in na pogovor v družini (5 % samo rusko, 14 % mešano rusko-slovensko, 23 % samo slovensko). Zanimivo je, da pri pogovoru s (tudi dvojezičnimi) prijatelji informanti uporabljajo bodisi slovenščino (45 % samo slovensko, 45 % v glavnem slovensko) bodisi izmenično oba jezika (9 %), nikoli pa samo ruščine (0 %). To pomeni, da funkcionalno ruščina pri mlajših govoricah ne vzdrži konkurence z jezikom okolja, v celoti ne more pokriti niti komunikacije z dvojezičnimi prijatelji, vedno bolj je omejena na pasivne oblike – poslušanje in branje. Predvidevamo, da bo v mešanih družinah »pasivizacija« ruščine potekala bistveno hitreje kot pa v družinah, kjer doma govorita rusko oba starša ter bratje in sestre.²⁸

Precej podobne rezultate so pokazale sorodne raziskave mlajše generacije rusko govorečih priseljencev v Italiji in v Izraelu (Perotti – Niznik 2014). Pri mlajši generaciji se opaža prodiranje prevladujočega jezika v komunikacijo doma in z dvojezičnimi prijatelji. Ravno za predstavnike mlajše generacije je značilno, da v primeru izbire raje posežejo po prevladujočem jeziku okolja kot po družinskem jeziku. V tem primeru za dolgoročno ohranitev jezika postanejo pomembni dejavniki osebna motivacija, dodatno šolanje v tem jeziku, redno branje in izleti v matično državo.

Pri raziskovanju stališč dvojezičnih govorcev so bili za nas pomembni podatki o tem, kako na splošno ocenjujejo težavnost ruščine in katere elemente ruskega jezikovnega sistema prepoznavajo kot težje.

Preglednica 6: Ocenite, koliko je za vas na splošno težka ruščina, v primerjavi z drugimi tujimi jeziki (angleščina, nemščina, francoščina, španščina ...)?

V glavnem lažja kot drugi	64 %
Ni razlike, enako težka	18 %
V glavnem težja kot drugi	14 %
Drugo (pojasnite)	5 %

Vir: TEST 2

²⁸ Posreden dokaz vitalnosti ruščine ravno v enojezičnih družinah je en sam primer kreativne rabe ruskega jezika za pisanje poezije med našimi informanti (podatek, pridobljen med osebnim intervjujem).

Kot sledi iz preglednice, informanti lažje razumejo, govorijo in berejo rusko, težje pa jim gre od rok pisanje, predvsem ruski pravopis (uporaba mehkih znakov, razlikovanje med trdimi in mehкими soglasniki), težka je slovnica (razvejen sistem končnic v ruski imenski in glagolski paradigmi), pa tudi naglasna mesta.

Preglednica 7: Ocenite, koliko je za vas težko ... (N = 22)

	Brez težav	Dokaj preprosto	Obvladljivo	Težko
naglasna mesta	38 %	34 %	14 %	14 %
brati po rusko	45 %	24 %	18 %	14 %
govoriti po rusko	32 %	55 %	9 %	4 %
ruske besede	59%	32 %	9 %	
ruska slovnica (končnice ...)	45 %	32 %	23 %	
pisati v ruskem jeziku	45 %	23 %	32 %	
razumeti, ko govorijo rusko	59 %	36 %	5 %	
ruski pravopis (pisanje mehkega znaka ...)	36 %	23 %	41 %	

Vir: TEST 2

Na koncu nas je zanimala še motivacija anketirancev za učenje ruščine in njihova opredelitev osebne identitete. V strokovni literaturi (Gardner – Lambert 1972; Ellis 1997) je znana temeljna delitev motivacije učencev na t. i. integrativno in instrumentalno. Pri *integrativni* motivaciji se posameznik jezika uči iz želje po komunikaciji s konkretnimi ljudmi, ki govorijo ta jezik (člani družine, sorodniki, prijatelji), iz občutka pripadnosti neki skupini, pri *instrumentalni* pa iz pragmatičnih razlogov (pridobivanje ocene, službe, za napredovanje, za lažje življenje v državi). Po podatkih naše raziskave pri obeh skupinah informantov – tako slovenski kot ruski – prevladuje pozitiven odnos do jezika in države (»ker mi je ruščina lepa, melodična«, »ker je jezik visoke kulture in zanimive države«), pri ruski skupini je jasna motivacija pripadnosti (»ker je moj materni jezik«), šele nato pri obeh skupinah sledijo pragmatični razlogi za učenje (»ker se lažje naučim«, »si lažje najdem delo«), dokaj velik delež mlajše slovenske populacije – gimnazijcev – navaja tudi naključnost izbire. Na splošno lahko rečemo, da pri ruskih govornikih prevladuje integrativna motivacija, pri slovenskih pa pozitiven odnos do jezika in države, medtem ko so pragmatični razlogi izraženi v manjši meri.

Zadnje vprašanje iz sociolingvističnega dela raziskave je bilo povezano z osebno identiteto. Zanimalo nas je, kako se bodo opredeljevali pripadniki mlajših generacij rusko govorečih priseljencev – ali kot Rusi ali kot Slovenci –, v kolikšni meri čutijo svojo drugačnost in ali jo občutijo kot negativno ali pozitivno lastnost.

Preglednica 8: Ne glede na to, kaj vam piše v potnem listu – kako se občutite, kaj ste? (N = 20)

Sem Slovenec/Slovenka	55 %
Sem več kot samo eno ali drugo	25 %
Čutim se drugačen/drugačna in ne vem, kaj sem	20 %
50 : 50, odvisno od situacije, lahko se prilagodim	15 %
Sem bolj Slovenec/Slovenka	15 %
Sem Rus/Rusinja	10 %
Sem bolj Rus/Rusinja	10 %
V Rusiji sem Slovenec/Slovenka, v Sloveniji sem Rus/Rusinja	5 %
Drugo (pojasnite)	5 %

Vir: TEST 2

Prvi odgovor so izbrali samo slovenski informanti, rojeni v slovenskih družinah. Odgovori dvojezičnih informantov iz rusko govorečih družin so se razporedili nekoliko drugače in nakazujejo nekoliko nejasno predstavo o lastni identiteti, kar se je potrdilo tudi v osebnih intervjujih. Pri mlajši generaciji ruskih priseljencev prevladuje pozitivno vrednotenje lastne drugačnosti (»sem več kot eno ali drugo in to je super«). Veliko jih je izrazilo prepričanje, da so se sposobni prilagajati in popolnoma vključiti v različna okolja (»50 : 50, odvisno od situacije, se lahko prilagodim«). Večja občutljivost na medkulturne razlike, večja fleksibilnost in razvita medkulturna kompetenca so prednost naravnih dvojezičnih govorcev, kar se je potrdilo tudi v naši raziskavi. Mlajši priseljenci, ki so bili rojeni v Sloveniji, se pogosteje opredeljujejo kot »bolj Slovenci«, rojeni v Rusiji kot »bolj Rusi« (z nekaterimi izjemami). V nekaj primerih se posebna identiteta dvojezičnega govorca oblikuje tudi na podlagi negativne primerjave z enojezičnimi sovrstniki – »se počutim drugačen in ne vem, kaj sem« oz. v manjši meri tudi odgovor »v Rusiji sem Slovenec/Slovenka, v Sloveniji sem Rus/Rusinja«. Nižjo frekvenco takih odgovorov v naši skupini razlagamo tako, da tovrstni odgovor zahteva nekoliko višjo stopnjo samorefleksije in kritičnega razmišljanja ter vsaj minimalne izkušnje samostojnega bivanja v drugi državi.

5 PREDSTAVITEV REZULTATOV RAZISKAVE: JEZIKOVNI DEL

Med analizo najpogostejših napak, ki so bile ugotovljene pri dvojezičnih rusko-slovenskih govorcih tako pri pisnem kot tudi pri ustnem sporočanju, so bile ugotovljene različne vrste jezikovnih odstopanj od standardne²⁹ ruščine, ki jih predstavljamo v nadaljevanju.

5.1 Pravopisne napake

Raziskovalci pisnih nalog dvojezičnih otrok v različnih državah so že večkrat ugotovili *prevladujoče fonetično načelo* zapisovanja ruščine, z določenimi odstopanji, specifičnimi za konkretni jezikovni par (Polinsky – Kagan 2007; Perotto – Niznik 2014). Tudi v našem primeru smo ugotovili pravopisne napake različne narave, ki so bile večinoma potrjene tudi v kontrolnem testu.

5.1.1 Nedosledno fonetično zapisovanje različnih primerov samoglasniške redukcije, do katere v ruščini prihaja v nenaglašeni zlogih (tako v položaju pred naglasom kot tudi po naglasu):

- akanje: **сабака* [sab'aka] (*собака*), **учёбай* (*учёбой*), с **каторым* (с *которым*), **младёж* (*молодежь*);
- ponaglasna redukcija: **лошедей* (*лошадей*), **большенство* (*большинство*), **житцлей* (*жителей*), **разлечается* (*различается*), **тиряет* (*теряет*), **избавелся* (*избавился*), **танцовали* (*танцевали*), **понравелся* (*понравился*), **нравелся* (*нравится*), **времяни* (*времени*), **помирилась* (*помирилась*), **месяцов* (*месяцев*), **висят* (*висят*), **пещеры* (*пещеры*), **выглядет* (*выглядит*), **систиматическая* (*систематическая*), **наченается* (*начинается*).

Fonetično pravopisno načelo, ki mu sledijo dvojezični govorniki, je vzrok napačnega zapisovanja edninske pridevniške končnice v rodilniku imenske sklanjatve, ki se v ruskem pravopisu zapisuje na podlagi zgodovinskega načela, ki odstopa od dejanske izgovarjave: **всево* [vsiv'o] (*всего*), **таво* [tav'o] (*того*).

Enako fonetično zapisovanje je zaslediti v naslednjih primerih: **што* [što] (*что*), **патаму шта* [patam'u šta] (*потому что*), **щасте/щастѣ* [š'astije] (*счастье*).

5.1.2 Nerazlikovanje med jotiranimi in nejotiranimi črkami *e* [je] in *э* [e]: **поетому* (*поэтому*), **этом* (*этом*), **эсть* (*есть*).

Posebej težavno je za dvojezične govornike razlikovanje med nejotiranim *o* [o] in jotiranim *ё* [jo] po predhodnem šumniku, če pravilni zapis odstopa od dejanske izgovarjave (gl. preglednico 9, kjer je 6 % informantov izbralo

²⁹ V tem prispevku se pojem *standardni* uporablja v pomenu *knjižni* jezik.

ob ustreznem zapisu besede *ещё* 'še' obliko **ещо*, ki sicer sledi dejanskemu izgovoru [jiš'o]).

Preglednica 9: Kako se prav piše? (N = 17)

Možnih je več odgovorov.

<i>ещё</i>	94 %
<i>ещо</i>	6 %

Vir: TEST 2

- 5.1.3** Nerazlikovanje črk **и** [i] in **й** [j], očitno zaradi podobnega videza:³⁰ **в Словении* (*в Словении*), **в Росий* (*в России*).
- 5.1.4** Nerazlikovanje med ruskima šumnikoma **ш** [š] in **щ** [š']: *в будущие/в будущее* oz. *в будущем/в будущем*, kar še dodatno otežuje interferenca slovenske ustreznice (*bodoče*) (gl. spodaj).

Preglednica 10: Kako se prav piše? (N = 17)

Možnih je več odgovorov.

<i>в будущем</i>	82 %
<i>в будущее</i>	18 %
<i>в будущие</i>	12 %
<i>в будущем</i>	6 %

Vir: TEST 2

- 5.1.5** Sporadično mešanje latiničnih in ruskih črk:

- **y** in **и**: **дрѹжих* (*других*), **выпѹскным* (*выпускным*), **нѹжно* (*нужно*);
- **b** in **в**: **бѹл* (*был*) *танец*.

- 5.1.6** Poseben primer predstavlja zamenjava predlogov **y** in **в**: **ѹ нас* (*у нас*) *много городов*, **ѹ Словении* (*в Словении*). Zdi se, da gre razlog v tej zamenjavi iskati v slovenskem pravorečnem pravilu – obvezni vokalizaciji predloga *v* v položaju pred naslednjim soglasnikom, kar govorci prenašajo tudi v ruščino, čeprav je tam predlog *y* avtonomen in ima drugačen pomen. Po našem mnenju gre za primer *distributivnega* oz. *funktionalnega* kalkiranja.

- 5.1.7** Veliko težav je povezanih z za ruščino značilnim razlikovanjem med trdimi in mehкими soglasniki, kar se v pisni obliki odraža v uporabi posebnih črk, ki označujejo palatalizirani izgovor predhodnih soglasnikov: mehkega znaka, jotiranih samoglasnikov (*е, ё, ю, я*) in para **и – ъ**. Tukaj se opaža precejšen nered, ki se ga da

³⁰ Ista napaka se opaža tudi pri dvojezičnih otrocih v Italiji (gl. Perotto – Niznik 2014).

razložiti po eni strani s težavami, ki jih imajo informanti že pri samem razlikovanju mehkih in trdih soglasnikov, ki ga slovenščina ne pozna. Poglejmo primere:

[1] Nerazlikovanje med trdim in mehkim soglasnikom – opuščanje mehkega znaka tako sredi besede kot tudi na koncu: **фидм* (*фильм*), **результат* (*результат*), **культура* (*культура*), **люди* (*людьми*), **школьного* (*школьного*), **далее* (*далее*), **несколько* (*несколько*), **любов* (*любовь*), **жал* (*жаль*), **церков* (*церковь*), **очен* (*очень*). Večkrat se mehki znak opušča na koncu besede v glagolskih oblikah: **кушат* (*кушать*), **достич* (*достичь*), **осмотрет* (*осмотреть*), **играеш* (*играешь*), posebej v primeru preteklika povratnih glagolov: **появилис* (*появились*).

[2] Nerazlikovanje med črkama *и* in *ы*, s katerimi se v ruskem pravopisu označuje mehčanost (*и*) oz. trdota (*ы*) predhodno zapisanega soglasnika: **привыкла* (*привыкла*), **забыл* (*забыл*). Zelo pogosta je ta napaka v pridevniških množinskih končnicah: **выпускниче* (*выпускные*), **старих* (*старых*), **вкусниче* (*вкусные*).

Po drugi strani tudi pri naprednem dvojezičnem govorniku ruščine, ki sliši razliko med ruskimi mehčanimi in trdimi soglasniki, zmedo povzročajo zapletena pravopisna pravila, ki pogosto ne ustrezajo dejanskemu izgovoru besed zaradi bodisi fonetičnega bodisi zgodovinskega načela ruskega pravopisa.³¹ Posebej težavno je razlikovanje navedenih črk spet v položaju za šumnikom, kjer pravilni zapis ne sledi dejanski izgovorjavi in zahteva učenje na pamet:³² *жизнь* [ʒuznʲ].

Preglednica 11: Kako se prav piše? (N = 17)

Možnih je več odgovorov.

<i>жизнь</i>	88 %
<i>жызнь</i>	12 %

Vir: TEST 2

[3] Napačno označevanje mehčanega soglasnika: **позволяет* (*позволяет*), **вместе* (*вместе*), **рождение* (*рождение*), **маленькая* (*маленькая*). Nekaj primerov ponazarja označevanje mehkih soglasnikov v slovenskih krajevnih imenih na slovenski način, ko gre v bistvu za pravopisno kalkiranje: **Бохинй* (*Бохинь*) 'Bohinj', **Целйе* (*Целье*) 'Celje'.

[4] Nedosledno zapisovanje (opuščanje) mehkega znaka za označevanje jotirane izgovorjave naslednje črke: **с помощью* (*с помощью*), **семя* (*семья*), **итальянский* (*итальянский*).

³¹ Podobne težave pri usvajanju ruskega pravopisa imajo tudi ruski otroci v matični državi.

³² Ta primer povzroča težave tudi ruskim otrokom v matični domovini, zato pravopisno pravilo: »жи-ши пиши с чërko и!«

[5] Pri zapisovanju ruskih povratnih glagolov pogosto mešajo nedoločnik, ki se v ruščini vedno zapisuje z mehkim znakom, in osebno glagolsko obliko (3. oseba ednine), ki nima mehkega znaka (*учится/учиться [uč'ica], нравится/нравиться [nr'avica]). Menimo, da to težavo povzroča sovpadanje obeh oblik v izgovarjavi (homofonija) ter posledično nepopolno razlikovanje njunega zapisa in pomena.*

Preglednica 12: Kako se prav piše? (N = 12)

Možnih je več odgovorov.

<i>то, что мне нравится</i>	3 %
<i>то, что мне нравится</i>	14 %
<i>он приехал учиться</i>	1 %
<i>он приехал учиться</i>	16 %
<i>ему придётся много работать</i>	1 %
<i>ему придётся много работать</i>	16 %
<i>она будет петь</i>	0
<i>она будет петь</i>	17 %
<i>достич цели</i>	1 %
<i>достич цели</i>	16 %
<i>может быть</i>	16 %
<i>может быть</i>	6 %

Vir: TEST 2

Nedosledno zapisovanje mehkega znaka pri ruskih povratnih glagolih v nedoločniku in 3. osebi ednine predstavlja eno najpogostejših pravopisnih napak izmed vseh ugotovljenih primerov (18 % informantov): **опускаеться* (*опускается*), *можно* **проехаться* (*проехаться*), *можно* **кататься* (*кататься*), *мне* **кажеться* (*кажется*).

- 5.1.8 Redno se opaža napačen oz. nedosleden zapis nedoločnih, nikalnih, vprašalnih, oziralnih zaimkov, nepolnopomenskih besed (predlogov, veznikov) ter diskurzivnih označevalcev. Informanti se na splošno težko odločajo med zapisovanjem skupaj, narazen ali z vezajem: **по моему* (*по-моему*), **от куда* (*откуда*), **не смотря* (*несмотря*), **ни кто* (*никто*), **изза*/**из за* (*из-за*) (gl. preglednico 13).

Če povzamemo: pri pisanju skupaj, narazen ali z vezajem je pri besedni zvezi *все равно* imelo težave 25 % informantov, pri nedoločnem zaimku *кое-что* 33 %, pri namenskem vezniku *чтобы* 18 %, pri metadiskurzivnem označevalcu *по-моему* pa 25 %, pri čemer jih je polovica kot pravilno navedla tudi napačno obliko **по моему* (pisano narazen).

- 5.1.9 V pregledanih pisnih nalogah skoraj popolnoma manjka obvezno položajno variiranje ruskih predlogov: **в многих* (*во многих*), **с многими* (*со многими*), **о всём* (*обо всём*). Iz preglednice 14 je razvidno, da je velik delež anketirancev označeval napačne oblike (z nevokaliziranimi predlogi) kot pravilne.

Preglednica 13: Ali se prav piše ... (N = 12)

Možnih je več odgovorov.

	Narobe	Prav	Ne vem
<i>всеравно</i>	75 %	25 %	
<i>все-равно</i>	100 %		
<i>все равно</i>	25 %	75 %	
<i>коешто</i>	92 %		8 %
<i>кое што</i>	75 %	25 %	
<i>кое-што</i>	8 %	84 %	8 %
<i>приехала, что бы</i>	82 %	18 %	
<i>приехала, чтобы</i>	8 %	92 %	
<i>по моему</i>	50 %	50 %	
<i>по-моему</i>	25 %	75 %	
<i>помоему</i>	100 %		
<i>по моему мнению</i>		92 %	8 %

Vir: TEST 2

Preglednica 14: Popravite. (N = 12)

	Prav	Narobe	Ne vem
<i>Побыжжать в многих странах</i>	83 %	17 %	
Če je narobe, popravite:	100 %		
<i>Познакомиться с многими культурами</i>	80 %	20 %	
Če je narobe, popravite:	100 %		
<i>Узнать о всём</i>	27 %	64 %	9 %
Če je narobe, popravite:	100 %		
<i>Играла на деньги с своим учеником</i>	50 %	40 %	10 %
Če je narobe, popravite:	50 %	50 %	
<i>Он никогда не забыл своей учительницы</i>	64 %	36 %	
Če je narobe, popravite:	100 %		

Vir: TEST 2

5.1.10 Posebej velja omeniti tudi precej pomanjkljivo postavljanje ločil – vejic, pomišljajev, narekovajev, kjer se slovenski pravopis razlikuje od ruskega. Največkrat informanti preprosto opuščajo ločila (predvsem vejice) tam, kjer bi bila potrebna. Menimo, da je razlog tudi to, da se tem poglavjem pri jezikovnem pouku namenja premalo pozornosti.³³

5.1.11 Če povzamemo, pravopisne težave za rusko-slovenske dvojezične govorce najpogosteje povzročata razhajanje med pisno in govorjeno obliko, na splošno značilno

³³ V predmetno-izpitnem katalogu za ruski jezik (Komarova idr. 2014), kakor tudi v Učnem načrtu za gimnazije (Vozelj – Urbas 2008), uporaba ločil kot ciljno znanje učencev ni posebej specificirana. Vpliv slovenskega pravopisa na stavo ločil v ruskih pisnih nalogah kaže tudi naša analiza maturitetnih spisov.

za ruski pravopis, ter razlikovanje med trdimi in mehčanimi soglasniki, ki ga slovenski glasovni in pravopisni sistem ne pozna. Pri postavljanju ločil se ugotavlja precejšen vpliv slovenskega pravopisa.

5.2 Odstopanja na prozodični ravnini (pri ustni obliki sporočanja)

Kot večjo težavo pri učenju ruščine so naši informanti poleg usvajanja pravopisa navedli tudi naglasno mesto. Moramo reči, da je ruski naglas za Slovence posebno težaven, kar velja razlagati z relativno visoko stopnjo sorodnosti obeh jezikov, ko se prozodična/naglasna podoba besede iz enega jezika preprosto »kalkira« v drugega. Tukaj opažamo večje razlike med našimi informanti glede »udomačenosti«, uzaveščenosti naglasne podobe posameznega jezika, in sicer po temle ključu: pri dvojezičnih govorcih, ki imajo doma rusko govoreče starše, naglasnih težav praktično nismo opazili, pri dvojezičnih govorcih iz mešanih družin se pojavljajo v manjši meri (odvisno od dejanskega obsega komunikacije v ruščini), pri slovenskih govorcih ruščine, ki so se jezika naučili v šoli, pa so zelo prisotne.

Največ negotovosti pri informantih sta povzročila primera iz imenske in glagolske paradigme s spremenljivim naglasnim mestom: *сУх* [s'uh] v kratki obliki, *сУхОў* [suh'oj] v dolgi obliki; *винО* [vin'o] v ednini, *вИна* [v'ina] v množini; variiranje naglasa med različnimi oblikami preteklika pri glagolu *продАть*, odvisno od slovničnega spola: *он прОдал* [pr'odal], *она продалА* [pradal'a].

Informanti so imeli večje težave pri določanju naglasa v tistih glagolskih in imenskih oblikah, ki imajo v svoji paradigmi spremenljivo naglasno mesto (oblikoslovna paradigma glagolov *начаться, родиться*). Zaradi variiranja naglasnega mesta očitno prav te oblike za našo skupino predstavljajo največjo težavo.

5.3 Odstopanja na oblikoslovni ravnini

Na oblikoslovni ravnini so ugotovljena številna odstopanja od standardne ruščine različnega izvora, a vendarle je pričakovano več ponavljajočih se napak, vezanih na tiste segmente jezikovnega sistema, kjer prihaja do sistemskih razlik oz. do nepopolnega prekrivanja med stičnima jezikoma.

5.3.1 Pregled začenjamo z imenskim sistemom – samostalniško in pridevniško sklanjatvijo.

Med prvimi velja omeniti enostavnejše primere prenosa lastnosti podobnih besed iz slovenščine v ruščino, predvsem ko gre za odvisne sklone – t. i. oblikoslovno kalkiranje. Sem spadajo primeri, ko ruske besede po svoji zunanji podobi ustrezajo lastnostim slovenskega sklanjatvenega vzorca, zaradi česar ruske besede prevzema tudi oblikospreminjevalne lastnosti slovenskih ustreznic (npr. množinski rodilnik pri besedah ženskega spola na soglasnik): *много *достопримечательности* (*достопримечательностей*) pod vplivom slovenske ustreznice *veliko znamenitosti*, *много архитектурных *вещи* (*вещей*) pod vplivom slovenske ustreznice *veliko stvari*. V posameznih primerih so oblikoslovne lastnosti ruskih besed zelo

podobne slovenskim, kar vsiljuje sklanjatev ruske besede po slovenskemu tipu: *много *трудности (трудностей)* se sklanja po 2. ženski sklanjatvi (kot *mladost, slabost*), ne glede na to, da slovenska semantična ustreznica ruske besede – *problem, težava* – v ta tip nikakor ne spada. V tem primeru lahko govorimo o čistem oblikoslovnem kalkiranju.

Kot dokaj agresiven element, ki prodira v ruščino pri dvojezičnih govornicah, nastopa predlog *z/s* v predložnem orodniku. V razliko od slovenščine, kjer je ta predlog v orodniku obvezen, se v ruščini uporablja samo v določenih, dokaj omejenih primerih, za označevanje spremljevalca (*Пана с дочкой, родители с детьми*). Statistika potrjuje visok odstotek napačnih odgovorov, ko je 36 % informantov prepoznalo stavek z odvečnim predlogom kot pravilen: *Пишем *с ручкой (ручкой)*. Agresivna orodniška zveza izpodriva brezpredložni ruski orodnik, s katerim se označuje prevozno sredstvo: *Пойдём *с лифтом (на лифте)*. Zadnji stavek je kot pravilen prepoznalo 18 % informantov, medtem ko jih je 9 % priznalo, da imajo težave pri odločanju. Skupaj ima v tem primeru težave skoraj tretjina govorcev.

Zapleteni sistem ruskega oblikoslovja skušajo dvojezični govorniki poenostaviti. V težavni in raznoliki množici imenskih končnic v rodilniku množine, ki variirajo glede na spol ter mehki ali trdi sklanjatveni tip, informanti očitno poskušajo uveljaviti le tiste, ki najbolj spominjajo na slovensko oblikoslovno ustreznico *-ov/-ev*: *много *чувствов (чувств-0), *пляжсов (пляжей), *писателей (писателей), *римлянинов (римлян)*. V zadnjem primeru gre za izjemo, ki predstavlja težave tudi za govorce ruščine v matični domovini.

Posebno težavo za rusko-slovenske govorce predstavlja kategorija živosti, ki jo ruščina dosledno upošteva, v primerjavi s slovenščino, ki to kategorijo izraža le delno. V testu je tukaj večina informantov dala napačne odgovore:

Preglednica 15: Kako bo prav po rusko? (N = 17)

<i>Какие русские знаменитости вы знаете</i>	82%
<i>Каких русских знаменитостей вы знаете?</i>	18 %

Vir: TEST 2

Presenetljivo velik delež napačnih odgovorov v tem primeru se da razložiti tudi z dodatno težavo na leksikalni ravni, ker so informanti rusko besedo *знаменитость* očitno prepoznali kot popolno ustreznico slovenskemu homonimu *znamenitost*, kar je narobe, ker ruska beseda označuje 'znano osebo', medtem ko slovenska beseda označuje 'naravni/kulturni objekt/spomenik'. Posledično se v ruščini sproži kategorija živosti/neživosti, ki zahteva v tem primeru obvezno uporabo posebnega tožilnika, ki za žive objekte sovпада z rodilnikom (tako razlikovanje pozna slovenščina samo v ednini moškega spola: *vidim telefon/prijatelja*).

Na težave s kategorijo živosti kaže tudi drug primer, ko je 45 % informantov ne glede na napačno obliko zaimka prepoznalo kot pravilen naslednji

stavek: *Писатель хотел *все (всех), которые будут читать этот роман, предупредить об опасности.* Očitno gre za eno težjih odstopanj, za katero gre vzroke iskati v sistemskem razhajanju med jezikoma.

Specifičen vpliv slovenščine na ruščino prepoznavamo tudi v agresivnem prodiranju zanikanega roditelja, ki ga ruščina pozna kot variantno rešitev samo v posameznih primerih, slovenščina pa ga kar se da dosledno upošteva. Stavek **Хороших оценок (хорошие оценки) нетрудно получить* je kot pravilen prepoznalo 36 % informantov. Še dva primera: *Не забыл *своей учительницы (свою учительницу)* in **Единокого государства (единое государство) построить невозможно.*

5.3.2 Pri glagolih ugotavljamo predvsem odstopanja pri rabi dovršnika in nedovršnika, kjer se med ruščino in slovenščino redno opažajo razlike; o vidskih razlikah med ruščino in slovenščino je pisala Aleksandra Derganc (2008). Predvsem dvojezični govorniki zamenjujejo ruski nedovršnik s slovenskim dovršnikom, ki v slovenščini v primerjavi z ruščino lahko označuje večkratna oz. časovno trajna dejanja.

Primer 1: *Он никогда не *забыл (не забывал) своей учительницы звени* prav 64 % informantov. Zdi se, da gre vzrok za to napako iskati v interferenci iz slovenščine, saj je slovenski stavek *Nikoli ni pozabil svoje učiteljice* pravilen.

Primer 2: *Я не могу себе *этого (это) *представлять (представить).* 31 % jih je ta stavek označilo kot pravilen. Tudi tukaj napako razlagamo s kalkiranjem nedovršnika iz slovenščine: *Tega si ne morem predstavljati.* Kalkiranje se dogaja tudi pri kazalnem zaimku, katerega uporaba v tožilniku je v ruskem stavku priporočljiva in pravilna, medtem ko je v slovenskem jeziku v tem primeru zaradi negacije dopustna izključno v roditelju.

Primer 3: 18 % naših informantov ima težave pri razlikovanju med dovršnikom in nedovršnikom pri označevanju prihodnjega dejanja v ruskem jeziku. Ker v slovenskem jeziku za označevanje prihodnjika oba glagolska vida gradita prihodnjiške oblike na popolnoma enak način, s pomočjo pomožnega glagola: *бom gledal – bom pogledal*, se pri informantih isti prenos dogaja tudi v ruskih stavkih: *Я буду *посмотреть (смотреть).* Menimo, da je ta napaka ena od tistih, ki prispevajo k oblikovanju specifičnega naglasa predvsem pri Slovencih, ki se učijo ruščino; pri ruskih dvojezičnih govornicah je ta napaka vendarle manj prisotna.

Pregledane naloge vsebujejo tudi druge primere odstopanj pri uporabi ruskih glagolov, katerih frekventnosti nismo posebej preverjali. Primer: *она *исчезнула (исчезла).* Gre za zamenjavo pravilne, ampak specifične pretekle oblike, ki jo tvori skupina glagolov na *-ну (исчезнуть, прыгнуть)*, z bolj standardno, frekventno obliko, ki sledi splošnemu pravilu oblikovanja preteklih oblik ruskega glagola iz nedoločniške osnove: *читать – читал.* Podoben primer nalikovne izravnave z namenom poenostavitve izhodiščnega sistema, opuščanja specifičnih oz. manj pogostih oblik, predstavlja tudi primer *Он *исследоват (исследует).* Gre za prenos nedoločniške osnove glagola (*исследова-*) iz nedoločnika (*исследовать*)

v paradigmo sedanjika (**исследоваем*), torej spet za primer sistemske poenostavitve in izravnave, ki se po principu nalikovnega prenosa redno dogaja pri nepopolnem obvladanju oz. sporadični uporabi funkcionalno omejenega jezika.

5.3.3 Posebej omenimo odstopanja, do katerih prihaja pri uporabi ruskih predlogov. Primer *Нужно *за нашу организацию (для нашей организации)* ponazarja za slovenske govorce ruščine pogosto nadomeščanje ruske namenske konstrukcije *для* + rodilnik s slovensko namensko konstrukcijo *za* + tožilnik. Težava je v tem, da predlog *za* obstaja tudi v ruščini, vendar ima drugačno pomensko distribucijo, ki samo delno sovпада s pomenom slovenskega predloga *за* (*выпнуть за тебя* 'spiti zate = v tvojo čast'; *заплатить за тебя* 'namesto tebe'). Nepopolno pomensko prekrivanje očitno ustvarja predpogoj za nezadostno pomensko in funkcijsko razlikovanje med dvema homonimnima predlogoma – slovenskim *za* in ruskim *за*. Delno ujemanje stičnih jezikovnih sistemov tudi v tem primeru povzroča sorazmerno velik delež napak (27 % informantov).

5.4 Odstopanja na semantični/leksikalni ravni

5.4.1 Na semantični ravni smo ugotovili več odstopanj različne narave. Med najpogostejšimi je vstavljanje slovenskih besed v ruski stavek: **экзамены скоро *на кону*. Tako bolj ali manj sporadično vstavljanje besed iz stičnih jezikov, predvsem iz funkcionalno dominantnega v funkcionalno omejeni jezik, je dokaj znan pojav, ki ga omenja večina raziskovalcev (Šabec 2002; Požgaj-Hadži – Kranjc 2002 idr.).

Opazili smo tudi sporadične primere paronimije: *Видела квартиру Мона Lisa*, ko je dvojezično govorko zavedla navidezna podobnost ruskih besed *картина* 'slika' in *квартира* 'stanovanje'.

Kot najpogostejši vzrok za napake na leksikalni ravni lahko navedemo kalkirane in medjezikovno homonimije.

Primer 1: *Можно заключить, что роман хороший*. V tem primeru je govorec izbral lažjo pot, ko je sintetični pomen slovenskega glagola *zaključiti* 'povedati na koncu' zaradi navidezne podobnosti enostavno prenesel na ruski glagol *заклЮчить*. Ruščina zahteva drugačno distribucijo obeh pomenskih komponent, in sicer kombinacijo glagola in predloga (*пovedati na koncu* = *сказать в заключение*).

Primer 2: *Летом мы *шли (ездили) в Москву два раза*. Pričujoči stavek izkazuje dve napaki, prvo na pomenski, drugo na oblikovni ravni. Na pomenski ravni dokaj širok pomen 'premikanja v prostoru' slovenskega glagola *iti*, *гrem*, ki izraža tako samostojno premikanje kot tudi premikanje s prevoznim sredstvom, je bil prenesen tudi na ruski glagol *идти*. V ruskem leksikalnem sistemu pa široki pomen slovenskega glagola *iti*, *гrem* pokrivata dva različna ruska glagola – *идти*, ki je rezerviran za izražanje samostojnega premikanja, in *ехать*, ki je rezerviran za izražanje premikanja s prevoznim sredstvom in

je za opis potovanja v Moskvo primernejši. Druga napaka je vezana na za ruski jezikovni sistem: specifično dosledno razlikovanje med enkratnim in večkratnim premikanjem, ki ga pokriva posebna skupina glagolov – glagoli premikanja: *идти* – *ходить*, *ехать* – *ездить*. Če gre za dejanje, ki se je ponovilo dvakrat, se v ruščini uporablja glagol, ki izraža večkratno premikanje s prevoznim sredstvom – *ездить*. Gre torej za različni logiki izgradnje pomenskega polja premikanja v obeh jezikih. Kot vidimo, natančnejša in doslednejša ruščina tukaj podlega agresivnemu kalkiranju preprostejšega sistema funkcionalno prevladujočega jezika.

Dokaj pogosto je razraščanje pomenov ruskih besed na račun pomena navideznih slovenskih ustreznic: **Дай (положи) книгу в сумку/на стол!* V tem primeru pomensko polje razmeščanja objektov v prostoru, ki ga v slovenščini lahko pokriva samo en glagol *dati kaj kam*, ruščina pokriva s pomočjo najmanj dveh glagolov, katerih pomen je bistveno bolj natančen: *положить* ‘namestiti neki objekt v horizontalnem položaju’, *поставить* ‘razmestiti neki objekt v vertikalnem položaju’, zahteva od govorca več miselnih operacij in tako po načelu ekonomičnosti vnovič podlega agresivnemu kalkiranju preprostejšega sistema iz funkcionalno prevladujočega jezika.

Pogosto opazamo tudi napačno semantizacijo ruskega predloga *кроме*, ki ga večina dvojezičnih govorcev, kot to dokazuje zbrano gradivo, pojmuje kot ustreznico slovenskemu predlogu *poleg*. Npr.: **Кроме учебы (наряду с учебой) у вас будет много времени на спорт*. Vendar pa pomen ruskega predloga *кроме* bolj ustreza slovenskemu *razen*, kar obrne pomen stavka (namesto dodajanja stvari dobimo izključevanje). Primernejša ustreznica v tem kontekstu bi bil tako ruski predlog *помимо* kot tudi *наряду с*, ki ju očitno zaradi stilske omejenosti aktivno uporablja premalo govorcev. Menimo, da je tudi v tem primeru semantična nedoslednost pri uporabi predloga pogojena z že znanim načelom ekonomičnosti govorenega jezika, ko se z enim izraznim sredstvom poskuša pokriti dva vsaj delno podobna pomena.

V testu smo posebej poskušali preveriti, koliko na odstopanja pri ruščini vplivajo medjezikovni homonimi. V ta namen smo informante prosili, naj v naboru stavkov prevedejo posamezne besede, medjezikovne homonime. Stavki so bili sestavljeni tako, da ne bi takoj izključevali primerov možne napačne semantizacije. Predstavljamo rezultate:

Primer 1: *Это был качественный лес.* Pomen ‘les’ namesto pravilnega ‘gozd’ je ruskemu homonimu *лес* pripisalo 4 % informantov.

Primer 2: *Спасибо за приятную беседу!* Pomen ‘beseda’ namesto pravilnega ‘pogovor’ je ruskemu homonimu *беседа* pripisalo 8 % informantov.

Primer 3: *Как долго тянется этот час!* Pomen ‘čas’ namesto pravilnega ‘ura’ je ruskemu homonimu *час* pripisalo 8 % informantov.

Primer 4: *Наконец, все тихо. Все помирились.* Pomen ‘pomiriti/umiriti (se)’ namesto pravilnega ‘pobotati se’ je ruskemu homonimu *помирились* pripisalo 57 % informantov.

Na podlagi pridobljenih podatkov menimo, da je delež napačne semantizacije v primeru medjezikovne homonimije zelo odvisen od stopnje poznanosti/

frekvenčnosti posamezne besede za posameznega govorca. Manj znana je beseda, večja je možnost napačne semantizacije na podlagi zavajajoče zunanje podobnosti.

Do enakega sklepa smo prišli pri testiranju razlikovanja med tremi različnimi pomeni ruske večpomenske besede *номер* ('številka', 'hotelska soba', 'gledališka/odrska točka').

Primer 1: *Дайте мне, пожалуйста, ваш номер, я запишу.* Ko gre za najbolj osnoven in frekvenčen pomen, ki ga ima beseda *номер* v ruščini ('številka'), nismo zabeležili niti ene napake.

Primer 2: *Номер на первом этаже – очень хороший.* V tem primeru smo zabeležili 28 % napačnih semantizacij ('številka' namesto 'hotelska soba'), ne glede na razlikovalni kontekst »v prvem nadstropju«.

Primer 3: *Её театральный номер всем понравился.*

Tudi v tem primeru smo zabeležili 28 % napačnih semantizacij ('številka' namesto 'točka, nastop'), ne glede na razlikovalni kontekst »gledališki«. Zdi se, da enak delež napačne semantizacije sekundarnih pomenov (primera 2 in 3) večpomenske besede omogoča trditev, da možnost napake pri semantizaciji sekundarnih pomenov naraste za vsaj 20 %.

5.4.3 Posebej smo želeli pri informantih preveriti tudi poznavanje *sintagmatičnih/kolokacijskih omejitev* posameznih ruskih besed, ki nastopajo v stalnih besednih zvezah.

Preglednica 16: Označite, ali so spodnji izrazi pravilni oz. ali jih poznate. (N = 12)

	Narobe	Prav	Ne vem
<i>у неё высокое образование</i>	58 %	42 %	
<i>у неё высокое образование</i>	25 %	75 %	
<i>это не представит проблемы</i>	33 %	67 %	
<i>это не составит проблему</i>	58 %	42 %	
<i>имеет большое значение</i>	25 %	75 %	
<i>играет большое значение</i>	67 %	25 %	8 %
<i>играет важную роль</i>	17 %	83 %	
<i>имеет важную роль</i>	50 %	50 %	

Vir: TEST 2

Kot je razvidno iz preglednice, smo izbrali štiri besedne zveze, zapisane enkrat prav, drugič narobe. Razlike niso vezane na pomen celotnega izraza, ampak bolj na ustrezno pomensko kombiniranje besed. Glede na pridobljene rezultate (delež pravilnih odgovorov niha med 25 in 83 %, delež napačnih pa med 33 in 50 %) lahko trdimo, da je to za dvojezične govorce dokaj problematično področje, kadar gre za poznavanje in prepoznavanje pomenskih odtenkov posameznih besed v

ustaljenih izrazih, za katere je potreben razvitejši jezikovni čut in intenzivnejši stik s knjižnim jezikom, torej s knjižno ruščino, kar je v primeru funkcionalne omejenosti ruščine v Sloveniji dokaj težavno.

5.4.4 Testiranje **besedotvorne zmožnosti** je pokazalo na določene omejitve. V predlaganih kontekstih so informanti morali na manjkajočo pozicijo v zaključnem stavku vpisati ustrezno besedotvorno varianto navedene besedotvorne podstave.

Primer 1: *Я еду учиться в (какой? pridevnik, который в столице) столичный университет.* Ker gre za dokaj pogosto besedo, je večina informantov navedla pravilno obliko pridevnika *столичный*. Samo v enem primeru smo ugotovili nenavadno besedotvorno izpeljanko – **столически*.

Primer 2: *Зарплата сильно падает и это плохо = (izglagolski samostalni, когда всё падает): Падение зарплаты всех очень беспокоит.* Tukaj je prišlo do večjih razlik. Uporabljeni sta bili varianti *упадок* in *падание*, kar je bodisi pomensko bodisi oblikovno neustrezno.

Primer 3: *Проценты выросли в три раза. = Проценты утроились (z eno besedo, povratni glagol s korenom *-трой*).*

Ta kontekst je povzročil največ težav, nekaj informantov ni dalo nobenega odgovora, več je bilo okazionalizmov (**потроились*), dva sta našla drugačen način izražanja, samo en odgovor je bil pravilen.

Posebej informativna je bila za nas samoocena težavnosti besedotvorne naloge:

Preglednica 17: Če bi isto nalogo dobili v slovenskem jeziku, kako bi jo rešili? (N = 12)

	veliko lažje	enako lahko/ težko	nekoliko lažje	nekoliko težje	veliko težje
V slovenskem jeziku bi isto nalogo rešil(a)	58 %	25 %	17 %	0	0

Vir: TEST 2

5.4.5 Tudi testiranje **poznavanja idiomatičnega izrazja** je izpričalo opazne omejitve. Informantom smo naročili, naj poiščejo ustreznice med izbranimi idiomatičnimi izrazi in pomeni. Pričakovano so zanje lažjo nalogo pomenili bodisi izrazi, kjer so poznali večino besed, bodisi tisti, ki imajo ustreznice v slovenščini (*нустать как курица лапой – imeti slabo pisavo*, *купить коша в мешке – kupiti mačka v žaklju*, *козел отпущения – grešni kozel*). V drugih primerih, kadar ruski idiomatični izrazi nimajo ustreznice v slovenščini, je bilo več ugibanj in višji delež napak.

Preglednica 18

	Prav	Narobe
<i>Бить баклуши</i>	50 %	50 %
<i>Наломать дров</i>	50 %	50 %
<i>Попасть пальцем в небо</i>	50 %	50 %
<i>Тянуть kota за хвост</i>	75 %	25 %

Vir: TEST 2

Zanimivo je, da je tukaj več odgovorov, v katerih so informanti priznali, da bi isto nalogo lažje rešili v slovenščini.

Preglednica 19: Če bi isto nalogo, ki ste jo pravkar končali, dobili v slovenskem jeziku, kako bi jo rešili? (N = 12)

	veliko težje	ni razlike, enako	nekoliko težje	nekoliko lažje	veliko težje
Isto nalogo bi v slovenskem jeziku rešil(a)	67 %	17 %	8 %	8 %	0

Vir: TEST 2

Podobno sliko kažejo tudi podatki iz preizkusa poznavanja in razumevanja štirih ruskih pregovorov: pregovor, ki ima natančno ustreznico v slovenščini, so informanti razumeli bistveno bolje kot tiste, ki takih ustreznic niso imeli.

Preglednica 20

	Razumevanje	Poznavanje od prej
<i>Не копай яму другому, сам в неё упадешь</i>	100 %	50 %
<i>Язык до Киева доведет</i>	75 %	48 %
<i>Лучше синица в руке, чем журавль вдалеке</i>	67 %	33 %
<i>Не говори гоп, пока не перепрыгнешь</i>	67 %	25 %

Vir: TEST 2

5.5 Odstopanja na skladijski ravnini

Zaradi omejenega obsega članka navajamo samo najbolj osnovne primere odstopanj na skladijski ravnini.

Najbolj trdovratna napaka je napačno vstavljanje veznika *если* v odvisnike.

Primer 1: *Я не знаю, *если это правильно (правильно ли это).* Kot pravi je ta stavek prepoznalo 60 % informantov. Zanimivo, da odstopanja v tem primeru ne gre razlagati izključno z vplivom slovenskega skladijskega vzorca *Ne vem, če/ali je to narobe* – ampak z neko tipološko pomanjkljivostjo ruskega skladijskega modela,³⁴ kjer pomenonosnemu kazalniku vprašljivosti odvisnika

³⁴ Enako napako delajo tudi otroci iz ruskih družin v Ameriki, Italiji in Izraelu (Perotto – Niznik 2014).

(členek *ли*) nekako primanjkuje eksplicitnega poudarka, v stavku ni nikoli poudarjen, zato ruski skladijski vzorec izgubi v protistavi z alternativnim, eksplicitnejšim skladijskim vzorcem, ki ga informanti najdejo v slovenskem jeziku.

Podoben primer: *Ты меня спрашиваешь, *или в гимназии хороший выбор.* 25 % informantov je ocenilo ta stavek kot pravilen.

Primer 2: **Потому что ты хочешь учиться в нашей гимназии, я тебе все напишу.* 90 % informantov meni, da je stavek popolnoma pravilen. Vendar v ruščini velja pravilo, da vzročni veznik *потому что* nikoli ne začne stavka, ampak vedno stoji v postpoziciji. Če želimo isti pomen izraziti na začetku, moramo zamenjati veznik bodisi s pogovornim *раз* (*Раз ты хочешь учиться в нашей гимназии, я тебе все напишу*) bodisi s knjižnim *поскольку* (*Поскольку ты хочешь учиться в нашей гимназии*). Vpliv slovenskega skladijskega vzorca, kjer položaj vzročnega veznika ni zamejen, je tukaj očiten. Menimo tudi, da zgoraj omenjena težnja k ekonomičnosti in poenostavitvi vodi k odstranitvi distributivnih oz. položajnih omejitev za najbolj frekventen veznik, ki naj bi postal univerzalen.

Primer 3: Redne težave imajo informanti z razlikovanjem med kratko in dolgo obliko ruskih pridevnikov, kar je pogosto pogojeno s skladijsko vlogo, v kateri ti nastopajo. V ruščini v skladijski funkciji povedka nastopajo večinoma kratke oblike pridevnikov,³⁵ medtem ko naši informanti vztrajno uporabljajo le dolge oblike: *город не так *интересный (интересен), ваш подарок нам очень *дорогой (дорог), мой сын мне очень *дорогой (дорог).*

Spodnja preglednica prikazuje delež pravilnih in napačnih odgovorov pri razlikovanju med kratkimi (*дорог/дорога*) in dolgimi oblikami (*дорогой/дорогая*) ruskega pridevnika *дорогой*.

Preglednica 21: Gotovo veste, da v ruščini naglasno mesto lahko razlikuje pomene besed. V spodnjih stavkih izberite pravilno različico. Za vsak stavek je pravilna samo ena različica. (N = 28)

	<i>дорОга</i>	<i>дорогА</i>	<i>дорогАя</i>	<i>дОрог</i>	<i>дорогОй</i>
<i>Мой сын мне ...</i>				61 %	7 %
<i>Эта книга мне ...</i>	54 %		14 %		
<i>До Петербурга ...</i>					68 %
<i>Ferrari – это очень ...</i>		7 %	61 %		
<i>Ваш подарок нам ...</i>				64 %	4 %
<i>Ваш подарок ...</i>				7 %	61

Vir: TEST 2

35 Čeprav so možne tudi dolge oblike: *Он – хороший; Он – хорош*. Spet ugotavljamo pomanjkanje enoznačnih, eksplicitnih pravil.

Kot vidimo iz statistike, delež napačnih odgovorov v tej nalogi niha od najmanj 5 % (*Ваш подарок мне очень *дорогой (дорог)*) do največ 21 % (*Эта книга мне *дорогая (дорога)*) od celotnega števila odgovorov,³⁶ kar je dokaj velik delež. Pri podobni nalogi v nadaljevanju testa je kar večina anketirancev (54 %) podala napačen odgovor, ko so prepoznali stavek *Оценки не так *важные (важны)* kot pravilen. Očitno gre za enega težavnejših elementov medjezikovnega nesovpadanja, kar redno povzroča odstopanja oz. napake.

Primer 4: *У неё *есть красивые глаза.* Kot so že omenili nekateri raziskovalci (Derganc 2009), je za rusko svojilno glagolsko povedkovno konstrukcijo *у кого что есть*, ki izraža svojilnost ('kdo ima kaj'), težko nanizati eksplicitna enoznačna pravila, ki bi natanko določala navajanje ali opuščanje konstrukcijskega elementa *есть*. A vendarle se da povzeti, da se ta element ne uporabi oz. se opusti, ko gre za izražanje samoumevnega posestvovanja določenega objekta, ki ga torej ni treba posebej izražati. Odsotnost eksplicitnih pravil je tukaj glavni razlog za napake, ki jih je naredilo 23 % informantov. Na tem mestu lahko pripomnimo, da so ravno primeri, za katere eksplicitna jezikovna pravila manjkajo in katerih usvajanje je tako možno šele iz rabe, za nas glavno prepoznavno merilo za razlikovanje med naravnim in poznim dvojezičnim govorcem, ki se je ruščine naučil v šoli ali v poznejših letih.

Primer 5: Zelo pogosta so v primeru slovensko-ruskega bilingvizma ugotovljena odstopanja v uporabi členka *тоже*. Pomen slovenskega členka *tudi*, na katerega se v referenčnem polju dvojezičnega govorca najpogosteje navezuje ruski členek *тоже*, je namreč bistveno širši kot v ruščini. Za ustrezno pokrivanje semantike enega slovenskega členka *tudi* sta torej potrebna dva ruska členka, *тоже* in *также*.

tudi: **тоже** (=) istovetnost
также (+) naštevanje, dodajanje

Ruski členek *тоже* namreč izraža istovetnost. V preprostem dialogu *Я тебя люблю. Я тоже тебя люблю* se v repliki s pomočjo členka izraža istovetnost glagolskega dejanja replike z glagolskim dejanjem v prvem, predhodnem stavku (*люблю 1 = люблю 2*) (preglednica 22).

Ruski členek *также* medtem izraža dodajanje, naštevanje različnih objektov, aktivnosti, zato je v primeru *Я его хорошо знаю, уважаю, а также люблю* ta členek edina možna izbira (*знаю, уважаю + люблю*). Uporaba členka *тоже* je v tem primeri popolnoma napačna. Ugotavljamo, da imajo dvojezični govorniki pri tem težave – delež napak znaša od 11 do 33 %.

36 Izjemoma stoodstotno pravilni odgovori (*До Петербурга очень длинная дорога*) niso spadali v to kategorijo, ker so vsi informanti prepoznali samostalnik *дорога*.

Preglednica 22: Označite, kateri pogovor oz. stavek je pravilen in kateri napačen. (N = 18)

	Prav	Narobe	Ne vem
A: Я тебя люблю! В: Я тоже тебя люблю!	94 %	6 %	
A: Я тебя люблю! В: Тоже я тебя люблю!	11 %	83 %	6 %
Я люблю Саю, Нину, а также тебя.	83 %	11 %	6 %
Я люблю Саю, Нину, а тоже тебя.	17 %	78 %	6 %
Я его хорошо знаю, уважаю, а тоже люблю.	33 %	67 %	
Я его хорошо знаю, уважаю, а также люблю.	72 %	28 %	

Vir: TEST 2

- 6 Končamo lahko z zbirno navedbo pogostejših odstopanj, ki smo jih ugotovili v raziskavi.³⁷

Preglednica 23: Ugotovljena odstopanja

Odstopanja	Pojasnilo/primer
Prozodija: napačno naglasno mesto	Posebej primeri s spremenljivim naglasnim mestom v okviru enotne paradigme
Fonetično zapisovanje	Akanje, prednaglasna in ponaglasna redukcija
Pomanjkljivo razlikovanje med trdimi in mehкими soglasniki	Zapisovanje mehkega znaka, razlikovanje med и in ы , jotiranimi črkami, šumniki
Poenostavljanje oblikospreminjevalnih paradigem v imenskem (samostalnik, zaimek, pridevnik) in glagolskem sistemu, oblikoslovno kalkiranje iz slovenščine	много *преподавателей/ *трудности *выпускные, *старцы, *вкусные
Nedosledno izražanje kategorije živosti	Хотел *все, кто читает роман, предупредить
Odstopanja pri zanikanem objektu (kalkiranje slovenskega roditeljskega negacije)	*Хороших оценок нетрудно получить
Uporaba dolgih oblik pridevnikov v funkciji povedka namesto kratkih	Оценки не так *важные
Težave z uporabo posesivne povedkovne konstrukcije <i>u menja jest'</i>	У неё *есть красивые глаза
Kalkiranje slovenskega vidskega sistema (širša raba dovršnika, odstopanja v prihodnjiku)	Он никогда не забыл *своей учительницы
Medjezikovna homonimija, ki otežuje razlikovanje med oblikami in pomeni	Это нужно *за нашу организацию *Какие русские знаменитости вы знаете?
Trend k poenostavitvi jezikovnega sistema, ki teži k rabi vedno manjšega nabora jezikovnih sredstev z vedno širšim pomenom	Мы *шли в Москву два раза *Кроме учебы у вас будет что делать
Vrstni red v vzorčnih odvisnikih, kalkiranje slovenskih skladijskih konstrukcij	Я не знаю, *если это правильно Я тебя знаю, уважаю, а *тоже люблю

37 Pri tem se dobro zavedamo, da je do popolnega seznama še daleč.

7 SKLEP

V večini primerov so torej naši informanti pokazali relativno visoko, a vendarle omejeno jezikovno zmožnost v ruščini, kar lahko ocenjujemo kot primer postopne *pasivizacije* in torej kot primer *neuravnotežene dvojezičnosti*, ki jo sicer posamezniki izkazujejo v različni meri.³⁸ To pomeni, da jezikovnemu sistemu funkcionalno omejenega jezika (FOJ) v trajnem stiku s funkcionalno prevladujočim (dominantnim) jezikom (FDJ) začne primanjkovati t. i. *vitalnosti* – avtonomnosti, stabilnosti in variabilnosti razpoložljivih jezikovnih sredstev.

Kot razlikovalne lastnosti funkcionalno omejenega jezika lahko izpostavimo negativni jezikovni prenos (interferenco) na različnih jezikovnih ravneh, simplifikacijo oz. poenostavitev jezikovnega sistema, ki teži k vzpostavitvi omejenega nabora jezikovnih sredstev s čedalje širšim pomenom (nalikovna izravnava po vzorcu, ki je pogostejši, opuščanje izjem in nestandardnih primerov), omejeno besedotvorno zmožnost, nestabilno rabo pomožnih, manj uzaveščenih elementov jezikovnega sistema (predlogov, veznikov, modalnih besed, diskurzivnih označevalcev).

Kot močno predispozicijo, ki nekako spodbuja jezikovna odstopanja, ocenjujemo elemente jezikovnega sistema stičnih jezikov, med katerimi se opaža *delna* oz. *nepopolna* ustreznost, torej samo delno sovpadanje v oblikah in pomenih. V teh primerih obvladovanje obeh jezikov na enaki stopnji zahteva natančnejšo, poglobljeno diferenciacijo, kar je možno šele v primeru redne komunikacije v določnem jeziku z naravnimi govorniki.

Ugotovitev potencialno šibkih področij jezikovnega sistema v primeru trajnega medjezikovnega stika odpira pot tako za nadaljnje delo pri ustvarjanju kontrastivnih jezikovnih priročnikov za rusko-slovenske govorce kot tudi za tipološke medjezikovne analize. Upamo, da bo naš prispevek spodbudil k čimprejšnji uvrstitvi navedenih ciljev med aktualne raziskovalne in pedagoške naloge.

VIRI

- TEST 1** = Spletna anketa za starše Тест для родителей (<https://www.1ka.si/a/68300>), dostop 9. 9. 2015.
- TEST 2** = Spletna anketa iz ruskega jezika Тест по русскому языку (<https://www.1ka.si/a/68599>), dostop 9. 9. 2015.
- SPISI** = Maturitetni spisi v ruskem jeziku (arhivsko gradivo RIC), 2013–2015, spomladanski in jesenski rok.
- POSNETKI** = Posnetki osebnih razgovorov (20 polvodnih intervjujev s posameznimi informanti), ki se hranijo pri avtorici.

³⁸ Velja omeniti, da so med našimi informanti tudi primeri *uravnotežene dvojezičnosti*, vendar pa so manj številni.

LITERATURA

- Derganc 2008** = Aleksandra Derganc, Še o razliki med vzhodnim in zahodnim tipom delovanja glagolskega vida v slovanskih jezikih, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 537–543.
- Derganc 2009** = Aleksandra Derganc, Nekaj misli ob izražanju glagolske svojilnosti v ruščini in slovenščini = Some remarks on the verbal expression of possessiveness in Slovene and Russian, v: *Rusko-slovenski dnevi, v Ljubljani, maj 2009*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009, 11–15.
- Derganc – Urbas 2009** = Aleksandra Derganc – Janja Urbas, Sostojanje prepodavanja ruskega jezika v Sloveniji, *Russkij jazyk kak inoslavjanskij: sovremennoe izučenie russkogo jazyka i ruskoj kul'tury v inoslavjanskem okruženii* = *Ruski jezik kao inoslovenski: savremeno izučavanje ruskega jezika i ruske kulture u inoslovenskom okruženju* 1 (2009), 53–50.
- Ellis 1997** = Rod Ellis, *The study of second language acquisition*, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Gardner – Lambert 1972** = Robert C. Gardner – Wallace E. Lambert, *Attitudes and motivation in second language learning*, Rowley, MA: Newbury House, 1972.
- Kagan – Dillon 2001** = Olga Kagan – Kathleen Dillon, A new perspective on teaching Russian: focus on the heritage learner, *Slavic and East European Journal* 45 (2001), št. 3, 507–518.
- Komarova 1997** = Tatjana Komarova, Russkij jazyk v Ljubljanskem universiteti, *Mitteilungen für Lehrer slawischer Fremdsprachen* 73 (1997), 104–108.
- Komarova idr. 2014** = Tatjana Komarova – Irina Makarova – Marinka Povše Kastrevc – Ines Vozelj, *Ruščina: [2014]*, Ljubljana: Državni izpitni center, 2012. (Predmetni izpitni katalog za splošno maturo.)
- Medvešek – Bešter 2012** = Mojca Medvešek – Romana Bešter, Položaj priseljenjskih jezikov v Sloveniji, *Jezik in slovstvo* 57 (2012), št. 3–4, 5–27.
- Paradis 2004** = Michel Paradis, *A neurolinguistic theory of bilingualism*, Amsterdam: John Benjamins, 2004 (Studies in bilingualism 18).
- Perotto 2009** = Monika Perotto, *Lingua e identità dell'emigrazione russofona in Italia*, Napoli: Liguori, 2009.
- Perotto – Niznik 2014** = Monika Perotto – Marina Niznik, »Po-russki govorim my s detstva ...«: iz opyta neformalnega obučenijskega ruskomu jazyku v Izraile i v Italii, v: *Instrumentarij rusistiki: ošibki i mnogojazyčie*, ur. Arto Mustajoki idr., Helsinki: University of Helsinki, 2014 (Slavica Helsingensia 45), 75–95.
- Pilipenko 2015** = Gleb Pilipenko, Odnos uporabnika do norme: Slovenci v Rusiji, v: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis* 2, ur. Mojca Smolej, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015 (Obdobja 34), 587–593.
- Polinska 2010** = Maria Polinskaja, Russkij jazyk pervogo in vtorego pokolenija emigrantov, živuščih v SŠA, v: *Instrumentarium of Linguistics: Sociolinguistic Approaches to Non-Standard Russian*, ur. Arto Mustajoki – Ekaterina Protassova – Nikolai Vakhtin, Helsinki: University of Helsinki, 2010 (Slavica Helsingensia 40), 314–328.
- Polinsky – Kagan 2007** = Maria Polinsky – Olga Kagan, Heritage languages: in the »Wild« and in the Classroom, *Language and Linguistics Compass* 1 (2007), št. 5, 368–395.
- Požgaj-Hadži – Kranjc 2002** = Vesna Požgaj-Hadži – Simona Kranjc, O simultanem slovensko-hrvatskom bilingvizmu, *Strani jezici* 30 (2002), št. 3, 129–140.
- Rossi 2009** = Eleonora Rossi, Večjezični možgani: učenje in izgubljanje jezikov, *Jezik in slovstvo* 54 (2009), št. 1, 59–64.
- Šabec 2002** = Nada Šabec, *Half pa pu: the language of Slovene Americans*, Ljubljana: Studia humanitatis, 2002.
- Štumberger 2006** = Saška Štumberger, Dvojezičnost na primeru Slovencev v Nemčiji, *Slavistična revija* 54 (2006), št. 1, 41–60.
- Žigon 1996** = Zvone Žigon, Funkcionalni bilingvizem in Slovenci v Argentini in Urugvaju, *Dve domovini* = *Two Homelands* 7 (1996), 71–95.
- Vozelj – Urbas 2008** = Ines Vozelj – Janja Urbas, *Učni načrt: Ruščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija: obvezni predmet in matura (420 ur), izbirni predmet (140 ur)*, Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport – Zavod RS za šolstvo, 2008. (Elektronski vir.)

РЕЗЮМЕ

Русский и словенский язык: языковые отступления в русском под влиянием словенского как языка окружения

До сих пор язык русскоязычных жителей Словении и происходящие в нем изменения не попадали в зону устойчивого исследовательского интереса ни в России, ни в Словении, при том, что число русскоговорящих жителей в Словении в последнее время заметно увеличилось, приближаясь к 5 000 человек. В статье коротко представлена языковая ситуация, освещающая коммуникативные сферы и наиболее частотные ситуации использования словенского и русского языков представителями разных поколений русскоговорящих мигрантов. Данные получены путем интернет-анкетирования и устных интервью как русскоговорящих родителей, так и их детей.

На основании выборочного анализа письменных работ и дополнительного контрольного интернет-тестирования представлен перечень и анализ наиболее частотных языковых изменений, происходящих в речи младшего поколения русскоязычных мигрантов под влиянием словенского языка окружения на всех языковых уровнях.

MARIJA PERIĆ – ANITA PAVIĆ PINTARIĆ

DAS MODELL ZUR BESTIMMUNG VON PHRASEMEN DER BEWERTUNGSKATEGORIE AFFEKT

COBISS: 1.02

Model za določanje frazemov vrednotenjske kategorije afekt

V prispevku so obravnavani frazemi kot jezikovna sredstva za izražanje afekta v okviru vrednotenjske teorije Martina in Whita (2005). Frazemi ne izražajo čustev nujno eksplicitno s pomenom, ampak predvsem v določenem kontekstu. Na podlagi štirih dejavnikov je predlagan model za določanje frazemov vrednotenjske kategorije afekt, predstavljen pa je ob dialogih iz romana *Helden wie wir* (Junaki kot mi) Thomasa Brussiga.

Ključne besede: frazemi, vrednotenjska teorija, afekt, nemščina, literarni dialogi

A model for defining phrasemes in the affect category of appraisal theory

This paper investigates phrasemes as language means for expressing affect within the concept of appraisal theory developed by Martin and White (2005). Phrasemes do not exclusively express emotions explicitly, but in a certain context. We propose a model for determining phrasemes in the affect category of appraisal theory based on four factors. The material for testing the model is excerpted from dialogues in the novel *Helden wie wir* (Heroes like Us) by Thomas Brussig.

Keywords: phraseme, appraisal theory, affect, German language, literary dialogues

1 EINLEITUNG

Phraseme¹ werden häufig als expressiv-emotional oder als Einstellungsausdrücke bezeichnet (vgl. z. B. Fleischer 1997). Šichová (2010: 81) schreibt: »Phraseme sind ein Mittel par excellence, mit dem Emotionen (wenn überhaupt) sprachlich relativ prägnant zum Ausdruck gebracht und beschrieben werden können.« Mit Phrasemen werden Emotionen, Einstellungen und Verhaltensweisen ausgedrückt. In diesem Beitrag befassen wir uns mit Phrasemen, mit denen die Bewertungskategorie Affekt im Sinne von Martin und White (2005) ausgedrückt wird. Es gibt bisher wenige Auseinandersetzungen mit den Fragen, wie eben emotive Phraseme ihre Bedeutung realisieren oder

1 Dieser Beitrag lehnt sich an die Masterarbeit von Marija Perić, verfasst 2015, an. Wir verstehen unter einem Phrasem eine Kombination von Wörtern, die genau in dieser Kombination bekannt ist (vgl. Burger 2010: 11). Phraseme im engeren Sinne haben Polylexikalität, Festigkeit und Idiomatizität als Eigenschaften. Unter Idiomatizität versteht man die Umdeutung, d. h. die semantische Transformation von Komponenten in einem Phrasem (vgl. Palm 1997: 9). Die Motivierbarkeit eines Phrasems kann man durch Bezugnahme auf die Komponenten, die das Phrasem konstituieren, beschreiben und ist im engen Zusammenhang mit der Idiomatizität, d. h. je stärker motiviert ein Phrasem ist, umso schwächer ist seine Idiomatizität und umgekehrt (vgl. Grzybek 2007: 192, Burger 2010: 69).

auf welche Weise sie ihre Funktion erfüllen. Wir haben vor, an Phrasemen aus dem Roman »Helden wie wir« von Thomas Brussig (im weiteren Text HWW), einem Werk der Wendeliteratur aus dem Jahr 1994, das Modell für die Analyse der emotiven Phraseme in literarischen Dialogen vorzuschlagen. In diesem Roman geht es um ein fiktives Interview mit der Hauptfigur Klaus Uhltscht, der überzeugt ist, dass gerade er die Berliner Mauer abgerissen hätte. Klaus ist ein junger Mann mit einem komplex strukturierten Charakter, der seine Probleme und Ansichten von der Kindheit an beschreibt. Er fühlt sich minderwertig, weil seine Eltern ihn stets abgewertet haben. Seine Lebensgeschichte wird gerade aufgrund seiner Persönlichkeit und Komplexität auf eine humorvolle Art und Weise und im ‚niedereren‘ Stil² beschrieben. Diese literarischen Dialoge wurden ausgewählt, da sie viele Phraseme enthalten und eine Analyse des Kontextes ermöglichen.

In der Analyse bedienen wir uns der Einteilung von Martin und White (2005), nach der emotive Phraseme in drei Gruppen beschrieben werden: *Affekt als Eigenschaft*, *Affekt als Prozess* und *Affekt als Kommentar*. Diese Autoren unterscheiden des Weiteren zwischen positiven und negativen Emotionen und beschreiben sie nach sechs Faktoren. In unserer Analyse fügen wir noch die pragmatischen Funktionen der Phraseme nach Fleischer (1997) zu. Gerade anhand der Funktionen von Phrasemen kann gezeigt werden, dass Phraseme und Emotionen im festen Zusammenhang stehen. So z. B. führt Hyvärinen (2011: 27) Formeln an, die Emotionen oder Stimmungen des Sprechers ausdrücken und expressive Funktion aufweisen, z. B. Erstaunens-, Bedauerns-, Fluch- und Scheltformeln sowie Zustimmung- und Ablehnungsformeln, die emotiv gefärbt sind. Zusätzlich können Phraseme laut Fleischer (1997: 218ff.) Indikatoren des sozialen Verhältnisses zwischen den Kommunikationspartnern sein, die emotional betonte Einstellung des Sprechers zu einem Sachverhalt ausdrücken, die ironische oder scherzhafte Distanzierung wie auch negative emotionale Wertung bezeichnen, eine euphemistische Wirkung haben, die Wirkung einer Argumentation durch Anschaulichkeit und Einprägsamkeit oder durch emotionale Akzentuierung einer Einsicht unterstützen, und können häufig in unterschiedlichen Situationen benutzt werden.

Es wird in dieser Arbeit der Frage nachgegangen, wie man Phraseme, die zum Ausdruck der Bewertungskategorie Affekt verwendet werden, in literarischen Dialogen bestimmen und analysieren kann.

2 BEWERTUNG

Sprachliche Ausdrücke von Emotionen dienen primär der Bewertung (vgl. Fiehler 2010: 19). Die Bewertung ist die subjektive Anwesenheit des Autors oder des Sprechers, die etwas billigen, missbilligen, kritisieren oder Zustimmung zu

2 <http://www.literaturwissenschaft-online.uni-kiel.de/veranstaltungen/vorlesungen/20JhdtLiteratur/XIIBrussig.pdf> (27. 4. 2015)

etwas ausdrücken (vgl. Martin – White 2005: 1). Man bewertet immer im Hinblick auf eine hierarchische Skala, die durch gesellschaftlich anerkannte und akzeptierte moralische, religiöse oder ästhetische Normen gegeben wird (vgl. Mikulová 2012: 81). Bewertung besteht laut Thompson und Hunston (2003: 5f.) aus der Einstellung, dem Gesichtspunkt und den Emotionen des Sprechers oder Schreibers. Mit der Bewertung drückt man die Meinung des Sprechers oder Schreibers aus, reflektiert ein Wertesystem dieser Person, baut die Beziehungen zwischen dem Sprecher/Schreiber und dem Hörer/Leser auf und organisiert einen Diskurs. Die Bewertung ist am Wortschatz und grammatischen Strukturen erkennbar, d. h. einige Wörter sind ganz klar evaluativ. Die wertenden Lexeme können beispielsweise Adjektive bzw. Adverbien, z. B. *wunderschön* oder *gigantisch*, Nomen wie z. B. *Rechtsextremisten* und *Aggression* und Verben wie z. B. *umbringen* oder *verschern* sein (vgl. Mikulová 2012: 85f.; Thompson – Hunston 2003: 21).

Martin und White (2005: 34f.) arbeiten ihr eigenes Modell der Bewertung im Rahmen der funktionalen Linguistik (Systemic Functional Linguistics) aus. Die Bewertung besteht aus drei Domänen: Einstellung, Anteilnahme und Graduierung³ (vgl. Mikulová 2012: 82). Die Einstellung befasst sich mit den Gefühlen sowie emotionalen Reaktionen, Urteilen des Verhaltens und Einschätzungen. Durch die Anteilnahme »schafft sich der Sprecher/Schreiber einen Spielraum für seine eigene Position im Rahmen verschiedener möglicher Gesichtspunkte, ohne dass er einen dieser Gesichtspunkte notwendigerweise explizit annehmen müsste« (Mikulová 2012: 83). Die Graduierung behandelt das Phänomen der Bewertung und bezieht sich darauf, wie stark oder schwach eine Emotion ist, d. h. sie ist ein Mittel zur Abschwächung bzw. Verstärkung (vgl. Martin – White 2005: 37; Mikulová 2012: 84).

Einstellung umfasst Affekt, Urteil und Einschätzung⁴ (vgl. Martin – White 2005: 42). Urteil schätzt jemandes Verhalten ein⁵ und Einschätzung bezieht sich auf Meinungen, die unsere Bewertung bilden (vgl. Martin – White 2005: 35f.). Affekt, der für uns in diesem Beitrag wichtig ist, ist die emotionale Dimension der Bedeutung und bezeichnet positive und negative Gefühle und Reaktionen zu dem Verhalten, die weiter darauf hinweisen, ob man sich glücklich oder traurig, selbstsicher oder besorgt, interessiert oder gelangweilt fühlt⁶ (vgl. Martin – White

3 Martin und White (2005) führen die Begriffe *attitude*, *engagement* und *graduation* ein, die Mikulová (2012) als *Einstellung*, *Anteilnahme* und *Graduierung* übersetzte. Diese von Mikulová (2012) übersetzten Begriffe nutzen wir in dieser Arbeit.

4 Bei Martin und White (2005): *affect*, *judgement* und *appreciation*.

5 Man unterscheidet zwischen zwei Verhaltensweisen: dem Urteil der sozialen Wertschätzung, das sich mit *Normalität*, *Fähigkeit* und *Beharrlichkeit* befasst, und dem Urteil der sozialen Maßnahme, das sich mit *Wahrhaftigkeit* und *Schicklichkeit* befasst (vgl. Martin – White 2005: 52).

6 Fries (2007: 297f.) unterscheidet zwischen den Begriffen ‚*Emotion*‘ und ‚*Gefühl*‘. Unter *Emotionen* werden bestimmte durch Zeichen kodierte Bedeutungen verstanden, und bei *Gefühlen* handelt es sich um Prozesse mit unterschiedlichen Reaktionskomponenten. Weiterhin können Emotionen in *Affekt* (ein kurzzeitig ausgedrücktes Gefühl) und *Stimmung* (ein länger anhaltend ausgedrücktes Gefühl) eingeteilt werden. In dieser Arbeit wird Affekt nach Martin und White (2005) als ein Ausdruck der Emotion genutzt.

2005: 35). Jedes Gespräch umfasst eine Art von emotionaler Rede, weil man Emotionen auszudrücken oder zu verstecken sowie die Emotionen anderer Menschen zu bewerten und zu beschreiben versucht (vgl. Pavlenko – Driagina 2007: 213). Die Emotionen machen ein Gespräch lebendig (vgl. Planalp 1999: 10). Sie »schaffen sich Ausdruck, und sie beeinflussen unser Handeln, entweder indem sie das Handeln ‚färben‘ oder zu neuen, unvorhergesehenen Handlungen führen« (Fiehler 1990: 1). Emotionen werden in literarischen Werken (vgl. Vaňková 2010: 12–13), besonders in Monologen und Dialogen ausgedrückt, und zwar sowohl mittels verbaler als auch nonverbaler Kommunikation, indem der Leser auf einer Seite die psychologischen Eigenschaften der Figuren wahrnimmt, und auf der anderen Seite bildet der Autor die Spannung (vgl. Pavić Pintarić – Schellheimer 2014: 258). Der emotionale Ausdruck trägt zur Authentizität der Figuren bei, bzw. ein Mensch wirkt erst dann überzeugend, wenn er authentisch handelt und seine Betroffenheit und Emotionen kommuniziert. Deswegen schließen die Autoren die Emotionen in ihren Texten ein (vgl. Jahr 2000: 2).

Die Kategorie Affekt beschreiben Martin und White (2005: 35–46) als Eigenschaft, Prozess oder Kommentar. Der Affekt als Eigenschaft kann Teilnehmer beschreiben und ihnen Attribute zuschreiben sowie Art und Weise ihres Verhaltens beschreiben. Der Affekt als Prozess kann als ein mentaler Zustand oder als ein affektives Verhalten bezeichnet werden. Der Affekt als Kommentar hat ein modales Attribut, d. h. er bezeichnet, wie sich der Autor oder der Sprecher fühlt und bezieht sich auf seine Wünsche. Martin und White (2005: 46–49) schlagen eine Klassifizierung von Affekt mit sechs Faktoren vor. Erstens bestimmen sie, ob Emotionen von der Umgebung als positive oder negative Emotionen bezeichnet werden (positiver und negativer Affekt). Zweitens beschreiben sie paralinguistische oder extralinguistische Erscheinungsformen und entscheiden, ob die nonverbale Kommunikation und Art und Weise, wie man etwas sagt, wichtig sind. Sie unterscheiden zwischen dem Verhaltensprozess (z. B. *She smiled at him*), dem mentalen Prozess (z. B. *She liked him*) und dem Beziehungsprozess (z. B. *She felt happy with him*). Drittens unterscheiden sie zwischen einer Reaktion auf einige spezifische emotionale Auslöser und einer üblichen Stimmung mit unbekanntem Ursachen. Viertens erklären sie die Graduierung der Emotionen, die sie mit Beispielen »*The captain disliked leaving*« (niedriger Grad), »*The captain hated leaving*« (mittlerer Grad) und »*The captain detested leaving*« (hoher Grad) erörtern, indem sie die Verben *dislike*, *hate* und *detest* gradieren. Fünftens beschreiben sie die Realität und die Irrealität einer Emotion, d. h. ob die Emotion eine Absicht (‚irrealis‘) oder eine Reaktion (‚realis‘) ist. Sechstens unterscheiden sie zwischen folgenden Gruppen der Emotionen: Un-/Glück bzw. Emotionen, die mit »Herz« verbunden sein können (*Trauer, Hass, Glück, Liebe*), Un-/Sicherheit bzw. Emotionen, die mit sozialem Wohlbefinden verbunden sein können (*Sorge, Angst, Vertrauen*), und Un-/Zufriedenheit bzw. Emotionen, die mit »telos« (Streben nach einem Ziel) verbunden sind (*Langweile, Unzufriedenheit, Neugier, Respekt*).

3 DAS MODELL ZUR ANALYSE VON EMOTIVEN PHRASEMEN

In Anlehnung an die oben genannte Einteilung im Rahmen der Bewertungstheorie und in Ermangelung eines Modells zur Bestimmung von emotiven Phrasemen schlagen wir folgende Schritte vor. Emotive Phraseme können im Hinblick auf vier Faktoren beschrieben werden. Zuerst müssen aus den Bedeutungsexplikationen die Emotion und die Affektkategorie, zu der diese Emotion gehört, bestimmt werden. Danach wird beobachtet, ob die Emotion im Satz gradiert ist, d. h. man muss das Phrasem, seine Bedeutung und den Kontext erklären und demnach entscheiden, ob die Emotion einen mittleren oder hohen Grad hat. Der Kontext ist in diesem Sinne wichtig, weil einige Phraseme ihre Emotionen erst dann realisieren, wenn man sie im Kontext betrachtet, z. B. das Phrasem *sich wie zu Hause fühlen* hat im Wörterbuch eine positive Bedeutung, während es im Kontext in diesem Roman *Verzweiflung* ausdrückt; ebenso hat das Phrasem *mit keiner Wimper zucken* eine neutrale Bedeutung, aber in diesem Roman drückt es die Unsicherheit aus. Letztlich wird die Funktion des Phrasems basierend auf Fleischer (1997) erläutert, was den Zusammenhang von Phrasemen und Emotionen beweist.

- I Emotion
- II Affektkategorie
- III Graduierung der Emotion
- IV Funktion der Phraseme

Das Modell wird auf 27 Phraseme, die den Affekt bezeichnen, angewendet. Diese Phraseme werden folgenden Kategorien zugeordnet: *Affekt als Eigenschaft*, *Affekt als Prozess* und *Affekt als Kommentar*. Darunter unterscheiden wir zwischen positiven und negativen Emotionen, die entsprechend sechs Faktoren aus der Bewertungstheorie von Martin und White (2005) beschrieben werden. Die Reaktionen der Hauptfigur und die in diesem Zusammenhang verwendeten emotiven Phraseme basieren auf bestimmten emotionalen Auslösern, weil der Roman als Kommentar zu den Ereignissen konstruiert ist. Deswegen ist jede Emotion von den Handlungen direkt verursacht, so dass jede Ursache auch den Lesern bekannt ist. Die Phraseme werden entsprechend ihres Grades an Expressivität klassifiziert, der anhand von Merkmalen wie Betonung, kursive Wörter, Partikeln, Ausrufezeichen oder Ironie ermittelt wird. Da Phraseme per definitionem expressiv sind, können sie unserer Meinung nach nur einen mittleren und hohen Grad haben. Die Emotionen werden des Weiteren noch in Bezug auf ihre Realität bzw. Irrealität erläutert und in drei Affektkategorien eingeteilt: Un-/Glück, Un-/Sicherheit und Un-/Zufriedenheit. Am Ende werden noch die Funktionen der Phraseme entsprechend der Einteilung von Fleischer (1997: 218ff.) beschrieben.

3.1 Affekt als Eigenschaft

Die Kategorie »Affekt als Eigenschaft« klassifiziert die Teilnehmer nach der Art und Weise ihres Verhaltens und schreibt ihnen Attribute zu. Diese Kategorie umfasst Phraseme, die Charaktere und ihr Verhalten beschreiben sowie ihnen Attribute zuschreiben. In dieser Kategorie gibt es 5 Beispiele, die alle negative Emotionen darstellen nämlich *jmdn. in den Schmutz ziehen* (Undankbarkeit), *von einem Bein aufs andere treten* (Unsicherheit), *mit keiner Wimper zucken* (Unsicherheit), *sich bis auf die Knochen blamieren* (Scham) und *Theater machen* (Aufregung, Verwirrung). Alle Emotionen in dieser Gruppe gehören zur Affektkategorie ‚Unsicherheit‘, weil sie durch sozial begründete Befindlichkeiten motiviert sind. Das Beispiel *von einem Bein aufs andere treten* ist physiologisch manifestiert, und diese Bewegung signalisiert Unsicherheit. Drei Phraseme haben einen mittleren Grad (*von einem Bein aufs andere treten* – Unsicherheit, *mit keiner Wimper zucken* – Unsicherheit und *ein Theater machen* – Aufregung, Verwirrung) und zwei einen hohen Grad (*jmdm. in den Schmutz ziehen* – Missachtung und *sich bis auf die Knochen blamieren* – Scham). Die genannten Phraseme stellen im Korpus eine Reaktion dar und tragen somit das Merkmal ‚realis‘. Die Funktionen der Phraseme sind unterschiedlich. Drei Phraseme sind Indikatoren des sozialen Verhältnisses (*jmdn. in den Schmutz ziehen*, *sich bis auf die Knochen blamieren* und *ein Theater machen*), während drei eine emotional betonte Einstellung des Sprechers schildern (*von einem Bein aufs andere treten*, *mit keiner Wimper zucken* und *ein Theater machen*). Im Folgenden zeigen wir die Analyse an einigen Beispielen.

(1)

(AT)⁷ »Die Welt soll ruhig wissen, dass hier ein undankbarer Sohn spricht, der sich sonstwie toll vorkommt, wenn er **seine Eltern in den Schmutz zieht!**« (HWW: 26)

Das Beispiel (1) mit dem verbalen Phrasem »*jmdn. in den Schmutz ziehen*« stellt jemandes Verhalten dar bzw. der Satz bezeichnet Klaus als einen undankbaren Sohn, der seine Eltern verunglimpft. Klaus ironisiert sein Verhalten und beschreibt mit diesem Phrasem seinen mentalen Zustand. Das Phrasem gilt als Indikator des sozialen Verhältnisses, d. h. der Autor nutzt es, um die Beziehung zwischen Klaus und seinen Eltern deutlicher zu beschreiben. Die Bedeutung des Phrasems ‚etw./jmdn. verunglimpfen, schlechtmachen‘ (Klappenbach – Steinitz 1974: 3263) weist auf die Emotion ‚*Undankbarkeit*‘ hin. Durch das Phrasem wird die Emotion nicht explizit ausgedrückt, sondern es beschreibt die Beziehungen zwischen Klaus und seinen Eltern. Der Satz ist ironisch und hat auch ein Ausrufezeichen, so dass man sagen kann, dass diese Emotion hohen Grades ist. Diese Emotion gehört zur Affektkategorie ‚*Unsicherheit*‘, weil die Undankbarkeit mit sozialer Verhaltensadäquatheit verbunden ist.

7 AT ist die Abkürzung für den Ausgangstext.

E:8 Undankbarkeit

AK: Unsicherheit

GE: hoher Grad

FdPh: Indikator des sozialen Verhältnisses

(2)

(AT) »Ich kaufte vier Garnituren auf einmal. Die Verkäuferin **zuckte mit keiner Wimper**. Was denkt sie über jemanden, der solche Bettwäsche bunkert?« (HWW: 87)

Das Phrasem im Beispiel (2) ist verbal: »mit keiner Wimper zucken« mit der Bedeutung 'sich seine Gefühle nicht anmerken lassen, Schmerzen standhaft ertragen; kein Zeichen von Angst, Erregung, Anteilnahme geben' (Röhrich 1991: 1731). Hier wird wieder das Verhalten dargestellt, indem das Phrasem eigentlich einen Mangel an Emotionen ausdrückt. Das Phrasem enkodiert eine emotionale Einstellung des Sprechers zu einem Sachverhalt bzw. die Gleichgültigkeit der Verkäuferin, die keine Reaktion auf die Handlungen der Hauptfigur zeigt. Das Verhalten der Verkäuferin wird hier mit diesem einfachen Satz beschrieben. Dieses Beispiel bezeichnet den Mangel an Emotion, d. h. die Hauptfigur erwartet eine Reaktion auf sein Verhalten, und nichts passiert. Trotz der Bedeutung des Phrasems löst die mangelhafte Reaktion der Verkäuferin Unsicherheit aus. Demzufolge kann die neutrale Emotion ‚Gleichgültigkeit‘ als die negative Emotion ‚Unsicherheit‘ betrachtet werden, die auch zur Affektkategorie ‚Unsicherheit‘ gehört.

E: Unsicherheit

AK: Unsicherheit

GE: mittlerer Grad

FdPh: emotionale Einstellung des Sprechers

(3)

(AT) »Er wird in seiner Abteilung Alarm schlagen. Sie werden den ganzen Berliner Verlag auseinandernehmen, und mein Vater wird **sich bis auf die Knochen blamieren**.« (HWW: 89)

Das Beispiel (3) enthält ein Phrasem, das den Vater von Klaus beschreibt und ihm ein Attribut zuschreibt, d. h. die Figur wird sich blamieren und Scham fühlen. Das Phrasem kann in verschiedenen Situationen genutzt werden und gilt als Indikator des sozialen Verhältnisses zwischen Figuren, es bezeichnet einen mentalen Prozess. Duden (2007: 971) schildert das adverbiale Phrasem »bis auf die Knochen« als 'bis ins Innerste, durch und durch', während Röhrich (1991: 859) den kompletten Ausdruck »sich bis auf die Knochen blamieren« als 'ein unangenehmes Missgeschick'

8 In den Beispielen werden folgende Abkürzungen benutzt: E – Emotion, AK – Affektkategorie, GE – Graduierung der Emotion und FdPh – Funktion des Phrasems.

erklärt. Demnach weist das Phrasem auf einen hohen Grad an Emotionsausdruck hin, weil die Wörter, die mit dem Verb ‚*sich blamieren*‘ zusammenhängen, auch als ein zusätzliches Phrasem, das das Verb intensiviert, verstanden werden können. Die Emotion ‚*Scham*‘, die sich in diesem Phrasem befindet, gehört zur Affektkategorie ‚*Unsicherheit*‘.

E: Scham

AK: Unsicherheit

GE: hoher Grad

FdPh: Indikator des sozialen Verhältnisses

3.2 Affekt als Prozess

Der Affekt als Prozess bezieht sich auf mentalen Zustand und affektives Verhalten einer Person. In dieser Kategorie gibt es 6 Beispiele, wovon 2 positive Emotionen, nämlich *jmdm. in die Augen sehen können* (Stolz) und *die Zähne zusammenbeißen* (Mut) und 4 negative Emotionen schildern, *etw. ist mir in Fleisch und Blut übergegangen* (Verzweiflung), *einem etw. unter die Nase reiben* (Missachtung), *einem etw. in die Schuhe schieben lassen* (Ärger) und *jmdm. platzt der Knoten* (Ärger). Die Emotion *Mut* im Phrasem *die Zähne zusammenbeißen* gehört zur Kategorie ‚*Sicherheit*‘, zwei Emotionen, *Verzweiflung* im Phrasem *etw. ist mir in Fleisch und Blut übergegangen* und *Missachtung* im Phrasem *einem etw. unter die Nase reiben* gehören zur Kategorie ‚*Unsicherheit*‘, während die Emotion *Stolz* im Phrasem *jmdm. in die Augen sehen können* der Kategorie ‚*Zufriedenheit*‘ und die Emotion *Ärger* in Phrasemen *einem etw. in die Schuhe schieben lassen* und *jmdm. platzt der Knoten* der Kategorie ‚*Unzufriedenheit*‘ zugewiesen werden. Das letzte Phrasem erscheint im Korpus als Modifikation des Phrasems »*jmdm. platzt der Kragen*« in der Bedeutung ‚jmd. wird über etw. so wütend, dass er es nicht länger hinnehmen kann‘ (s. Beispiel 6).

Die Phraseme, die positive Emotionen ausdrücken, können auch negativ verstanden werden, z. B. das Phrasem *jmdm. in die Augen sehen können* wird meistens in der negativen Form genutzt und das Phrasem *die Zähne zusammenbeißen* kann außer Mut ebenso negative Zustände bezeichnen, d. h. jemand muss die Zähne zusammenbeißen, wenn die situativen Rahmenbedingungen als unangenehm empfunden werden. In dieser Kategorie gibt es ein Phrasem, das auf physiologische Manifestationen referiert (*die Zähne zusammenbeißen*). Drei Phraseme drücken einen mittleren Grad (*die Zähne zusammenbeißen* – Mut, *jmdm. in die Augen sehen können* – Stolz und *einem etw. unter die Nase reiben* – Missachtung) und zwei einen hohen Grad an Emotionen aus (*jmdm. platzt der Knoten* – Ärger und *einem etw. in die Schuhe schieben lassen* – Ärger). Diejenigen, die einen mittleren Grad haben, werden nicht durch Ausrufezeichen verstärkt und im Text nicht besonders hervorgehoben. Alle Beispiele beziehen sich auf die Reaktion und haben das Merkmal ‚*realis*‘. Die Funktionen der Phraseme sind unterschiedlich. Drei von ihnen

sind Indikatoren des sozialen Verhältnisses (*jmdm. in die Augen sehen können, jmdm. platzt der Knoten und einem etw. unter die Nase reiben*), während das Phrasem *einem etw. in die Schuhe schieben lassen* eine emotional betonte Einstellung und das Phrasem *die Zähne zusammenbeißen* Argumentation durch Anschaulichkeit schildern.

(4)

(AT) »Und meine Mutter! Endlich **konnte** ich **ih** **in die Augen sehen!** Nein, es war nicht umsonst, dass sie acht Jahre ihrer beruflichen Entwicklung meiner Erziehung geopferthatte.« (HWW: 14)

Im Beispiel (4) wird mentaler Zustand von Klaus beschrieben. Er fühlte Schuld, weil seine Mutter ihre Karriere für ihn opferte und jetzt, als er etwas selbst schaffte, fühlte er sich stolz darauf und war nicht mehr beschämt. Das verbale Phrasem »*jmdm. in die Augen sehen*« gibt es bei Klappenbach und Steinitz (1974: 296) in negierter Form »*jmdm. nicht in die Augen blicken, sehen können*« und bedeutet 'ein schlechtes Gewissen haben'. Das Phrasem bestimmt das soziale Verhältnis zwischen Klaus und seiner Mutter und drückt Stolz bzw. einen Mangel an Scham aus, was die Beziehung zwischen zwei Personen bezeichnen kann. Klaus fühlt sich glücklich und ist stolz darauf, dass er endlich seine Mutter mit seinem Erfolg stolz machte. Mit dieser Emotion sind Beziehungen und Verhältnisse in der Familie beschrieben. Die Emotion in dem Satz ist ‚Stolz‘ und sie hat einen hohen Grad, weil der Satz ein Ausrufezeichen, das die Emotion verstärkt, das Adverb ‚endlich‘ und hervorgehobene Negation in dem nächsten Satz hat. Die Emotion ‚Stolz‘ gehört zur Affektkategorie ‚Zufriedenheit‘, weil sie mit dem Streben nach einem Ziel verbunden ist.

E: Stolz

AK: Zufriedenheit

GE: hoher Grad

FdPh: Indikator des sozialen Verhältnisses

(5)

(AT) »Abgesehen davon – ich wurde nie gefragt. Ich lief mit meiner Legende herum, die niemanden interessierte. Aber gab es eine Wahrheit? Etwa, dass ich bei der Stasi anfangen? Moment, Mr. Kitzelstein, das muss ich **mir nicht in die Schuhe schieben lassen!** Von Stasi war nie die Rede!« (HWW: 112)

Das verbale Phrasem »*einem etw. in die Schuhe schieben (gießen)*« bedeutet 'jmd. einer Tat bezichtigen, ihm die Schuld an etw. geben' (Röhrich 1991: 1410f.). Das Beispiel beschreibt ein affektives Verhalten. Klaus fühlt sich frustriert und deswegen behauptet, dass sie ihm keine Schuld an etwas geben sollen. Seiner Emotionen wegen verändert sich sein Verhalten, d. h. er ist nicht mehr nur passiv und gehorsam, sondern zeigt auch, dass er keine Absicht hegt, als Sündenbock zu fungieren. Das Phrasem bezeichnet eine emotional betonte Einstellung des Sprechers, ohne

die Emotion physiologisch zu manifestieren. Die Emotion weist auf die Beziehung zwischen den Figuren hin. Obwohl sich die Bedeutung des Phrasems eigentlich auf die Emotion ‚*Schuld*‘ bezieht, ist das Phrasem in dem Beispiel (11) negiert und bezeichnet die ‚*Aufregung*‘, die Klaus fühlt, weil sie ihn zu einem Sündenbock machen wollen. Obwohl die Emotion ‚*Aufregung*‘ sowohl positiv als auch negativ sein kann, ist sie in diesem Kontext negativ, weil sich Klaus schlecht fühlt, d. h. er ist nicht wegen einer positiven Situation aufgeregt. Die Emotion ‚*Aufregung*‘ gehört zu der Affektkategorie ‚*Unzufriedenheit*‘. Sie hat einen hohen Grad, weil es in dem Satz ein Ausrufezeichen, das die Aussage hervorhebt und Emotionen verstärkt, befindet.

E: Ärger

AK: Unzufriedenheit

GE: hoher Grad

FdPh: emotional betonte Einstellung des Sprechers

(6)

(AT) »Es würde sicher ganz anders sein, wenn ich ihm das Gefühl geben würde, dass **bei mir der Knoten geplatzt ist.**« (HWW: 41)

Das verbale Phrasem aus dem Beispiel (5) ist modifiziert, d. h. das Substantiv ‚*Kragen*‘ ist mit ‚*Knoten*‘ ersetzt. Duden (2007: 1011) erläutert das Phrasem »*jmdm. platzt der Kragen*« als ‚jmd. wird über etw. so wütend, dass er es nicht länger hinnehmen kann‘. Diese Bedeutung passt dem Phrasem im Satz, obwohl Klappenbach und Steinitz (1974: 2134) ein ähnliches Phrasem mit dem Wort »*Knoten*«, nämlich »*bei ihm ist der Knoten gerissen, geplatzt*«, erwähnen, das sie als ‚er fängt endlich merklich an zu wachsen; er hat endlich etw. was für ihn schwierig war, begriffen‘ definieren. Diese Bedeutung dagegen passt dem Satz nicht. Das Phrasem bezieht sich auf das soziale Verhältnis zwischen den Kommunikationspartnern, d. h. das Phrasem zeigt, wie sich der Sprecher gegenüber einem Sachverhalt fühlt. Es gibt keine physiologische Reaktion, sondern das Phrasem bezeichnet eine Beziehung zwischen zwei Figuren. Die Emotion im Phrasem ist ‚*Ärger*‘ aus der Affektkategorie ‚*Unzufriedenheit*‘ und sie hat einen mittleren Grad, weil die Hauptfigur die Emotionen auf eine ruhige Art und Weise vermittelt, obwohl es um eine starke negative Emotion geht.

E: Ärger

AK: Unzufriedenheit

GE: mittlerer Grad

FdPh: Indikator des sozialen Verhältnisses

3.3 Affekt als Kommentar

Die meisten Beispiele gehören zur Kategorie ‚*Affekt als Kommentar*‘, weil die Phraseme meistens die Emotionen und Wünsche des Autors beschreiben. Die Hauptfigur Klaus beschreibt die Sachverhalte und drückt seine Emotionen als ein

Kommentar auf die Situation aus. Die folgende Klassifikation beruht eben auf dem Kontext in seinen Aussagen. In dieser Kategorie gibt es 17 Beispiele, wovon 2 positive Emotionen darstellen: *auf der Wolke schweben* (Glück) und *in jmds. Haut stecken* (Erleichterung), und 15 negative Emotionen, nämlich *sein wortloses ‚Vergiss es!‘ saß im Nacken* (Wertlosigkeit), *wie Blei hängen* (Zerschlagenheit), *der Magen drehte sich um* (Ekel, Unmut), *Es ist zum Knochenkotzen* (Verzweiflung), *in jmds. Augen das schiere Entsetzen lesen* (Entsetzen), *mir wurde schwarz vor Augen* (Angst, Panik), *jmdn. zur Schnecke machen* (Missachtung), *etw. auf dem Gewissen haben* (Schuld), *sich wie zu Hause fühlen* (Verzweiflung), *mein Herz macht keinen Hüpfen* (Gelassenheit), *Angst saß jmdm. in den Knochen* (Angst), *jmdm. gefror das Blut in den Adern* (Angst, Schrecken), *im Arsch sein* und *völlig am Ende sein* (Zerschlagenheit), *sich am Boden vernichtet fühlen* (Zerschlagenheit), sowie *weiche Knie bekommen* (Angst). Positive Emotionen können ebenfalls einen negativen Aspekt haben, z. B. *auf der Wolke schweben* hat in diesem Kontext eine positive Bedeutung, kann aber negativ klingen, wenn man sich auf die Träume und nicht die Realität bezieht. Die Erleichterung in dem Phrasem *in jmds. Haut stecken* kann indes darauf hinweisen, dass die Figur froh ist, weil sie nicht in jemandes Haut steckt, und kann deswegen negativ gefärbt sein, weil es bedeutet, dass die Person kein Mitleid hat und egoistisch ist. Zwei positive Emotionen gehören zur Kategorie ‚Glück‘ (*auf der Wolke schweben* – Glück und *in jmds. Haut stecken* – Erleichterung), und zwei negative Emotionen zur Kategorie ‚Unglück‘ (*Es ist zum Knochenkotzen* – Verzweiflung und *sich wie zu Hause fühlen* – Verzweiflung). 13 Emotionen gehören zur Kategorie ‚Unsicherheit‘ (z. B. *der Magen drehte sich um* – Ekel, *völlig am Ende sein* – Zerschlagenheit, *jmdn. zur Schnecke machen* – Missachtung u. a.). 4 Phraseme stellen eine physiologische Manifestation dar (*der Magen drehte sich um* – Ekel, *mir wurde schwarz vor Augen* – Unmut, *jmdm. gefror das Blut in den Adern* – Angst, Schrecken und *weiche Knie bekommen* – Angst). 9 Phraseme drücken einen mittleren Grad (z. B. *auf der Wolke schweben* – Glück, *mir wurde schwarz vor Augen* – Unmut, *mein Herz macht keinen Hüpfen* – Gelassenheit u. a.), und 8 einen hohen Grad an Emotionen aus (*Es ist zum Knochenkotzen* – Verzweiflung, *etw. auf dem Gewissen haben* – Schuld, *im Arsch sein* und *völlig am Ende sein* – Zerschlagenheit, u. a.). Der hohe Grad wird mit Wiederholung, Ausrufezeichen und mit der Partikel *so* hervorgehoben. Alle Beispiele enthalten die Reaktion auf bestimmte Situationen und tragen das Merkmal ‚realis‘, außer den Beispielen *jmdn. zur Schnecke machen* und *etw. auf dem Gewissen haben*, die sich auf Absicht beziehen und das Merkmal ‚irrealis‘ haben. Die Funktionen der Phraseme sind unterschiedlich. Drei Phraseme sind Indikatoren des sozialen Verhältnisses (*in jmds. Haut stecken*, *in jmds. Augen das schiere Entsetzen lesen* und *etw. auf dem Gewissen haben*), während 9 eine emotional betonte Einstellung schildern (z. B. *der Magen drehte sich um*, *sich wie zu Hause fühlen*, *sich am Boden vernichtet fühlen* u. a.). Ein Phrasem stellt eine emotionale Akzentuierung einer Einsicht (*jmdn. zur Schnecke machen*), eines euphemistische

Wirkung (*Angst saß jmdm. in den Knochen*) und eine ironische oder scherzhafte Distanzierung (*sein wortloses ‚Vergiss es!‘ saß im Nacken*) dar.

(7)

(AT) »Bin ich der verheißungsvollste Meister von morgen, bin ich ein Nobelpreisträger auf der Warteliste? **Auf dieser Wolke schwebte** ich durch den Alltag.« (HWW: 14)

In dem Beispiel (7) befindet sich ein verbales Phrasem, das in Wörterbüchern als »in den (über) Wolken leben (schweben)« und »jd. geht, schwebt, lebt auf, in den Wolken« eingetragen ist. Das Phrasem hat die Bedeutung 'entrückt, weltfremd, zerstreut sein' (Röhrich 1991: 1743) oder 'jmd. Sieht die Dinge nicht realistisch, ist ein Träumer' (Klappenbach – Steinitz 1974: 4386). Angesichts der semantischen Modifikation wurde die Emotion, die in dem Satz vermittelt wurde, nicht negativ gemeint, sondern bezieht sich auf ‚Glück‘, d. h. der Autor fühlt sich glücklich und schwebt auf einer Wolke. Das Phrasem bezieht sich bildlich darauf, dass man glücklich ist oder auch in seinen Träumen lebt, und wird häufig in alltäglichen Situationen benutzt. Die Emotion manifestiert sich nicht physiologisch, sondern bezeichnet einen mentalen Prozess der Hauptfigur. Die Emotion ‚Glück‘ erweist einen mittleren Grad, d. h. die Emotion ist ruhig vermittelt und der Satz ist kurz und deutlich, obwohl er den rhetorischen Fragen folgt, was zur Graduierung beitragen könnte. Die Emotion ‚Glück‘ gehört zur Affektkategorie ‚Glück‘.

E: Glück

AK: Glück

GE: mittlerer Grad

FdPh: üblich in verschiedenen alltäglichen Situationen

(8)

(AT) »Tut mir leid, ist keine erfreuliche Aufgabe, ich bin froh, dass ich **nicht in Ihrer Haut stecke** – aber kann ich irgend etwas tun, das die Sache für Sie leichter macht?« (HWW: 266)

Das verbale Phrasem »ich möchte nicht in seiner Haut stecken« bedeutet 'ich möchte nicht an seiner Stelle, in seiner Lage sein' (Röhrich 1992: 682), drückt eine emotional betonte Einstellung des Sprechers aus und kann ebenfalls als ein Indikator des sozialen Verhältnisses betrachtet werden, d. h. Klaus fühlt sich erleichtert, aber die sozialen Verhältnisse der angesprochenen Figur, die mit dem Phrasem ausgedrückt werden, bleiben verborgen. Wenn jemand froh ist, dass man nicht in jemandes Haut steckt, kann man solche Aussage als Erleichterung interpretieren. Ebenfalls drückt das Phrasem eine negative Emotion aus. Man hat kein Mitleid, weil es jemandem schlecht geht, sondern man ist froh, dass es ihm gut geht, d. h. man ist egoistisch. Die Emotion bezieht sich auf Beziehungen zwischen zwei Figuren. Der Satz ist ironisch gemeint und kursiv geschrieben, aber das Phrasem drückt einen mittleren Grad an Emotion aus, weil sie auf eine Weise vermittelt

wird, die auf Gelassenheit und Gemütsruhe schließen lässt. Die Emotion ‚*Erleichterung*‘ weisen wir der Affektkategorie ‚*Glück*‘ zu.

E: Erleichterung

AK: Glück

GE: mittlerer Grad

FdPh: Indikator des sozialen Verhältnisses

(9)

(AT) »Und wissen Sie, was er antwortete, als ich ihn böse, sehr böse fragte: Sag mal, wo arbeitest du? Allein die Frage! **Es ist zum Knochenkotzen!** Lebe ich in einem Gangsterfilm?« (HWW: 84)

In diesem Beispiel ist die Person verzweifelt, was mit dem adverbialen Phrasem »*es ist zum Knochenkotzen*« ausgedrückt wird. Sowohl Röhrich (1991) als auch Klappenbach und Steinitz (1974) erwähnen dieses Phrasem nicht, sondern nur Duden (2007: 972) erklärt das Phrasem als ‚es ist zum Verzweifeln‘. Das Phrasem vermittelt eine emotional betonte Einstellung des Sprechers. Die Emotion erweist einen hohen Grad, weil sie mit einem Ausrufezeichen hervorgehoben ist. Die Emotion ‚*Verzweiflung*‘ gehört zur Affektkategorie ‚*Unglück*‘.

E: Verzweiflung

AK: Unglück

GE: hoher Grad

FdPh: emotional betonte Einstellung des Sprechers

(10)

(AT) »Major Wunderlich, mein Vater und Minister Mielke würden **mich zur Schnecke machen**, *nichtgenehmigte Feindkontakte*, Karriere wäre im Eimer und ich würde niemals Mikrofische aus dem NATO-Hauptquartier schmuggeln dürfen, während sich Yvonne, wenn sie die Wahrheit über mein Berufsleben erfährt, den Strick nimmt!« (HWW: 236)

Das Beispiel (10) beschreibt die Emotionen des Autors, d. h. Major Wunderlich, der Vater von Klaus und Minister Mielke könnten wütend sein und deswegen ist ihr Verhalten mit dem Phrasem »*jmdm. zur Schnecke machen*« affektiv gesteuert bzw. sie würden ihn ‚grob anfahren‘ und ‚sehr streng behandeln‘ (Röhrich 1991: 1381). Dieses verbale Phrasem gilt als eine emotionale Akzentuierung einer Einsicht, d. h. Klaus wird missachtet und hebt die mögliche Entwicklung der Ereignisse mit dem Phrasem hervor. Die Emotion ‚*Missachtung*‘ bezieht sich auf die Beziehungen zwischen den Figuren. Das Phrasem ist eines der beiden Beispiele, das eine irreal Situation beschreibt und mit dem Merkmal ‚*irrealis*‘ bezeichnet wird. Die Emotion ‚*Missachtung*‘ aus der Affektkategorie ‚*Unsicherheit*‘ hat ebenfalls einen hohen Grad, weil sie mit einem Ausrufezeichen hervorgehoben und verstärkt ist.

E: Missachtung

AK: Unsicherheit

GE: hoher Grad

FdPh: emotionale Akzentuierung einer Einsicht

(11)

(AT) »**Die Angst vor den Luftangriffen saß ihnen so gründlich in den Knochen**, dass sie noch heute bei jedem Feuerwerk an die Flaks denken.« (HWW: 287)

Das Phrasem bezieht sich auf die Angst vor den Luftangriffen, die das Verhalten von Figuren beeinflusst. Das adverbiale Phrasem ist modifiziert, d. h. die ähnlichen Phraseme lauten »*das liegt mir schon lange in den Knochen*« mit der Bedeutung 'sagen von einer körperlichen Krankheit oder Beschwerde' und »*das ging mir in die Knochen, das ist mir in die Knochen gefahren*« mit der Bedeutung 'das hat mich tief im Innersten getroffen, tief beeindruckt' (Röhrich 1991: 859). Hier ist die körperliche Krankheit oder Beschwerde ‚Angst‘ und sie ‚sitzt‘ in den Knochen. Das Phrasem hat eine euphemistische Wirkung, die selten im Roman ausgedrückt wird. Meistens will Klaus seine Emotionen mithilfe der Phraseme hervorheben und verstärken, aber in dem Beispiel beschreibt er das Trauma wegen der Kriege und Angriffe, die man dann erlebte, bildhaft und sehr einfach und verringert auf diese Art und Weise starke emotionale Erlebnisse. Es gibt so viele Ausdrücke, Verben und Substantive, mit denen man den Horror des Krieges und seiner Folgen stark und schrecklich ausdrücken kann und der Autor wählt dieses Phrasem, um solche Folgen schwächer darzustellen. Die Emotion bezeichnet einen mentalen Zustand der Figuren. Der Beispiel enthält die Partikel ‚so‘, die die Emotion stärker hervorhebt. Die Emotion hat deswegen einen hohen Grad, weil Klaus die Situation ironisiert und auf diese Weise die Emotion ‚Angst‘ verringert. Die Emotion gehört zur Affektkategorie ‚Unsicherheit‘.

E: Angst

AK: Unsicherheit

GE: hoher Grad

FdPh: euphemistische Wirkung

(12)

(AT) »Ich **fühlte mich am Boden vernichtet**.« (HWW: 298)

Im Beispiel (12) trägt das verbale Phrasem »*völlig am Boden zerstört sein*« die Bedeutung 'kraftlos, fassungslos, niedergeschlagen, auch betrunken' (Röhrich 1991: 234). Das Phrasem ist modifiziert, indem das Verb ‚zerstören‘ mit dem Verb ‚vernichten‘ ersetzt wurde und wirkt als eine emotional betonte Einstellung der Hauptfigur. Die Emotion ‚Zerschlagenheit‘ gehört zur Affektkategorie ‚Unsicherheit‘ und beschreibt einen mentalen Prozess der Hauptfigur. In diesem kurzen Satz ist Resignation und ein mittlerer Grad an Emotion ausgedrückt.

E: Zerschlagenheit

AK: Unsicherheit

GE: mittlerer Grad

FdPh: emotional betonte Einstellung des Sprechers

4 SCHLUSSFOLGERUNG

Anhand der Beispiele aus den Dialogen des Romans »*Helden wie wir*« schlagen wir ein Modell der Analyse vor, das die emotiven Phraseme in drei Gruppen einteilt, nämlich ‚*Affekt als Eigenschaft*‘, ‚*Affekt als Prozess*‘ und ‚*Affekt als Kommentar*‘. Danach werden Phraseme als positiv oder negativ bezeichnet und mit folgenden Faktoren erläutert: Emotionen, die mit Phrasemen ausgedrückt werden, Klassifizierung in drei Affektkategorien ‚Un-/Glück‘, ‚Un-/Sicherheit‘ und ‚Un-/Zufriedenheit‘, Graduierung von Emotionen und Funktionen der Phraseme.

Es wurden 5 Phraseme, die Affekt als Eigenschaft, 5 Phraseme, die Affekt als Prozess und 17 Phraseme, die Affekt als Kommentar ausdrücken, belegt. Von 27 Phrasemen bezeichnen nur vier positive (*Stolz, Mut, Glück* und *Erleichterung*) und 23 negative Emotionen (*Undankbarkeit, Unsicherheit, Scham, Aufregung, Verwirrung, Unmut, Ärger, Missachtung, Wertlosigkeit, Zerschlagenheit, Ekel, Verzweiflung, Entsetzen, Schuld, Gelassenheit, Angst* und *Schrecken*). Einige Phraseme beziehen sich direkt auf die Emotionen, wie z. B. *jmdm. gefror das Blut in den Adern* oder *weiche Knie bekommen*, während in anderen Fällen der Kontext, in dem sich das Phrasem befindet, betrachtet werden muss, z. B. *von einem Bein aufs andere treten* oder *mir wurde schwarz vor Augen*.

Alle Emotionen sind eine Reaktion mit einem Auslöser, d. h. in jedem Beispiel ist die Ursache der Emotion bekannt. Bei der Graduierung der Emotionen wurde festgestellt, dass Phraseme keinen niedrigen Grad am emotionalen Ausdruck haben, da sie an sich expressiv sind. Den hohen Grad an Emotionen drücken 12 Phraseme aus, die im Satz durch kursiv geschriebene Wörter, Ausrufezeichen, Wiederholung oder Häufung hervorgehoben werden. Andere Phraseme drücken den mittleren Grad an Emotionen aus.

Emotionen, die in diesem Roman durch Phraseme ausgedrückt sind, sind meistens negativ. Die meisten Phraseme (14) dienen zum Ausdruck der emotional betonten Einstellung, was den Zusammenhang zwischen Emotionalität und Phraseologie schildert, während 9 Phraseme als Indikatoren sozialen Verhältnisses beschrieben werden können. Das Modell, das in dieser Arbeit vorgeschlagen wurde, hilft bei der Beschreibung von emotiven Phrasemen, weil sie sowohl den Emotionstyp der Phraseme als auch ihre Funktionen berücksichtigt. Für einige Phraseme ist in Wörterbüchern keine ausschließlich emotionale Bedeutung indiziert, in einem spezifischen Kontext jedoch wird mit ihnen der Ausdruck einer Emotion realisiert. Deswegen können die Bewertungstheorie und dieses Modell der Beschreibung von Phrasemen wertvolle Einsichten in der Erforschung von Emotionalität und Phraseologie hervorbringen.

LITERATURVERZEICHNIS

Primärliteratur

HHW = Thomas Brussig, *Helden wie wir*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1998.

Sekundärliteratur

- Burger 2010** = Harald Burger, *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010.
- Duden 2007** = *Duden Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim u. a.: Dudenverlag, 2007.
- Fiehler 1990** = Reinhard Fiehler, *Kommunikation und Emotion*, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1990.
- Fiehler 2010** = Reinhard Fiehler, Sprachliche Formen der Benennung und Beschreibung von Erleben und Emotionen im Gespräch, *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis: Studia Germanistica* (Ostrava) 6 (2010), 19–31.
- Fleischer 1997** = Wolfgang Fleischer, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997.
- Fries 2007** = Norbert Fries, Die Kodierung von Emotionen in Texten I: Grundlagen, *Journal of Literary Theory*, 2007, 293–337.
- Grzybek 2007** = Peter Grzybek, Semiotik und Phraseologie, *Phraseologie: ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung* 1, hrsg. von Harald Burger u. a., Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2007, 188–208.
- Hyvärinen 2011** = Irma Hyvärinen, Zur Abgrenzung und Typologie pragmatischer Phraseologismen – Forschungsblick und offene Fragen, *Beiträge zur pragmatischen Phraseologie*, hrsg. von Irma Hyvärinen – Annikki Liimatainen, Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang, 2011, 9–43.
- Jahr 2000** = Silke Jahr, *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten*, Berlin: Walter de Gruyter, 2000.
- Klappenbach – Steinitz 1974** = Ruth Klappenbach – Wolfgang Steinitz, *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* 1–6, Berlin: Akademie Verlag, 1974.
- Martin – White 2005** = J. R. Martin – P. R. R. White, *The Language of Evaluation: Appraisal in English*, London: Palgrave Macmillan, 2005.
- Mikulová 2012** = Anna Mikulová, Sprachliche Bewertung in Internet-Foren zu You-Tube-Videos, *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik* 26 (2012), 81–103.
- Palm 1997** = Cristine Palm, *Phraseologie: eine Einführung*, Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1997.
- Pavić Pintarić – Schellheimer 2014** = Anita Pavić Pintarić – Sybille Schellheimer, Translating emotions expressed in nonverbal features of dialogues in the novel: Schnee in Venedig, *Voices of Suspense and their Translation*, hrsg. von Susanne Cadera – Anita Pavić Pintarić, Amsterdam/New York: Rodopi, 2014, 257–273.
- Pavlenko – Driagina 2007** = Aneta Pavlenko – Viktoria Driagina, Russian Emotion Vocabulary in American Learners' Narratives, *The Modern Language Journal* 91 (2007), 213–234.
- Planalp 1999** = Sally Planalp, *Communicating Emotion: Social Moral, and Cultural Processes*, Cambridge – Paris: Cambridge University Press, 1999.
- Röhrich 1991** = Lutz Röhrich, *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Freiburg u. a.: Verlag Herder, 1991.
- Šichová 2010** = Kateřina Šichová, Überlegungen zu Emotionen und Phrasemen: am Beispiel verbaler Phraseme mit somatischen Substantivkomponenten, *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis: Studia Germanistica* (Ostrava) 6 (2010), 81–93.
- Thompson – Hunston 2003** = Geoff Thompson – Susan Hunston, Evaluation: an Introduction, *Evaluation in Text*, hrsg. von Geoff Thompson – Susan Hunston, New York: Oxford University Press, 2003, 1–27.
- Vaňková 2010** = Lenka Vaňková, Zur Kategorie der Emotionalität: am Beispiel der Figurenrede im Roman Spieltrieb von Juli Zeh, *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis: Studia Germanistica* (Ostrava) 6 (2010), 9–18.

Internetquelle

<http://www.literaturwissenschaft-online.uni-kiel.de/veranstaltungen/vorlesungen/20JhdtLiteratur/XI-IBrussig.pdf> (27. 4. 2015)

POVZETEK**Model za določanje frazemov vrednotenjske kategorije afekt**

V prispevku je predlagan model za določanje frazemov kot jezikovnih sredstev za izražanje afekta v okviru vrednotenjske teorije Martina in Whita (2005). Frazezi ne izražajo čustev nujno eksplicitno s pomenom, ampak predvsem v določenem kontekstu. Model temelji na štirih dejstvih: čustvo, izraženo s frazomom, kategorija afekt, ki ji pripadajo frazezi (afekt kot lastnost, afekt kot proces in afekt kot komentar), stopnjevanje čustva in funkcija frazema v kontekstu, ki je analizirana po Fleischerju (1997). Gradivo za preverbo modela tvorijo dialogi iz romana *Helden wie wir* (Junaki kot mi) Thomasa Brussiga, ki je izbran zaradi čustvenosti same teme romana. Predlagani model kaže, kako frazezi, ki prvotno nimajo čustvenega pomena, izražajo čustva v danem kontekstu.

OCENE IN POROČILA

TJAŠA JAKOP

OSMA MEDNARODNA KONFERENCA O JEZIKOVNI RAZNOLIKOSTI V EVROPI

COBISS: 1.25

V Leipzigu (Nemčija) je od 27. do 29. maja 2015 potekala osma mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi (*The International Conference on Language Variation in Europe 8 – ICLaVE 8*), ki sva se je – kot edini predstavnici Slovenije – aktivno udeležili tudi dve sodelavki Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani. Predavanja so potekala na tamkajšnji univerzi, in sicer v štirih vzporednih sekcijah; skupna so bila le plenarna predavanja. Prispevki so zajeli različna področja jezikoslovja, prevladovala pa so sociolingvistične teme. Veliko časa je bilo namenjenega predstavitvi novejših dosežkov nemške dialektologije in regionalnega jezikoslovja: od narečnega slovaropisja do jezikovnogeografskih raziskav. Vsi prispevki in nastopi so bili v angleščini. Konference se je udeležilo več kot dvesto jezikoslovcev.

Prvi dan je imel plenarno predavanje Jürgen Erich Schmidt z univerze v Marburgu, in sicer z naslovom *Dynamics, variation and the brain* (Dinamika, raznolikost in možgani). Na primeru nemških narečij, ki so bila raziskovana in natančno opisana že v preteklih stoletjih, lahko opazujemo spremembe, ki so se zgodile skozi čas, recimo vzroke in vplive za nastanek (npr. fonetičnih) sprememb. Avtor je nakazal, kako lahko z nevrolingvistično metodo ugotovljamo razmerje med govorcem in poslušalcem (tj. kateri procesi potekajo v možganih enega in drugega) ter kako se njuni psihološki (in jezikovni) procesi razlikujejo. Predavanje je bilo polno slikovitih primerov in zabavnih anekdot.

Tjaša Jakop z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani je prvi dan nastopila v sekciji, posvečeni (jezikovnim) mejam, in sicer s prispevkom *Dual Forms in Dialects on the Slovenian-Croatian Border* (Dvojinske oblike na slovensko-hrvaški meji), v katerem je predstavila kategorijo dvojine na obmejnem področju na stiku slovenskih in hrvaških narečij. Primerjala je rabo dvojine na obeh straneh meje, in sicer govor hrvaškega kraja Hum na Sutli s slovenskimi srednještajerskimi in govor hrvaškega kraja Banfi (blizu Štrigove) s slovenskimi prleškimi govori, pri čemer je ugotavljala, da razlik v rabi dvojinskih oblik skorajda ni. Beleženje dvojinskih oblik na hrvaški strani meje je pomembno zlasti zato, ker hrvaški knjižni jezik ne pozna števila dvojine in zato tudi vprašalnica za lingvistični atlas hrvaških narečij ne vsebuje dvojinskih oblik.

V isti sekciji je kasneje nastopil tudi Aria Adli z univerze v Kölnu. V prispevku *Lifestyle as a bridge between the macro and micro sociology in sociolinguistics* (Življenjski slog kot most med makro- in mikrosociologijo v sociolingvistiki) je govoril o načinu življenja kot o učinkovitem in za sociolingvistične študije koristnem socialnem dejavniku. Primerjal je življenje v dveh popolnoma različnih družbah (v Parizu in Teheranu) in opozarjal na razlike med obema. Zanimaril je družbenoekonomske dejavnike in se osredotočil na življenjski slog in okus, in sicer glede na posameznikove družbene aktivnosti (šport, gledališče, koncerti ...), literarne žanre, ki jih prebirajo, in oddaje, ki jih gledajo, glede na (družbene, religiozne ipd.) vrednote ter videz posameznika (oblačila, modni dodatki, mobilni telefoni ipd.) – vse to so lahko primerni kazalci socialne neenakosti. Na vprašalnik, ki je vseboval približno dvesto vprašanj o življenjskem slogu, je odgovarjalo sto odraslih iz Teherana in sto iz Pariza. S tem inovativnim pristopom je ugotovil, da se razlike v življenjskem slogu kažejo tudi v rabi jezikovnih različic in da je tovrstna analiza primerna tudi za sociolingvistične študije.

Ob koncu prvega dne je nastopil tudi Dennis R. Preston z univerz Oklahome in Michigan; v predavanju *A quadrangulation of attitudinal study: Qualitative–Quantitative–Conscious–Nonconscious* (Četvernost vzdolžnega proučevanja: kvalitativno–kvantitativno–zavedno–nezavedno) je predstavil model (ne)zavedanja, ki ga sestavljajo štirje dejavniki: (1) čutna zaznava, (2) občutek, (3) zaznave in nezavedna opažanja in (4) fokus (osredotočenost). Po tem modelu je skušal deliti zavedne odgovore od nezavednih (na primeru kopenhavske danščine), kar se je izkazalo za izredno zahtevno, saj je tudi nezavedno le »na videz« nezavedno.

Prvi dan predavanj se je končal s predstavitvijo posterjev in kulturnim programom – z ubranim petjem tamkajšnjega dekleškega zbora. Ivana Škevin z univerze v Zagrebu je na posterju z naslovom *Variation in Croatian: the construction of rural speaker's identity in an urban speech community* (Jezikovna raznolikost v hrvaščini: konstrukcija identitete ruralnega govorcev v urbanem jezikovnem okolju) prikazala sociolingvistično podobo podeželskih govorcev v stiku z mestnimi. Cilj njenega raziskovanja je bil dobiti splošen vpogled v jezikovno obnašanje mladih govorcev iz podeželskih območij okoli mesta Zadar (otoki, obala in zaledje). S preučevanjem rabe govorne in pisne različice kot tudi socialnih, ideoloških in identitetnih dejavnikov je podala hipotezo, da so pri druženju in komunikaciji z govorcami mestnih različic mladi s podeželja (s področja čakavskega in novoštokavskega narečja) manj dominantni in se prilagajajo mestnim. Avtorica je med študenti Univerze v Zadru izvedla raziskavo, ki je temeljila na vprašalniku, sestavljenem iz vprašanj o lokalni identiteti in njihovem jezikovnem obnašanju v določenih formalnih in neformalnih položajih. Raziskave so pokazale, da so najbolj dovzetni za prilagajanje podeželski prebivalci otokov (manj kot tisti s celine) in da so po spolu bolj prilagodljive ženske kot moški.

Drugi dan konference sta imela zanimivo predavanje Carmen Llamas in Dominic Watt z univerze v Yorku z naslovom *Communities divided: convergence and divergence across a political border* (Razcepljena skupnost: konvergenca

in divergenca na politični meji). Vlogo socialnega konteksta v razvoju in smeri glasovnih sprememb, ki je ena glavnih tem sociolingvistike, lahko namreč raziskujemo tudi skozi vlogo družbe. Vsaka (še tako majhna) družba ima svoje lastno in unikatno zgodovinsko in demografsko ozadje. In kako ti dejavniki vplivajo na jezik in njegove spremembe? V prispevku so bile obravnavane štiri različne skupine, katerim je skupno življenje na politični meji med Škotsko in Anglijo. Primerjala sta dva kraja na škotski strani (Eyemouth in Gretna) in dva na angleški strani (Berwick upon Tweed in Carlisle), torej na skrajno vzhodnem in skrajno zahodnem delu Otoka. Informanti so izbirali med tremi parametri, ki so jih označevali od 1 do 3, in sicer (1) Britanec, (2) Škot, (3) Anglež.

Ob koncu dneva je plenarno predavanje *The large and the small of it: big issues with smaller samples in the study of language variation* (Veliko in majhno: velike težave manjših vzorcev pri raziskovanju jezikovne raznolikosti) pripadlo Miriam Meyerhoff z univerze v Wellingtonu (Nova Zelandija). Povedala je, da se v nasprotju z drugimi raziskovalci jezikovne variabilnosti, ki obdelujejo velike korpuse, sama osredotoča na manjše korpuse manj raziskanih jezikov. Pri svojem sociolingvističnem raziskovanju je naletela na razne probleme, zato je prepričana, da tudi pri raziskovanju manj obsežnega gradivo najdemo veliko posebnosti in svojevrstnosti.

Zadnji, tretji dan konference je v sekciji, ki je bila namenjena tematiki jezikovnih stikov, Karmen Kenda-Jež z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani v prispevku *The language of last speakers of Slovenian in Lipalja vas (Laglesie – San Leopoldo, Valcanale, Italy)* (Jezik zadnjih govorcev slovenskega govora Lipalje vasi) predstavila rezultate raziskave jezika zadnjih govorcev slovenskega govora Lipalje vasi v Kanalski dolini. Gre za jezikovno mešano področje slovenskega, nemškega, italijanskega in furlanskega jezika, čeprav je bila vas do konca 19. stoletja jezikovno skoraj izključno slovenska. Šele po prvi svetovni vojni se je delež slovenskega prebivalstva začel krčiti, tako da je bilo leta 2005 (v času raziskovanja na terenu) v Lipalji vasi le še pet govorcev slovenščine. Slovensko narečje v Kanalski dolini lahko torej po mednarodnih klasifikacijah uvrstimo med ogrožene idiome, zato je prispevek pri udeležencih doživel precejšen odziv.

Karlien Franco z univerze v Leuvnu (Belgija) je predstavila prispevek *Why dialects differ: the influence of concept features on lexical geographical variation* (Zakaj se narečja razlikujejo: vpliv konceptnih potez na leksikalno geografsko raznolikost), ki ga je napisala skupaj s kolegom (Dirk Speelman in Dirk Geeraerts). Njihova raziskava se je osredotočila na gradivo v digitalizirani zbirki za slovar limburškega narečja, in sicer na leksiko za pomenska polja (1) družina in spolnost, (2) lastnosti in občutki ter (3) fizični in abstraktni svet (od celotnih 13 pomenskih polj). Gradivo so zbirali tako na terenu kot iz narečnih slovarjev. Njihova raziskava je dokazala vpliv koncepta na leksikalno geografsko različnost in opozorila na nejasnosti in togosti pri zbiranju gradiva limburškega narečja. Kot so pričakovali, so se pokazale razlike med pomenskimi polji (več variabilnosti je npr. pri negativnih poimenovanjih).

Naomi Nagy z univerze v Torontu je v prispevku *Cross-dialect vs. cross-linguistic contact in Southern Italy* (Mednarečni in medjezikovni stiki v južni Italiji) primerjala zaimke v dveh jezikih: v italijanskem in frankoprovansalskem jeziku faetar, ki ga govori približno 700 ljudi (manjšina na severozahodu Italije in nekaj imigrantskih manjšin, npr. v Torontu). Gradivo je bilo zbrano v devetdesetih letih 20. stoletja v italijanskem mestu Apulia in v zadnjih nekaj letih (okoli 2010) v Torontu. Avtorica ga primerja z italijansko kalabrijsščino, in sicer glede rabe oz. prisotnosti predmetnih zaimkov v določnih stavkih, kar naj bi bil dober kazalec jezikovne konvergence in divergence vpliva jezikovnega stika med italijanščino in faetarščino.

Konferenca se je zaključila s plenarnim predavanjem Susanne Michaelis in Martina Haspelmatha z univerze v Leipzigu z naslovom *Analytic and synthetic: typological change in varieties of European languages* (Analiza in sinteza: tipološke spremembe in raznolikost evropskih jezikov). Prispevek je bil zastavljen diahrono, od predstavitve jezikoslovja zgodnjega 19. stoletja pa vse do danes. Že A. W. von Schlegel (1818) je npr. trdil, da je latinščina sintetična v primerjavi s sodobnejšimi romanskimi jeziki, ki so analitični. Ta pojav se imenuje anasinteza (npr. lat. *cantare habeo* > špansko *cantaré* 'zapel bom'). Izpostavila sta tri glavne točke: (1) kako razlikovati analitične in sintetične vzorce; (2) poudarjanje analitičnosti pri razvoju kreolskih jezikov (v primerjavi z romanskimi jeziki vsi kreolski jeziki kažejo izgubo fleksije); (3) podobne razlike lahko najdemo v nekaterih večjih jezikovnih družinah (npr. francoščina je bolj analitična kot španščina, bolgarščina je bolj analitična kot ruščina ipd.).

Na koncu so se gostitelji v nagovoru zahvalili vsem sodelujočim, ki smo bili enotnega mnenja, da so organizatorji odlično opravili svoje delo, saj so predavanja potekala po predvidenem programu, hkrati pa je bilo na voljo dovolj časa za druženje ter izmenjavo mnenj in znanj.

SEZNAM SODELUJOČIH

Draga Bojović Filozofski fakultet
Univerzitet Crne Gore
Danila Bojovića bb
ME-81840 Nikšić, Črna Gora
dragabojoVIC@t-com.me

Dubravka Celinšek Fakulteta za management
Univerza na Primorskem
Cankarjeva ulica 5
SI-6000 Koper
dubravka.celinsek@guest.arnes.si

Előd Dudás Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar Szláv Filológiai Tanszék
HU-1088 Budapest
Múzeum krt. 4/D, Madžarska
dudaselod@gmail.com

Vladimir Antonovič Dybo
Владимир Антонович Дыбо Институт славяноведения Российской академии наук
RU-119991 Москва
Ленинский проспект, д. 32-А, Rusija
vdybo@mail.ru

Helena Grochola-Szczepanek Instytut Języka Polskiego PAN
al. Mickiewicza 31
PL-31-120 Kraków, Poljska
helenags@interia.pl

Joža Horvat Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16
HR-10 000 Zagreb, Hrvaška
joza.horvat.mx@gmail.com

Tjaša Jakop Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4
SI-1000 Ljubljana
tjasa.j@gmail.com

Frederik Kortlandt Department of comparative linguistics
Leiden University
P.O. Box 9515
NL-2300 RA Leiden, Nizozemska
f.h.h.kortlandt@hum.leidenuniv.nl

Nataša Logar Fakulteta za družbene vede
Univerza v Ljubljani
Kardeljeva ploščad 5
SI-1000 Ljubljana
natasalogar@fdv.uni-lj.si

- Irina Makarova Tominec** Fakulteta za humanistične študije
Univerza na Primorskem
Cankarjeva ulica 5
SI-6000 Koper
irina.mt@fhs.upr.si
- Anita Pavić Pintarić** Sveučilište u Zadru
Odjel za germanistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV/2
HR-23 000 Zadar, Hrvaška
apintari@unizd.hr
- Marija Perić** Josipa bana Jelačića 28e
HR-23 000 Zadar, Hrvaška
marija.peric92@hotmail.com
- Damjan Popič** Filozofska fakulteta
Oddelek za prevajalstvo
Aškerčeva cesta 2
SI-1000 Ljubljana
damjan.popic@ff.uni-lj.si
- Matej Šekli** Filozofska fakulteta
Oddelek za slavistiko
Aškerčeva cesta 2
SI-1000 Ljubljana
in
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4
SI-1000 Ljubljana
matej.sekli@guest.arnes.si
- Radmila V. Žugić** Institut za srpski jezik SANU
Đure Jakšića 9
RS-11000 Beograd, Srbija
radmilazug@gmail.com

Navodila avtorjem

Jezikoslovni zapiski so revija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, slovenska znanstvena **jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto**. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in decembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si> ali na urednikovem e-naslovu Peter.Weiss@guest.arnes.si. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki po e-pošti, tistim s posebnimi jezikoslovnimi znaki pa naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po prejšnjih objavah v Jezikoslovnih zapiskih.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri dvojnem slepem recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v rubriki Odmevi.

Razprave in članki

- Владимир Антонович Дыбо** Акцентная система прото-кельтского языка на фоне акцентных систем других северо-западных индоевропейских праязыков (северо-западная группа индоевропейских языков с точки зрения акцентологии)
- Frederik Kortlandt** The development of vowel length in Slavic
- Matej Šekli** Pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini
- Nataša Logar – Damjan Popič** Vejica: rezultati anketne raziskave med dijaki in študenti
- Dubravka Celinšek** Pomen, pojavljanje, prevzemanje in prevajanje besede *management* v slovenščini
- Előd Dudás** Morfološko prilagajanje madžarskih izposojenk prekmurskega knjižnega jezika in njihove besedotvorne značilnosti
- Helena Grochola-Szczepanek** Język potomków polskich osadników z Derenku na Węgrzech
- Joža Horvat** Pogled u suvremenu antroponimiju Svetoga Đurđa: osobna imena
- Radmila V. Žugić** Semantička analiza pridevskih deminutiva u prizrensko-timočkim govorima srpskoga jezika
- Draga Bojović** Tumačenja i perspektive semantizacije frazeoloških jedinica u dijalekatskom rječniku (sa posebnim osvrtom na saznanja u rusistici)
- Irina Makarova Tominec** Ruščina in slovenščina: jezikovna odstopanja v ruščini pod vplivom slovenščine kot jezika okolja
- Marija Perić – Anita Pavić Pintarić** Das Modell zur Bestimmung von Phrasemen der Bewertungskategorie Affekt

Ocene in poročila

- Tjaša Jakop** Osma mednarodna konferenca o jezikovni raznolikosti v Evropi

